T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

HAKÎM-İ HEYDECÎ VE TÜRKÇE ŞİİRLERİ

Sinan CEREYAN
15936303

Danışman
Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

HAKÎM-İ HEYDECÎ VE TÜRKÇE ŞİİRLERİ

Sinan CEREYAN
15936303

Danışman
Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Hakîm-i Heydecî ve Türkçe Şiirleri" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

13/12/2019

Sinan CEREYAN

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Sinan CEREYAN tarafından yapılan "Hakîm-i Heydecî ve Türkçe Şiirleri" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Üye: Doç. Dr. Mehmet Korkut ÇEÇEN

Üye: Doç. Dr. Sıtkı NAZİK

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Uğurlu ARSLAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Abdülsamet ÖZMEN

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 13/12/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2020

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

19. asrın ortalarında yaşayan, Hakîm-i Heydecî, Kazvin ve Tahran'da devrin ileri gelen hocalarından eğitim görmüştür. Heydecî Türkçe, Farsça ve Arapça eserler kaleme almıştır. Bu çalışma, İran'lı Türk şairler arasında önemli bir yeri olan Hakîm-i Heydecî'nin hayatını ve Türkçe şiirlerini temel almaktadır.

Erken yaşlarda şiire merakı olan Heydecî; gazel, kaside, mesnevî, tercî-i bend, terkîb-i bend, musammat, murabba ve kıt'alardan oluşan bir Türkçe dîvân sahibidir.

Çalışmanın gayesi Azerbaycan edebiyatı ve Türk edebiyatı'nın önemli bir şairi olan Heydecî'nin Türk edebiyatı camiasına tanıtılmasıdır.

Heydecî İran'da bilinen bir şairdir ve hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Onun hakkında yapılan başlıca çalışmalar şunlardır: Hüseyin Muhammedzâde Sadık, *Dîvân-ı Eş'ar-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî*, Aziz Muhsini, *Azerbaycan Edebiyat Tarihinde Kızıl Yarpaklar***,** M. Kerimi, *Dîvân-ı Türkî-i Hakîm Heydecî*, Türkiye'de ise şairle ilgili olarak çok bir çalışma olmadığı için Heydecî pek tanınmamaktadır. Türkiye'de Heydecî ile ilgili yapılan çalışmalar şunlardır: Ali Kafkasyalı, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi I,* Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri*. Böyle bir eksiklikten dolayı Heydecî ve Dîvânı çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Nitekim bu çalışmada Heydecî'nin yaşamı ve Dîvân'ındaki Türkçe şiirler incelenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde "Hakîm-i Heydecî'nin hayatı ve edebî yönü incelenmiştir. Bu bölümde literatüre geniş bir yer verilmiştir. Bu bağlamda Heydecî'nin Türkçe şiirlerine yer verilmiş, hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve etkilendiği şairler ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde "Heydecî'nin Türkçe Şiirleri" dil ve üslup açısından tetkik edilmiştir. Özellikle Heydecî'nin şiirleri, edebi sanatlar, ahenk unsurları, nazım şekilleri, kullanılan atasözü ve deyimler yönüyle ele alınmıştır. Şiirler, söz ve ses tekrarları ile vezin ve kafiye yönüyle incelenerek genel değerlendirmeler yapılmıştır. Aynı bölüm içerisinde "Dînî-Tasavvufî Unsurlar" başlığı yer almıştır. Bu başlıkta, Heydecî'nin şiirleri dînî-tasavvufî unsurlar bakımdan tahlil edilmiştir. Heydecî, şiirlerinde genel olarak aşk ve sevgi konularını ele almaktadır. Bununla birlikte Heydecî, şiirlerinde ayet ve hadislerden yaptığı iktibaslar ve peygamberleri, tasavvuf erbabı şahsiyetleri andığı beyitler ile tasavvufî temaları da olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise "Dîvân'ın Nüshaları ve Metin" başlığı altında ele alınmıştır. Heydecî'nin Dîvânı, iki ayrı nüsha Tahran (T) ve Meşhed (M) olarak tesbit edilmiş ve Dîvân'daki Türkçe şiirler yeni yazıya aktarılmıştır. Bu nüshalar, karşılaştırmalı olarak tahlil edilmiş, bu iki nüsha arasındaki farklar ortaya konulmuş ve bunun üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Bu yöntem ile Heydecî'nin Türkçe şiirleri için tam metin oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonunda "Dizin" ve "Sözlük" yer almaktadır. Sözlük hazırlamaktaki amaç Azeri sahasına ait bir metin olan Dîvân'da bugün Anadolu sahasında kullanılmayan bazı kelimelerin anlamlarını verebilmektir. Daha sonra "Tıpkıbasım" bölümünde metin oluşturulurken esas alınan nüshalardan örnek sayfalar konulmuştur.

Tez çalışması boyunca birçok meselenin hallinde her zaman yardımlarını gördüğüm hocam Prof. Dr. Ahmet Tanyıldız'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca tez izleme komitesindeki hocalarım; Dr. Öğr. Üyesi M. Uğurlu Arslan ve Dr. Öğr. Üyesi Abdülsamet Özmen'e ayrı ayrı şükranlarımı sunuyorum.

Sinan CEREYAN

Diyarbakır 2019

ÖZET

Türkiye'de tanınmayan ama İran'da meşhur olan Hakîm-i Heydecî ve onun Türkçe şiirleri çalışmanın genel çerçevesini ihtiva etmektedir. Heydeci'nin Türkçe şiirleri dil, uslüp ve muhteva açısından tahlil edilmiştir. Heydeci'nin Türkçe şiirleri Dîvân'da yer almaktadır. Dîvân'ın da iki nüshası (Tahran ve Meşhed) olduğu tespit edilmiştir. Nüshalar önce yeni yazıya aktarılmış sonrasında ise karşılaştırma yapılmıştır. İki nüshayı karşılaştırmadaki amaç, nüshalar arasındaki eksiklik ve farklılıkları göstermektir. Bu nüshalardaki şiirler, yöntem olarak nazım biçimlerine göre tasnif edilmiştir. Heydecî şiirlerinde, atasözleri, vecizeler, halk söyleyişleri ve deyimler dikkat çekecek derecede çoktur. Bütün bunlar, Heydecî'nin dile olan hâkimiyetinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Heydecî, dînî mahiyette çokça şiirler yazdığı için tasavvuftaki yeri de yadsınamaz. Şiirlerinde Allah'ın yaratıcılığından, Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye olan bağlılığından bahseder. Şirlerinde Şiî inancına tabi olduğu da anlaşılmaktadır.

Heydecî, Şeyh-i İşrâk Sühreverdî, Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî gibi şairlerin şiirlerine tazminler yazmış ve bu şairleri kendisine üstat kabul etmiştir. Şair, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmış, şiirlerinde çeşitli sanatları kullanmıştır. Gazel, mesnevî, kaside, tercî-i bend, terkîb-i bend gibi Dîvân şiirinin hemen hemen bütün nazım şekillerine örnekler vermiştir. Heydecî'nin şiirlerinin Dîvân şiiri geleneğine uygun olduğu tespit edilmiştir. Heydeci, şiirlerinde sade ve akıcı bir dil kullanmış, atasözü, deyim ve halk söyleyişlerine çokça yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler

Heydecî, Dîvân, Türkçe Şiirler, Tasavvuf

ABSTRACT

Unrecognized in Turkey but the famous in Iran Heydeci and his Turkish poems are general framework of the study. Heydeci's Turkish poems were analyzed in terms of language, style and content. Heydeci's Turkish poems are in Divan. It has been determined that the Divan has two copies (Tehran and Mashhad). The copies were first transferred to the new article and then the comparison was made. The purpose of comparing the two copies is to show the differences and deficiencies between the copies. The poems in these copies are classified according to the verse forms. Proverbs, verses, folk sayings and idioms are remarkable in Heydeci poems. All this can be seen as an indicator of Heydeci's command of the language. Moreover, Heydeci cannot be denied his place in Sufism because he wrote many poems of religious natüre. He talks about God's creativity in his poems. Hz. Muhammad and the Prophet. From his loyalty to Ali. It is also understood that he was subject to Shiite belief in his poems. Wrote such poems of Suhrawardi, Saadi Shirazi, Hafez Shirazi and accepted them as masters. He wrote Arabic, Persian and Turkish poems and used various arts in his poems. He gave examples of almost all verse forms of Divan poetry such as gazel, mesnevi, kaside, tercî-i bend and terkîb-i bend. His poems conform to the tradition of Divan poetry. He used a simple and fluent language, proverb, idioms and public sayings have given much space.

Keywords

Heydeci, Divan, Turkish Poems, Mysticism

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **IX**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
HAKÎM-İ HEYDECÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ YÖNÜ

1.1. HAYATI **4**
1.1.1. Adı ve Mahlası 4
1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi 4
1.1.3.Ailesi 6
1.1.4. Öğrenimi 7
1.1.5. İnanç Dünyası 8
1.1.6. Seyahatleri 10
1.1.7. Vefatı 13
1.2. EDEBÎ YÖNÜ **15**
1.2.1. Etkilendiği Şairler 18
1.3. ESERLERİ **27**
1.3.1 Risâle-i Duhâniye 28
1.3.2. Şerh-i Manzûme-i Sebzevârî 29
1.3.3. Dâniş-nâme 29
1.3.4. Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî 29

İKİNCİ BÖLÜM
HEYDECÎ'NİN TÜRKÇE ŞİİRLERİ

2.1. DİL VE ÜSLÛP **31**

2.1.1. Dil 31
2.1.1.1. Heydecî'nin Türkçe Şiirlerindeki Atasözleri, Vecizeler ve Deyimler 38
2.1.1.2. Atasözleri ve Vecizeler 38
2.1.1.3. Deyimler 43
2.1.2. Edebî Sanatlar 49
2.1.2.1. Teşbih 49
2.1.2.2. Tezâd 51
2.1.2.3. Telmîh 52
2.1.2.4. Tenâsüb 54
2.1.2.5. Leff ü Neşr 55
2.1.2.6. İrsâl-i Mesel 55
2.1.2.7.Cinâs 56
2.1.3. Âhenk 57
2.1.3.1. Söz Tekrarları 57
2.1.3.2. Ses Tekrarları 58
2.1.3.3. Ritim 60
2.1.3.4. Vezin 60
2.1.3.5. Kafiye ve Redif 61
2.2. NAZIM ŞEKİLLERİ 63
2.2.1. Murabba' 63
2.2.2. Tahmîs 64
2.2.3. Terkîb-i bend 64
2.2.4. Tercî-i bend 64
2.2.5. Mesnevîler 65
2.2.6. Gazeller 65
2.2.7. Kasideler 66
2.2.8. Kıt'alar 66
2.3. DÎNÎ-TASAVVUFÎ UNSURLAR 67
2.3.1. Din ve İnançla İlgili Unsurlar 67
2.3.1.1. Allah 67
2.3.1.2. Melekler 69

2.3.1.3. Kitaplar 71
2.3.1.4. Peygamberler 72
2.3.1.5. Dört Halife 76
2.3.1.6. Ahiret 76
2.3.1.7. Kaza ve Kader 78
2.3.1.8. İbadet ve Kulluk 78
2.3.2. İnanç Algısı 82
2.3.2.1. Şiîlik-Sünnîlik 82
2.3.2.2. On iki İmam 82
2.3.2.3. Hz.Hasan 83
2.3.2.4. Hz.Hüseyin 83
2.3.2.5. Hz. Mehdi 84
2.3.2.6. Ehl-i Beyt (Âl-i abâ) 85
2.3.3. Tasavvuf 85
2.3.3.1 Züht ve Takva 86
2.3.3.2. Vahdet-i Vücûd Nazariyesi ve Âlemin Yaratılışı 88
2.3.3.3. İlâhî Aşk 91
2.3.3.4. Tevekkül 92
2.3.3.5. Riyâzet- Mücâhede 94
2.3.4. Tasavvufî Şahsiyetler 95
2.3.4.1. Hallâc-ı Mansûr 95
2.3.4.2. Şeyh-i San‘an 96
2.3.4.3. Şeyh-i İşrâk Sühreverdî 97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'IN NÜSHALARI VE METİN

3.1. DÎVÂN'IN NÜSHALARI 98
3.2. METİN 100
3.2.1. Musammatlar 100
3.2.2. Mesnevîler 158
3.2.3. Kasideler 202
3.2.4. Gazeller 238
3.2.5. Kıt ‘alar 293

SONUÇ **298**
KAYNAKÇA **301**
DİZİN **306**
SÖZLÜK **309**
TIPKIBASIM **320**

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan
G.	Gazel
h.	Hicri Tarih
K.	Kaside
KT.	Kıt'a
M.	Mesnevî
m.	Miladi Tarih
MR.	Murabba
MS.	Musammat
Nşr.	Neşreden
s.	Sayfa
Ter.	Tercüme eden
TC.	Tercî-i Bend
TB.	Terkîb-i Bend
TDK.	Türk Dil Kurumu
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	ve benzeri
Yay.	Yayınları, Yayın evi

GİRİŞ

Müslüman Türkler, Arap ve Fars edebiyatlarının etkisi altında kalarak ilk eserlerini Asya'da Fars diliyle vermiş ve İran edebiyatının gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Zamanla bu katkı, klasik Türk edebiyatı'nı meydana getirmiştir. İslam Dini'nin etkisiyle klasik Türk ve İran edebiyatındaki edebî örneklerin büyük bir kısmı müşterektir. Ancak Türkler, İran edebiyatından etkilenerek aldıkları örnekleri kendi milli ve mahalli özelliklerine ve geleneklerine göre uyarlamışlardır.[1]

Klasik Türk ve İran edebiyatı için ortak pota İslam medeniyeti olmuştur. Bu sebeple iki edebiyat birbirinden hem etkilenmiş hem de birbirini etkilemiştir. Özellikle yeni Fars edebiyatının gelişmesinde Türkçe şiir söyleyen Türk asıllı İran'lı şairlerin büyük bir rolü olmuştur. Bunlara örnek olarak Hakanî, Nizâmî, Zahîr, Husrev, Sâib ve Şehriyâr gibi şairler verilebilir. Bu şairlerden biri de Güney Azerbaycan şiirine yön vermeye çalışan devrin önemli şairlerinden olan Hakîm-i Heydecî'dir.

Hakîm-i Heydecî; Nasreddin Şah (1848-1896) ve onun oğlu Muzaffereddin Şah (1896-1907) döneminde yaşamış, İran'daki meşrutiyet hareketini görmüş, şahların yaptıkları yanlışları eleştirmiş, halkın yanında yer almıştır. Heydecî şahlara karşı tutumunu şiirlerinde de açık bir şekilde belirtmiştir:

Telesme bu şehûn 'ahdinde ger sitem yetişür
Bu şehr-yâr gider ayrı şehr-yâr gelür

O şeh ki düşmene satdı ra'iyeti gördün
Nece ecel ohuna sînesi dûçâr gelür (G 7/6-7)

[1]Ahmet Kartal, **Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2011, s.13

Heydecî'nin şiirleri ve eserleri yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal olaylarından bağımsız olmadığı için bu dönemin durumundan kısaca bahsetmekte yarar vardır.

İran Türklerinin 19. ve 20. yüzyıl tarihi büyük bir önem arz etmektedir. Bu önem, onun zengin tarihinden ve çok farklı siyasi, sosyal ve kültürel mirasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde meydana gelen en önemli siyasî ve sosyal olaylardan biri Türkmençay Antlaşmasıdır. Nitekim 1827'de Rus ordusu; Tebriz, Merağa, Urmiye ve Erdebil'i işgal eder ve Şah Abbas Mirza'yı *Türkmençay Antlaşması*'nı (22 Şubat 1828) imzalamaya mecbur bırakmıştır. Bu antlaşma ile Aras'ın kuzeyi Ruslara verilir. Güneyi ise İran'da bulunan Kaçar Türk hanedanına bırakılır.[2] Başka bir ifadeyle İran'ın tümüne hâkim olan Kaçar Türklerinin egemenlik alanı daraltılmıştır. Bu sebeple Kaçar şahları sıkıntılı dönemler yaşamaya başlamıştır. İran, Osmanlının 1877-1878 Türk-Rus Savaşı (93 Harbi) ile yaşayayacağı trajediyi 1828 yılında Türkmençay Antlaşması ile yaşamış ve Aras nehrinin kuzeyindeki topraklarını Rusya'ya terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece Rus işgaliyle, Kuzey ve Güney olarak ikiye bölünen Azerbaycan'ın tarihinde, bugüne uzanan yeni bir dönem başlamıştır.[3]

Kuzey ve Güney şeklinde bölünen İran Azerbaycan bölgesinin edebiyatta temel aldığı konuların başında bağımsızlık düşüncesi gelmiştir. Çünkü İran'ın Kuzeyi Ruslar tarafından antlaşma ile işgal edilmiştir. Bu sosyal ve siyasî atmosfer doğrudan edebiyatın yönünü belirlemiştir. Bunun izleri Heydecî'nin eserlerinde de görünmektedir. Fakat Heydecî'nin eserlerinde üzerinde durduğu konuların başında İran halkının meseleleri ve şahların aymazlıkları gelmektedir. Çünkü İran, güç, sıkıntılı günlerini yaşamaktadır. Heydecî ise; aklıselim sahibi, düşünen, gördüklerine ve çevresinde olup bitenlere ibret nazarıyla bakabilen, zamanında yaşanan hadiseleri eleştiren ve bunları söze döküp etrafındakilere akıl veren bir şair ve aynı zamanda nasihatte bulunan bir din âlimidir.

[2] Ali Kafkasyalı, **İran Türkleri**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2010. s.203
[3] Süer Eker, **Farsçanın Kıskacında Güney Azerbaycan Türkçesi**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Sayı, 9 Güz, Ankara 2008. s.184-197

Her ne kadar Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) anlaşmasıyla birlikte Azerbaycan'ın bir parçası Rusların eline geçmişse de Azerbaycan'ın bu iki parçası arasındaki kültürel bağlar kopmamıştır. Hatta Kuzey Azerbaycan'da Türk dili ve edebiyatının gelişmesi daha da hızlanmıştır. Bunun başlıca göstergelerinden biri, Feth Ali Şah'ın (1797-1834) birçok âlim ve şairi himaye etmesi gelmektedir. Ayrıca 19. asırda Tahran ve Tebriz gibi merkez şehirlerde taş basması eserlerin verilmesi, fikrî ve edebî sahadaki inkişâfı hızlandırmıştır.[4]

Heydecî, 19.yüzyılda İran'ın Azerbaycan bölgesinde doğmuştur. Heydecî'nin doğduğu toplumun siyasi, sosyal ve kültürel yapısı, onun hem kişiliğine hem de eserlerine etki etmiştir. Yaşadığı dönemde birçok siyasî olay vuku bulmuş ve Heydecî bu olaylara karşı tepkisini eserlerinde dile getirmiştir. Tepkisini hiçbir baskı altında kalmadan net ve sert bir şekilde ortaya koymuştur. Heydecî, ülkesinin sosyal ve siyasal durumunu gözlemlemiş, halkı açlığa ve felakete doğru sürükleyen devrin devlet adamlarına hem nasihatlerde bulunmuş hem de onları eleştirmiştir. Nitekim bu nasihat ve eleştirilere çalışmada kısmi olarak yer verilmiştir.

Yukarıda belirtilen özellikleriyle Heydecî'nin Türkçe'ye hâkim olduğu görülmüştür. Ayrıca Heydecî, dînî mahiyette çokça şiirler yazdığı için tasavvuftaki yeri de yadsınamaz. Şiirlerinde Allah'ın yaratıcılığından, Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye olan bağlılığından bahseder. Şirlerinde Şiî inancına tabi olduğu da anlaşılmaktadır.

[4] Necla Pekolcay, **İslâmî Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996. s.335

BİRİNCİ BÖLÜM
HAKÎM-İ HEYDECÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ YÖNÜ

1.1. HAYATI

1.1.1. Adı ve Mahlası

Hakîm-i Heydecî, *Şerh-i Manzûme* kitabının sonunda yazdığı öz geçmişinde adının Muhammed olduğunu belirtir. Yazılı kaynaklarda, Muhammed Ali olarak da anılmaktadır. Hacı Ahûnd Heydecî, Molla Muhammed Heydecî, Hakîm-i Heydecî lakapları ile tanınır. Hacı lakabı onun Mekke'de hac vazifesini yerine getirmesine, Hakîm lakabı ise felsefe ve hikmet ile meşgul olduğuna işaret eder. Gençlik yıllarında şiir yazma merakı olan Heydecî bu yıllarda "Muganni" mahlasını kullanır, daha sonra mahlasını,"Heydeclü" ve "Heydecî" diye değiştirir.[5]

Söyle Muganni ne var üst u başun yırtaran
Eyleme dîvânelik çoh bile olma deli (K 10/21)

Hudâ bilür ki muhabbet yolunda Heydeclü
Beli büküldi kocaldı akardı sakalı (G 35/11)

1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

Fars ve Azeri kaynaklardan edinilen bilgilere göre; şair, filozof ve din âlimi olan Hakîm-i Heydecî, Hicri 1270 (1853) yılında Güney Azerbaycan'ın Zencan

[5] Hüseyin Muhammedzâde Sadık, **Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî**, Pınar Yayınları, Zencan, 1387, s.49

vilayetinin *Heydec* köyünde doğmuştur.[6] Zencan şehrine 60 km uzaklıkta yer alan Heydec; Azerbaycan'ın Hamse vilayetine bağlı Ebher Çayı köylerinden sayılırdı. Şimdi ise bir şehir gibi idare edilmektedir. Heydecî, vatanperver ve yurdunu seven bir şairdir. Anayurdunu, doğduğu, büyüdüğü yerin tabiatını, iklimini, serin sularını, güzel manzaralarını düşünüp şiirlerinde tasvir etmektedir.[7]

Hakîm-i Heydecî doğduğu köyün ismine, eserlerinin çeşitli yerlerinde işaret eder, oranın güzel tabiatından ve halkının huy, adet ve göreneklerinden iftiharla bahseder. Öyle ki diğer İranlı şairlerin Şiraz şehrini bolca tasvir etmelerine karşı kendisi bazı şiirlerinde Şiraz'ın Heyedec'e üstünlüğünün olmadığını anlatır.

Olar ki vasf eyleyüpler safâda Şîrâzı
Mene güman yohı tercih Heydece Şîrâz (G 9/10)

Hay Hamse'nin ol soyuk suları
Beh Heydecin ol serin havâsı (TC-3/33)

O, sevdiği, doğup büyüdüğü yerden ayrı kalınca kendi diyarına olan hasretini şiirlerinde şöyle dile getirir.

Figân ki hasreti kaldı ürekte Heydecin ol
Soyuk bulakları başı dumanlı dağları (G 28/14)

Ve aynı zamanda onu kendi şehrinden ayıran Tahran'a olan öfkesini şiire dökmektedir.

Aceb dûçâr oldum esîr-i hâr oldum
Hudâ harâb etsün bu şehr-i Tahrânı

[6] Menafi Ekberov-M.Kasımova, **Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi**, Elm Yayınevi, Bakü 1981, C.1,s.139
[7] Aziz Muhsini, **Azerbaycan Edebiyat Tarihinde Kızıl Yarpaklar,** Mina Yayınları, 1995,c.1, s.82

Atala her yan oh geçüp gidim yol yoh

Dutupla her semti kesüpler her yanı (K 12/8-9)

Felek meni atdı kırâğa Heydecden

Gayıtmağa yohdur o kende imkânı (K 12/12)

Fakat şair daha sonraları Heydec'teki yaşantısından nefret eder ve Heydec'e geri dönmeyi hiç düşünmez.

Men u Heydec ma'âzallâh rızâ olmaz gönül hergiz

O kendi isterem Allâh ide vîrâne yâ Mevlâ (K 2/3)

1.1.3. Ailesi

Heydecî yazdığı özgeçmişinde adını Muhammed, lakabını Molla, babasını ise Molla Ma'sumali olarak tarif etmektedir. Babasının da bir din âlimi olduğu Molla lakabından anlaşılmaktadır. Babası Mekke'ye teşrif etmiştir. Bu nedenle birçok kaynak onu Hacı Molla Ma'sumali diye yazmaktadır.[8] Ömrünün sonuna kadar yalnız kalan Heydecî hiç evlenmemiştir, Muhammedzade Sadık'a göre Heydecî'nin evlenmemesinin nedeni her zaman ilahi bir aşkın peşinde kendisini ilme adamasıdır. Bu durum, *Dâniş-nâme*[9] adlı eserindenki Farsça beyitlerde görülmektedir.

Ser- hûd giriftem, zî merdûm kenâr
Bûrîdem zî peyvend hîş û tebâr

Zî yâran-ı hûd ruy ber-gâştem
Be-dil ârzuy-i diger dâştem[10]

[8] Sadık, **Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî**, s.49
[9] Ali Heşterudi, **Külliyât-ı Divân-ı Heydecî,** Kitabfrûş-i Aleviyun, Tahran,1377, s.35
[10] Toplumdan uzaklaşmaya başladım, akraba ve soydan alakayı kestim, sevdiklerime yüz çevirdim, başka bir şeye gönül bağladım.

Ayrıca etrafındaki insanların onun evlenmesini istemesine karşı kendi deyimiyle elini koynuna bağladığını ve bu evlilik kolyesini boynuna geçirmediğini söylemektedir.

Uymadı bu tâifeye Heydecî
İstemedi yoh ona halkun güci

İtdiler ısrâr kabûl itmedi
Gitmedi özge sözine bitmedi

İmdiki ‘ömri yetüp otuz beşe
Almadı bundan sora gelmez işe

Koydı yatanda elin öz koynına
Koymadı bu tavkı gice boynına (M 8/8-11)

1.1.4. Öğrenimi

Çocukluk yıllarında ilim öğrenmeye hevesli olan Hakîm-i Heydecî ilköğrenimini Heydec köyünde babasının yanında almış ayrıca bu köyde bulunan ilkokulda eğitim görmüştür. Sonra Kazvîn şehrine gitmiş, orada sarf, nahiv, mantık, me’âni ve beyân ilimlerini öğrenmiştir. *Kazvin şehrine gittiği zaman 25 yaşında olan Heydecî orada 4-5 yıl kalmış Hasan Hân ve Hüseyin Hân medreselerinde ikâmet etmiş ve öğrenim görmüştür. Bazı kayıtlara göre Kazvîn ilim meclisinden Seyîd Ali Huyî’nin öğrencisi olmuştur, akli ilimlere ve felsefeye olan merakı, bu hocası sayesinde gelişmiştir. Heydecî sonra Tahran’a gitmiş, Hüseyin Sebzevârî ve Ebul Hasan-ı Cilve’nin yanında öğrenimine devam etmiştir. Heydecî Tahran’da ‘‘Abdullah Hân’’ medresesinde hocası olan Mirza Hüseyin Sebzevârî’den Kelâm ve Hikmet ile birlikte Matematik ilmini de öğrenmiştir. Tahran’da Dârü’ş-Şifa Medresesinde onun ikinci hocası olan Seyyid Ebul Hasan-Cilve’den ise edebî ilimler ve Hikmet derslerini almıştır. Heydecî on yıla yakın Tahran’da ‘‘Abdullah Hân’’ve*

''Dârü'ş-Şifa'' Medreselerinde eğitim aldıktan sonra Necef ve Meşhed'e gitmiş, Mekke'ye teşrif etmiştir. Her yerde ilim tahsil etmeye merak göstermiştir.[11]

Farsça bir şiirinde[12] ilim öğrenmeye olan merakını şöyle dile getirmiştir:

Kucâ encümen bûd bûrdem serî
Eger dîdem ânca est dânişverî
Şûdem gûş gûftâr-i ân nâm-dâr
Kî -bînem çi mî gûyed âmuz-gâr[13]

1.1.5. İnanç Dünyası

Heydecî'nin hayatında din ve tasavvuf büyük bir yer tutar. Şair Kur'ân'a ve Hz. Peygamberin hadislerine bağlılığını dile getirmektedir. Sağlam bir inanca sahip olan şair, şiirlerini de bu inancını başkalarına anlatmada bir araç olarak kullanmaktadır. Dîvân şiiri geleneğine bağlı olan Heydecî, dîvân şiirinde tasavvufun etkisinin çok zayıfladığı bir devirde, şiirlerinde tasavvufî ve irfânî ifadelere oldukça fazla yer vermiştir. Bu tasavvufî tabirleri başarıyla kullanmış ve dînî muhtevalı şiirler yazmıştır. Bu nedenle, onun tasavvufta mütehassıs bir şair olduğu söylenebilir. Fakat aşağıdaki beyitlerde sûfiliği tarikat olarak ve bir mezhep olarak görenlerden olmadığını belirtmiştir.

Bu söze bâver yohı ehl-i kelâm
Men de akdım bu degil ey balam

Mezheb sûfîlere nisbet meni
Virme gözüm sevmedi bu sürmeni (M 5/10-11)

[11] Sadık, **Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî**, s.50
[12] Heşterudi, **Külliyât-ı Divân-ı Heydecî,** s.89
[13] Nerde bir meclis varsa uğradım eğer orda bir bilgin olduğunu görsem hemen o meşhurun dinleyicisi oldum ve âlimin ne dediğine baktım.

Heydecî şiirlerinde hangi düşünceden olduğunu her ne kadar açıkça ifade etmese de kendisinin Şiî olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde; Hz. Ali, eşi ve çocuklarından ve aynı zamanda sırasıyla Şiî imamlarından bahseder.

Gel meni Allâh özin Hudâ'ya bağışla
Fahr-i Rusül Hatm-i Enbiyâ'ya bağışla

Hakk-ı Alî-yi Velî vü vasî-yi Resûle
Fâtıma'nın çekdigi cefâya bağışla

Sıbt-ı Peyamber Hasan ikinci imâma
Kardaşı mazlûm-ı Kerbelâ'ya bağışla

Seyyid-i Seccâd u oğlı Bâkır-ı ilme
Sâdık-ı evlâd-ı Mustafâ'ya bağışla (G 1/1-4)

Yine bazı beyitlerde " Mevlâ, Alî-yi Velî, dostâr-ı Alî, muhabbet-i Hayder, Mazlûm-ı Kerbelâ, Hüseyin şehid, Sıbt-ı Peyamber Hasan" ifadeleri onun Hz. Ali'ye ve çocuklarına olan bağlılığını göstermektedir. Her kim Hz. Ali'ye dost olursa, muhabbet beslerse o kişinin günahlarını Allah'ın affedeceğini bazı şiirlerinde konu eder.

Menem taksîr u isyân şermsârı
Hudâ'dan mağfiret ümîdvârı
Her ol kim şer'-i Ahmed'dür şi'ârı
Alî âl alâ'nın dostârı
Günâhından giçer elbette Tarı (M S2/14)

1.1.6. Seyahatleri

Hakîm-i Heydecî ilk defa H. 1297 (M. 1880) yılında Heydec'den Kazvin'e ilim öğrenmek için seyahat etmiştir. Kazvin'de büyük zorluklarla karşılaşan şair, burada yaşadığı dönemde çektiği sıkıntıları ve buranın halkına olan sitemini şiirlerinde dile getirmiştir.

Hak ide ser-nigûn Kazvîni
Kalmıya bu harâbeden âsâr

Ne kömür var ne kürk ne kürsi
Kış soyuk kapunı alupdur kar

Menzili güng rüzgârı teng
Şehri idbâr milleti gözi dar (K T1/6-8)

Heydecî daha sonra Kazvin'den Tahran'a seyahat etmiştir. Otuz beş yaşında Kerbelâ'ya gitmiş, seyahati sırasında *Cebel-i Hamrin* mevkisinde hırsızlığa maruz kalmıştır.[14]

Men ki sinnim degil ol kadırlar insân kocala
Bilmerem şek varım otuz beş olupdur ya ne (K 14/16)

Kimün aşkı meni çekdi Cebel-i Hamrîne
Virdi dînim kimi sâmânımı kim tâlâna (K 14/22)

Yolda kervana baskın yapan hırsızlar, şairin pek çok eşyası ile birlikte dîvânını da çalmışlardır. Heydecî daha sonra birçok zorluk çekerek dîvândaki şiirlerinin bir kısmını yeniden yazmıştır.[15] Heydecî dîvânın çalınmasına çok üzülmüş bazı şiirlerinde hem derdini, âhını hemde şefkat göstermeyen sevgiliye olan hüznünü, sitemini ustalıkla ifade etmiştir.

Men yazardum neçe müddet dîn u dâniş defterin

[14] Sadık, **Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî**, s.51
[15] Ekberov- Kasımova, **Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi** s.139

Dîn u îmânı apardı uğrı dîvânım kimi

Çoh vilâyetler gezüp her kısım gördüm nâzenin

Görmedim nâ-mihribân öz yâr u cânânım kimi (G 36/9-10)

Şair, Kerbelâ'dan başka Necef, Meşhed gibi şehirlere de seyahat etmiştir. Heydecî'nin, bazı kasidelerinin başlıklarında gittiği yerlerin ismi geçmektedir. *Necef-i eşrefe vârid olanda 'arz oldı* başlıklı kasidesinde Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu şehir olan Necef şehrine gittiği anlaşılmaktadır.

Bu düşgün gussa vü gamdan yetüpdür câna yâ Mevlâ

Yetürsün tâ özün bu sahn u bu eyvâna yâ Mevlâ

Ne zahmetler çeküp yetdim bura Allâh'a şükr olsun

Vesîle ol dübâre gitmiyim Tahrân'a yâ Mevlâ (K 2/1-2)

Arz-ı akdese vârid olanda 'arz oldı başlıklı kasidesinde arz-ı akdes tabiriyle Meşhed şehri kastedilmiştir. Şiî inancının on iki imam anlayışının sekizincisi olan İmam Rıza'nın Türbesi bu şehirde bulunmaktatdır.

Yâ Hazret-i Alî Rızâ şâh-ı 'arş-ı câh

Şâh u gedâya bâr-gehindür penâh-gâh

Mevlâ harâyıma yetişen yoh getirmişem

Bu rûzgâr hâdisesinden sene penâh

Ger bu çemende çatmadı gül şâhına elim

Geldim senin gülün eteginde olum giyâh (K 13/1-3)

Bu gibi kutsal mekânların bulunduğu şehirleri ziyaret eden şair için artık İran, dar bir kafes ve Tahran bir zindandır.

Mene İrân bu fezâsıyla dönüpdür kafese

Mene Tahrân bu safâsıyla dönüp zindâna (K 14/19)

Şair, zamanın siyasî ve içtimaî olaylarına iştirak eder, her yeri gezer toplumun sıkıntılarını dinler ve bunları dile getirir.

Yer kalmadı ki gitmiyüp orda dutum sürâg

Bir kes tapum meger kim ide derdime ‘ilâc (G 3/2)

Tebriz şehrine de ayrı bir parantez açmak gerekirse; Heydecî bu şehrin halkına ayrı bir muhabbet besler. Eserlerinde Tebriz halkının İran’ın bağımsızlık mücadelelerinde en ön saflarda yer aldığını belirtir. Aşağıdaki beyitlerde bu halkın kılıcının her zaman keskin olmasını diler.

Bu solan gülşeni gam düşgüni yanmış cigeri

Subh u akşam du’âsında budur zemzemesi

Ehl-i tefrîş âyâ kâş ki sınsun kalemi

Halk-ı Tebriz hemîşe iti olsun kaması (G 31/7-8)

1892’de tahsilini bitirip İran’a dönen Heydecî, Tahran’a göçmüş ve ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştır. İlim ve fıkıh öğrenen talebeleri çevresine toplayıp, onlara dersler vermiştir.

Şiirlerinin birinde Tahran’ı artık kendi vatanı olarak kabul eder.

Menem ki vâlih ü mâtem hemîşe sergerdân

Menim murâdıma hergiz dolanmadı devrân

Asıldı börkime Heydec'de mühre bu eyyâm

Olup veten mene dâru'l-hilâfe-i Tahrân (K 8/17-18)

1.1.7. Vefatı

19. asrın ortalarında yaşayan şair, Zencan şehrinin Heydec köyünde doğmuş, Kazvin ve Tahran'da iyi bir eğitim görmüş, devrin ileri gelenleriyle dostluk kurmuş, bir din adamı ve medrese hocası olarak hayatını sürdürmüştür. Tasavvuf ehli olanlar güzel giysilere ve dünya malına önem vermezler. Hakîm-i Heydecî de hayatı boyunca dünya malına değer vermemiş, başkalarının onu övmesi için çaba göstermemiş, daima yüksek görüşlü olmuş, süse ve gösterişe karşı durmuş, sade ve basit bir hayatı tercih etmiştir. Yazdığı şiirlerde bunu dile getirmiştir:

Gelür hoşı mene bir pârenin budur cehti

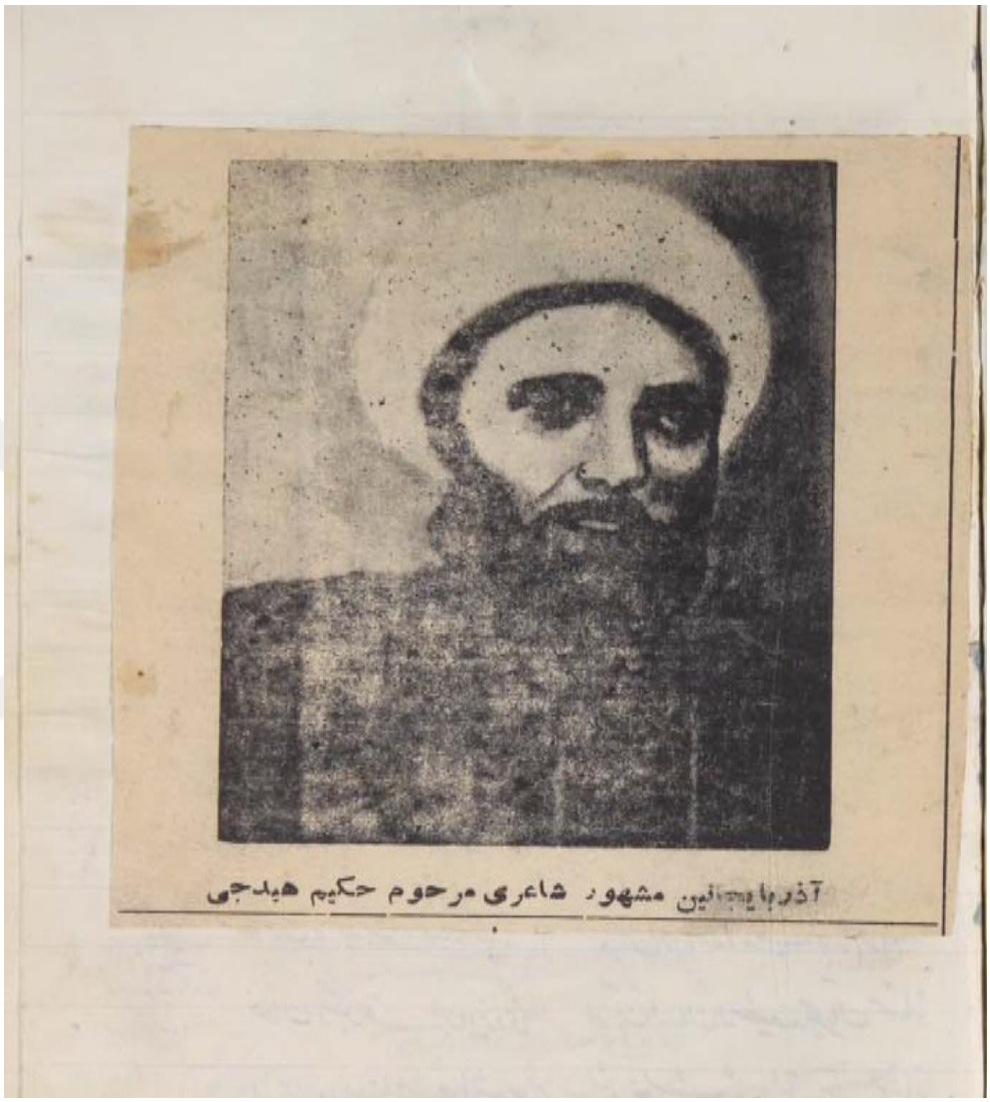
Ki bağlamam özime hiç-vakt pîrâye (G 25/6)

Hakîm-i Heydecî ömrünün son yıllarında hastalanmış, H. 1346 (M. 1928) de hasta ve yorgun bir halde Tahran'da İmâmzâde Seyyid Nasreddin Medresesinde vefat etmiştir. Cenazesi *Kum* şehrine götürülmüş ve orada defn edilmiştir. Mezarı Kum şehrinde "Tikye-i Tavliyet" mahallindedir. Burada onun mezarı küçük bir odada bulunur. Bu odanın kapısının başında Farsça şöyle yazılmıştır:[16]

Makber-i âlim-i Rabbanî ve feylesof-i a'zâm, merhum Hâcı Molla Muhammed meşhûr be- Hakîm-i Heydecî, sahib-i te'lifât u dîvân [17]

[16] Sadık, **Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî**, s.52

[17] Dîvân sahibi Hakîm-i Heydecî ismiyle meşhur büyük âlim ve filozof merhum Hacı Molla Muhammed'in kabri.

M-Nüshası(s.222) Azerbaycan'ın meşhûr şâiri merhûm Hakîm-i Heydecî

1.2. EDEBÎ YÖNÜ

Osmanlı kültür ve edebiyatında olduğu gibi Azerbaycan edebiyatı ve kültürünün güzelliklerinden birisi de Arapça, Farsça ve Türkçeyi aynı anda eserlerinde kullanabilen âlimlerin ve şairlerin yetişmiş olmasıdır. *Örneğin Katran-ı Tebrizi, Şeyh-i İşrâk Sühreverdî, Nizâm-i Gencevî, Hakân-i Şirvâni, İmâdeddin Nesîmi, Molla Muhammed Fuzûli, Mevlâna Celâleddin Muhammed Belhi, Mevlâna Celâleddin Muhammed Atîki Zencâni, Sâib-i Tebrizi, Vâkıf ve Şehriyâr gibi şairler eserlerini Türkçe, Farsça ve Arapça olarak yazmışlardır. Bu şairler ve âlimler gibi Hakîm-i Heydecî de eserlerini her üç dilde kaleme almıştır*.[18]

İlk tahsilini *Mollahânede* alan Heydecî 1879'da Kazvin'deki dînî medresede tahsilini devam ettirdi. 1887'de Tahran'da medrese tahsilini tamamladı ve aynı yıl din âlimi, müctehid adı almak için Necef şehrine gitti. Burada 24 yaşında olan Heydecî'nin bir dîvânı vardı.[19] Gençlik yıllarında dîvânı bulunan Heydecî'nin şiir tekniğini erken yaşta geliştirdiği söylenebilir. Heydecî'nin edebî kişiliğini tesbit edebilmek için şiirlerindeki başarılı söyleyişine ve doğunun üç önemli dili olan Türkçe, Farsça ve Arapçayı nasıl kullandığına bakmak gerekir. Heydecî müctehid ve din âlimi ünvanlarını almak istediği için bu dillere hâkim bir şairdir. Şair edebî tür ve konu açısından farklı eserlerini Azeri Türkçesi, Arapça ve Farsça olarak yazmıştır. Bu eserlerdeki şiirler ve yazılar; ictimaî, dînî ve felsefî konuları ihtiva eder. Heydecî'nin sadece yazmış olduğu eserlerden yola çıkarak, çok yönlü bir şair olduğu söylenebilir.

Ciger od tutdı yandı dur getür su

Her an kes ez hakîkat borde vu bu

Haber dâred zî hâl-i bî-dilân u

Ve lî sirrun 'azîmun münkirûhu

Yedukkûne'r-ruûse 'ale'c-cidâri (M S2/10)

[18] M.Kerimi, **Dîvân-ı Türkî-i Hakîm Heydecî** İntişârat-ı Edebiyat-ı Klasik Azerbaycan, Tahran, 1382, s.21

[19] Ekberov-Kasımova, **Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi** s.139

Heydecî'nin Türkçe şiirlerinde; dînî-tasavvufî bilgi, fen bilimleri ve astronomi, halk gelenek ve görenekler kabilinden kültürel unsurları, tarih, coğrafya, musiki, tıp gibi birçok alana dair bilgileri bulmak mümkündür. Bununla birlikte çeşitli felsefî ve sosyolojik konular, efsaneler, mitoloji ve ayrıca manzum hikâyeler onun şiirlerinin konularını oluşturur.

Heydecî'nin eserlerinde ve şiirlerinde her zaman hüzün havası vardır. Şair, zulüm ve haksızlık karşısında yapılanların gün gelir kişinin karşısına çıkacağını belirtir. Karakterce temiz, doğru, adaletli ve hayırsever olan Heydecî *Manzum hikâye* tarzında şiirler de yazmıştır. Hakîm-i Heydecî "Efsâne" *(Efsâne: M/11)* ismini verdiği manzum hikâyesinde özellikle çocuk ve gençlerin terbiyesinden ve bu terbiyede ise fedakâr insanın göstermiş olduğu emeğin ve zahmetin en önemli özelliklerinden bahseder.[20]

İşitdim ki leklek gidüp bir güni
Nehâra konak istedi tülküni

Onunçün pişirdi erişte aşı
Meseldür kınamaz varundan kişi

Lülene töküp aşı koydu öge
Didi özge kap yohdur aş tökmege (M 11/1-3)

Hikâyede leylek ile tilki arkadaş olur. Haliyle tilki, leyleği evinde ağırlamak ister ve bu sebeple onu yemeğe davet eder. Davet günü gelir, tilki tüm yemekleri düz tabakta servis eder ve leylek hiçbir şey yiyemez. Çünkü uzun gagaya sahiptir. Tilki ise bu durumdan istifade edip tüm yemekleri tek başına yer. Başka bir gün ise leylek tilkiyi evine çağırır, tilki tüm yemekleri nasıl tek başına yiyeceğini planlar. Fakat bu kez leylek tilkiye bir ders vermek amacıyla yemeği uzun kaplarda servis eder. Tilkinin ağzı, kabın ağzına sığmadığından yemeklere ulaşamaz. Tilki sonuçta hatasını anlar

[20] Esmira Şükürova**, "**Güney Azerbaycan Edebiyatında Manzum Hikâye Türünün Gelişme Özellikleri", **Motif Akademi Halkbilim Dergisi**, 2011-2 (Temmuz-Aralık) (Azerbaycan Özel Sayısı-II), s.57-66

ve özür dileyip leyleğin evinden ayrılır. Heydecî, Dîvân'ında kimi zaman manzum hikâyeler vasıtasıyla fabl sanatını kullanarak hem insanlara hem topluma ders vermeyi amaçlamıştır. Özellikle ya insanların kendi hatalarını görmesini sağlamaya ya da insanın kendine yapılmasını istemediği bir şeyi, başka birine yapılmasının hoş olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Bahse konu olan durumu leylek ile tilki hikâyesi üzerinden resmetmiştir. Sonuç olarak hikâyede, insanları aldatanların bir gün kurdukları tuzaklara kendilerinin de düşeceğine dair öğüt verilmek istenmiştir.

Bahup aş ü daşa işi anladı
Peşîmân olup öz özün danladı

Ki vurdum men evvelde yoldaşıma
Bu rengi bugün geldi öz başıma

Bu Türke meseldür gelür başına
Her ol kes ider her ne yoldaşına (M 11/18-20)

Heydecî'nin şiirlerine bakıldığı zaman onun iyi bir eğitim gördüğünü söylemek mümkündür. Bu devirde medreselerde okutulan Arapça sarf ve nahiv, fıkıh, tefsir ve kelam, İslâm tarihi gibi ilimleri tahsil ettiğine işarette bulunan beyitleri vardır. Zaten yaşadığı çevre bu gibi ilimlerin başlıca merkezlerindendir.

Bu söz eger bâtıl ü ger hakdur
Burda mesel masdar u müştakdur

Bil Hakkı masdar kimi asl-ı kelâm
'Âlem-i hakkun kelimâtı tamâm

Masdar u müştakda yoh fark çoh
Masdar eger olmıya müştak yoh

Çun yapışup mutlaka çulkaştı kayd

Çekti kılıc bir birine Amr u Zeyd (M 5/1-4)

Heydecî şiirlerinde, toplumu, ahlakî davranışlara yönlendirmeye çalışır, toplumda ortaya çıkan ikiyüzlülük, riyâkârlık, tama, kendini beğenme gibi kötü hasletlere karşı izzet-i nefs sahibi ve cesaretli olmak, insan ruhunun büyüklüğü gibi güzel davranışlarla mukabele edilmesi gerektiğine inanır ve bu konuları şiirleri vasıtasıyla anlatır. Muhabbet yolunda korkusuz olmak gerekir. Âşığın mezhebinde sızlanmak ve küsmek günahtır ve aşk yolunda çekilen eziyetlerden gücenmemek gerekir, şair için şâhın ve dilencinin farkı yoktur:

Menem ki dost yolunda cefâdan incimerem

Ne çünki mezheb-i âşıkta incimaktı günâh

Diyirler gitme muhabbet yolunda zahmet var

Bu korhulu yola koydum ayağ Hudâ'ya penâh

O çağ ki özgeden üzdüm ümîd yumdum göz

Menim yanumda tefâvüt yohı gedâyla şâh

Gül üzlere göre hâr itdi Heydecî özünı

Cihânda istemedi i'tibâr u 'izzet u câh (G 21/4-7)

1.2.1. Etkilendiği Şairler

Hakîm-i Heydecî, kendisinden önce yaşamış olan İran şairlerinin eserlerini okumuş ve tetkik etmiştir. Heydecî, İran şairlerinden beslenerek şiirlerini geniş bir edebî ve dînî bilgi ile yazmıştır. Heydecî'nin Dîvân'ında özellikle; Hakîm Ebulkâsım

Firdevsî, Hâfız-ı Şîrâzî, Sa'dî-i Şîrâzî ve Şeyh-i İşrâk Sühreverdî gibi şairlerin etkisi olduğu yoğun bir şekilde görülmektedir.

Hakîm Ebulkâsım Firdevsî: Hakîm-i Heydecî, Farsça mesnevî türünde yazmış olduğu şiirlerde, özellikle Firdevsî ve Nizâmî gibi Fars edebiyatının büyük şairlerinin eserlerinden örnekler kullanmıştır. Dâniş-nâme eserinde yer alan Farsça mesnevî türü şiirlerde daha çok *Hakîm Ebulkâsım Firdevsî*'nin Şehnâme'sini örnek almış ve aynı vezinle eserini yazmıştır.[21] Şehnâme İran mitolojisini toplayan en önemli kaynaklardan biridir. Bu eser vasıtasıyla Dîvân şiirinde de İran mitolojik kahramanları bolca kullanılmıştır.[22] *Şehnâme'nin Türk kültürü üzerindeki etkilerinden birisi de destan kahramanlarının adlarının Türkler tarafından çokça benimsenmiş olmasıdır. Türk toplumunda yaygın bir biçimde kullanılan Behrâm, Behzat, Cem, Cemşîd, Efrasiyab, Ferhâd, Feridûn, Hürmüz, Hüsrev, İskender, Karen, Keykâvus, Keykubâd, Rüstem, Şehrinâz, Şirin, Siyâvûş gibi kişi adlarının Şehnâme kaynaklı oluşuna bakıldığında bu etki daha iyi anlaşılabilir*.[23] Heydecî bazı şiirlerinde bu isimleri konu alır.

Mutrib getür neyi Neyi neyliyüm hikâyet et
Kimden diyüm Tehemten ü İsfendiyâr'dan

Cemşîd noldı nûş eyledi merk câmını
Kâvus noldı yoh haber ol şehr-yârdan

Dey Keykûbâd virdi felek bâda şevketin
Keyhüsrevi o gelmedi daşra mağaradan

Dey noldı Zâl öldi Kim öldirdi rûzgâr

[21] Heşterudi, **Külliyât-ı Divân-ı Heydecî**, s.9
[22] Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2016, s.74
[23] Bekir Şişman, Muhammet Kuzubaş, **Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.16

Rüstem nece oldı kaldı kavlî kâr-zârdan

Rüstem de öldi öldi aceb istemez aceb

Çoh yıhdı kim sipihr bunun tek sivârdan

Sührâb noldı sökdi onın karnını felek

Behrâm noldı gelmedi hardan şikârdan

Behmen hani yedi onı kim ejder-i ecel

Kârûn nece oldı kaldı ad ol nâm-dârdan (G 16/1-7)

Nizâmî-i Gencevî: Heydecî bazı mesnevî türünde yazmış olduğu şiirlerinde Nizâmî-i Gencevî'nin felsefi ve irfâni düşüncesini izah etmiştir. Nizâmî'nin *Mahzen-i Esrâr* eserinde yer alan aşağıdaki beytini manzum şekilde tercüme etmiştir:

Nizâmî:

Perdeyi kaldır da kendi birliğinle görün

O perde, ben bile olsam topla[24]

Heydecî:

Perdeni sal dur gene git tek otur

Ger menem ol perde yığışdur götür (M 1/1)

Heydecî, gazel ve kaside gibi türlerde daha çok Şeyh-i İşrâk Sühreverdî, Sa'dî-i Şîrâzî ve Hâfız-ı Şîrâzî gibi şairlerin şiirlerine tazminler yazmış ve onlardan etkilenmiştir. *Edebiyatta bir şairin başkasına ait manzum bir sözü kendi şiirinde tekrarlaması anlamına gelen tazmin için en elverişli manzumeler gazel ve*

[24] Nizâmî, **Mahzen-i Esrar**, Çev. M. Nuri Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul, 2014, s.17

kasidelerdir. Ancak aynı beytin başına dizeler eklenerek musammat şekli de ortaya çıkabilir.[25] Pala'nın söylediği tazmin örneği Heydecî'nin başvurduğu bir yöntemdir.

Şeyh-i İşrâk Sühreverdî: Heydecî, Şeyh-i İşrâk Sühreverdî'nin *Ruhlar dünyasına seyr u sülük* adlı bir şiirini Türkçe tazmin etmiştir. Heydecî, bu şiirde ruhların sırrını, insanın aslına ve özüne dönmesini, fenefillâh ve aynelyakîn bir derecede görme arzusunda olduğuna işaret eder ve kendisini ezeli varlıktan uzakta gam düşkünü, gurbet düçârı olarak adlandırır. Heydecî'nin, Şeyh-i İşrâk Sühreverdî'nin şiirine musammat şekliyle yazmış olduğu tazmin örneğinde; Arapça, Farsça ve Türkçe'den istifade etmiş olduğu görülmektedir.

Menem gam düşgüni gurbet dûçârı

Pozulmuş gülşeni solmuş bahârı

Gönül ağlar gideydim kende sarı

Ekûlu'l-câretî ve'd-dama'u câr

Ve lî 'azmü'r-rahîl ile'd-diyâr (MS 2/1)

Şairin, Şeyh-i İşrâk'tan başka Sa'dî-i Şîrâzî ve Hâfız-ı Şîrâzî'ye yazmış olduğu tazminler de vardır.

Sa'dî-i Şîrâzî: Heydecî bir yandan klasik Fars edebiyatı'nın en büyük şâirlerinin şiirlerine tazmin yazmış, aynı zamanda kendi şairlik gücünü de övmüştür. Bu şairlerin şiirlerine süt ve şeker benzetmesi ile katkıda bulunduğunu belirtmiş ve kendisiyle övünmüştür. Sa'dî-i Şîrâzî'nin iki gazeline tazmin yazmıştır. Heydecî'nin kaleme aldığı bu tazmin örnekleri ile adı geçen şairleri beğendiği, üstat kabul edip hürmet gösterdiği ya da dostluk gösterisinde bulunduğu söylenebilir.

Musammat: MS/1[26]

Ey reşk-i ferişte gayret-i hûr

[25] İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004, s.443

[26] Bu şiir, Sa'dî-i Şîrâzi'nin 303 numaralı gazelinin tazminidir.
Bkz.Muhammed Ali Furuği, Abdulazim Garib, **Gazeliyat-ı Sa'dî**, İkbal Yayınları, Tahran, 1388, s.138

Ve'y ârizi şem'-i mahfil-i sûr

Cânâ bile tünd gitme bir dûr

Pervâne nemî şekîbed ez-dûr

Ger kasd kuned be-sûzedeş nûr

Tazmîn;[27]

Fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Ey nigârı azîz yoh zararı

Ger kunem ber ser-i vefât serî

Ömrim oldı senin yolında telef

Sehl bâşed ziyân-ı muhtasarî

Nâzenin kanımı eger tökeren

Sabr kun tâ be-bî-nenemet nazarî

Bile bilme sene göre mâtem

Akl dârem be-kadri hûd kaderî

Men celâl-i Hudâ'da hayrânem

Kî in cemâl âferîd der-beşerî

[27] Bu şiir Sa'dî-i Şîrâzî'nin 556 numaralı gazelinin tazminidir. Bkz. Furuği, Garib, **Gazeliyat-ı Sa'dî** s.50

Natı el-hak hilâfdür bakmak

Ber çûnin rûy-i bâz ber digerî

Özümi isterem idem toprak

Tâ meger ber serem kûni guzerî

Doğrusı hakk rakîb semtinedür

Pîş-i hasmi istâde çûn seperî

Baharam hak diyer bile gözgi

Hayf bâşed be-desti bî-basarî

Menem âhı ohı deler dağı

Ne kuned der to seng-dil eserî

Men bilirdim bu çağa daşı berk

Çûn be-dîdem zi seng sahtterî

Heydecî dür bu sözleri koşdı

Bir bire katdı şîr ilen şekeri

Hâfız-ı Şîrâzî: Heydecî, Hâfız-ı Şîrâzî'nin birçok beytinden ilham almış ve bazı şiirlerini manzum şekilde tercüme etmiştir. Hâfız, bir güzelin ben'i[28] için Semerkant ve Buhara gibi şehirleri feda edeceğini yazmıştır;

Hâfız:

Eger ân Turk-i Şîrâzi be dest âred dil-i mâ râ

Be hâl-i Hindûyeş bahşem Semerkand u Buhârâ râ[29]

"O Şirazlı Türk (güzel) gönlümüzü elde ederse,

Onun Hindu ben'ine bağışlarım Semerkand'ı Buhara'yı"[30]

Heydecî, Erdebil ve Halhal şehirlerini bir güzelin saçının teline bağışlayacağını aşağıdaki beyitte dile getirmiştir;

Heydecî:

Eger bu Türk menim gönlümi ala eline

Bağışlaram teline Erdebil u Halhalı (G 35/4)

Yine Hâfız'dan almış olduğu bazı beyitler şunlardır;

Hâfız'ın;

Eger refîk-i şefîkî durust peymân bâş

Herîf-i hâne vu germâbe vu gülistân bâş[31]

"Şefkatli bir arkadaşsan sâdık ol sözüne,

Evde, hamamda, bahçede eşlik et bize"[32]

Gazelinin ilk beytine Heydecî'nin benzetmesi aşağıda şu şekilde yer almıştır.

---

[28] Ben ile vücuttaki siyah noktalar kastedilmektedir.
[29] Bu şiir, Hâfız-ı Şîrâzi'nin 3 numaralı gazelinin ilk beytinin tazminidir.
Bkz. Muhammed Rıza Bozorghalki, **Şâh Nebât-ı Hâfız**, Tahran, Zavar,1382, s.6
[30] Hicabi Kırlangıç, **Hâfız Divânı**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s.9
[31] Bozorghalki, **Şâh Nebât-ı Hâfız**, s.649
[32] Kırlangıç, **Hâfız Divânı** s.274

Men ol refîk-i şefîkî dürüst peymânem

Herîf-i hücre vü germâbe vü gülistânem (K 7/1)

Hâfızın'ın rindane söylediği aşağıdaki beyti taklit etmiştir;

Hâfız:

Be-mey seccâde rengîn kun geret pîr-i mugân gûyed

Ki sâlîk bîhaber nebved zi râh u resm-i menzilhâ[33]

"Muğlar pîri sana derse tut sözünü şarapla bula seccadeyi,

Sâlik menzillerin yolundan yordamından olmaz bîhaber"[34]

Heydecî:

Koy nece vü neçeni olma fuzûl

Her ne ki sâlik buyurur kıl kabûl (M 5/21)

Heydecî'nin şiirlerinde ayrıca *Fuzulî* ve *Nesîmî* gibi Dîvân edebiyatının zirve şahsiyetlerinin üslubu yoğun bir şekilde görülmektedir.

Fuzûlî: Heydecî, aşk ve ızdırap şairi olan Fuzûlî'nin birçok şiirinden etkilenmiştir. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî aşkın elemlerini ve ızdıraplarını lirik bir ifadeyle şöyle dile getirmiştir:

Fuzûlî:

Işk derdiyle hoşem el çek 'ilâcumdan tabîb

Kılma dermân kim helâküm zehri dermânundadur [35]

Heydecî:

'İlâc yoh meni bu derd öldürür bilirem

Dur ey tabîb ki men kâbil-i devâ degilem (G 13/5)

---

[33] Bozorghalki, **Şâh Nebât-ı Hâfız**, s.1
[34] Kırlangıç, **Hâfız Divânı**, s.7
[35] Fuzûlî, **Türkçe Divan**, Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cunbur, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1958, s.209

Fuzûlî:

Bildüm tarîk-i 'ışk hatar-nâkdür velî

Men dönmezem bu yoldan ölüm olsa gâyeti [36]

Heydecî:

Diyirler gitme muhabbet yolunda zahmet var

Bu korhulu yola koydum ayağ Hudâ'ya penâh (G 21/5)

Nesîmî: Heydecî, Azerî edebiyatının büyük şairlerinden olan Nesîmî'nin şiirlerinden de ilhâm almıştır. Heydecî'nin bazı şiirlerinde Nesîmî'nin üslûbu oldukça açıktır.

Nesîmî:

'Aceb yüzün mi şol ya harmân-ı gül

'Aceb dişün mi şol ya lü'lü'-i nâb

'Aceb kaddün mi şol ya serv-i bustân

'Aceb haddün mi şol ya verd-i sîr-âb[37]

Heydecî:

O işvedür sene ya fitne gamze ya peykân

O hâldür söyle ya dâne zülüfdür ya dâm

[36] Fuzûlî, **Türkçe Divan**, s.426

[37] Hüseyin Ayan, **Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, TDK.Yay., Ankara, 2014, s.196

O gonca ya senin ağzın o turre ya reyhân

O lâle ya senin avurdın o nukre ya endâm (K 6/11-12)

Ol sünbül-efşândur ya zülf-i perîşânı

Ol servi hırâmândur ya kâmet-i ra‘nâsı (K 9/6)

Heydecî; özellikle şiirlerinden ve hakkında yazılanlardan edinilen bilgilere göre, Kazvin ve Tahran gibi şehirlerde iyi eğitim almıştır. Heydecî'nin kendisinin kaleme aldığı ifadelerden yola çıkarak, onun edebî kişiliğinin genel hatları çizilmeye çalışılmıştır. Şiirlerinde zaman zaman genel şiir anlayışını da ortaya koyan şair, âşıkâne ve rindâne şiirleriyle dikkat çekmektedir. Heydecî, şiirlerinin çoğununu klasik şiir tarzı ile kaleme almıştır. Bununla beraber şiirlerinde halk şiirinin zevki de görülmektedir. *Şeyh-i İşrâk Sühreverdî, Sa‘dî-i Şîrâzî* ve *Hâfız-ı Şîrâzî* gibi şairlere tazminler yazmış, şiirlerinde tasavvufun yanında maddi aşka da yer vermiştir. Gazel, mesnevî, kaside vb. gibi edebî türlerde Türkçenin doğal âhengini ve güzel sesini aruz vezniyle başarılı bir şekilde kullanmıştır. Şiirlerinde halk söyleyişlerine, deyim ve atasözlerine oldukça fazla yer vermiştir. Heydecî, düşündürme amaçlı/didaktik şiirler yazmak istediği için atasözü, deyim ve özdeyişlere şiirlerinde yer vermiştir. Vezni ve aruzun karışık olmayan bahirlerini kullanmıştır. Edebî sanatları başarılı bir şekilde şiirlerine uygulamış ve şiirlerinde ilginç benzetmeler yapmıştır. Gazel, mesnevî, kaside, musammat, terkîb-i bend, tercî-i bend, kıt'a gibi hemen hemen bütün nazım şekillerine örnek vermiştir. Tazminlerde örnek aldığı şiirlere şekil yönüyle bağlı kalmış, ama kendisine özgü mazmunlarla şiirler yazmıştır. Bu bilgilerin ışığında; Heydecî'nin kendine has anlatımı ve dili kullanma tekniği olduğu için ilim âlemine ve şimdiki nesillere tanıtılması gereken, başarılı şiirler yazmış bir şair olduğunu söylemek mümkündür.

1.3. ESERLERİ

Hakîm-i Heydecî doğunun üç dili olan Türk, Fars ve Arap dillerinde şiirler yazmış, ictimaî, felsefî ve dînî konuları ihtiva eden eserler kaleme almıştır. Kaçarlar

döneminde emperyalizim aleyhine yazdığı *Risâle-i Duhâniye* mensur bir eserdir. Dili Farsça'dır.1892'de neşredilmiştir. Arapça olan *Şerh-i Manzûme-i Sebzevârî* eseri Sebzevârî'nin Şerh-i Manzûme adlı eserinin bir haşiyesidir.1925'de yayınlanmıştır. Heydecî'nin edebî eseri Dâniş-nâme ve Dîvân'dır. Bu eser iki bölüme ayrılır; birinci bölüm Dâniş-nâme, Farsça gazeller, ikinci bölüm, Türkçe gazeller, mesnevîler, kasideler, musammatlar, terkîb-i bendler, tercî-i bendeler ve kıt'aları ihtiva eder. Bu eser de 1371(1993)'de yayınlanmıştır.[38] Çalışmamızın konusu olan Türkçe şiirler bu eserde bulunmaktadır. Hakîm-i Heydecî bütün bu değerli eserlerini, hikmet, felsefe, irfân ve din görüşlerini insanlara anlatmak için kaleme almıştır.

1.3.1 Risâle-i Duhâniye

Hakîm-i Heydecî'nin bu eseri çeşitli alanlarda araştırılmaya değerdir. Bu eser 1280 hicri yılında, Nasreddin Şah tarafından tütün, nargile tütünü satışının 50 yıllığına bir İngiliz fabrikasına verilmesi hakkında yazılmıştır. Bu antlaşma karşısında halk ayaklanmış ve *Ayetullah Mirza Şîrâzî*'nin tütün ve nargile tütünü ile alakalı fetva vermesiyle hareket şiddetlenmiş ve sonunda bu karar feshedilmiştir.[39] Şair bu olayın İran halkının zararına olduğunu bilmektedir. İnsana değer veren Heydecî, halkına ve vatanına bağlı bir şahsiyet olduğu için bu gibi siyasî olaylara müdahele etmiştir. Risâle-i Duhâniye çağdaş İran tarihinde ortaya çıkan "tütün yasaklama" olayını öğrenmek için en önemli *siyasi-sosyal* eserlerden biri sayılmaktadır. Heydecî'nin bu eseri Duhân sûresinin 12. ayeti "İnsanlar, *Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz derler*"[40] ile başlamakta, sûre adını onuncu ayetteki duman manasına gelen duhân kelimesinden alımaktadır. Şair de bu surenin isminden esinlenerek eserini adlandırmıştır.

Heydecî, Kaçar Şahı zamanında Farsça olarak kaleme aldığı bu eserinde; âlimlerin istek ve arzularını dile getirdiğini beyan etmiştir. Risâle-i Duhâniye'de İran'ın iç

[38] Muhsini, **Azerbaycan Edebiyat Tarihinde Kızıl Yarpaklar** s.80-81
[39] Kerimi, **Dîvân-ı Türkî-i Hakîm Heydecî**, s.9
[40] Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Anakra 2003, (Duhân) 44/12

işlerine müdahil olan ve İran'ı baskı ve tehdit altında bırakan yabancı devletlere karşı İran halkının göstermiş olduğu mücadele tasvir edilmiştir.[41]

1.3.2. Şerh-i Manzûme-i Sebzevârî

Molla Hâdî-i Sebzevârî'nin *Manzûme* eseri bugüne kadar birçok edip ve araştırmacı tarafından şerh edilmiş ve ona haşiyeler yazılmıştır. Heydecî'nin yaptığı bu eser şerhi, hazırlanan diğer bütün şerhler arasında en çok bilinenidir. Bu eserde Hakîm-i Heydecî'nin İslam felsefesine, Arap dili ve edebiyatına olan derin ve geniş ihâtasını görmek zor değildir.[42] Arapça yazılan eser; iki bölümden oluşmaktadır. Tahran'da 1344 ve 1363 yıllarında iki kez yayınlanmıştır.

1.3.3. Dâniş-nâme

Eserin ilk bölümü olan Dâniş-nâme kısmı Farsça manzûm irfâni bir eserdir. Heydecî, 2800 beyt olarak mütekarib bahrinde Farsça olarak kaleme adığı bu mesnevî tarzındaki eserinde; felsefe, kelam ve irfâni bahisler arasında çetrefilli konuları ele almaktadır. Kitap içinde aynı zamanda Türkçe hikâyeler ve güzel şiirler de yer almaktadır. Bu eserde Heydecî'nin geniş malumatı, kültürü ve edebî gücü görünmektedir. Heydecî, İslam ve Yunan felsefesi görüşlerini araştırıp, Kur'ân ayetlerini, hadisleri, çeşitli hikâyeleri örnek göstererek, İslami hedeflere ulaşmaya çalışmıştır.[43] Dâniş-nâme'nin üç özelliği vardır; birincisi bu eserin Farsça yazılmış olan felsefî eserler arasıda çok sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmış olmasıdır. İkincisi şiirlerde felsefî konuları daha da anlaşılır hale getirmek için Türkçenin imkânlarından istifade edilmiştir. Son olarak bu eserde filozof şairlerin, âriflerin inançları ve ıstılahları birbirine yaklaştırılmıştır.[44]

1.3.4. Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan, *Hakîm-i Heydecî ve Türkçe Şiirleri* olarak ele alınan eser; 3 Musammat, 1 Murabba, 3 Terkîb-i bend, 1 Tercî-i bend, 14 Kaside, 12 Mesnevîi, 36 Gazel ve 3 Kıt'a'dan oluşmaktadır. Heydecî bu eserindeki

[41] Sadık, **Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî**, s.79
[42] Kerimi, **Dîvân-ı Türkî-i Hakîm Heydecî** s.8
[43] Kerimi, **Dîvân-ı Türkî-i Hakîm Heydecî** s.9
[44] Sadık, **Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî**, 87

Türkçe şiirlerinde; aşk, talihten ve hayattan şikâyetler, toplumsal eleştiriler, felsefi ve tasavvufî düşünceler, Allahı'ın kudreti, vatan hasreti, hayatın zorlukları, dünya ve ahiret gibi konuları ele almaktadır. Mutasavvıf bir şair olan Heydecî, şiirlerinde okuyucuya tasavvufî düşünceleri aksettirmektedir.

Bu eserdeki şiirlerde felsefî ve irfânî konuların yanında tabiat tasvirleri de oldukça fazla yer almaktadır.

Subh açuldı nesîm terpendi

Karga uçtı horûs seslendi (TB-5/14)

Heydecî sade ve anlaşılır şiirler yazmayı sevdiği için, bu eserinde özellikle Türkçe kafiyeleri kullanmaya geyret göstermiştir. Örneğin bazı gazel örneklerinde; üzdüm, büzdüm, süzdüm, düzdüm, vursun, bürsün, ösgürsün, sürsün gibi kafiyeler kullanmıştır. Yine bazı kasidelerini de; dudağa, haçağa, ayağa, ocağa, orağa, dağa gibi Türkçe kafiyeler ile kaleme almıştır.

Azerbaycan Türkçesinin Zencan ağzı ile konuşan ve yazan bir şair olan Heydecî, şiirlerini Zencan ağız özelliklerine uygun olarak kaleme almıştır. Örneğin; yine (gene), sensin (senen), yoktur (yohun) vb.

İKİNCİ BÖLÜM
HEYDECÎ'NİN TÜRKÇE ŞİİRLERİ

2.1. DİL VE ÜSLÛP

2.1.1. Dil

Heydecî ana diline önem vermiş bir şairdir. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler olmasına rağmen dili, konuşma diline yakındır. Sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Şiir konuları zengindir. Halkın yaşayış tarzını, gelenek ve göreneklerini şiirlerinde konu ettiği için halk zevkine inmiştir. Bu sebeple atasözlerini ve deyimleri sık sık kullanmıştır. Heydecî, şiir örnekleri arasında kaside, gazel, tercî-i bend ve özellikle Farsça ve Türkçe mesnevî yazmıştır.

Sâkî getür neden o mey-i hoş-güvârdan

Mey hansı mey o mey ki yohı farkı nârdan (G 15/1)

Mutrib getür neyi neyi neyliyüm hikâyet et

Kimden diyüm Tehemten ü İsfendiyâr'dan (G 16/1)

Muharrem Ergin, Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesi'nin arasındaki farkların şüphesiz Azeri ağız hususiyetlerinin yazıya geçirilmesinden doğduğunu ve bu değişikliklerin Kuzey Azerbaycan'da, az Güney Azerbaycan'da daha çok olduğunu ifade eder.[45] Heydecî'nin dili Güney Azebaycan ağzıdır. O Azerbaycan Türkçesinin Zencan ağzı ile konuşan ve yazan bir şairdir. Dolayısıyla Heydecî'nin şiirlerindeki

[45] Muharrem, Ergin, **Azeri Türkçesi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1971, s.VIII.

dil ve imlâ yönünden değişiklikleri göstermekte yarar vardır. Nitekim birtakım değişiklikler aşağıda verilmiştir.

-b ve –m değişikliği

Özellikle "ben ve men", "gibi, kimi" kullanımlarda farklılıklar görülmektedir. Şiirlerde, "men ve kimi" kullanımları tercih edilmiştir.

Sen çoh eyledün cevr u cefâlar mene bâri

Men göz götürüp terk eylemezem sen kimi yâri

Bir göz ki sene bahdı, baha özgeye sarı

Çıhsun o nişân olmağa peykâne gerekdür (MR/9)

Men ferâmûş eyleyim hâşâ

Sen kimi nâzenîn u dilbendi (TB1-5/8)

Gâh keklik kimi mesken eyledim kuhsârı

Gâh baykû kimi menzil eyledim vîrâne (K 14/9)

-k ve -h değişikliği

Kelime içindeki ve sonundaki bütün -k'ler -h' ye dönmüştür. Yok- yoh, bak- bah, kalkmak-kalhmak, korkulu- korhulu, kalkan- kalhan, yaka-yaha, çıktı- çıhtı, okşamak-ohşamak, yıkılmış- yıhılmış, tokmak- tohmak vb.

Giderem çâre yoh egerçi bu yol

Uçurumdur hamı gedikdür u dağ

Başımı yohsa hayme mîhı kimi

Ger yere girmesem ezer tohmak (TB3-3/16-17)

Demem hak Hakkasın bende velî mazhar Hudâvende

Senen gözgi bahan sende bahar Yezdâna ya Mevlâ (K 2/16)

Yeri var eger men vurum börkimi

Yere toz göge kalha âhım kimi

Sepüm başa toprak yırtım yaha

Bile ağlıyüm kan gözümden çıha (M 9/12-13)

"Sıkmak" fiili bazı beyitlerde "sıkmak ve sıhmak" olarak kullanılmıştır.

Katıp nece devenin çignini yük altında

Sıhar sıhup meni bu rûzgâr-ı nâhencâr (G 4/4)

Boğazın sıkardı vurardı kötek

Sögerdi diyerdi ki ey kûr köpek (M 10/2)

-p ve -b değişikliği

Ses geldi ki ey evi dağulmuş

Bâğı pozulan solan bahârı (TC-2/2)

Bostân pozulup çemen biçildi

Bu çârh aceb keser orağı (TC-7/75)

Hûşımı başdan apar halimi zülfün kimi poz

Deve mest oldı yük altında gelir oynağı (G 33/3)

Cihânda balam ârzu vü heves

İpin zühd ü takvâ pıçakıyla kes (M 10/25)

Eylemem ba‘zı zadları ibrâz

Ger duta kûzenün suyun pardak (TB3-3/20)

Emir kipi olan “-gınan,- ginen”in “-gilen” şekli kullanılmıştır.

Çekgilen ey dost safâ sürmesin,

Gözlerime özgesini görmesin (M 6/53)

Bahup aybüve olgilen lâl u kûr

Gözin dutmıya gözle kibr u gurur (M 10/7)

Kalur tek azîzim tekebbür kılan

Elinden gelür dost artturgilen (M 10/22)

İstek kipinin olumsuzunda da –merem-mezem-menem kökleri ile üç farklı kullanm vardır. “Gitmerem”,”etmerem,” “incimerem” “eylemezem”, “bilmerem”, “ögmerem” “ögmenem” gibi…

Mescide gitmerem olup mescid

Yıgınak-ı ecâmir u evbâş

Ohşadum bu güzelleri besdür

Etmerem ayrı vasf-ı kiprik u kaş (TB3-2/5-6)

Şâh didi git ırağa gelme yavuk men

Eylemerem ihtiyâr sen kimi yârı (G 27/10)

Men ki sinnim degil ol kadırlar insân kocala
Bilmerem şek varım otuz beş olupdur ya ne (K 14/16)

Men ögmerem özimi kibr u nâz yoh mende

Hudâ'ya şükr ki bu derde mübtelâ degilem (G 13/9)

Yohsa bugün men özimi ögmenem

Kimse bu göyçekleri ögsün memem (M 7/43)

Men öz nezrimi sındırabilmezem

Cehennem odına başarmam düzem (M 11/23)

Kelime başlarındaki "y" sesi bazı kelimelerde "igid, ürek, itürmek, ulduz vb. hiç kullanılmazken "yüz" kelimesinde zaman zaman kullanılmıştır.

Meselde var ki igid ondı dokuzı döndi

Öginde olmadı paltar nazarda hâr gelür (G 7/10)

Ey dâd ki kalmadı igidlik

Efsûs ki ‘ömr gitdi bâda (TB2-3/7)

Ne gün u ne ay u ne ulduz kalur

Perdeni saldı gene yalguz kalur (M 1/14)

Gül olur hâr eger üz getiren gülzâra

Serv olur mat eger düşse yolun bostâna (K 14/36)

Oldı karanku gice kem kem günüz

Koydum o çağ ‘aczile toprağa yüz (M 6/34)

Lokmân buyurdı çölde itürdüz yolı gice

Mâldan inüp edüz oturak ta ola günüz (G 10/2)

Rûzî gamını çıhar ürekten

Kısmet eyliyüp Hudâ ma‘âşı (TC-8/93)

Heydecî’nin şiirlerinde sık kullanılan başka bir kullanımda “ -ına, -ine” “-eklerinin “üve” şeklini almış olmasıdır;

Ey yâr senin zülfüve ger şâne gerekdür

Pes zülf-i perîşânüve dîvâne gerekdür

Meşşâta ger ol kâkül-efşâna gerekdür

Bu ‘âşık-ı dîvâneye vîrâne gerekdür (MR/1)

Sen menim kanıma hemîşe susuz

Men senün tu‘me-i visâlüve aç (TB1-2/6)

Heydecî dur savurma başüva kül

Toprak ol sende de gögersin gül (TB3-3/33)

Aklüve kurşanma itirme özün

Akl yohun cehl dutupdur gözün (M 5/20)

Aşağıdaki beyitlerde de “göre” sözcüğü “için” manasında kullanılmıştır.

Senin hayâlüve öz hânmânımı pozdum

Sene göre eyledim terk-i ülke vü eyvân (K 8/7)

Menimle çoh oturup durdılar düşünmediler

Ki men kime göre âvâre-i beyâbânem (K 7/11)

Heydecî, şiirlerinde bugün kullanılmayan veya Anadolu Türkçesinde bulunmayıp Azeri Türkçesinde bulunan kelimeleri de kullanmıştır.[46] Bunlardan

[46] Bu kelimelerin anlamları ile ilgili olarak başvurulan kaynaklar şunlardır: Yaşar Akdoğan, **Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesi’ne Büyük Sözlük**, Beşir Kitabevi, İstanbul 1999; Cem Dilçin, **Yeni Tarama Sözlüğü**, 4. Baskı, TDK. Yayınları, Ankara 2018; Recep Albayrak Hacaloğlu, **Azeri Türkçesi Dil Klavuzu**, Ankara,1992; Seyfettin Altaylı, **Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü**, Prestij Matbaası, Ankara 2005

bazıları; utmak, çulkaşmak, danlamak, aparmak, gıy, tük, el çatmak, gışgırmak, govzamag, yügürmek, haray, kecek, herze, lap, tikan, acığı gelmek, azmak, nohtâ, peşk, sümük, şele, calamak, tağar, telesmek, veylan, yüngül, yubanma vb.

Bazı kelimelerin imlası Anadolu Türkçesinden farklıdır: Tük (tüy), tikan (diken), pozulmuş (bozulmuş), yalguz (yalnız), soyuk (soğuk) yengi (yeni), tobra (torba), Tarı (Tanrı), yuhu (uyku), kurma (kavurma),vb.

2.1.1.1. Heydecî'nin Türkçe Şiirlerindeki Atasözleri, Vecizeler ve Deyimler

Heydecî dilin zenginliğinin bir göstergesi olan atasözleri, vecizeleri ve deyimleri şiirlerinde bol bol kullanmıştır. Türkçenin inceliklerini, mecazlarını atasözleri, vecizeler ve deyimlerle birlikte başarılı bir şekilde şiirlerinde yansıtmıştır. Atasözleri, deyim ve vecizeleri meydana getiren kelimeleri ve anlam özelliklerini, onların hem gerçek hem de mecaz anlamları uygun düşecek şekilde şiirlerinde ifade etmiştir.

2.1.1.2. Atasözleri ve Vecizeler

Heydecî Türkçe deyimlerden ve atasözlerinden yararlanarak şiirlerinde Türkçe söyleyişe büyük ölçüde yer vermiştir. Atasözleri ve vecizeleri birçok şekilde kullanmıştır. Bazı beyitlerde atasözünü olduğu gibi almış, bazılarında ise vezne uydurmak için yer değişikliği yapmıştır. Atasözlerinin bazıları bölgesel olup fazla yaygın değildirler. Ancak bazıları evrensel boyuttadırlar. Bunun dışında bazı beyitlerde atasözü mü, yoksa vecize mi olduğu anlaşılmayan sözler de vardır.

"Emanete hıyanet olmaz." "Açma sırrını dostuna, o da söyler dostuna." gibi atasözlerini aynı beyit içerisinde değiştirerek kullanmıştır:

Bebem emânete hergiz hıyânet itme eger

Biri sözin sene tapşırdı sırrın eyleme fâş (K 4/12)

"Ne ekersen onu biçersin."

Her ne ekilüp gerek gögersün

Olmaz ki men ektim özge dersün (TB 2-1/14)

"Her gecenin sabahı vardır."

Her kış dalıca yaz gelür her gice günüz

İmdi ki gün batup karalukdür telesmiyüz (G 10/1)

Aşağıdaki beyitte "Vakitsiz öten horozun başını keserler." atasözünü hatırlatan bir söyleyiş vardır:

Çohlar güman idüple yalan dânı doğruya

Kuş bes ki gışkırur hele yersüz ohur horuz (G 10/3)

"Kurda kuzu emanet edilmez."

Zâhid u sade vü sâlûsa vasiyet eylemak

Ona benzer ki adam tapşura kurda çebişi (G 32/8)

"Az tamah çok ziyan getirir."

Adam ki oldı tama'kâr söz gelir üzine

Belî tama'dan olur her ne gelse insâna (G 22/11)

"Doğru söz acıdır."

Menim nasîhatime vir kulak dolama baş

Eger mizâcüve hak söz acı gelür tablaş (K 4/1)

“Kanaat gibi devlet olmaz.” atasözünü hatırlatan bir söyleyiş bazı beyitlerde bulunur:

Muhtâcdür harîs kanâ‘at kılan ganî

Ger bu yalın ayağı onun var başında tâc (G 3/10)

Kanâ‘at eyle azîz ol hemîşe her yerde

Gelir elinden eger vir çörek sen ol erbâb (G 2/11)

Ayrana kıl kanâ‘at eger yoh sikencübîn

Gey ögnüve pelâs eger olmadı ipek (K 5/7)

“Kör kuşun yuvasını Mevla yapar.”

Harda koyar aç âcizi bu meseldür

Kim kırur kûr kuşun luvâsını Tarı (G 29/7)

“Gülü seven dikenine katlanır.” atasözünü hatırlatan söyleyişler bazı beyitlerde bulunur:

Ocağı odla balam aş pişmez öz özine

Her ol sever üregi aş tütün gider gözine

Cihân meselde degirman felek onun daşı

Adam ki girdi degirmana toz konar üzine (G 23/1-2)

“Küçükten hata büyükten ata.”

Bu Türke meseldür diyirler hatâ

Küçükten kem olmaz büyükten atâ (M 9/38)

“Gülme komşuna, gelir başına.”

Bu Türke meseldür gelür başına

Her ol kes ider her ne yoldaşına (M 11/20)

Şiirlerde bu atasözlerinin dışında veciz sözler de vardır. Bu sözlerin atasözü olup olmadığı belli değildir. Bazılarının başında “meseldür, meselde var ki, dirler” gibi ifadeler yer almaktadır. Aşağıda bu sözlerin sadece nerede geçtikleri verilmiştir;

Artar ışıkı töksen eger yağ çerâğa (K 1/5)

Çetindür terlan ide râzi özüni sohbet-i zâğa (K 1/69)

Keklik olup yâr kelâğa (K 1/7)

Gelsün pis adam yonca kimi boynı orağa (K 1/11)

Anbârı töken tobraya deryânı çanâğa (K 1/14)

Nece tek kaldı koyun çölde bahar her yana (K 14/7)

Eger mizâcüve hak söz acı gelür tablaş (K 4/1)

İlan kimi yetene vurma nîş sahla dilin, köpek kimi göreni kapma olma kelb-i herâş (K 4/3)

Ayağun altuna bah degmesün ayağüve daş (K 4/4)

O kes murâdına varmaz ki ahtarur pür hâş (K 4/5)

Yalan danışma yalançı Hudâ’ya dür düşmen, yamanlık itme yamandür yamanlığa pâdâş (K 4/6)

Balam çöle ki çıharsan getür özünle çörek, eger yola gideren bir nefer apar yoldaş (K 4/9)

Refîk öz amelindür (K 4/11)

Katanda su, düşer od üste kaynamakdan aş (K 4/14)

Az od ile alışmaz odun kim oldı yaş (K 4/15)

Ürek ki yanmadı gözden üze tökülmez yaş (K 4/17)

Her ol oğul oldı atâ- anâsına âkk tapmadı çörek (K 5/2)

Gey ögnüve pelâs eger olmadı ipek (K 5/7)

O kes ki diyer eylemez özi, öz kûluna amel yeri kat‘an olur derek (K 5/15)

Götürmez melek henek (K 5/16)

Odun yananda gelür cûşa seslenir kazkan (K 8/13)

Belî özüni salur dâma kuş görür dânı (K 11/3)

Çibin kapabilmez şikâr-ı şehbâzı, toyuk tapabilmez makâm-ı terlanı (K 12/2)

Neçün ki gök koyunun başını keser kassâb (G 2/9)

Tapmaz bu memleketde gümüş sikkesiz revâc (G 3/5)

Git işle tap çörek yohı îmân Hudâ ya ac (G 3/7)

Meşhurdur ki şîri ider tülki ihtiyâc (G 3/9)

Nefsin uşakdur dile virme uşağa üz, tapşur Hudâ’ya işleri şeytâna virme bâc (G 3/11)

Dünyâ arûsını erine gördi Heydecî (G 3/12)

Sögüd ağacı eme gelmez, bar getirmez (G 4/89

Meselde var ki igid ondı dokuzı döndi (G 7/10)

Ger bu ma‘lum olup günden ışık âya yeter (G 8/3)

Su bilmesin susızlara vermak sevâbdür (G 12/2)

Yalan niye danışum düşmen-i Hudâ degilem (G 13/8)

Salup ilan kimi çantaya ağzını büzdüm (G 14/5)

Oh ne kadar iti olsa, şemâtet kimi bağrı delmez (G 18/4)

Yeter köpek ki açık kaldı halka âzarı (G 28/7)

Unu çohdan elenüp mîhde asuldı kemesi (G 31/6)

Yem verilmez kuzıya çıhmıya ağzında dişi (G 32/3)

Deve mest oldı yük altında gelir oynağı (G 33/3)

Meseldür ki su ahtarur çukurı, kalur dinge yerler hemîşe kurı (M 10/20)

Ne pisdür ki âlim ola bî-amel (M 10/36)

Diyin çoh bilürsen bile laylay, neden öz yuhun gelmez ey yâve lay (M 10/34)

2.1.1.3. Deyimler

Heydecî Türkçe şiirlerinde deyimleri oldukça sık kullanmıştır. Kelimelerin gerçek manaları ile deyim manalarını ustaca bir arada kullanmış, halk söyleyişini başarıyla şiirlerine uygulamıştır. Deyimler tevriye ve cinâs sanatı ile karşımıza çıkmaktadır. Bazı deyimler kullanılırken vezne uydurulmak için birtakım değişiklikler yapılmıştır. Heydecî bugün artık kullanımdan düşmüş veya Anadolu Türkçesinde yaygın olarak kullanılmayan birçok deyime yer vermiştir.

Acığı gelmek: (G2/8, G32/6, MR/14)

Acığ virmek: (M7/40)

Ayağa durmak: (MR/11,TB4/1, TC/3, K1/3, K1/8, K10/16, K12/10, K8/24, K8/25, K3/13, G12/4, G15/5, G15/8, G16/18, G19/5, G5/11, M1/3)

Ayağını sıkmak: (M6/3)

Ayak koymak: (M1/3, M6/38, M5/79, K2/13, G28/9)

Bağrını delmek: (TB4/7, M7/28, G18/4)

Bağrını kan kılmak: (M9/23)

Bağrını kan doldurmak: (K11/6)

Bahtı dolanmak: (G34/6)

Bahtı dönmek: (G18/5)

Baş ağarmak: (G33/2)

Baş çıkarmak: (TB3/8, K14/10, G16/24)

Baş götürmek: (MS2/5, TB1-4/13)

Baş koymak: (G2/6, G31/3, G12/9)

Başa çekmek: (K8/26)

Başa düşmek: (G20/7)

Başa virmek: (TB1-4/21)

Başına dolanmak: (MR/3)

Başına dönmek: (G15/7)

Baştan aparmak: (G33/3)

Baştan çıkarmak: (K12/1)

Baştan tutmak: (K10/1)

Bel bağlamak: (TB2-6/64)

Boyun belasın almak: (G5/11)

Boyun burmak: (K4/7, M6/43)

Boyun eğmek: (K2/14)

Boyun koymak: (G19/1)

Can kulağına asmak: (G3/7)

Can burnuna gelmek: (TC-7/81)

Can üzmek: (K7/6)

Can hisarına inmek: (TB1-5/12)

Can feda: (G26/8)

Cana yetmek: (K2/1)

Ciğeri od tutmak: (MS20/1)

Ciğeri kan olmak: (G18/2)

Dedesini odlamak: (M10/3)

Dilini açmak: (K2/13)

Dilini salmak: (M9/24)

El çatmak: (K13/3)

El çekmek: (K13/3,K8/1)

El götürmek: (TB3-4/9, G15/13, G6/1-12)

El virmek: (TB2-4/22)

Eline dönmek: (TB2-3/8)

Elden aparmak: (K11/7, G19/5)

Elden gitmek: (M6/45, M7/15, K14/26)

Elinden gelmek: (M10/22, G2/11)

Eme yaramamak: (G4/7)

Eser eylemek: (G5/13)

Etek tutmak: (K5/18)

Feryada yetmek: (K9/17)

Gaflet uykusundan uyanmak: (M6/12)

Gam yemek: (G29/9)

Gıyâ-gu salmak: (TC-6/62)

Gönlü tutulmak: (G18/1)

Göz açmak: (TB2-2/6)

Göz dikmek: (K14/39, G10/10)

Göz götürmek: (MR/9, K5/7, G27/8, G34/8)

Göz yummak: (G6/2, G19/7, G27/8, G21/6, K14/32, M9/21, M6/30, M5/14)

Gözden düşmek: (TB1-1/13,TB3-2/7)

Gözden itmek: (M1/13, M8/1)

Gözden salmak: (G6/5)

Göz vurmak: (M10/8)

Gözü yolda kalmak: (G9/4, G35/6)

Hîç olmak: (G15/15)

Kan gözünden çıkmak: (M9/13)

Kanına susamak: (TB1-2/6, M7/47)

Kan dolandırmak: (TB3-1/6)

Kişilikkten deyil: (M8/2)

Kulak asmak: (G20/7, G2/7, G5/3)

Kulak salmak: (M10/10)

Kulak tutmak: (G9/4)

Kulak virmek: (G23/7, KT3/5, K4/1, K9/1)

Kurban eylemek: (K8/1)

Kurban olmak: (MR/6, TB2-4/2, M8/6, K1/2, K1/9)

Laf muhabbet vurmak: (G34/8, G4/9)

Laf vurmak: (G6/12)

Mesken tutmak: (K14/9)

Menzil eylemek: (K14/9)

Nâle çekmek: (G19/4)

Nâle eylemek: (G18/6, K8/13)

Naz etmek: (K2/17, G12/5, K1/6, K1/3, M7/3, TC-8/86)

Naz eylemek: (K9/16, TC-1/3, TC-8/86, TB1-1/2, TB1-1/4)

Naz kılmak: (M6/82)

Nisbet virmek: (M5/11)

Nükteli danışmak: (K11/14)

Od vurmak: (K6/16)

Od tutup alışmak: (K4/15, K3/5, K6/15)

Od tutup yanmak: (MS2/10, M9/22, K6/5, K14/4)

Özünü oda vurmak: (K14/4)

Özünü hâr etmek: (G21/7)

Özünü çaylağa vurmak: (M6/30)

Özünü itirmek: (M5/20)

Perdeni salmak: (M1/1, M1/14, M6/62)

Râm etmek: (TB3-1/4)

Terahhum eylemek: (K10/10, K8/22)

Tövbe kılmak: (G11/6)

Yakasından el çekmek: (TB1-4/18, TB2-2/8)

Yara vurmak: (M7/52)

Yerden götürmek: (MS2/5)

Yeri var: (TB3-3/19, M9/12, K14/12)

Yok yerden: (TB3-1/8, G25/2)

Yol gözlemek: (G19/16, K14/38)

Yol itirmek: (M9/27, G34/5)

Yol tapmak: (TB2-1/8, M10/8, M11/42)

Yüz getirmek: (TC-5/51, M5/12, K3/36, G25/14)

Yüz koymak: (K9/1)

Yüz tutmak: (M10/8)

2.1.2. Edebî Sanatlar

Hem muhteva itibariyle hem de şekil itibariyle şiirlerine yön veren Heydecî bu anlamda birçok sanatı kullanmıştır. Şiirlerinde edebî sanatları da başarılı bir şekilde uygulamıştır. Burada şairin dîvânında özellikle ön plana çıkan edebî sanatların bazılarına örnekler vererek, Heydecî'nin dili kullanımındaki başarısını ve hayal dünyasının zenginliğini de görmek mümkün olacaktır. Edebî sanatların tanımlarında çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır.[47]

2.1.2.1. Teşbih

Aralarında çeşitli yönlerden benzerlik kurulabilen iki şey veya şeylerden benzerlik itibariyle zayıf olanı kuvvetli olana benzetmek sanatıdır. Heydecî şiirlerinde teşbih sanatını sıkça kullanmıştır. Mesela; yüz-güle, dudak-goncaya, yaşlılık-geceye, gençlik-sabaha, yüz-elmaya, göz-bademe benzetilmiştir. Bu tür teşbihler, Heydecî'nin şiirlerinde oldukça yaygındır. Aşağıda zikredilen beyitte sevgiliyi tavus kuşu ve ceylana benzetmiştir:

Sanem sen itme bezek koy bezek ide tâvus

Güzel sen itme gözün sürme koy ide ceyrân (K 8/23)

Şair bu beyitte de sevgilinin yürüyüşünü kaza, bakışını ceylana, gidişini kekliğe, gelişini terlan kuşuna benzetmiştir:

Yürişi kazdür ohşar bahuşı âhûya

Gidişi keklige benzer gelişi terlana (K 14/29)

Yine aşağıdaki beyitte de sevgilinin yüzü lâleye dudağı goncaya benzetilmiştir:

Kaş gözi kara vü beli incedür

[47] Numan Külekçi, **Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar**, Akçağ Yayınları, Ankara 2016; Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara 2013;İsa Kocakaplan, **Açıklamalı Edebi Sanatlar**, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2017; Ali Nihat Tarlan, **Edebiyat Meseleleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2017; M.Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2015

Üz diyeren lâle dudak goncadür (M 7/37)

Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin boyu şimşâd, ağzı fıstık, gözleri badem boğazı fildişine benzetilmiştir:

Ağzıdur püste gözleri bâdâm

Boyu şimşâddur buhâgı âc (TB1-2/6)

Sevgilinin yanağı lale, boyu sanavber, ağzı gül goncası ve saçı sünbüle benzetilmiştir:

Dur ey ârızı lâle kaddi sanavber

Gel ey ağzı gül goncası zülfi sünbül (G 11/4)

Aşağıdaki beyitte de teşbih-i beliğ yapılmış ve kirpik şekliyle oka, kaş kemana, zülüf kemende benzetilmiştir. İkinci mısrada ise sevgilinin gözü cadılık özelliklerine sahip olduğu için gözü cadıya ve sözü fitneye benzetilmiştir:

Meni bir kiprigi ok kaşı kemân zülf-i kemend

Gözi câdû sözi fitne eylemiş dîvâne (K 14/28)

Aşağıdaki beyitte dünya geline ve süslü, aldatıcı bir kadına benzetilmiştir;

Dünyâ arûsını erene gördi Heydecî

Yohdur vefâsı eylemedi meyl-i izdivâc (G 3/12)

Dünyâya uyma zâhirine bahma bu karı

Allatmağa seni özüni eyliyüp bezek (K 5/13)

Yine aşağıdaki beyitlerde de nefis; yılan ve köpeğe teşbih edilmiştir.

Bu nefs-i bulhevesi yüz füsun ile neçe gün

Salup ilan kimi çantaya ağzını büzdüm (G 14/5)

Dadâş bu nefs köpekdür onı bile örget

Ki küşkirende gide seslenende durdursun (G 17/4)

2.1.2.2. Tezâd

Anlamca birbirinin karşıtı iki kavram, düşünce, duygu ve hayali bir arada kullanma sanatıdır. Heydecî'nin şiirlerinde tezâd sanatı oldukça yaygındır. Aşağıdaki beyitte sık rastlanan yahşi-yaman, yahşi-pis zıtlığına yer verilmiştir:

Senin bendeyem yahşiyam ya yaman

Kimim var eger sen kapundan kovan (M 9/35)

Tök câmıma bir kaşuk o meyden

Eyler pisi yahşiya mübeddel (TB2-4/4)

Akıllıyem deliyem men pisem eger yahşi

Ele buyam ki varam âdem-i riyâ degilem (G13/10)

Aşağıdaki beyitte fakirlik, yoksulluk anlamına gelen "fakr" kelimesi ile Allah'ın zengin manasına gelen "Ganî" ismi tezâd oluşturmuştur:

Yahşi olsaydı fakr bes Tarı

Niye öz adını koyupdu Ganî (TB1-3/16)

Yavuk kelimesi yakın demektir. Bu beyitte yavuk ve ırak bir arada kullanılmıştır:

Şâh didi git ırağa gelme yavuk men

Eylemerem ihtiyâr sen kimi yârı (G 27/10)

Aşağıdaki beyitlerde derd-derman, derd-deva kelimeleri tezâd içindedir:

Yoldaş mene çohdur dolanum âlemi şâyed

Bir kimse tapum derdime dermân kılan olsun (G 18/3)

Ey mâyesi az çoh eyleme nâle vü feryâd

Sen derdiyü dey belki devâsın bilen olsun (G 18/16)

İlâc yoh meni bu derd öldürür bilirem

Dur ey tabîb ki men kâbil-i devâ degilem (G 13/5)

Yine aşağıdaki beyitte "cem" ve perişân" kelimeleri tezâd içinde kullanılmıştır:

Makâm-ı azmde ağzun kimi güzel cem'im

Bu hâle bahma ki zülfün kimi perîşânem (K 7/7)

Aşağıdaki beyite de ümitsizlik anlamına gelen hırmân ve ümit kelimeleri tezâd oluşturmaktadır.

Bile belli olur olmaz yetişak bir birine

Oldı ümîd bu nâkâma bedel hırmâna (K 14/40)

Şam-gündüz, subh-akşam zıtlıkları bazı beyitlerde görülmektedir.

Hayâl-i zülfin ile şâmı eylerem gündüz

Ümîd-i vaslın ile subhı eylerem akşam (K 6/2)

2.1.2.3. Telmîh

Söz arasında herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye bir inanca işaret etmektir. Heydecî'nin şiirlerinde Leyla ve Mecnun, Ferhat ile Şirin, Hz. Yusuf kıssası, Hz. İbrahim kıssası, Hz. Nuh Tufanı, Şeyh-i San'an hikâyesi gibi olaylara

telmîh vardır. Aşağıdaki beyitte Mecnûn'un Leyla'dan dolayı divane olup çöllere düşmesine telmîh yapılmıştır:

Kays abes olmadı çöllerin âvâresi

Kıldı o bî-çâreni işve-i Leylâ deli (K 10/3)

Ferhâd ile Şirin'in kavuşamadığı hikâyeye telmîh yapılmıştır. Şirin kelimesi-tatlılıkla ilgili anlamında faydalanılarak- dehen (ağız) kelimesiyle birlikte kullanılmıştır:

Üzdi Ferhâd cânını Şîrîn

Olmadı şehd-i vasl ilen deheni (TB1-3/10)

Hz.Yusuf'un kuyuya atılması hadisesi hatırlatılmıştır:

Aşkdur saldı Yûsuf'ı kuyuya

Çekti dâra Hüseyin Mansûr'ı (TB1-4/7)

Hz. Nuh'un tufan hadisesine ve Hz. İbrahim'in Nemrud tarafından ateşe atılması kıssasına telmîh vardır:

Senen her müşkili âsân iden senden necât oldı

O çağ kim Nûh'a düşmüşdi gemi tufâna yâ Mevlâ

Sen İbrâhîm'e yetdün dâda kalmışdı yazık ol gün

Kim az kalmışdı Nemrûd'ın odunda yana yâ Mevlâ (K 2/11-12)

Bir Hıristiyan kızını görüp âşık olan ve dinini terk eden Şeyh-i San'an'ın hikâyesine telmîh yapılmıştır:

Dînimi San'ân kimi aldı neçe

Âhir 'ömrimde bu tersâ beççe (M 7/34)

2.1.2.4. Tenâsüb

Anlamca birbirine uygun kelimeleri bir arada kullanmaktır. Heydecî bu kelimeleri şiirlerinde âhenkli bir şekilde bolca kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte geçen çemen, gül, şâh, giyâh kelimeleri birbiriyle ilgili olarak tenâsüb içinde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte bir bahçe tasavvuru vardır:

Ger bu çemende çatmadı gül şâhına elim

Geldim senin gülün eteginde olum giyâh (K 13/3)

Dâd, dîvân, zâlim, mazlûm kelimeleri tenâsüb içinde kullanılmıştır.

Yetiş dîvânıma zâlimden al mazlûmlar dâdın

Yetişmez senden özge bir nefer dîvâna yâ Mevlâ (K 2/10)

Aşağıdaki beyitte savaş aletleri nîze (mızrak), ok, kalkan bir arada zikredilmiştir:

Sîneme sâdelerin ta'nası her yan yetişir

Nece da'vâda gelür nîze vü ok kalhana (K 14/27)

Aşağıdaki beyitte yâr, yoldaş, kavm ve kardaş kelimeleri tenâsüb içinde kullanılmıştır:

Yâr u yoldaşdan ümîd üz kavm u kardaş isteme

Yumgilen bîgâneden göz âşinâdan el götür (G 6/2)

Aşağıdaki beyitte de bazı dînî terimler bir arada zikredilmiştir:

Kamu tâifesinden oldı mücâb

Mug u mûbed u habr u kasîs u pap (M 9/3)

"mevc ve habâb" gibi denizde oluşan unsurlar bir arada kullanılmıştır.

Esdi eger yel yedi deryâ tekân

Mevc u habâb oldı üzinde 'ayân (M 2/1)

2.1.2.5. Leff ü Neşr

Heydec'i'nin şiirlerinde Leff ü neşr sanatıda oldukça yaygındır. Leff ü neşr; şiirde birden fazla kavramı söyledikten sonra bunlarla ilgili özellikleri belirtmeye veya bu kavramlarla karşılaştırmak üzere yeni kavramlar söylemeye denir. Aşağıdaki beyitte işveye karşı gamze, fitneye karşı peykan, hâle karşı dâne ve zülüfe karşı dâm zikredilerek leff ü neşr yapılmıştır:

O işvedür sene ya fitne gamze ya peykân

O hâldür söyle ya dâne zülüfdür ya dâm (K 6/11)

Çene anlamında "buhâg" yasemene karşılık, "boyun" serve karşılık ters olarak kullanılmış müşevveş leff ü neşr yapılmıştır:

Ol buhâg u boyun görüp nece men

Ohşayum birde serv ü yâsemeni (TB1-3/5)

Aşğıdaki beyitte de yine birbiriyle ilgili kavramlar aynı mısralarda yer almaktadır.

Bezedüp kadd-i servlen bâğı

Gül u reyhân ilen gülistânı (TB3-1/5)

2.1.2.6. İrsâl-i Mesel

Atasözü ve vecize kullanma sanatıdır. Heydecî'nin şiirlerinde irsâl-i mesel sanatı oldukça yaygındır. Aşağıdaki beyitlerde "Türke meseldür" denildikten sonra ikinci mısrada bir atasözü kullanılmıştır.

Bu Türke meseldür diyirler hatâ

Küçükten kem olmaz büyükten atâ (M 9/38)

Bu Türke meseldür gelür başına

Her ol kes ider her ne yoldaşına (M 11/20)

Ayrıca Heydecî şiirlerinde veciz sözlere oldukça fazla yer vermiştir. Aşağıdaki beyitlerde öğüt dolu vecizeler yer almaktadır.

Oğlum ata uşâğına virsün gerek emek

Her söz ata diyer ona virmak kulak gerek

Men imtihân ü tecrübe itdim her ol oğul

Oldı ata-anasına âkk tapmadı çörek

Dânâya ol gulâm sene örgedüp edep

Üstâda kulluk eyle veripdür sene emek

Hürmet eyle kocaya konağı azîz dut

El dut balam yıhılmışa ol âcize kömek (K 5/1-4)

2.1.2.7.Cinâs

Dîvân edebiyatında çok kullanılan cinâs; söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcüğü bir arada kullanmaktır. Heydecî'nin şiirlerinde cinâs sanatı da yaygındır. Aşağıdaki beyitte "hak" kelimesi adalet doğruluk anlamında ve Allah'ın Hak ismi olarak kullanılmıştır.

Demem hak Hakkasın bende velî mazhar Hudâvende

Senen gözgi bahan sende bahar yezdâna yâ Mevlâ (K 2/16)

Şiirlerde üz diye yazılan suret anlamına gelen yüz ve sayı anlamındaki yüz cinâs oluşturur.

Gözgi eger asta eger üstedür

Yüz ola ya min bir üzi gösterür (M 1/8)

Aşağıdaki beyitte de aynı kökten türemiş aşk, âşık, ma'şuk kelimeleri cinâslı kullanılmıştır:

Ne adı bir yerde ne dilde sözi

Aşk özi âşık özi ma'şuk özi (M 1/2)

Asşağıdaki beyitte de "al" kelimesi cinâs oluşturmuştur:

Ey gözleri ala ârızı al

Bir bûse vir onda cânımı al (TC-5/49)

2.1.3. Âhenk

Âhenk; manzum, mensur bir sözün kulağa güzel ve pürüzsüz gelmesi ve âdeta hafif tertip bir musiki etkisi yapmasıdır.[48] *Âhenk bir bütünü teşkil eden parçaların veya unsurların estetik ölçüler içinde birbiriyle uyuşması anlamına gelen, çeşitli ilim ve sanat dallarında kullanılan terimdir.*[49] Dîvân şiirinde âhengi sağlayan birçok unsur vardır. Muhsin Macit'in tasnifi esas alınarak Heydecî'nin şiirlerine bakıldığında, âhenk sağlamak için başvurulan unsurlar, aşağıdaki gibi tasnif edilebilir.

2.1.3.1. Söz Tekrarları

Heydecî şiirlerinde söz tekrarlarına başvurmuştur. Çoğunlukla aynı kelimenin tekrar edilmesi şeklinde karşımıza çıkan tekrarlar manayı güçlendirmek ve dikkat çekmek için yapılmıştır. Bazı beyitlerde birden fazla tekrar vardır. Aşağıda verilen beyitler âhengi sağlamak için başvurulan söz tekrarlarına örnektir:

Yoh yohumuş sende emânet eli

Doğrı haber virdi delisen deli (M 6/7)

Sanem sen itme bezek koy bezek ide tâvus

[48] Tâhirü'l-Mevlevî, **Edebiyat Lügatı**, nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul,1994 s.17,

[49] Muhsin Macit**, Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, Kapı Yayınları, İstanbul,2005, s.8

Güzel sen itme gözün sürme koy ide ceyrân (K 8/23)

Aşağıdaki örneklerde birinci mısradaki ifadeler ikinci mısrada yer değiştirilerek bir söz tekrarı yapılmıştır:

Bu hamû gülşen u gülden has u hâşâka gönül

Bağlama himmet idüp odla bu hâşâk u hası (G 30/5)

Ger elinden duta yerden göge âsân aparır

Ol ki gögden yere şânında onun âye gelür (G 8/5)

Aşağıda verilen beyit, bir başka söz tekrarına örnektir:

Su bilmesin susızlara virmak sevâbdür

Ger isterin sevâb kılan dur sevâb kıl (G 12/2)

2.1.3.2. Ses Tekrarları

Dîvân şiirinde âhengi sağlayan başka bir unsur da ses tekrarlarıdır. Bu tekrarlar şiirde musikinin oluşmasına sebebtir. Vezin ve kafiye bu tekrarları oluşturur. Ses tekrarlarında anlamla bütünleşen birbirine benzer sesler veya heceler bir beyit içinde tekrar edebilir. Bu tekrarlarla sesler arasında parelelizim meydana gelir. Heydecî, âhengi oluşturmak için bazen şiirde armoniyi sağlayan unsurlardan olan "assonans" a başvurmuştur. Assonans şiirde oluşum bakımından benzeşen ünlülerin bir mısradaki kelimelerin bünyesinde veya önceki yahut sonraki mısraların hecelerinde âhenk oluşturacak şekilde arka arkaya tekrarlanmasına denir.[50]

Aşağıdaki beyitlerde âhengi sağlamak için "e" sesi assonans oluşturmuştur.

Gel gel bile ey mârâl balası

Gelsin mene güzellerin gâdası (TC-3/25)

[50] Macit, **Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, s.67

Ey şûh-ı ferişte-hû perî pey

Eyyâm-ı bahârdür getür mey (TC-6/61)

Yine Aşağıdaki beyitte de "ö" ve "ü" sesleri assonans oluşturmuştur.

Dost eger sögse ögüpdür meni

Özge eger ögse dögüpdür meni (M 6/60)

Ses tekrarlarıyla ilgili diğer bir unsur da "aliterasyon" dur. Aliterasyon, bir mısrada veya tekrar eden mısralar arasında aynı ünsüzlerin tekrarlanmasına denir.[51] Aşağıdaki beytlerde "g" harfinin ses açısından odak noktası oluşturduğu görülmektedir. Aynı zamanda a ve ü sesleri de dikkat çekicidir:

Gönül ağlama ağlama gülgilen gül

Bahâr oldı geldi gene gülşene gül (G 11/1)

Kimdür diye ol şûh-ı gül üz gonca dudağa

Kış gitdi bahâr oldı gelüp gül gene bâğa (K 1/1)

Şairin mahlasını kullandığı aşağıdaki beyitte "h" sesinin tekrarı söz konusudur:

Heydecî ol hemîşe mest u harâb

Bağlamaz şah-ı harâba günde harâc (TB1-2/13)

Aşağıdaki beyitte de "s" ve "r" sesleri dikkat çekicidir.

[51] Macit, **Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, s.65

Ey dadaş geçdi cevânlık mevsim-i sûr u sûrûr

Yık bisât-ı ‘işretî seyr u safâdan el götür (G 6/10)

Verilen örneklerden hareketle Heydecî’nin âhengi başarıyla sağladığını söylemek mümkündür. Aşağıdaki beyitte geçen “dünbek, def, ney” gibi müzik aletlerinin şiirdeki kullanımı ilginçtir. Hem söz hem ses tekrarı bir musiki ortamını çağrıştırmaktadır:

Telef oldı ‘ömr hey hey dur ulan uşâklara dey

Hani dünbek ü def ü ney niye bes nevâsı yohdur (K 3/23)

2.1.3.3. Ritim

Şiirde ritim hecelerin belli sayıda öbekleşmeleriyle, vurgulu ve vurgusuz, uzun ya da kısa hecelerin düzenli dizilişiyle sağlanır.[52] Vezin ve kafiye şiirde ritmi sağlayan unsurlardır.

2.1.3.4. Vezin

Heydecî şiirlerini aruz vezni ile yazmıştır. Aruz kullanımında şairin genelde başarılı olduğu söylenebilir. Fakat yine de imâle ve zihaflara rastlanmaktadır. Genellikle aruzun sık kullanılan vezinlerini tercih etmiştir. Kullandığı vezinler şunlardır:

Vezin	Musammat	Murabba	Terkîb-ibend	Tercî-ibend	Kaside	Mesnevî	Gazel	Kıt’a	Toplam Şiir
Mef’ûlu mefâ’ilün fe’ûlün	1		1	1					3
Mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün					2		6		8
Mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün		1			1		1		3
Mef’ûlü mefâ’îlün Mef’ûlü mefâ’îlün					1				1
Mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün					1				1
Mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün	1							1	2
Mefâ’ilûn fe’ilatûn mefâ’ilûn fe’ilün							1		1
Mefâ’ilûn fe’ilatûn					5		17	1	23

[52] Macit, **Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, s.69

mefâ'ilûn fâ'lün									
Mefâ'ilün fâ'lün mefâ'ilün fâ'lün					1				1
Fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	1								1
Fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün			1					1	2
Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün					1		5		6
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün							2		2
Fe'ilâtü fâ'ilâtün fe'ilâtü fâ'ilâtün					1				1
Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl						3			3
Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün							1		1
Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün			1			9			10
Müfte'ilün fâ'ilâtü müfte'ilün fâ							3		3
Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün					1				1

2.1.3.5. Kafiye ve Redif

Dîvân şiirinde bir şairin üslubunu meydana getiren ve onun şiirlerine bir özellik kazandıran unsurlardan birisi de şairin kullandığı kafiye ve redifdir. Kafiye şiirde bilhassa mısra sonlarında sesin tekrarlanmasıyla, redif ise mısra sonlarında söz ve eklerin tekrarlarıyla oluşur. Şairin kullandığı kafiye ve redif şiire ahenk ve anlam yönünden bir zenginlik katar. *Şair orijinal olmak için ya yeni redifler bulmak yahut eğer nazire yazıyorsa o redif etrafında daha üstün oyunlar sergilemek arzusundadır. Bu bir nevi meydan okuyuştur. Rediflerin bir özelliği de genelde Türkçe fiil çekimlerinden oluşması dolayısıyla Fars şiirinden bağımsız bir saha teşkil etmesidir. Bu yönüyle dîvân şiirinin yerli olanı en iyi bulduğu alandır redif.*[53]

Heydecî'nin kullandığı kafiye ve redifler genellikle Türkçe'dir. Örneğin üzdüm, düzdüm, büzdüm, süzdüm, vursun, bürsün, sürsün, ösgürsün… vb.kelimeleri gazellerinde; dudağa, ayağa, haçağa, bucağa, ocağa, orağa, dağa... vb.ifadeleri de kasidelerinde kafiye için tercih etmiştir. Şiirde bir mûsiki unsuru gibi kullanılan kafiye ve redif Heydecî'nin şiirlerinde de âhengi sağlayan önemli bir unsurdur. Heydecî, şiirlerinde anlamı zenginleştirmek ve bütünlüğü sağlamak için çokça redif kullanmıştır.

[53] Cihan Okuyucu, **Divan Edebiyatı Estetiği**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015, s.165

Cemal Kurnaz "belge redif" olarak nitelendirdiği ve dîvân şairlerinin redif olarak seçtikleri kelimelerin, şairlerin ve içinde yaşadıkları toplumun psikolojisini de yansıttığını ifade etmektedir.[54] Heydecî bu gibi rediflerle hem kendi mizacı hakkında hem de yaşadığı devrin toplumunun psikolojisi hakkında ipucu vermiştir.

Şair ülkesinde süren şahlık, istibdat ve zorbalıkla mücadele halindedir. Bu itibarla "olsun" redifli gazeliyle ülkesini felaket ve açlığa sürükleyen ve toplumun saadetine engel olan Kaçar şahlarını eleştirir ve aynı zamanda derdini anlatacak muhataplar bulamadığından yakınır.

Allâh bu şehin bahtı dönüp tahtı dolansun
Müşkil bunın ahdinde dudağı gülen olsun (G 18/5)

Bununla birlikte Heydecî geleceğe ümitle bakar, "gelür" redifli gazelinde yine dönemin Kaçar şahı olan Nasreddin Şah'ın öldürülmesine sevinir ve güzel günlerin geleceğine yürekten inanır.

Telesme bu şehûn 'ahdinde ger sitem yetişür
Bu şehr-yâr gider ayrı şehr-yâr gelür

O şeh ki düşmene satdı ra'iyeti gördün
Nece ecel ohuna sînesi dûçâr gelür (G 7/6-7)

"Degilem" redifli gazelinde vefasızlık ve riyakârlığı anlatır. Onun nazarında riyakârlık en kötü haslettir.

Hudâ bilür ki men ey dost bî-vefâ degilem
Yohum hilâf u hatâ dost-ı bî-safâ degilem (G 13/1)

[54] Cemal Kurnaz, **Divan Edebiyatı Yazıları**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s.265-266

"El götür" deyimini redif olarak kullandığı gazelinde yine riyakâr zahidleri, tamakâr tacirleri eleştirir, onların iç yüzünü açığa çıkarır ve onlara riyakârlıktan vazgeçmelerini söyler.

Zâhid-i bî-çâre besdür bir bile kıldun namâz
Sübha vü seccâdeni yık bu rîyâdan el götür

Bir bile ey hâce yığdın mâl-ı dünyâ doymadun
Tâ ne vakte hırs bu fânî serâdan el götür

Tâcir-i bed-nefs hoş zâhir Peyamberden utan
Besdür ey nâ-merd tenzil u ribâdan el götür (G 6/7-9)

Heydecî özgürlüğü sever ve insanlığa değer verir. Ona göre bu dünyada doğru yolda giden insan muhakkak muradına erecektir ve aynı zamanda insan kendi yaptıklarından sadece kendisi mesuldür. "Sene ne" redifli şiirinde de başkalarının işine karışan riyakâr zahidi eleştirir.

Danışma zâhid eger söz işitmedim sene ne
Men öz Hudâma günâh itdim itmedim sene ne (G 24/1)

2.2. NAZIM ŞEKİLLERİ

2.2.1. Murabba'

Dîvân şiiri nazım biçimlerindendir. Dört köşeli, dörtlü demektir. Genellikle 5-7 bend olarak yazılır. Daha çok bendli murabba'lar da görülmüştür.[55] Heydecî'nin Türkçe şiirleri arasında "*Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün*" vezniyle yazılmış 15 bendden oluşan bir murabba' örneği vardır. Murabba'-ı mütekerrir olan murabba', "aaaA bbbA cccA" şeklinde kafiyelenmiştir.

[55] Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s.85

2.2.2. Tahmîs

"Beşleme" anlamında olan tahmîs aslında bir muhammestir. Bir gazelin veya bir kasidenin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiyede üç mısra eklenerek muhammes haline getirmeye "tahmîs etme" ve ortaya çıkan muhammese de tahmîs denir.[56]

Muhammesle tahmis arasındaki temel fark, muhammesin bütün mısralarının bir anda yazılıması, buna karşılık tahmisin ise iki basamak halinde, önce beyitler halinde sonra beyitlere üçer mısra ilavesiyle yazılmasıdır.[57] Heydecî'nin şiirlerinde iki tahmis vardır. Birinci tahmis "*mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün*" vezniyle yazılmış 15 bendden oluşmuştur. Şeyh-i İşrâk Sühreverdî'nin şiirine söylenmiştir. İkinci tahmis "*mef'ûlu mefâ'ilün fe'ûlün*" vezniyle yazılmış 7 bendden oluşmuştur. Sa'dî-i Şîrâzî'nin bir gazeline yazılmıştır. Bu tahmisler genel başlık olarak musammatlar kısmında gösterilmiştir.

2.2.3. Terkîb-i bend

Aynı vezinde 8-20 mısralık bendlerin birleştirilmesiyle yapılan nazım şeklidir. Bendler beyit beyit kafiyelenir ya da bütün mısralar birbiriyle kafiyelidir.[58]

Heydecî'nin Türkçe şiirleri arasında üç terkîb-i bend vardır. Üç terkîb-i bend de "aa xa xa xa xa bb" şeklinde kafiyelenmiştir. Birinci ve ikinci terkîb-i bendler dört bendden oluşur. Üçüncü terkîb-i bend yedi benddir. Terkîb-i bendlerin konusu aşk, talihten ve hayattan şikâyetler, toplumsal eleştiriler, felsefî ve tasavvufî düşüncelerdir. Birinci terkîb-i bendin vezni *Mef'ûlu mefâ'ilün fe'ûlün'*dür. İkinci terkîb-i bendin vezni *Fâilâtün mefâilün fa'lün'*dür. Üçüncü terkîb-i bendin vezni ise *Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün'*dür.

2.2.4. Tercî-i bend

Biçim ve uyak yönünden terkîb-i bende benzer. Ancak, tercî-i bendde, bentleri birbirine bağlayan vasıta beyitleri her bendin sonunda yinelenir.[59]

[56] İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, s.100
[57] Mustafa Erdoğan, **Türk Edebiyatında Muhammes**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.18
[58] İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, s.115

Heydecî'nin Türkçe şiirleri arasında bir tercî-i bend vardır. Vasıta beyti her bendin sonunda tekrar etmiştir. Sekiz bendden oluşur. Vezni "*Mef'ûlu mefâ'ilün fe'ûlün*"dür. Bazı beyitler Arapça yazılmıştır. Tercî-i bendde sevgiliden yoksun bir bahardan ve felekten şikâyet, Allah'ın kudreti, vatan hasreti ve hayatın zorlukları gibi konular anlatılmaktadır.

2.2.5. Mesnevîler

Mesnevî, aynı vezinde ve her beyti kendi arasında ayrı ayrı kafiyeli nazım biçimidir. Her beytin ayrı ayrı kafiyeli olması yüzünden mesnevî yazmak kolay sayılmıştır. Destanlar, uzun aşk hikâyeleri, şehr-engizler, öğretici dînî ve ahlâki konular hep mesnevî şeklinde yazılmıştır.[60]

Heydecî'nin, Türkçe şiirleri arasında 12 adet mesnevî vardır. Bu mesnevî lerden bir tanesi *Duhâniyat* adlı eserinde yer almaktadır. Heydecî'nin mesnevîlerinin konusu, mecâzi ve ilâhi aşk, öğüt ve bilgi, dînî ve tasavvufî konulardır. Bazı mesnevî lerin başlıkları Arapça, bazılarının ise Farsça ve Türkçe'dir. "Hikâyet-i Türki" ve "Efsâne" gibi başlıklı mesnevîler vardır. Bu mesnevîler manzum hikâye tarzındadır. Hikâyet-i Türkî başlıklı mesnevî, iki körün birbiriyle olan kavgasıyla başlar daha sonraki beyitler öğüt doludur. Efsâne başlıklı mesnevî ise "leylek ve tilki" hikâyesidir. Misafirperverlik, çocuk eğitimi ve konuk ağırlama ile ilgili öğütler içerir.

2.2.6. Gazeller

Gazel, kafiye örgüsü aa ba ca… olan bir dîvân şiiri nazım biçimidir. İki mısrası birbirine kafiyeli olan ilk beytine matla' ikinci beytinede hüsn-i matla denir. Gazelin son beytine makta' adı verilir. En güzel beytine ise şah-beyt ya da beytü'l gazel denir.[61] Gazellerin beyit sayısı 5 ile 9 arasında değişir. Beyit sayısı 6 ve 8 olan gazeller genellikle azdır, çoğunlukla 5,7 ve 9'dur. Beyit sayısı, bu sayıların altına ve üstüne çıkan gazeller de vardır.[62]

---

[59] Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi** s.250
[60] İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, s.61
[61] İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, s.19
[62] Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi** s.109

Heydecî'nin Türkçe şiirleri arasında 36 gazel vardır. Bu gazellerin beyit sayıları çeşitlilik göstermektedir. Beyit sayılarının tek olması daha çok kabul edilirken Heydecî hem tek hem de çift sayılı beyitleri olan gazeller yazmıştır. Beyit sayısı 5, 7, 9, 11, 13, 15, 25, 33 olan gazeller olduğu gibi 6, 8, 10, 12, 14 beyitli gazelleri de vardır.

Heydecî'nin gazellerinin konusu aşk, sevgilinin güzelliği, sevgiliye karşı yakarışlar, ayrılık ve ızdıraptır. Bunun dışında baharın verdiği neşeyi anlatan, ahlakla ilgili öğütler veren, tasavvufî terimleri kullandığı, hayat, dünya ve ahiret hakkında yazmış olduğu gazelleri vardır. Bütünüyle bir konuyu ele alan yek- âhenk gazeller de yazmıştır.

2.2.7. Kasideler

Kaside 9 beyitten 100 beyte kadar aynı aruz kalıbıyla yazılmış ve gazel gibi kafiyelenen bir nazım biçimidir.[63] Heydecî'nin Türkçe şiirleri arasında on dört kasidesi bulunur. Kasidelerin beyit sayıları en az 14 en fazla 43'tür. Heydecî'nin kasidelerinin konusu aşk, sevgili, ayrılık ve din büyüklerini övmektir. "Mevla" redifli kasidesi Hz. Ali'yi övdüğü bir kasidedir.

2.2.8. Kıt'alar

Yalnız ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle uyaklı 2 beyitlik nazım biçimidir. Kıt'alar genellikle dörtlük adıyla anılmaktadır. Uyak düzeni xa xa'dır.[64] Şairler genellikle kıt'alarda mahlas kullanmazlar.

Heydecî'nin Türkçe şiirleri arasında üç kıt'a vardır. Birinci kıt'a "Der sifâriş-i mihmân" başlığıyla yazılmış olup, konuk ağırlama ve misafir kalma süresi gibi konular anlatılır. Vezni "Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün" dür. İkinci kıt'a da şair, kaldığı menzili yani Kazvin şehrini ve zahid, âbid gibi tipleri eleştirir. Vezni "Fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün" dür. Üçüncü kıt'a "Hazret-i Ebu'l-Fazl Aleyhisselâma arz olundı" başlığı ile yazılmış, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilen baba bir kardeşi Abbas

[63] İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, s.40
[64] Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi** s.202

b. Ali'yi (Ebu'l-Fazl)[65] öven bir kıt'adır. Vezni "Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün"dür. Şair bu kıt'ada mahlasını zikretmiştir.

2.3. DÎNÎ-TASAVVUFÎ UNSURLAR

2.3.1. Din ve İnançla İlgili Unsurlar

Hakîm-i Heydecî şair olmasının yanında filozof ve hakîm bir Müslüman din adamıdır. O her zaman Müslümanlara hürmet gösterir, onların kurtuluşu için çabalar ve dinin galip gelmesini arzu eder. Heydecî'nin şiirlerinde bu dünyanın faniliği ve asıl ahirete lazım olan hazırlığın önemi vurgulanır. Şiirlerinde, nefsin insanı her türlü çirkin davranışlara ve ahlaksızlıklara götüreceğini ve nefse uyulmaması gerektiğine dair uyarılar vardır. O, Allah'ı ve mensubu olduğu dini insanlara anlatmayı yüce bir amaç olarak seçmiş ve sürekli nasihatlerde bulunmuştur.

2.3.1.1. Allah

Allah, lafza-i celâl, ism-i azam, yani Yüce Yaratıcı'nın en büyük ve en muazzam ismi, ayrıca bütün esmâ-i hüsnânın anlamlarını kendinde toplayan hak ilahın ismidir.[66] Hakîm-i Heydecî, şiirlerinde, Allah'ı çeşitli isim ve sıfatlar ile zikretmektedir: Allah, Hudâ, Tarı, Hudâvend, Hak, Rab, İlâh, Kadîm-i Mennân, Hazret-i Yezdân, Hazret-i İlâh, Hazret-i Bârî, Mazhar-ı Bârî, Kirdigâr, Perverdigâr, Hâdiyü'l-mudillîn, Melikü'l-mülk, Hakîm, Hallâk, Ganî, Rahîm, Raûf, Gafûr, Kerîm, Latîf.

Heydecî şiirlerinde Allah'ın bu isimlerini anarak O'na yalvarır. O'ndan yardım ister, işlerini O'na emanet eder.

Nefsin uşakdur dile virme uşağa üz

Tapşur Hudâ'ya işleri şeytâna virme bâc (G 3/11)

[65] Abbas b. Ali hakkında geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı "**Abbas b. Ali b. Ebû Talib**", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, I, s.21

[66] Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005,s.37

Allah, bu kâinatın yaratıcısıdır, her şeyi yoktan var etmiştir, yeryüzünde meydana gelen her türlü hadisenin planlayıcısı ve yaratıcısıdır. Allah toprağın altındaki tohumdan ve ağaçtan düşen yapraktan haberdardır.

Gögere dâneyi eger yerden
Ger ağaşdan yere düşe yaprak

Ol hamı vâkı‘âtadür âgâh
Ol kamu kâ‘inâtadür Hallâk (TB2-3/10-11)

Heydecî, Kur’ân-ı Kerîm’den iktibasla şiirlerinde Allah’ı zikreder. Allah’tan başkası övülmeye değmez. Yoktan var eden, varı da yok edendir. Yerdeki ve gökteki herşey; cin, ins, melek helak olacaktır, sadece bakî kalacak olan O’dur.

Yaraşmaz ögmağa bir kimsene meger Tarı
Nece var itdi yohı yoh ider gene varı

Tamam-ı halk yer u gögde cin u ins u melek
Olur helâk meger zât-ı Hazret-i Bârî (G 38/1-2)

Allah övülmeye layıktır. Ruhu bedene yerleştiren odur. Gökleri direksiz olarak yaratmıştır.

Ögerem ol Kadîm-i Mennânı
Kim idüp cisme âşinâ cânı

Ol Hudâ ya ki gögleri yaratup
Govzuyup pâyesiz bu eyvânı (TB3-1/1-2)

Allah, günahkâr kullarına rahmet eden, yolunu kaybedenlere ilim ve güzel amel bahşedendir.

Bu yol itirmişe Hak ‘ilm ile ‘amel versin
Ki getmiye hedere zahmet ü tekellâsı (K T3/12)

Şair, bu dünyada şeytanın insanları daima yoldan çıkarmaya çalıştığını bilir, bu yüzden Allah’a gece gündüz dua halindedir.

Bu çölde azdırur âdem balasını şeytân
Meger ki sahlıya Perverdigâr insanı (K 11/15)

Sabah ü şâm ider Heydecî du‘â ki Hudâ
Ölen zamân ide ondan ırak şeytânı (K 11/16)

Şeytan’ın ve onun dostlarının şerrinden korunmak için, işe Allah’ın adıyla başlanmalıdır.

İşe ki el koyaran ögde Allâh adın apar
Dolaşmıya sene şeytân u yâr u ensârı (G 28/4)

Esmâü’l-Hüsnâ, İslâmî ilimler terminolojisinde Allah’ın en güzel isimleri demektir.[67] Şair, Esmâü’l- Hüsnâ’dan bazı isimleri anarak Allah’tan yardım ister.

Hudâya menim dâdıma yet özün
Rahîmen Raûfen Gafûr öz sözün (M 9/29)

2.3.1.2. Melekler

Şiirlerde melek olarak Cebrail’den (Rûh-ı Kuds, Rûhu’l-Emîn) olarak bahsedilir. Şair, Cebrail’den, Rûhu’l-emin olarak bahsettiği bir beyitte Cebrail’in Firavun’un ağzına çamur tıkaması hadisesine telmîh yapmıştır.

[67] Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.44

Bes galat itdi didi ol nâbekâr

Halka menem sizlere Perverdigâr

Çun bu sözi yâve didi ol la‘în

Vurdı lecen ağzına Rûhu’l- Emîn (M 6/73-74)

Cebrail’in Firavun’un ağzına çamur tıkaması olayı hadis kitaplarında şöyle yer almaktadır; *Süre bitmiştir. Hesaplaşma da… Kararını verir ve ciğerlerindeki son nefesle haykırır: “İsrailoğulları’nın iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de Müslümanlardanım.” Hadis kaynaklarımızda bu sahne anlatılırken iman etmesinden dolayı Firavun’a rahmetin ulaşmasından korktuğu için Cebrail’in, Firavun’un ağzına çamur tıkadığına dair bazı rivayetler yer almaktadır.*[68] Heydecî, Rûh-ı Kuds olarak bahsettiği aşağıdaki beyite de Cebrail’in kuşak bağlama olayına telmihte bulunmuştur.

İsteyüp Rûh-ı Kuds’dan imdâd

Belime bağliyüm gene kurşak (TB3-3/2)

Cebrail’in Hz. Âdem’e kuşak bağlama olayına Türkçe’de şed bağlamak, şed kuşanmak, bel bağlamak adı verilir. Sözlükte şed “bele sarılan kemer veya kuşak”[69] anlamına gelir. Şed bağlama fütüvvet ve tarikat ehline has tasavvufî-folklorik bir gelenektir. *Fütüvvetnâmelere göre ilk şed kuşanan kişi Hz. Âdem’dir. Bu eserlerde Cebrâil’in, sözünde durması, şeytana uymaması ve ona muhalefet etmesi, dünyaya muhabbet beslememesi, kazâ ve kadere sabretmesinin nişanesi olarak Hz. Âdem’e şed bağladığı, buna “şedd-i vefâ” denildiği kaydedilir. Fütüvvet ehline göre şed Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber’in beline sarılmış, o da Hz. Ali’ye bağlamıştır. Hz. Ali, Resûl-i Ekrem’in emriyle sahâbeye, Selmân-ı Fârisî de Hz. Ali’nin emriyle*

[68] **Tirmîzî, el-Câmi‘u’l-Kebir (Sünenu’t-Tirmîzî)**, I-VI, nşr. Beşşâr Avvad Ma‘rûf, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1.Baskı, Beyrut 1996.

[69] İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2014, s.1564

bazı kimselere şed bağlamıştır. Yolda sabit olmanın, teslimiyetin, vefanın sembolü olan şed bağlama geleneği bu şekilde ortaya çıkmıştır.[70]

Şiirlerde şeytan birçok kere zikredilmiştir. İblis olarak bir beyitte anılmaktadır. Aşağıdaki beyitte, melek ve şeytan ismi bir arada geçmektedir. Şeytana kul olmayana melek kulluk eder.

Allâha bendelik eyle ol mâlik-i rikâb

Şeytâna olma kul sene kulluk ider melek (K 5/11)

2.3.1.3. Kitaplar

Heydecî'nin şiirlerinde kitap olarak yalnızca Kur'ân-ı Kerîm zikredilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın kendi kelamıdır. Allah, bu kelamında şöyle buyurmuştur; *Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır*[71] anlamına gelen "küllü men 'aleyhâ fân"*dır.*

Öz kelâmında Hazret-i Yezdân

Buyurup *küllü men 'aleyhâ fân* (TB3-1/18)

Şair, biz Müslümanlar için Kur'ân'ın açık ayetlerinin ve Hz. Peygamber'in hadislerinin yeterli olacağını ifade etmektedir:

Bize besdür hadîs-i Peyamber

Nass-ı Kur'ân sarîh âyâtı (TB3-4/21)

Şair, aşağıdaki beyitlerde de Kur'ân'a and içmiş, kasem etmiştir:

Meni gel öz kapundan red kılma düşmüşem elden

Elimden dut seni virem kasem Kur'âna yâ Mevlâ (K 2/4)

Sen meni hâr eyledün men sözi çılpak diyerem

Sen mene zulm eyledün and içerem Kur'âna (K 14/21)

[70] **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, s, 405-406.
[71] **Kur'ân-ı Kerim Meali**, (Rahmân) 55/26

2.3.1.4. Peygamberler

Sözlükte "Haber getirici hususiyetle Allahın emrini bildirici" manasına gelen peygamber sözcüğünün aslı Farsça'dır.[72] Hakîm-i Heydecî'nin şiirlerinde peygamberler Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığı gibi zikredilmektedir. Beyitlerde, Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim Hz. Süleyman, Hz. Yusuf, Hz. Lokman, Hz. Hızır, Hz. Musa, Hz. Muhammed anılmaktadır.

Hz. Âdem: Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın Cennet'ten çıkarılıp yeryüzüne inmeleri ve sonra Hz.Âdem'in uzun yıllar tevbe ve istiğfarda bulunması konu edinmiştir.

Âdem'e tövbeni kabûl itdi

Kapudan koydı yana şeytânı (TB3-1/3)

İnsanlığın babası olan Hz. Âdem için kelime olarak insan anlamı da kullanılır. Allah âdemoğlunu ve âlemi yokluktan yarattı ve yaratılanlara yeryüzünü ve gökyüzünü hazırladı.

Ketm-i 'adem den getürdi âlem u Âdem

Halka yeri sâkin itdi gögleri câri (G 29/2)

"Evlâd-ı âdem", "âdemoğlı", "âdem balası" gibi tabirlerle kastedilen insan, daima şeytanın tehlikesi altındadır.

Bu çölde azdırur âdem balasını şeytân

Meger ki sahlıya Perverdigâr insânı (K 11/15)

Dalıca salmağa evlâd-ı âdemi bu şakî

Gider dalıca bu halkın elinde efsârı (G 38/5)

[72] Ziya Şükün, **Farsça- Türkçe Lûgat**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1984,s.515

Hz. Nuh: Dîvân şiirinde Hz. Nuh, gemi ve tufan olayıyla anılmaktadır. Hz. Nuh ismi bir beyitte, Nuh tufanı ve Allah'ın ona necat vermesi olayıyla zikredilmektedir.

Senen her müşkili âsân iden senden necât oldı

O çağ kim Nûh'a düşmüşdi gemi tûfâna yâ Mevlâ (K 2/11)

Hz.İbrahim: Hz. İbrahim bir beyitte Nemrut tarafından ateşe atılması münasebetiyle söz konusu edilmiştir.

Sen İbrâhîm'e yetdün dâda kalmışdı yazık ol gün

Kim az kalmışdı Nemrûd'ın odunda yana yâ Mevlâ (K 2/12)

Hz. Süleyman: Aşağıdaki beyitte Hz. Süleyman, mûr (karınca) ile anılmaktadır. Aşk şarabının bir damlası ile karınca Süleyman'a dönmektedir.

Mene bir çikke vir o sahbâdan

Kim Süleymân'a döndürür mûrı (TB1-4/4)

Hz. Yusuf: Divân şirinde adı en çok anılan peygamberlerden olan Hz. Yusuf bir beyitte, Hallâc-ı Mansûr ile anılmıştır. Hz. Yusuf'un kuyuya atılması ve Hallâc-ı Mansûr'un idam edilmesi olaylarına telmîh yapılmıştır. Hz. Yusuf'u kuyuya çeken ve Hallâc-ı Mansûr'u darağacına götüren şeyin İlâhi aşk olduğu belirtilir.

Aşkdur saldı Yûsuf'ı kuyuya

Çekti dâra Hüseyin Mansûr'ı (TB1-4/7)

Hz. Musa: Beyitlerde Hz. Musa'nın ismi geçmemektedir. Yalnızca Farsça bir beyitte Hz. Musa'nın Allah ile konuştuğu Tûr Ddağı olarak bilinen, Tûr-ı Sinâ anılmaktadır.

Men ez sûret guzer kerdem be-ma'na

Tu gûyi sînem şûd Tûr-i Sinâ (MS 2/9)

Hz. Hızır: Heydecî'nin şiirlerinde Hz. Hızır, İskender ile birlikte zikredilmektedir. Hz. Hızır'ın klavuzluğu olmaksızın İskender bile bu yolda gidemez. Beyitlerde, Hz. Hızır, darda kalmışların, sıkıntıya düşenlerin yardımına yetiştiğine dair inanç ile anılmıştır.

Var hatarı gitme bu zulümâtdür

Burda Sikender kocasuz mâtdür

Kıl öziye Hızr'ı bu çölde delîl

Her ne diyer her ne ider sabr kıl (M 5/18-19)

Meni yoldan azdurdı dîv-i dağal

Hani Hızr azmuşlara dutsun el (M 9/28)

Hz. Lokman: Kur'ân-ı Kerîm'de, adına bir sûre olan Hz. Lokman, oğluna öğütler verişi, onu tevhid ve ahiret konusunda uyarması, İlâhi emirlere vasıta olması yönleriyle adından bahsedilir. Lokman ismi bir beyitte zikredilmektedir.

Lokmân buyurdı çölde itürdüz yolı gice

Mâldan inüp edüz oturak ta ola günüz (G 10/2)

Hz. Muhammed: Şiirlerde Hz.Peygamber'in Ahmed ve Mustafa isimleri anılmaktadır. Bu isimlerin yanı sıra Hz. Peygamer'i yüceltmek ve ona hitab etmek için; Resûl, Resûl-i Kerîm, Fahr-i Rusül, Hatm-i Enbiyâ, tabirleri kullanılmıştır. O, peygamberlerin sonuncusu, ümmetinin şefaatçisidir.

Gel meni Allâh özin Hudâ'ya bağışla

Fahr-i Rusül Hatm-i Enbiyâ'ya bağışla (G 1/1)

Cümle müselmânları Resûl-i Kerîm'ün

Ümmetine itdigi du'âya bağışla (G 1/12)

O, son peygamberdir, Allah'ın esma ve sıfatlarına mazhardır.

Hatm-i Rusül Hazret-i Âdem-penâh

Mazhar-ı esmâ vü sıfât-ı ilâh (M 6/86)

Hz. Peygamber şiirlerde daha çok hadislerle anılmaktadır. *Câbir İbni Abdullah*'dan*(r.a)* rivayet edildiğine göre, Rasûllah (sav.) şöyle buyurdu: *Benim ve sizin durumunuz; ateş yakıp ta, ateşine cırcır böcekleri ve kelebekler düşmeye başlayınca, onlara engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kurtulmaya, ateşe girmeye çalışıyorsunuz.*[73] Bu hadisten hareketle Heydecî aşağıdaki beyitleri yazmıştır.

Peyamber Mustafâ buyurdı

Eshâba ki ey gûruh-ı nâşî (TC-8/90)

Entüm mütehâfetün cehlen

Fi'n-nâri tehâfetü'l-ferâşi

Men isterem ey aceb çıhardum

Oddan sizi siz varuz tehâşi (TC-8/91-92)

[73] Bkz.Müslim, Fezâil,19 (cilt: IV, s.1789, hadis no: 2285)

2.3.1.5. Dört Halife

Heydecî, şiirlerinde dört halifeden yalnızca Hz. Ali'den bahseder. Hz. Ali sevgisi onu bazen uç noktalarda beyitler söylemeye iter.

Kimse ki gönlünde yoh muhabbet-i Hayder
Tâ'atı olmaz kabûl der-gâh-ı Bârî

Hakka Alî'dür velî ki haşr gününde
Kısmet ider kâinâta cennet ü nârı (G 27/12-13)

Hz. Ali yiğitlik timsalidir. O'na dost olan üzülmez. O'na arkadaş olan korkmaz.

Gam yimez ol kes ki dostârı Alî'dür
Korhusı yoh kimse kim Alî ola yârı (G 29/9)

2.3.1.6. Ahiret

Şiirlerde ahiret; iki memleket, o dünya, ukbâ, ahiret ifadeleriyle söz konusu edilir. İki memleketten kasıt dünya ve ahiret hayatıdır.

Müflis u loht u ûr u 'uryân ol
Her iki memleketde sultân ol (TC-2/14)

Âşık için ahiretin, dinin ve dünyanın bir anlamı kalmamıştır.

Bedbaht günü kara bu âşık-ı âvâre
Ne âhiret u dîni ne zâhir dünyâsı (K 9/15)

O'nun için ne mal, mülk ne de anlayış ve kemal vardır. O'na ilim bir fayda getirmez.

Men ol kesem ki ne dünyası var ne âhreti

Ne fehmi var ne kemâlı ne mülk u ne mâlı (G 35/10)

Ne mülk u mâl ne ‘ilm u ‘amel ne ehl u ıyâl

Men ol kesem ki ne dünyâsı var ne ‘ukbâsı (K T3/17)

Sevgili, aşığın günahlarının Allah tarafından af olmasını istiyorsa, aşığın bu dünyadaki hesabını kolaylaştırmalıdır.

Ki istiyen günâhın Hak geçe o dünyâda

İde hesâbını âsân geçüp bu dünyâsı (K T3/11)

Ahiret ile ilgili kullanılan diğer kavramlar ise; cennet, behişt, huridir. Cennet, aşk ehli için ümit edilen, fakat asıl varılacak menzil değidir. Âşık Allah’a kavuşmak için gayret eder.

Men seni ey dost isterem ne behişti

Ebleh ider ârzu kebâb u enârı (G 29/11)

Men ümîdim budur behişte gidim

Sen olan orda neylerem hûri (TB1-4/14)

Ger gelse kıyâmete bu sûret

Bahmaz birisi behişte sarı (TC-2/14)

Sevgili ahiret yurdu olan cennetten dünyaya inmiş bir huridir ve insan libası giymiş bir melektir.

Bu hûridür çıhmış cihâna cennetden

Ferişte dür giymiş libâs-ı insânı (K 12/5)

2.3.1.7. Kaza ve Kader

Kaza, Allah'ın bilip takdir ettiği şeylerin zamanı ve yeri geldiğinde yine Allah tarafından yaratılıp meydana çıkarılmasıdır. Kader ise ezelden ebede kadar insanların başlarına gelecek işlerin, Allah'ın takdiri ile olmasıdır. Bazı beyitlerde kaza ve kader birlikte anılmaktadır. Heydecî'nin şiirlerinde katı bir kadercilik anlayışı vardır. Şaire göre ezelde takdir edilmiş her ne varsa karşımıza çıkacaktır. Takdir edilmiş olana rıza göstermek gerekir.

Kazâ-yı Hakka rızâ ol bugün ezel günde
Hudâyı her ne mukadder idüp olur câri (G 28/3)

Ol rızâ kısmete var hikmeti Allâh'ın işi
Ol ki döndürdi kışa yayı ider yay kışı

Her nece her ne mukadder idüp olsun olacak
Vir rızâ hükm-i kazâya aç üzinden kirişi (G 32/1-2)

2.3.1.8. İbadet ve Kulluk

Şair olmasının yanında aynı zamanda bir din âlimi olan Heydecî'nin nasihat içerikli pek çok şiiri bulunmaktadır. Şaire göre Allah'a kul olmak en büyük makamdır. Ona göre insan toprak gibi olmalı kibir ve benlik insanı yüceltmez, tam aksine alçaltır.

Gerekmez özün bende hergiz öge
Özin eyle toprak yol tap göge

Gögermez daş üstünde reyhân u gül

Başarsan özin eyle toprak u kül (M 10/18-19)

Şair şiirlerinde sevgi ve muhabbete büyük bir yer verir. Sevgisiz hayat faydasızdır. Yürek muhabbetten yoksun olursa o yürek değil et parçasından ibarettir.

Âdeme ma‘nâda gerekdür gönül
Gönlü eger olmıya âdem degül

Bu ürege mihr u muhabbet gerek
Yohsa özi bir tikke etdür ürek

Bu içi boş kırmızı etden murâd
Kalp degil kalp olur özge zâd (M 6/75-77)

Muhabbete ve sevgiye büyük bir önem veren Heydecî, insanın büyük bir makamı olduğunu belirtir. Şair, insanın bu dünyada Allah'ın mazharı ve delili olduğunu zikreder. Yüce Yaratıcının, insanda tecelli ettiğini söyler.

Sen dime insân sümükdür deri
Bil onı Hakkun mesel ü mazhari

Âyet-i Kübrâ-yı Hudâdur beşer
Hak özüni onda idüp cilveger (M 6/84-85)

İnsanlara değer veren şair aynı zamanda onların noksan yönlerini eleştirir. Zâhit, tacir ve hoca'nın ibadetlerini boşa kürek çekmek olarak görür, onları riyakârlıktan ve dünya malına tapmaktan vazgeçmeleri için uyarır.

Zâhid-i bî-çâre besdür bir bile kıldun namâz

Sübha vü seccâdeni yık bu rîyâdan el götür

Bir bile ey hâce yığdın mâl-ı dünyâ doymadun

Tâ ne vakte hırs bu fânî serâdan el götür

Tâcir-i bed-nefs hoş zâhir Peyamberden utan

Besdür ey nâ-merd tenzil ü ribâdan el götür (G 6/7-9)

Heydecî, namaz ibadetinin gizli yapılması gerektiğini söyler. Zühdün en iyisi onun gizli yapılanıdır. Namaz ve dua ibadetine riya karışırsa yapılan ibadetin bir faydası yoktur. Gösterişle kılınan namazdan sevap hâsıl olmaz.

Namâz ü du'â istemez Hây u Hû

'Alâ efdali'-z zühdi ihfâehu (M 10/28)

Hîç oldı ehl-i zühd Nece bî-riyâ eger

Kılsa namâz Kim birisi çâr u idâreden (G 15/15)

Heydecî'ye göre insanlar kendi ibadetlerinden ve yaptıklarından mesuldürler. Şair, namaz ve hac gibi ibadetlerde halkın işine karışarak, zâhidin gösterdiği riyakâr tavrı eleştirir. Zâhidin buna müdahele etmesi kabul edilemez bir durumdur. Çünkü hac ibadeti nasip işidir. Aşağıdaki şiirde şair riyakârlığa karşı tavrını açıkça belirtir.

Danışma zâhid eger söz işitmedim sene ne

Men öz Hudâma günâh itdim itmedim sene ne

Hudâ behişt-i berîni verüp sene mene ne

Senin gümânüve men kâme yitmedim sene ne

Neçün meni sögeren gitmişem kiliseye

Degildi Ka‘be nasîbimde gitmedim sene ne

Mene eger didiler gel kılak dalında namâz
Bahup selâhıma bu emre bitmedim sene ne

Didim men eylemerem iltifât dünyâya
Yeritdim öz sözimi ya yeritmedim sene ne (G 24/1-5)

Şair ibadet eden ve takva sahibi olan kişiye muhabbet besler. Fakat kendini süsleyen dış görünüşüne daha çok önem verenleri sevmez.

O kes ki tâ‘at u takvâsı var onın kulıyam
Ne ol ki gırhdı üzün itdi sürme vü sürh-âb (G 2/14)

Şiirlerde mescid-mihrab ifadeleri geçer. Şair artık ayak takımının yeri olmuş mescide gitmek istemez. Mescit ve mihrab gibi ibadet yerleri şairin nazarında çok ehemmiyetlidir. Liyakatı olmayanların bu ibadet yerlerini terk etmesi gerekir.

Mescide gitmerem olup mescid
Yıgınak-ı ecâmir u evbâş (TB3-2/5)

Namâz kılmak içün gördi Heydecî yohdur
Liyâkatı eyledi terk-i mescid u mihrâb (G 2/15)

2.3.2. İnanç Algısı

2.3.2.1. Şiîlik-Sünnîlik

Heydecî şiirlerinde Şiî-Sünnî inançlarına açıkça değinmez ve kendisinin de hangi düşünceden olduğunu açıkça ifade etmez. İran topraklarında yaşamış olan şair muhtemelen Şiî düşüncede olsa da, şiirlerinde Hz. Peygamber'in hadislerinden oldukça fazla bahseder; doğru yolu bulmanın yegâne çaresi olarak Hz. Peygamber'in göstermiş olduğu yolu takip etmek gerektiğini savunur.

Yol menzile odur ki Peyamber verüp nişân

Hoş hâline o kim bu yolı dutdı gitdi düz (G 10/8)

Yine bazı beyitlerde Hadis ve Kur'anın hakikatlerinin müslümanlara kâfi geleceğini ifade etmektedir.

Bize besdür hadîs-i Peyamber

Nass-ı Kur'ân sarîh âyâtı (TB3-4/21)

Heydecî'nin şiirlerinde mezhepler değil de Müslüman olmanın önemi daha çok vurgulanır.

Hani o kes ki çıhara cânımı bu hayretden

Özün Hudâ menede rahm kıl müselmânem (K 7/14)

Müselmâna gülme dime yâve söz

Ona yüz dutup özgeye vurma göz (M 10/8)

2.3.2.2. On iki İmam

Bazı tasavvuf yollarında Hz.Peygamber'e(s.a.v) vâris olduğu kabul edilen kişiler. Bu zevat-ı kiramın hepsi Hz. Peygamber neslindendir. İsimleri kronolojik olarak şöyledir: Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Ali Zeynelâbidin, Muhammed

Bâkır, Ca‘fer-i-Sâdık, Musâ Kâzım, Ali Rızâ, Muhammed Takiyyüddün, Ali-Naki, Hasan-ı Askerî, Mehdî.[74]

Heydecî'nin şiirlerinde ehl-i beyt sevgisi ve on iki imam inancı yer almaktadır. Heydecî'nin on iki imamdan bahsettiği müstakil bir gazeli bulunmaktadır. Şair bu gazelinde başta Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere on iki imamın isimlerini sırasıyla zikreder.

2.3.2.3. Hz. Hasan

Dînî edebiyatta adına çok rastlanan Hz.Hasan daha çok kardeşi Hz.Hüseyin ile birlikte anılır. Hz. Ali'nin büyük oğlu olan Hz.Hasan İslâm halifelerinin beşincisidir; on iki imamın da ikincisidir.[75] Heydecî'nin şiirlerinde Hz. Hasan peygamberin torunu ve ikinci imam olarak anılmaktadır:

Sıbt-ı Peyamber Hasan ikinci imâma
Kardaşı mazlûm-ı Kerbelâ'ya bağışla (G 1/3)

2.3.2.4. Hz. üseyin

Şiî-Alevî edebiyatlarında kendisine özel bir yer ayrılmış, hakkında manzum ve mensur Maktel-i Hüseyinler yazılmış olan Hz. Hüseyin, Hz. Ali'nin oğlu ve Peygamberin torunudur. On iki imamın üçüncüsü olarak bilinir. Ehl-i beytin beşincisidir. 628 yılında doğdu ve 683 yılında Kerbelâ'da 72 kişi ile birlikte susuz bırakıldı ve sonunda şehid edildi.[76] Heydecî'nin şiirlerinde Hz. Hüseyin mazlum-ı Kerbelâ ve Hüseyin-i şehîd lakaplarıyla Hz. Ali, Hz. Hasan ve Ebu'l-Fazl ile anılır;

Ki ey Hüseyin şehîdin reşîd kardaşı
Ali-yi velî-yi Hudânın cevân ra‘nâsı (KT 3/2)

[74] Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yay. Ankara, 2014, s.381
[75] Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, s.195
[76] Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, s.218

2.3.2.5. Hz. Mehdi

Hz.Peygamber'in soyundan geleceğine inanılan Hz. Mehdi; sâhib-i zaman (zamanın sahibi), sâhib-i dâr (yurdun sahibi), sâhib-i kâim (ayakta duran, kıyam eden) Hadi (hidayete sevkeden), Mehdi (hidayete ermiş) lakapları ile anılır.[77]

Heydecî bazı beyitlerde; Hz. Mehdi'yi sâhib-i zamân, sahib-i asr, imâm-ı kâim u gâyib, hüccet-i dîn lakaplarıyla ele alır;

Sahib-i asr ol imâm-ı kâyim u gâyib

Hüccet-i dîn Hatm-i Evsıyâ'ya bağışla (G 1/8)

Şiîler arasında ahir zamanda zuhur edeceğine inanılan mehdi kavramı, ilk olarak İmâmiye inancındaki on ikinci imam ile ilişkilendirilmiştir. Sünnî akideye göre mehdi inancı belli bir kişiyle ilişkilendirilmemiş, fakat Sünnîler arasında da mehdinin ahir zamanda ortaya çıkacağı, sonra kendisini tanıtıp âleme hâkim olarak dini ve sünneti ihya edeceği inancını besleyenler olmuştur. İslam tarihinde kendisine mehdilik isnat edilen şahısların yanında kendini mehdi ilan eden kişiler de olmuştur.[78] Heydecî şiirlerinde Hz. Mehdi'nin henüz ortaya çıkmadığını belirtir. Aynı zamanda kendisini Mehdi olarak ilan edenleri de sert bir dille eleştirir.

Her kim bugün diyer ki menem sâhib-i zamân

Alanmiyüz zamân zuhûr olmiyüp henüz

Mirzâ Rızâ'nın oğlı diyirler imâmdur

Bu sözleri adam işitende olur kuduz

Ger bu deli imâm ola pes men Peyamberem

Ger bu Peyamber olsa menem yohsa Hürmüz (G 10/4-6)

[77] Abdülbaki Gölpınarlı, **On iki İmam**, Der Yayınevi, İstanbul, 1979, s.199

[78] İncinur Atik Gürbüz, "Osmanlı Metinlerinde Mehdi Tasavvurları", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Bahar 2019/Sayı 89, s.11-42

2.3.2.6. Ehl-i Beyt (Âl-i abâ)

Ehl-i beyt(âl-i abâ) sözlükte ev halkı, aile, hanedan, Hz. Peygamber'in yakın akrabası[79] olarak geçer, âl-i abâ, Muhammed (sav.), Ali, Fatma, Hasan, Hüseyn, bu beş kişiye denir. Bunlardan her biri Âl-i abâ'dandır. "Ehl-i beyt, ehl-i kisd, penç-i âl-i abâ, penç-ten-i âl-i abâ, hamse-i al-i abâ ve beşler" gibi isimler de alabilen âl-i abâ kavramı özellikle Bektaşilik, Alevilik ve Mevlevilik'te önemlidir.[80] Heydecî'nin şiirlerinde ehl-i beyt sevgisi yer alır. Bir beyitte, Âl-i Yâsîn olarak geçen ehl-i beyti, Allah'tan kendisine şefaatçi olarak kabul etmesini ister.

Eger men yohum bendelik çoh pisem

Seni Âl-i Yâsîne virem kasem (M 9/36)

2.3.3. Tasavvuf

Tasavvufun çeşitli tarifleri bulunmakla birlikte, bir hâl ilmi olarak İslâm düşüncesinde mevcut olmadığı, sonradan idhal edilen fikirlerle gelişip islâmileştiği söylenir. Hz Peygamber'den sonra hızla gelişip büyüyen İslâm Devleti'nin çeşitli kültür ve medeniyetlerle karşılaşması sonucunda karşılıklı kültür tesirleri olmuştur. Birçok kimse işte bu kültür karşılaşmaları sırasında tasavvufî birçok hususun müslümanlar arasında yayıldığı kanaatindedir.[81] Yüzlerce tarifinin yapıldığı bilinen Tasavvuf, İslam kültür ve medeniyetinin de önemli unsurlarından biridir.[82] Hz.Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlara bıraktığı iki şey; Kur'ân ve sünnettir. Tasavvuf esas itibariyle Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şerîflere dayanan bir ilimdir. Tasavvufî eserler yazan sûfîler bütün fikirlerini ya bir âyete yahut bir hadîse dayandırmışlardır.[83] Bu tanımdan hareketle, Heydecî gerek büyüdüğü aile gerekse çevre itibariyle dînî bir atmosferde yetişmiştir. Yaşamı boyunca irfânî ve ahlâkî değerlere önem vermiş ve bunu hayatında tatbik etmeye gayret göstermiştir. Birçok şiirinde tasavvuf kültürünün temelini oluşturan bazı konulara değinmiş, şiirlerinde dînî bilgilerle, tasavvufu birlikte ele almış ve bu konuları Kur'ân ve hadislere

[79] Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, s.237
[80] Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.36
[81] Hayrani Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları No:171, Ankara,1986, s.13
[82] Mustafa Kara, **Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010,s.13
[83] Osman Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, Ataç Yayınları, İstanbul, 2015, s. 34-35.

dayandırmıştır. Heydecî'nin şiirleri adeta ayet ve hadislerle dolu bir hazinedir. Bu şiirler bazen telmih şeklinde bazen de iktibas şeklinde olmuştur. Heydecî'nin önem verdiği bazı tasavvufî konular burada ele alınmıştır.

2.3.3.1 Züht ve Takva

Tasavvufun başta gelen özelliği olan züht; tasavvufî bir ıstılah olarak, ahirete yönelmek için dünyadan el etek çekmek, Hakk'a yönelmek için dünyadan da ahiretten de el etek çekmek, elde mevcut olsa bile gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek anlamlarına gelir.[84] Tasavvufun temeli sayılan takva ise dinin bütün hükümlerini eksiksiz ve sürekli olarak titiz bir şekilde uygulamaktır. İslam düşüncesinde en üstün insan en fazla takva sahibi olan kimsedir. Allah katında en değerli olanınız O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. [85] Heydecî züht ve takvayı genellikle birlikte kullanmaktadır. Şair bu kavramların yanında; *heves, arzu, nefis, cihân* kavramlarını kullanarak züht ve takva yolunun daha efdal olduğundan bahseder.

Cihânda balam ârzu vü heves

İpin zühd ü takvâ pıçakıyla kes (M 10/25)

Didim zühd ü takvâyı menimlen kayırmaz

Meger tökdüler zâhidin başına kül (G 11/10)

Heydecî'nin şiirlerinde zâhidane bir hayatın tercih edilmesi gerektiği görülmektedir. Şair, dünyanın geçici, aldatıcı, ahiret hayatına kıyasla çok değersiz olduğunu âyet ve hadislere dayanarak ele almıştır.

[84] Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.397
[85] **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Hucurât, 49/13

Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın…[86] meâlindeki ayetten iktibasla Heydecî de şiirlerinde dünyanın zahirine aldanılmaması ve dünyaya gönül bağlanılmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Dünyâya uyma zâhirine bahma bu karı
Allatmağa seni özüni eyliyüp bezek

Bu süst ahd kimseye hergiz vefâsı yoh
Bu bî-vefâya ger kişiyen bağlama ürek (K 5/13-14)

Uyma bu dünyâya içi pûçdür
Koyma yere pâye işin göçdür (M 6/14)

Bağlama dünyâya ürek bu kari
Sen kimi nâkâm koyup çoh eri (M 6/16)

Hz. Peygamber de bazı hadislerinde zâhitliği övmüştür.

Kendisine, dünyaya karşı bir zahitlik ve az konuşma verilen birini görürseniz ona yaklaşın. Çünkü o hikmetli konuşur.[87]

Bu hadisten hareketle Heydecî de şiirlerinde züht ve takva sahibi olan kişinin önemine değinmiştir.

O kes ki tâ‘at u takvâsı var onın kulıyam
Ne ol ki gırhdı üzün itdi sürme vü sürh-âb (G 2/14)

Halâs ide yahamı men musâhib istemerem

[86] **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Lokmân, 31/33
[87] Bkz.İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b.Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, Sünenu İbn Mâce, I-II, nşr. M.Fuâd Abdulbâkî, Mektebetü Dâru İhyâi'l- Kütütübi'l-Arabiyye, s.1373

Meger o kes ki ola ‘akl u ‘ilm u takvâsı (K T3/15)

2.3.3.2. Vahdet-i Vücûd Nazariyesi ve Âlemin Yaratılışı

Vahdet-i vücûd; varlığın birliği Allahtan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak, bilmektir. Vahdet-i vücudu elde eden sâlik, gerçek varlığın bir olduğunu bunun da Hakk'ın varlığınan ibaret bulunduğunu, Hak ve O'nun tecellilerinden başka hçbir şeyin bulunmadığını bilir. Her şey, o bir'in çeşitli şe'nlerinden, görünüşlerinden, tecellilerinden ibarettir.[88]

Hakîm-i Heydecî vahdet-i vücud görüşünü şu beyitlerle ifade etmiştir:

Kevn ü mekândür özünin sâyesi
Sâyesidür mâyelerin mâyesi

Cümle odur gayrı kuyûdatdur
Vahdet-i ıskâtı izâfâtdur (M 1/10-11)

Tasavvuf felsefesinin önemli bir konusunu meydana getiren *âlemin yaratılışı* meselesindeki anlayış da, meşhur hadis kitaplarında yer almaktadır. Sûfilere göre kudsi hadis olarak kabul edilen ve oldukça meşhur olan "*Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en u'rafe fe-halaktü'l-halka li u'rafe"* [89] yani "ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim; mahlûkâtı yarattım ki bilineyim" sözüne dayanmaktadır. Her ne kadar hadis uleması bu hadisin sonradan uydurma olduğunu söylerse de tasavvuf ehli, bunu sahîh kabul eder ve hadise çok değer verirler. Şairler iktibas yoluyla bu hadisten bahsederken "Küntü kenz" veya "Kenz-i mahfi" ibareleriyle bahsederler. "Ketm-i 'adem" ve "Âlem-i kitman" da Kenz-i Mahfi'den kinaye olarak kullanılır.[90]

[88] Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s.512-513
[89] İsmail b.Muhammed el- Aclûnî**, Keşfu'l Hafâ**, Daru'l Kütüb'l- İlmiyye, Beyrut,1988, C.II, s.155
[90] Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, s.266

Heydecî'nin şiirlerinde bütün varlıkların "adem" den yani yokluktan yaratıldığı düşüncesi vardır.

Ketm-i 'adem den getürdi âlem u Âdem
Halka yeri sakin itdi gögleri câri

Oldı sebep hikmeti muhabbet u kahrın
Kıldı mücessem yaratdı cennet u nârı (G 29/2-3)

Tasavvufa göre, varlığın yaratılışı, şu şekilde izah edilmektedir: Allah, *Kenz-i Mahfî*,[91] yani gizli hazinedir. *Aşk-ı Zâtî* yani bilinmeyi sevdiği için kendini görmek ve göstermek istemiştir. Allah'ın kendisine duyduğu aşk ise, *Cemâl-i Mutlak, Hüsn-i Mutlak* ve *Kemâl-i Mutlak* sıfatlarından dolayıdır. Allah bu yüzden, kendini görmeyi ve göstermeyi dilemiştir. Buna göre kâinat ve insan Allah'ın mutlak güzelliğini seyrettiği bir ayna gibidir.

Hakîm-i Heydecî aşağıdaki beyitlerde, *Kenz-i Mahfî* ve âlemin yaratılışı konusunu şöyle ifade etmektedir:

İtmemiş ol şâhid-i ra'nâ bezek
Perdeni salmışdı oturmışdı tek

Ne adı bir yerde ne dilde sözi
Aşk özi âşık özi ma'şûk özi

Şâne çeküp zülfine ol hoş-hırâm
Durdı ayak üste degişdi makâm

Oldı bu bir cilvede külli cihân

[91] Bkz.Seyyid Mustafa Rasim Efendi, **Tasavvuf Sözlüğü**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013, s. 953-55

Zerre sıfat gün ışıkından ayân

İstedi etsin özüni âşikâr

Gayb u şühûd âlemine her ne var (M 1/1-5)

Heydecî bazı beyitlerde her şeyin *Mutlak Varlık* olan Hakk'ın tecellisinden ibâret olduğunu, ebedi gerçeğin sadece ve yalnız Allah'tan zuhur ettiğni ve tekrar O'na döneceğini, varlıkların faniliğini dile getirmektedir.

Ger diyüm ol mertebede men senem

Sen gene her yerde senen men menem

Men kimem ey dost hani özgesi

Burda mesel şahsdür öz gölgesi

Belki senen varsa her yerde bes

Sen tekmişsin gene yoh özge kes (M 6/64-66)

Şair bazı beyitlerde, *Vâcibü'l-vücûd* olan Allah'ın, kâinâtı ve bütün varlıkları yoktan yaratmış olduğunu ve tekrar yok etmeye de muktedir olduğunu ifade etmiştir.

Ol kim apardı kışı getürdi bahârı

Kıldı bedel sebze vü güle buz u karı

Kimse ki yoh yerden âlemi eyledi var

Kudreti vardür gene yoh eyleye varı (G 27/1-2)

Nece kevn ü mekânı yoh yerden

Yaratupdur gene ider fâni (TB3-1/8)

2.3.3.3. İlâhî Aşk

Hakiki aşk Allah aşkıdır. Herkesi, her şeyi sevmektir. Varlıklarda tezahür eden Allah'ın sanatını, kudretini, rahmetini, lütfunu ibretle temaşa etmektir. Bu aşka bazen "mecâzi aşk"la da ulaşılır. Bundan dolayı mutasavvıflara göre ilâhî aşk'a ulaşabilmek için mecâzî aşkı bir basamak olarak kabul etmek gerekir. Çünkü *el-mecâzü kantaratü'l-hakîkati* yani mecâzi aşk ilâhî aşkın köprüsüdür denilmiştir.[92] Bu bağlamda Heydecî'nin tasavvufî şiirler yazdığı görülmektedir. Şair hakîkate ulaşabilmek için öncelikle mecâzın bir köprü olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir. Şiirlerde mecâz ve aşk-ı nefsâni gibi tabirler mecâzi aşktır ve beşeridir, hakîkat tabiri ise tasavvufîdir ve ilâhî aşk'tır.

Mecâzı dut kabâğa tâ tapan hakîkate yol
Dime ne veche gelir akl u asl u istishâb (G 2/6)

Oldı halka mecâz vâkı'a-yı yol
Natı menden hakîkat oldı mecâz (TB1-1/7)

Az kaldı mecâz ola hakîkat
Kem kem bu yalan hayâl gerçek (TB2-2/3)

Şükr Hudâ oldum aceb serfirâz
Oldı hakîkat mene aşk-ı mecâz (M 6/46)

Şair aşk-ı mecâzi, aşk-ı nefsâni tabirlerini kullanarak beşeri aşkın fitne olduğunu bu aşkın ilâhi aşka yöneltilmesi gerektiğini savunur.

[92] Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,** s.70

Fitnedur aşk-ı mecâzi fitneden korkmak gerek

Aşk-ı nefsâni hatâdur bu hatâdan el götür (G 6/4)

Heydecî, mecâzi aşkın timsalleri olan Mecnûn ve Leyla, Ferhat ve Şirin gibi beşeri aşkın fitnesinden dolayı acılar çeken kahramanlara bazı şiirlerinde telmîhte bulunur.

Üzdi Ferhâd cânını Şîrîn

Olmadı şehd-i vasl ilen deheni

Nâ-murâd oldı bî-nevâ Mecnûn

Çürüdi gitdi epridi bedeni

Oldı Leylâ'ya gûr haclenâz

Tahtı tâbût köynegi kefeni (TB1-3/10-12)

Şiirlerinde ilâhî aşka oldukça fazla yer veren Heydecî, dîvânını âşıklar için yazdığını bazı beyitlerde şöyle ifade eder.

O çağ geçdim men bu dâr-ı dünyâdan

Her ol ki âşıkdur ohur bu dîvânı (K 12/16)

Heydecî dür bu defteri yazdı

Virdi âşıklara bu dîvânı (TB3-1/14)

2.3.3.4. Tevekkül

Tasavvufta önemli bir yeri olan tevekkül; üzerine düşeni yaptıktan sonra Allah'a güvenip dayanma ve sdece O'na ihtiyacını arzetme şeklinde anlaşılır. Sûfiler, eserlerini tevekkül konusunda da yine âyet ve hadislere dayandırırlar.[93]

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah (c.c) şöyle buyurur:

[93] Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, s.57

Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O, kendisine yeter…[94]

Allah'a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter.[95]

De ki; bizim başımıza ancak Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O, bizim yardımcımızdır. Mü'minler Allah'a güvensinler.[96]

Kur'ân-ı Kerîm'de bunlara benzer pek çok âyet mevcuttur. Hakîm-i Heydecî, bu ayetlerden iktibasla Allah'a tevekkül etmenin önemini vurgular. Heydecî şiirlerde bir derviş edasıyla yanına herhangi bir rızık almadan yolculuğa çıkar.

Sûfî buyurdı seyr u seferdür gama 'ilâc
Giydim çaruk ayağıma aldum ele ağac (G 3/1)

Heydecî, insanların boş durmayıp ve çalışmaları gerektiğini vurgular. Aynı zamanda Allah'a tevekkül edip, rızık konusunda yalnızca Allah'a güvenmeleri gerektiğini ifade eder. Şaire göre aç olan insanın Allah'a inancı da olmaz.

As cân kulağına bu sözi tenbel olma dur
Git işle tap çörek yohı îmân Hudâ'ya ac

Çoh hırs mâl kazanmaga vurma ma'âş içün
İtmek gerek telâş velî kadr-i ihtiyâc (G 3/7-8)

Bazı beyitlerde tevekkül; rızık konusunda insanın kaygı taşımaması gerektiği biçiminde zikredilmektedir.

[94] **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Talâk, 65/3
[95] **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Ahzâb, 33/3
[96] **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Tevbe, 9/51

Rûzî gamını çıhar ürekten

Kısmet eyliyüp Hudâ ma‘âşı (TC-8/93)

Hudâ mukadder idüp rûzîni sene yetişür

Nedür bu hırs salursan yere göge kullâb (G 2/12)

2.3.3.5. Riyâzet- Mücâhede

Riyâzet, nefsin arzularını kırmak için zihni ve düşünceyi sürekli olarak mâsivâdan uzaklaştırıp Allah üzerinde yoğunlaştırmaktır. Sûfiler az yemeye, az konuşmaya, yalnız kalmaya, sürekli zikir ve tefekkür etmeye alışan nefsin kutrulacağına inanırlar. "*Nefsini eğiten kurtulur, kirleten hüsrana uğrar"* ayeti nefsin terbiye edilmesi gerektiğine işaret eder.[97]

Mücâhede ise nefis ve şeytanın arzularına karşı mücadele etmektir. Mücâhede anlayışı da tasavvufî terbiyede âyet ve hadislerden ilham alınarak benimsenmiştir.[98] Heydecî, riyâzet ve mücâhede gibi kavramaları âyet ve hadislerden iktibasla şiirlerinde konu edinir ve nefsin eğitilmesi gerektiğini zikretmektedir. Maymun iştahlı olan nefsi bir yılan terbiyecisi gibi eğitmekte ve o yılanı çantaya koymaktadır.

Bu nefs-i bulhevesi yüz füsun ile neçe gün

Salup ilan kimi çantaya ağzını büzdüm (G 14/5)

Şair, Allah katında yüce makamlara ulaşabilmek için nefsin ve şeytanın arzularına karşı gelmek ve dünyevî zevklere fazla bağlanmamak gerektiğini kabul ve tavsiye etmiştir.

Ey dadaş geçdi cevânlık mevsim-i sûr u sûrûr

Yık bisât-ı ‘işretî seyr u safâdan el götür

[97] **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Şems, 91/9-10
[98] Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, s.58-59

Tâ bilürsen akla kulluk eyle nefsin burnın ov

Düş perîler ardına dîv-i degâdan el götür (G 6/10-11)

İnkâr edenler ise dünya zevklerinden yararlanırlar ve hayvanlar gibi yerler. Onların kalacakları yer ateştir. [99]

Âdemoğlu karnından daha fena bir kap doldurmamıştır.[100]

Heydecî bu gibi âyet ve hadislerden ilham alarak şiirlerinde riyâzet ve mücâhede konularından behsetmektedir.

Karın kulı eylemez bendelük Hudâvende

Olur öküz kimi fazl u kemâlden ârî (G 28/99)

2.3.4. Tasavvufî Şahsiyetler

2.3.4.1. Hallâc-ı Mansûr

Hüseyin b. Mansûr Hallâc şiddetli firak alevleri içinde mest, kararsız, hali perişan, samimi ve bağrı yanık bir âşıktır. Allah yolunda Hakk'ın şehididir.[101] Heydecî, Mansûr'u darağacına çeken şeyin Rahman'a duyulan aşkın olduğunu söyler.

Aşkdur saldı Yûsuf'ı kuyuya

Çekti dâra Hüseyin Mansûr'ı (TB1-4/7)

Mutasavvıfların en meşhurlarından olan Hallâc-ı Mansûr bütün tasavvuf mahfillerini meşgul eden "Ene'l-Hak" sözünün sahibidir. Bu cümleyi söyledikten sonra katledilmiştir. Samimiyetin, sadâkatin ve cezbenin sembolü olmuştur.[102] Heydecî de aşağıdaki beyitte tozdan ibaret olan cismin gönül aynasına dönmesine ve bu aynadan "Ene'l-Hak" sözünün yücelmesine değinmiştir.

---

[99] **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Muhammed, 47/12

[100] Bkz.Tirmîzî, Zühd, 47(cilt: IV, s.188, hadis no:2380); İbnMâce, Et'ime, 50cilt:2, , hadis no:3349. s.111

[101] Ferîdüddin Attâr, **Tezkiretü'l- Evliyâ**, Ter. Süleyman Uludağ, Semerkand Yayınları, İstanbul,2018, s.704

[102] Ömür Ceylan, **Tasavvufi Şiir Şerhleri**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007, s.395

Cism tozundan eyle cân gözgisin

Pâk *ene'l-Hak* ucâlsun sesin (M 6/70)

2.3.4.2. Şeyh-i San'an

Şeyh-i San'an'ın hikâyesi Feridüddin Attar'ın *Mantık-al-Tayr*' adlı eserinde[103] ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Efsaneye göre dörtyüz dervişi bulunan Şeyh-i San'an, elli yıl Mekke'de kalıp gece gündüz ibadet eden bir şeyhtir. Bir gece rüyasında Hıristiyan bir kızı görüp âşık olur. Kızı bulmak için dervişleriyle Anadolu'ya gider. Burada bir ay kadar aç susuz kalır. Dervişleri ne kadar öğüt verirlerse de onları dinlemez. Dervişler kendisini terk ederler. Şeyh ise kızın teklifiyle şarap içip zünnar bağlar. Bir yıl domuz çobanlığı yapar. Şeyh bu işlerin hepsini yapmasına rağmen kız hala kendisine varmak istememektedir. Dervişleri şeyhi bulmak için geri dönerler. Bunun üzerine şeyh tövbe eder zünnarı atar. Şeyh ve dervişleri Kâbe'ye geri dönmek için yola koyulurlar. Şeyh gittikten sonra kız da Müslüman olur ve onu bulmak için yola düşer. Sonunda şeyhe yetişir ve çölde ölür.[104]

Hikâye tasavvufî açıdan oldukça öğretici ve dikkat çekicidir. Fars ve Türk edebiyatında şairler, şiirlerinde sevgilisine kavuşabilmek için elindeki tüm maddi-manevi makamları terk etmesi, içki içmesi ve zünnâr bağlaması gibi hususları dolayısıyla Şeyh-i San'an hikâyesine telmihte bulunmuşlardır.[105] Heydecî'nin şiirlerinde de Şeyh-i San'an'ın başından geçen olaylara telmih yapılır.

Eger sen isterin ey mug-çe Şeyh-i San'an tek

Buyur salum kocalık çağı boynuma zünnâr (G 5/10)

Dînimi San'an kimi aldı neçe

Âhir 'ömrimde bu tersâ beççe (M 7/34)

---

[103] Ferîdüddin Attâr, **Mantık-al-Tayr**, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.83-107

[104] Kaplan Üstüner, **Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2014, s.362

[105] Yusuf Babür, **Şeyh-i San'an Kıssasına Dair**, *Electronic Turkish Studies*, Ankara, 2013, s.509-516

Men olmuşam kocalık hâletimde kolı çak bâz

Diyün gele bu temâşâya Şeyh-i San‘anı (K 10/8)

2.3.4.3. Şeyh-i İşrâk Sühreverdî

Tam adı Şihâbüddîn Yahyâ bin Habeş bin Emîrek Ebû'l Fütûh'tur. *Şeyhu'l-İşrâk, Şehîd* ve *Maktûl* unvanlarıyla bilinir. Sühreverdî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte(H.549/M.1170) yılında İran'ın kuzeyindeki Zencân şehrine bağlı Sühreverd köyünde doğmuştur. İşrâk felsefesinin kurucusu olan Sühreverdî tasavvuf şeyhleriyle görüşmek için İslam coğrafyasının farklı şehirlerine seyahat etmiş, zühd ve riyazetle meşgul olmuştur. Seyahatleri sırasında Anadolu'ya gelmiş ve Diyarbakır'a yerleşmiştir. Diyarbakır'da ikâmet etmekle birlikte Anadolu'da çeşitli şehirlere ve Şam bölgesine seferlerde bulunmuştur. Sühreverdî (H.587/M.1208) yılında öldürülmüştür.[106] Heydecî şiirlerinde Sühreverdî'nin öldürülmesine telmihte bulunmuş, aynı zamanda Sühreverdî'yi kendisine örnek almış, onun Arapça şiirlerine tazminler yazmıştır.

Dilüyi sahla seni virmiye âhir ölüme

Ölüme virdi bu sözler nece Şeyh-i İşrâkı (G 33/9)

[106] Sühreverdî, **İşrak Felsefesi**, Çev. Tahir Uluç, İz Yayınları, İstanbul, 2012, s.17-20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DÎVÂN'IN NÜSHALARI VE METİN

3.1. DÎVÂN'IN NÜSHALARI

(M) Meşhed Nüshası

Dîvân-ı Heydecî, Farsça Türkçe, Müellif: Hacı Molla Muhammed Heydecî, İran, Meşhed şehri, Ustân-ı Kuds Kütüphanesi nu: 8755, Müstensih: Ali Asger Fehîmi,1329.

Nüshanın Özellikleri: varak;140, uzunluk:20 genişlik:12 cm, satır: değişik satırlı (14, 15, 16), yazı: nestalik. Mürekkep: siyah. Sayfalar çizgili nohûdî kâğıt, kahverengi deri ile kaplı karton cilt.

Eserde Heydecî'nin Dâniş-nâme kitabı ve Türkçe şiirleri bulunmaktadır. Eserin başında ve sonunda kütüphane mührü vardır.

(T) Tahran Nüshası

Külliyât-ı Dîvân-ı Heydecî, Müstensih: Ali Heştrûdi, İran, Tahran Şurâ-i İslami Kütüphanesi. Basım tarihi:1377, Basımevi: Mustafavi

Nüsha özellikleri: sayfa: 300, satır:20, matbu, saman kâğıt, gri karton kapak. Başta Heydecî'nin hayatının yazılmış olduğu Farsça mukaddime ve yine Heydecî'nin Farsça yazmış olduğu vasiyetnamesi var, başta ve sonda Kütüphane mührü bulunmaktadır. Sonda Fihrist-i Kitap bu şekilde hazırlanmıştır: Mukaddime, Dâniş-nâme s. 1-17, Gazeliyyat-ı Farsî s. 18-170, Gazeliyyat-ı Türkî s. 19-188, mesnevîyât-ı Türkî s. 189-254, Muhammesât-ı Türkî s. 255-268,Tercî-i Bend-i Türkî s. 269-272, Terkîb-i Bend-i Türkî s. 273-277

Şiirlerin Aktarılmasında İzlenen Yöntem

Metin oluşturulurken yazarın Dîvân'ına ait iki nüshası incelenmiştir. İncelemede şu hususlar göz önünde bulundurulmuştur.

1. Asıl metindeki düzene riayet edilmemiş şiirlerin bulundukları her iki nüshadaki sayfa numaraları köşeli parantez[ ] içinde gösterilmiş, şiir türlerine göre bir düzen oluşturulmuştur.

2. Şiirler çeviriyazı sistemi ile yeni yazıya aktarılmayıp sadece uzun vokaller(â, î, û) belirtilmiş; ayn işareti ise parantez içinde belirtildiği gibi (‘) gösterilmiştir.

3. Şiirlerin bend/beyit numaraları 1, 5, 10…şeklinde verilmiştir.

4. Şiirlerde yer alan ayet, hadîs vb. ibareler *italik* olarak gösterilmiştir. Bu ibarelerden kaynağı tespit edilenlerin yeri gösterilmiştir.

5. Metinde yer alan Arapça ve Farsça beyitler *italik* olarak gösterilmiş, tercümeleri dipnotta verilmiştir.

6. Metin tenkidinde kullanılan (T) Tahran ve (M) Meşhed olarak adlandılrılan iki nüshadaki eksiklikler ve farklılıklar değerlendirilmiş, doğru olduğu düşünülen kelime metinde verilmiş farklılıklar veya ekiklikler –M veya –T şeklinde dipnotta gösterilmiştir.

7. Şiirler XIX. yüzyılın ortalarında İran Azerbaycan bölgesinde söylenmiş; bu sebeple şiirlerin imlâsında Azeri şivesinen ait hususiyetler ve Zencan ağzı dikkate alınmıştır. Örneğin; yüz kelimesi “üz” diken kelimesi “tikan” yıkılmış “yıhılmış” yok “yoh” bak “bah” şeklinde verilmiştir.

8. Metnin imlâsında vokallerin düz veya yuvarlak okunması hususunda şâirin tercihi esas alınmış ve metne bağlı kalınmıştır. Örneğin; zülfüne kelimesi “zülfüve” visâline “visâlüve” aklına “aklüve” hayâline “hayâlüve” önüne “ögnüve” mizacına “mizâcüve” vb. şekilde ifade edilmiştir.

3.2. METİN

T[271] M[278]

3.2.1. Musammatlar

I.

Musammat

Mef‘ûlü mefâ‘ilün fe‘ûlün

1 *Ey reşk-i ferişte gayret-i hûr*

V’ey âriz-i şem‘-i mahfil-i sûr[107]

Cânâ bile tünd gitme bir dûr

Pervâne nemî şekîbed ez-dûr

Ger kasd kuned be-sûzedeş nûr [108]

2 Gitme mene bunca itme âzâr

Zülfün kimi rûzgârımı târ

Yâre sitem eyliyen olur yâr

Herkes be-hevâ-yı dil giriftâr

Sâhib-nazarân be- rûy-ı manzûr[109]

[107] Ey meleklerin kıskandığı, şenlik meclisinin nuru.
[108] Kelebek uzaktan sabredemez, eğer niyet ederse ateşte yanar.
[109] Herkes gönlünün hevesine kapılmış, arifler amaçlarına.

3 *Hicrân-i tû sîne-râ hırâşed*

Ber-zahm nemek revâ ne-bâşed

Zân pes ki tenem zi-hem be-pâşed

Ân rûz ki rûz-i haşr bâşed

Dîvân-ı kazâ vu 'arz-ı menşûr[110]

4 *Ser ez-dil hâk ber-ferâşîm*

Gird ez-ten hîşten be-pâşîm

Çûn pâk zi-gird igtişâşîm

Mâ-zinde be zikr-i dost bâşîm

Dîger heyvân be-nefha-i sûr[111]

5 Ey gözleri ala kara kaşı

Yerden götürende halk başı

Herkes ki behişte çıhdı daşı

Ân-geh ki tû der behişt bâşî

Kes mî ne-kuned nigâh ber-hûr[112]

6 *Mâ-yîm ki- kâmyâb-ı 'ışkîm*

Peymâne-keş-i şerâb-ı 'ışkîm

Ma dil-şûde vu herâb-ı 'ışkîm

Ma mest-i şerâb-nâb-ı 'ışkîm

[110]Ayrılığın sineyi yaralar, yaraya tuz uygun olmaz, bu yüzden bedenim dağılır, o gün haşir gününde, haşir meydanı ve kaza divanında.

[111] Başımızı gönül toprağından bükelim, kendi bedenimizden toprak saçalım, çünkü toprağa karışmakla temizlik olur, biz dostun sohbeti ile diriliriz, diğer canlılar Sur'un üflenmesi ile.

[112]Sen Cennet'de olduğun zaman, kimse hurilere bakmaz

Nî teşne-i selsebîl u kâfûr[113]

7 Uşşâka nasâyih ü mevâ'iz

Yoh fâyidesi danışma vâ'iz

Bah gör ne diyer bir şahs-ı lâfız

Ey yâr hazer zi-âh-ı Hâfız

K'âteş be-zened hicâb-ı mestûr [114]

T[268] M[238]

II.

Tazmîn-i muhammes ez Şeyh-i İşrâk

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

1 Menem gam düşgüni gurbet dûçârı

Pozulmuş gülşeni solmuş bahârı

Gönül ağlar gideydim kende sarı

Ekûlu'l-câretî ve'd-dama'u câr

Ve lî 'azmü'r-rahîl ile'd-diyâr [115]

2 Yubanma vir içim câm-ı sabûhı

Bedenden eyliyüm âzâd rûhı

[113] Biz ki aşkın bahtiyarıyız, Aşk şarabının kadeh kaldıranlarıyız, aşkın sarhoşu ve aşığıyız, aşk şarabının sarhoşuyuz, selsebil ve kâfûr'un sussuzu değiliz.

[114] Ey yar! Hâfız'ın ahından sakın, gizlenen örtüden ateş tutuşur.

[115] Gözyaşım akarken komşum diyorum
Memlekete gitmeye büyük bir arzum var.

Elâ leyse'l-ikâme ke's-sebûhi

Zerînî en esîre velâ tenûhi

Fe inne'ş-şuhbe esbekehâ es-sevârî[116]

3 Esir subhın yeli dur vir sürâhî

Degil yol ehlinin yatmah selâhı

Serâhu yuhmedu 'inde's-sebâhi

Fe seyru's-sâirîne ile'n-necâhi

Ve hâlu'l-mutrefîne ilâ'l-bevâri[117]

4 Gelür kem kem dimâga 'ıtr-ı heyva

Şûde nezdîk guyâ kûy-ı Leylâ[118]

Yezidu'l-cisme rîhu'l-leyli rûhen

Ve innî fi'z-zelâmi raeytü dav'en

Ke enne'l-leyle zuyyine bi'n-nehâr[119]

5 Melûl etmiş mülâkâtı bu halkın

Meni gezdim cihânın şark u garbın[120]

Ürek sevmez meta' vü zarkı[121] berkin[122]

Ve ye' tînî mine's-San'â'i berkun

Tuzekkirûnî metâ karube'l-mezâri[123]

---

[116] Oturmak seyahat gibi değildir, Bırak ben yürüyeyim sen uzaklaşma, Gece yürüyenler yıldızlardan daha hızlıdır.

[117] Sabahleyin onun yürümesi övgüye değer, Yürüyenlerin yürüyüşü kurtuluşa doğrudur, Savurganların hali yok olmaya doğrudur.

[118] Leyla'nın sokağı gibi yakınlaşmıştır.

[119] Gece esintisi bedendeki ruhu güçlendiriyor, Ben karanlıkta bir ışık gördüm, Sanki gece gündüz ile süslenmişti.

[120] -şark u garbın: garb u şarkın M.

[121] -zark: berk M.

[122] -berkin: zarkun M.

6 Ölür insân gider dünyâdan amma

Diyirler yoh olur sözdür inanma

Degil layık mene bu künc-i küme

Ve keyfe ekûnu li'd-dîdâni ta'men

Ve fevke'l-ferkadeyni ra'eytu dârî[124]

7 Bu çölde hoş havâ zâhirde natı

İşe gelmez her ol zâd yoh sebâtı

Eyerliye kıl yükün çek daşra atı

Ardî bi'l-ikâmeti fi'l-felâti

Ve erbe'etu'l-anâsıri fî civârî[125]

8 *Ledâket fî tava't tab'i kalbî*[126]

Ne vakte bu uşâkluk lehv ü la'bi

Dağıldur nefsi terk itmez bu de'bi

İlâ kem ec'alu'l-hayyâti sahbî

İlâ kem ec'alu't-tanîne cârî[127]

9 *Men ez sûret guzer kerdem be-ma'nâ*

Tu gûyi sînem şûd Tûr-i Sinâ

Be kûh-i kalb zed berk-i temenna[128]

İzâ lakaytu zâke'd-dav'e efnâ

---

[123] San'â'dan bana bir ışık geliyor, kabrin yaklaştığı zamanı bana hatırlatıyor.
[124] Ben solucanlara nasıl yem olurum, İki kutup yıldızının üstünde evimi gördüm.
[125] Çölde nice kalacak yer var, etrafımda dört unsur.
[126] Doğanın kırbasında kalbim daraldı.
[127] Bu yılanları ne zamana dek dostum, ne zamana dek komşum yapacağım.
[128] Maddeden ma'nâ ya geçtim, sanki göğsüm Tûr dağı oldu, kalp dağına rica şimşeği çarptı.

Felâ edrî yemîni ‘an yesârî[129]

10 Ciger od tutdı yandı dur getür su

Her an kes ez hakîkat borde vu bu

Haber dâred zî hâl-i bî-dilân u[130]

Ve lî sirrun ‘azîmun münkirûhu

Yedukkûne’r-ruûse ‘ale’c-cidâri[131]

11 *Bedîn gûftâr-i nagz-i Şeyh-i İşrâk*

Numûdem gûftehâ-yı hîş elhâk[132]

Karışdı bir birine bal ü kaymak

Didi her kim işitdi oldu yirak

Belî hoş gösterür kırmızla sarı

12 Mene Heydec veten me‘vâ olup Rey

Dime kim gel bize öz derdiyü dey

Ger ez derd-i dil-i hûd gusse-i vey

Dehem şerhi benâled seng çûn ney

Begirid kûh çûn ebr-i behâri[133]

13 *Âya âsûde ez endîşe bîrûn*

Melâmet-i bî-dilân- ra mi koni çûn?

---

[129] Bu ışığın yok olduğunu gördüğümde, sağımı solumdan ayıramıyorum.
[130] Hakîkâtten koku alan her kimse, âşıkların halinden haberdardır.
[131] Benim büyük bir sırrım var onlar onu inkâr ediyor, başları taşlar üzerinde paramparça ediyorlar.
[132] Şeyh-i İşrâk’ın bu hoş sözlerine, doğrusu kendi sözlerimi kattım.
[133] Eğer onun üzüntüsünden olan gönlümün derdini, şerh edersem, taş, ney gibi inler, dağ, bahar yağmuru gibi ağlar.

Nedâri dil zi-mihr-i gulrûhân hûn

Hakîkat gûft ân pûr Ferîdûn

Ki nâyed ez dil-i bî-derd zâri[134]

14 Menem taksîr u isyân şerm-sârı

Hudâ'dan mağfiret ümîdvârı

Her ol kim şer'-i Ahmed'dür şi'ârı

Alî âl alâ'nın dostârı

Günâhından giçer elbette Tarı

15 *İlâhî abduke'l-'âsî etâke*

Mukırran bi'z-zunûbi kad de'âke

Fein tağfir fe şe'nuke kâne zâke

Fe in tatrud fe men yerhamu sivâke

Bi 'afvin minke yâ Rab isticârî[135]

[134]Acaba huzur endişeden ayrımıdır, bu yüzden âşıkları ayıplarsın? Anlaşılan kan gibi gül yanaklıların sevgisine gönlün yok, o zaman doğru söyledi Feridun'un oğlu; Dertsiz gönülden inleme çıkmaz.

[135] Rabbim senin asi kulun sana geldi, sana yalvarıp günahlarımı kabul ediyorum, eğer affedersen bu senin şanındandır, eğer kovarsan senin dışında kim merhamet eder?

T[**196**]

Murabba‘

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fe‘ûlün

1 Ey yâr senin zülfüve ger şâne gerekdür
Pes zülf-i perîşânüve dîvâne gerekdür
Meşşâta ger ol kâkül-efşâna gerekdür
Bu ‘âşık-ı dîvâneye vîrâne gerekdür

2 Ol ala gözin lâle üzin câna safâdür
Çoh itme bezek bu bezegün halka cefâdür
Vurma telive şâne o reyhâna revâdür
Çekme gözive sürme o ceyrâna gerekdür

3 Gönlüm kuşun alladı üzin dâne-i hâli
Salsun özün ol dâma yohı özge hayâli
Gel koy dolanum başüva pervâne misâli
Şem‘in başına dönmege pervâne gerekdür

4 Hürgütdi gözün karası âhûyı Hatâ’dan
Gördi gün üzün ay buluta girdi hayâdan
Saldı gül özin safha-i gülzârı safâdan
Sen eyleme zînet o gülistâna gerekdür

5 Sensin bu sönük gönlümün ey yâr serverî
Gitme gider ey gözlerimün kuvvet ü nûrî
Gel koy diyeler kim oturup dîv ile hûrî
Bî-kârelere sohbet ü efsâne gerekdür

6 Bir lahza gelüp yanıma egleş seni Tarı
Gepleş eyle hoşnûd özinden bu figârı
Gamzen ohını itmegelen özgeye sarı
Cânım sene kurbân ola bu câna gerekdür

7 Allâh ala göz az yaratup sen kimi zîbâ
Gördi gül üzin gözlerim ey gözleri şehlâ
Kalbim kuşı zülfin dibini eyledi me‘vâ
‘Âlem biledür her kuşa bir lâne gerekdür

8 Koydun kazalah tek meni bu çölde luvâsız
Koy âşıkını öldire bu derd-i devâsız
Bir baş ki bu âlemde ola aşk ü hevâsız
Meydâna düşüp top kimi çevgâna gerekdür

9 Sen çoh eyledün cevr u cefâlar mene bâri
Men göz götürüp terk eylemezem sen kimi yâri
Bir göz ki sene bahdı baha özgeye sarı
Çıhsun o nişân olmağa peykâna gerekdür

10 Ey daş üregi tâ haçağa nâle vü efgân
Nolsun mene sen eyliyen âhir meni nâlân
Tersâ degilem belki varam pâk müselmân
Ey kâfir eger rahm müselmâna gerekdür

11 Bu mihr u vefâsız yetürüp cânı dudağa
Yandı odına cân nece pervâne çerâğa
Zehr oldı bu dirilik mene sâkî dur ayağa
Bu mest u harâba neçe peymâne gerekdür

12 Bu medrese küncinde mene ‘ömr tükendi
Geh bâğçe kırağın gezerem gâh herendi
Dur dut elin ihrâc eyle burdan bu levendi
Men âşık-ı rindem mene meyhâne gerekdür

13 Kâzînin asâsın eyliyen tîr olur dâme
Vah vâ‘ize karpuz kimi gildirdi ‘imâme
Zâhid sene gûl vurmağa cühhâl ü ‘avâme
Ol vesile-i dûn sübha-yı sad dâne gerekdür

14 Bu şeyhe bahun işleri bir yerli oyundur
Âbid acıkı gelmese çoh boynı yoğundur
Bu kara ağac bornası ya in ki boyundur
Bu noluk için bâlâ degirmana gerekdür

15 Bî-‘ârlığun kıldı seni hâr Muganni
Dîn hakkına dırnakçe yohun ‘âr Muganni
Halk ile diyen yoh ne işin var Muganni
Tahsîl-i edeb ey güzel insâna gerekdür

T [238] M[277]

Tazmîn

Fâ‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

Ey nigârı azîz yoh zararı
Ger kunem ber ser-i vefât serî[136]

Ömrim oldı senin yolında telef
Sehl bâşed ziyân-ı muhtasarî[137]

Nâzenin kanımı eger tökeren
Sabr kûn tâ be-bî-nenemet nazarî[138]

Bile bilme sene göre mâtem
Akl dârem be-kadri hûd kaderî[139]

Men celâl-i Hudâ’da hayrânem
Kî in cemâl âferîd der-beşerî[140]

Natı el-hak hilâfdür bakmak
Ber çûnin rûy-i bâz ber digerî[141]

[136] Senin vefân için başımı koyarsam.
[137] Az bir ziyanla kolay olur.
[138] Sabret bir bakışta seni göreyim.
[139] Kendime yetecek kadar aklım var.
[140] Ki insanda yarattığı bu cemal.
[141] Böyle bir yüzden başka bir yüze.

Özümi isterem idem toprak

Tâ meger ber serem kûni guzerî[142]

Doğrusı hakkı rakîb semtine vir[143]

Pîş-i hasmi istâde çûn seperî[144]

Baharam hak diyer bile gözgi

Hayf bâşed be-desti bî-basarî[145]

10 Menem âhı[146] ohı deler dağı

Ne kûned der to seng-dil eserî[147]

Men bilirdim bu çağa daşı berk

Çûn be-dîdem zi seng sahtterî[148]

Heydecî dür bu sözleri koşdı

Bir bire katdı şîr ilen şekeri

[142] Olurda baş ucumdan geçersen.
[143] Semtine vir: semtinedür M.
[144] Bir kalkan gibi düşmanın önünde durmuştur.
[145] Bilgisiz bir elde olması yazık olur.
[146] Menem âhı: Menim âhım M.
[147] Taş kalpli olan sende bir eser bırakmaz.
[148] Taştan daha sert olduğunu görünceye kadar.

T[286] M[296]

Terkîb-i Bendler

1

Fi’t-temennî ve’t-tenbîh

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

I

1 Hâlüyi üzde görcek ey tannâz
Eyledi gönlümün kuşı pervâz

Men sene ‘acz ü lâbe kıldukcak
Eyledün nâz ü goncanı âğâz

Nece düşsün gözüm yaşı gözden
Düşdün âhir gözimden ey gammâz

Zerrecek indi istemez gönlüm
Seni git gelme eyleme çoh nâz

5 Mülk-i Mahmûd’a nazm-ı memlekete
Medhaliyet yohı cemâl-ı Ayâz

Âh aceb gâfilem men külbaş
Pâyîzin faslı yetdi gitdi yaz

Oldı halka mecâz vâkı‘a-yı yol

Natı menden hakîkat oldı mecâz

Var[149] bu deryâda ger dayâz u derin

Ne bilim men hâra derindü dayâz

Birisi olmadı duta elimi

Yetüre yol kırakına az az

Özün ey şeyh virgelen insâf

Hak seni özgeden idüp mümtâz

Ola ki tek kurı odun âyâ

Köz odun üstine koyan yanmaz

Her ne pîr-i mugâna yalvardum

Matlabı kılmadı mene ibrâz

Didi ger isterin bilen git gör

Perdeden yohsa daşra çıhmaz[150] râz

Didim eşek olur doğa köşşek

Didi ördek eger çıharsun kaz

[149] -var: ger T.
[150] -çıhmaz: düşmez M.

Men didim gırğıya çatar karga

Ol didi ger çibin ola şehbâz

Men didim burda bir zâd anlamadum

Ol didi kalsun ayrı matlab yaz

Kalmuşam mât ü vâlih ü mebhût

Birisi yoh diyim elimden dut

T[287] M[298]

II

Bu güzel kıldı bir bahış kikâc

Sînemi tîr-i aşkına âmâc

Gamzesi kıldı dîn evin tâlân

İşvesi sabr kişverin târâc

Ağzıdur püste gözleri bâdâm

Boyu şimşâddur buhâgı âc

Yaraşur nâzenin sene alasan

Rûzgârın güzellerinden bâc

Bu güzeller gulâmdür sen şâh

Şâhdur bu gül üzliler sen tâc

Sen menim kanıma hemîşe susuz
Men senün tu‘me-yi visâlüve ac

Gene ay vay ahdı sındırdum
Sehv kıldım sınaydı ağzım kâc

Nece kurma olur sızıldamıya
Cız cız etmiye kızıştı sâc

Olur âyâ kiriş gizildemesün
Tohmağı yaya güpsedi hallâc

Hani sâkî dutup menim elimi
Bu vilâyetden eylesün ihrâc

Harda bu rinde meyfürûş bahar
Özine âlemi görür muhtâc

Yanaşum mende pîr-i meykedeye
Ol ider derdi lâ-‘ilâca ‘ilâc

Heydecî ol hemîşe mest u harâb
Bağlamaz şah-ı harâba günde harâc

Müflis u loht[151] *u ûr u ‘uryân ol*

Her iki memleketde sultân ol

T[288] M[299]

III

1 Ey güzel Hak ne hoş yaratdı seni

Salmağa mihnet ü belâya meni

Meni hicrin odıyla yandırma

Nece od yandırur kurı geveni

İsterin yohsa imtihân idesen

İmtihân eylemezle mümtehni

Sevdügüm sûretün temâşası

Eyledi hâr safha-yı çemeni

5 Ol buhâg u boyun görüp nece men

Ohşayum birde serv ü yâsemeni

Ol beden ya harîrdür çini

Ol dudak ya akîkdür yemenî

Gel otur bahma halka koy diyeler

Hoşliyüpdür ferişte ehremeni

[151] -loht: lût. M

Billâh ey nâzenîn sanem koymaz
Bu tarâvetde rûzgâr seni

Çoh güli soldurup semûm yeli
Çohları öldürüp sipihr-i denî

Üzdi Ferhâd cânını Şîrîn
Olmadı şehd-i vasl ilen deheni

Nâ-murâd oldı bî-nevâ Mecnûn
Çürüdi gitdi epridi[152] bedeni

Oldı Leylâya gûr haclenâz
Tahtı tâbût köynegi kefeni

Gene zihnim gatuştı bu sözler
Yâdıma saldı ülkeyi veteni

Olur Allâh görün gidim kende[153]
Aşlan dolduram gene legeni

Bir koca yahşi söz danıştı o gün
Hoşıma geldi bu sözin diyeni

[152] -epridi: efridi. M
[153] - Olur Allâh görün gidim kende: görün Allâh olur gidim kende. M

Yahşi olsaydı fakr bes Tarı

Niye öz adını koyupdu Ganî

Varum Allâha şükr yatdum ac

Olmadım bu köpeklere muhtâc

T[289] M[300]

IV

1 Ey dizim kuvveti gözim nûrı

Gözi nergis üzi gül-i süri

Bir neçe câm-ı la‘l-fâm ile

Kıl rehâ kaydıdan bu mehcûrı

Pîr idüp belki seyr-i ‘ömrimden

Rûzgârın gamı bu rencûrı

Mene bir çikke vir o sahbâdan

Kim Süleymân’a döndürür mûrı

5 Salmıyım yâda Taht-ı Kisrân’ı

Sanmıyım zâde genc-i fağfûrı

Vir mene câm-ı aşk-ı cânânı

Eyle başta ‘ilâve bu şûrı

Aşkdur saldı Yûsuf'ı kuyuya
Çekti dâra Hüseyin Mansûr'ı

Meni hâr eyledi bu gül üzler
Hâr ide Hak bu gözleri şûrı

Yâr sayd itdi gönlümün kuşunı
Nece şehbâz dutsun usfûrı

Hayf öldüm hezâr hasret ilen
Görmedim bir o mest-i mahmûrı

Ger mecâl olsa vaslına hergiz
İstemem selsebîl u kâfûrı

Eyledi ey sanem senin aşkın
Meni bu rûzgâr meşhûrı

Kabirden çunki halk baş götürür
İşiten vakt nefha-yı sûrı

Men ümîdim budur behişte gidim
Sen olan orda neylerem hûri

Mene kimse mezemmet eylemesün

Eylemezler melâm ma‘zûrı

Nefs-i emmâre ‘akl-ı levvâme

Lîk aşkun ‘ilâvedür zûrı

Tâzeden bu sipihr-i bî-mihrin

N’ola bilmem menimle manzûrı

Rahme gelmez yahamdan el çekmez

Tâ mene menzil itmesün gûrı

Sizi Tarı görün bu az gamdur

Danlamun çoh bu müflis u ûrı

Eyleyüp mûnis ü celîs mene

Bir üzi çilli selh menkûrı

Heydecî çoh şikâyet eyleme git

Başa vir beş gün ‘ömri bir cûrı

Engübîn isteyen gerek eylesün

Özine nûş nîş-i zenbûrı

Yetmedi kimse ârzûya meger

Sabırlan sabırdur refîk-i zafer

T[290] M[301]

V

Ey güzel nakz-ı ahd ü sovgendi[154]
Bu gül üzlerde senden örgendi

Meni Mecnûn-sıfat senin aşkın
Gezdirür kûh u deşt u derbendi

Nâzenîn Hak seni ne hoş yaratup
Sene yohdur nezîr u mânendi

Bir nazar nâzlu gözlerin görcek
Sîneme tîri-i aşkın eklendi

Bî-vefâ yâda sal kıyâmetüyi
Bî-mürüvvet tanı Hudâvendi

Bundan artuk meni dolandurma
Geh Burucerd u geh Nihâvendi

N'olu ger vaslüve iden da'vet
Men nâkâm u ârzûmendi

Men ferâmûş eyliyem hâşâ
Sen kimi nâzenîn u dilbendi

[154]-sovgendi: peyvendi M.

Dey görüm kim görüpdür âlemde
Ol cefâlar ki sende görsendi

Hansı ma‘şûk sen vefâsız tek
Âşkın gördi kaçdı gizlendi

Gam gene aldı gönlümi nece kim
Mih alur kışda kûh-ı Elvendi

Derd u gam leşgeri hücûm eyliyüp
Her taraf cân hisarına indi

Hani gelsün o şûh u şîrîn söz
Ohusun indi bu neçe bendi

Subh açuldı nesîm terpendi
Karga uçtı horûs seslendi[155]

Ey sanem dur semâveri indir
Ey şeker leb getürgilen kandi

Elde bu fırsatı ganimet bil
Gerçi evvelde çay yıhup bendi

[155] -M

Cûşa geldi bu çay gözetlegilen

Bendi yıhtı harâb ider kendi

Hayf ola[156] kîsemün delindi dibi

Felegin kâş öleydi ferzendi

Tâ semâver sızıltıdan düşdi

Yâr sındırdı ahdı ü peyvendi

Zâhid anlamaz ü eblehe bah

O da vardur bu halka rîşhendi

Eline düşmüri diyer degilem

Men cihânda celâl derbendi

Âbidin balta boynunı kesmez

Döşi dîvârdur beli kündi

Elini atsa indirür damı

Dişini salsa sındırur dendi

Gene fikr eylerem odur yirak

Salmıyam ba'zı zâdlara dırnak

[156] -hayf ola: ey hayf M.

T[292] M[303]

VI

Ay özin gördi gün kimi yekke
Üzine düşdi şermden lekke

Tâ üzin düşdi gölgesi câma
Ol sebep halk düşdiler şekke

Câm-ı vaslın vesîlesi zemzem
Kûy-i aşkın bahânesi Mekke

Âkıldur bende aşkdur sultân
Nefisdür nukre hubdur sikke

Sâkîya sal bu câna bir damçi
Tök o meyden bu câma bir çikke

Bu yüki yüngül it meni yordı
Sen kıyâs itme köşki lekke

El çeken lütf üziyle boynuzına
Kurd ilen koç tek elleşür tekke

Ger bu sözler garîpdür vahşi

Kâfiye teng[157] *olandadür*[158] *yahşi*

T[292] M[304]

VII

1 Bilür ol âlem-i şehâdet u gayb
Kalmadı mende indi şübhe vü reyb

Kullemâ fi'ş-şuhûdi min suver
Kulluhâ âyetun limâ fi'l-gayb[159]

Hükemâya hemîşe ehl-i kelâm
Bir de bu matlabı dutalar ayb

Gel gülistân-ı hikmete geldin
Der gülün ey fakîh doldur ceb

5 *Kad medâ el-'amru ve'n-kedâ'l-eyyâmu*
Vehene'l-'azmu ve'l-kuvâ min şeyb[160]

Kocalık çağı koy bata sâkî
Dadaşında o câma barmakı

[157] -teng: dar M.
[158] -olandadür: gelendedür M.
[159] Şühûd âlemindeki bütün resimler (sûreler), gayb âleminin ayetleridir.
[160] Ömür bitti günler sona erdi, ihtiyarlıktan gücüm, kemiklerim zayıflaştı.

T [277] M[286]

Terkîb-i Bend

2

Mef‘ûlü mefâ‘îlü fe‘ûlün

I

Sâkî dur ayağa sepgilen su
Kalbimde bu gam gubârını yu

Gitse kayıdur gene cevânlık
Ger arha gele gene giçen su

Kış gitdi bahâr faslı yetdi
Bülbül çemene salup heyâ-hû

Bes gonca kimi haçağ nikâbun
Üzden götürür o yâr-ı mehrû

Heyhat eger koyardı gırğı
Âsûde uçup konardı tîhû

Gördi güli bülbüle vefâsız
Vîrânede menzil itdi bâykû

Bülbül çemene çekip luvâsın

Bâykû eyliyüp harâbeye hû

Men yol taparam o bârgâha

Ger günbedün üste dursa girdu

Bu halk mene diyir[161] müselmân

Ey kâş bu söz olaydı doğru

Özge tanumaz meni özüm tek

Ey gözlerime bataydı kargu

Âh kalmadı dizlerimde tâkat

Çökdi gözüme gene karanku

Ey başıma kül nedür cevâbım

Ger olsa sabah günde sorgu

Yoh vâhime özgeden menimçün

Öz pis amelim oluptu kaygu

Her ne ekilüp gerek gögersün

Olmaz ki men ektim özge dersün

[161] -Mene diyer: diyer mene M.

T[278] M[288]

II

Ey mutrib-i pîçpîç u pîçek
Dey ey sözi yahşi ağzı göyçek

Kalbimde meger bu gam gubârın
Silsün gene savt sinc u kiçek

Az kaldı mecâz ola hakîkat
Kem kem bu yalan hayâl gerçek

Düşdi bu gül üzlüler gözimden
Ol gözlerin ey güzel görüncek

Men görmedim ey dudağı gonca
Sen tek beli ince ağzı göyçek

Gördüm seni men o çağ göz açdım
Sevdim seni men emerdim emcek

Her yerde bugün menim sözimdür
Aşkım menim oldı halka sürçek

Zâhid haçağa evin yıhılsun
Ey oğlu ölen yahamdan el çek

Dey dahli nedür kemâl-ı nefse

Ger şâl yokun u don oldı çârçek

Cîg çekme gül kızanda tâbe

Çartlar eger olsa pûç gerçek

İtmez kişi sabr köynegün çâk

Yüz yol yise rûzgârdan çek

Elbette olur pelâs muhkem

Her kadr yise heveng u kolçek

Eyler mene bu deri ağırlık

Bah halka giyer cûrâb u elcek

Maksûd kuşı başımda börki

Gördükçe uçup getirdi horki

T[279]

III[162]

Ey sâkîyi sîmsâk u sâde

Bir câmile kıl meni pîyâde

Bu at meni menzile yetirmez

Sen tut elimi yetir murâda

[162] III-M

Baş bir tarafa olur çıharmak
Ger pîr-i mugân yetişse dâda

Peygâm yetişti subh çağı
Kay tâlib-i câh u câm u bâde

Gelmağa yohun hayâl hergiz
Men ‘arz eyledim varum irâde

Vay vay gene kalbimi gam aldı
Düşti veten-i kadîm yâda

Ey dâd ki kalmadı igidlik
Efsûs ki ‘ömr gitdi bâda

Oğlan elive dönüm oturma
Devr-i devranı kılgilen i‘âde

Menden gerü al bu köhne kürki
Yoh elde gümânım özge zâde

Kem kem ucâlur gönül nevâsı
Var başta meger veten havâsı

T[279] M[289]

IV

Sâkî n'olur azca terpeden al
Men gitmeliyim ayağa dur gel

Kurbânın olum dahi yubanma
Bu âcizi eyleme mu'attel

Burda üregim daruhtı gönder
Ol yurda olurdum orda evvel

Tök câmıma bir kaşık o meyden
Eyler pisi yahşiya mübeddel

Amma yol uzak kıçım çolakdur
Alma ağacı ucâ elim şel

Bu kaydı eger açam ayaktan
Maksûda uzak degil tapum el

Dur özgeye bu alâkanı kes
Vur bağrımı nîş-i 'aşklan del

Tök gösgimi 'aşk[163] odıyla doldur
Hoşdur odlan dolanda mankel

[163]-aşk: şevk M.

Yoh bir nefer ondan özge evde

Kılmaz bu sözi kabûl ahvel

Zihne ışık olmağa bu ma‘na

Koy âyîneli otaka meş‘el

Sâkî eger iltifât kılsun

Bu müşkili eylerem sene hal

Od yandı kızar kazan daşa âş

Bu matlabun üstüne koyum daş

T[280] M[289]

3

Eyzan[164] Ayrı Tarzlan

Fâ‘ilâtün(Fe‘ilâtün) me‘fâilün fe‘ilün(Fa‘lün)

I.

Ögerem ol Kadîm-i Mennânı

Kim idüp cisme âşinâ cânı

Ol Hudâ ya ki gögleri yaratup

Govzuyup pâyesiz bu eyvânı

[164] -eyzan: gene M.

Âdem’e tövbeni kabûl itdi

Kapudan koydı yana şeytânı

Virdi tâc-ı kerâmet insâna

Ona râm itdi özge hayvânı

Ol Hakîmi ki yahşi sûretde

Eyledi halk nev‘-i insânı

Ol revân kalıba kılup rûhı

Rîşeler de dolandırup kanı

Bes vücûd-ı vücûdına bürhân

Kâinâtun hudûs u imkânı

Nece kevn ü mekânı yoh yerden

Yaratupdur gene ider fânî

Kâfir u mü‘mine verir rûzî

Üz üze saldı küfr u îmânı

Bezedüp kadd-i servlen bâğı

Gül u reyhân ilen gülistânı

Ol güle itdi bülbülü şeydâ

Meni gül üzlerin gazelhânı

Bilmedim cebr u ihtiyâr nedür
Danuşukdur bu sözde tûlânı

Natı donguzlıgı gören anlar
Su deger gezdirür degirmânı

Heydecî dür bu defteri yazdı
Virdi âşıklara bu dîvânı

Neçe günden sona ki men giderem
İderem derk vasl-ı cânânı

Soruşular o çağ olar ki ohur
İmdi bu sözleri koşan hâni

Nece men öldüm özgeler de ölür
Ölümin derdi yohdı dermânı

Öz kelâmında Hazret-i Yezdân
Buyurup küllü men 'aleyhâ fân[165]

T[281] M[291]

II

[165] Yeryüzünde bulunan her şey fânîdir

Yuhuda kalmışam men külbâş
Az kalup menzile yete yoldaş

Men gerek yürütüm indi bir nefese
Durmiyüm bu yolı kaçum bir baş

Tapmadum men ki kâm medreseden
Bu yıhılmuşda çömçe dutmaz aş

Gidelüm neçe vakt meykedeye
Orda kulluk idim olum ferrâş

Mescide gitmerem olup mescid
Yıgınak-ı ecâmir u evbâş

Ohşadum bu güzelleri besdür
İtmerem ayrı vasf-ı kiprik ü kaş

Düşdiler bu gül üzliler gözden
Nece düşsün yere gözimden yaş

Men ki gül dermedim bu gülşende
Bu gülistâna girmiyeydim kâş

Kâfir oldum menim günâhımdür
Ya ki taksîri Mânî-i nakkâş

Baharam gülmağım gelir özüme
Ne şu‘ûr-ı ma‘âd var ne ma‘âş

Ekerem mercimek dügi gögere
Kim kereşne ekip deripdür mâş

Atma kum bâşuva deger kesek
Keseke burda daşdür pâdâş

Baş üşi olma börkiden memnûn
Yan elim çekme minnet-i minkâş

Ger menimlen refîkdür tevfîk
İstemem eylesün kömek kardaş

Elimi dutsa pîr-i meyhâne
Yumuşak eylerem elimlen daş

İltifâtı teveccüh itse döner
Kûh elünde dâne-i haşhâş

Mende bu çoh sa‘âdeti taparam
Ger tapa vaslını günin huffâş

Yoh degil yahşi bende-i menhûs

Rahmet-i Hakdan ola me'yûs

T[282] M[292]

III.

Men ki imdi kolum kıçımdür sak
Her ne fikr eylerem nedür durmak

İsteyüp Rûh-ı Kuds'dan imdâd
Belime bağliyüm gene kurşak

Govzuyum himmetî çalum etegi
Belime çemranum olum kıbrak

Gezerem bu çöli gelince nefes
Giderem bu yolı olunca çolak

İşe gelmez bu çölde at ü ulag
Burda cân yolçı cismdür başmak

Bu o çöldür kanat salur kuşlar
Bu o yoldur katır salur dırnak

Tapmadı kes bu kârhâneye yol
Kılup âvâre halkı bu tak tak

Bu şulûg çölde baş çıhardum men

Ey menim başıma ola toprak

Pes gerek *Hâdiyü'l-mudillîne*[166]

İşleri tapşurum odur yirak

Gögere dâneyi eger yerden

Ger ağaşdan[167] yere düşe yaprak

Ol hamı vâkı'âtadür âgâh

Ol kamu kâ'inâtadür Hallâk

Ey nihân gözde görmege üziyü

Özlerin üzdiler hamı 'uşşâk

'Ömrimin atı köhnedür eyeri

Yanımı yara eyliyüp kaltak

Kalmak olmaz ilac yoh minerem[168]

Ger bu kaltakda olmasa çılpak

Kendidür birde aslı[169] ü vechi budur

Ne ağac var elimde ne şellâk

Giderem çâre yoh egerçi bu yol

[166] Dalâlette olanlara yol gösteren.
[167] -ağaşdan: ağacdan M.
[168] -minerem: minemem M.
[169] -birde aslı: aslı birde M.

Uçurumdur hamı gedikdür ü dağ

Başımı yohsa hayme mîhı kimi

Ger yere girmesem ezer tohmak

Ba‘zı halkın sözi bu zindâna

Men özüm geldim olmuşam dutsak

Zâhidin başı çoh zâdâ çıhmaz[170]

Yeri vardür ide mene kalak

Eylemem ba‘zı zâdları ibrâz

Ger duta kûzenün suyun pardak

Dur ulan ger tapulsa tenbâkû

Kıl o gelyânı bir menimçün çak

Men yimem bu belâlı helvâdan

Men baturmam bu şîreye barmak

Bu köpekdür göze gelir kepenek

Bu ilandür ele gelir yumuşak

Men fedâ himmetine ol kişinin

Virdi bu kahbe pîr-i zâle talâk

[170] -zâhidin başı çoh zâdâ çıhmaz: zâhidin zâdâ başı çun çıhmaz M.

Tapulur yol eger necât güni
Ufk-ı gaybdan ide işrâk

Bes haçağ subh olur bu gün çıhsun
Güneşinden ışık ola âfâk

Gitdi fasl-ı bahâr kış geldi
Açmadı goncadan bu gül-i yaşmak

Gül-i bülbül kimi bahâne kılup
Gice gündüz gönül ider şıltâk

Şâyikem mende bir görüm üzini
Nece olsun suya susuz müştâk

Görmedim öldüm âh âh üzin
Hariket muhcetî mine'l-eşvâk[171]

Akıl seslendi bî-edeb olma
Ey ucâ boyda fehmde alçak

Gitgilen neçe vakt kulluk eyle
Bile[172] pâkîze kılgilen ahlâk

[171] Ruhum özlemle tutuştu.
[172] -bile: pîre M.

Heydecî dur savurma başüva kül

Toprak ol sende de gögersin gül

T[284] M[294]

IV

1 Kim alur imdi bu arık atı

Mene versin nişân-ı harâbâtı

Meni eşekden indirebilmez

Meger ol kes ki virdi bu atı

Hani sâkî dutup elin yetire

Öz eline bu vâlih ü mâtı

Eger ey dan yeli yolun düşse[173]

Vetene vir haber bu hâlâtı

5 Mene[174] âyâ rızâ olupla gelüm

Ya kalum burda neçe evkâtı

Giderem ey hayf elim boştur

Nedim uğrı apardı sevgâtı

Var bu âlem-i hudûs zâtisi

[173] -düşse: düşdi M
[174] -mene: menden M

Nece Tarı kadîmdür zâtı

Var hamı varluk ile bu yohluk
Bu ademdür vücûd ilen katı

El götürmez bu fakr cânımdan
Ger tamam eyliyüm kemâlâtı

Bu üzi karalık menimlen var
Geçelüm ger hamı makâmâtı

Münkire inkılâb lâzımdur
Akl bilmez revâ muhâlâtı

Garaz imkândür bu yohlukdan
Var onun muhtelif i'bârâtı

Eylemez fark asl-ı ma'nâda
Ger ola lafz-ı Türkî vü Tâtı

Koy diyüm âşikar kes dimesün
Köpegin kecdür i'tikâdâtı

Hâce mi'râcı kıldı cismâni
Cismlen geçdi bu semâvâtı

Özi seyr itdi *kâbe kavseyni*[175]

Tayy kıldı hamı hicâbâtı

Dutaruk hark u iltiyâmı muhâl

Bu hikâyetle yoh menâfâtı

Dimiyüm orda şîrbirinc yedi

Dime münkir olup zarûrâtı

Kirdigârın delîlidür muhkem

Haşr çün va‘de-i mükâfâtı

Gerçi hakdur meâd-ı cismâni

Natı çoh çoh çetindür isbâtı

Bize besdür hadîs-i Peyamber

Nass-ı Kur’ân sarîh âyâtı

Çoh varum şükûh pîr-i meykededen

Nedim el virmeri mülâkâtı

Neden evden getürmez üz eşige

Niye mühmel koyup mühimmâtı

Haçağa herc ü mercdür âlem

[175] **Kur’ân-ı Kerim Meali,** Necm, 53/9

Tâ ne vakte şulûg umûrâtı

Bu nece rûzgârdur birinin
Müstecâb olmurı münâcâtı

Geri virem bu âriyet cânı
Onun olsun cahîm ü cennâtı

Gam tüketdi bu ûr u bî'ârı
Câna getdi bu müflis u lâtı

Ey ölüm dut hırın bu bedbahtın
Gel ecel sal boğazına çatı

Men ki dünyâda bir zâd anlamadum
Vir ölüm şerbetini mende dâdum

T[272] M[279]

Tercî-i Bend

Mef‘ûlü mefâ‘ilün fe‘ûlün

I

Ey gonca dudağı gül cemâli
Gözle gözüm iktizâ-yı hâli

Bu fasl-ı bahâr u mevsim-i gül
Bu asl-ı havânın i‘tidâli

Nâz eyleme dur ayağa koyma
Kalbim ola gussa-i pâymâli

Göyçekleri men çoh isterem çun
Sûretdür hakîkatin misâli

Zâhid meni danlamazdı hergiz
Bu nükteye ger olaydi hâli

Dâna düşünür söze ne her kim
Börki ucâdur yokundu şâli

Şevk ile hamû yeter tamama
Aşk ile kamu tapar kemâlı

Ey mülk-i vücûd şehr-yârı

Eyle meni şehr-i âşka vâli

Virdi bu riyâsetin havâsı

Âhirde fenâya mülk ü mâlı

Ses geldi ki çoh dânışma yersiz

Ey aklı kırık dimâğı hâli

Hergiz eyleme bile temennâ

Âkıl eylemez taleb muhâli

Olmaz ola gül tikan tikan gül

Ger isterin ağla isterin gül

T[273] M[280]

II

Göyçek yarâdup ne kadar Tarı

Bu sûreti *mâ ecelle Bârî*[176]

Ger gelse kıyâmete bu sûret

Bahmaz birisi behişte sarı

Ol âk üzinde kara zülfi

[176] Yaratıcım ne büyüktür.

Ke'l-leyli ehâta bi'n-nehârî[177]

Ey şûh muhabbetin elimden

Bi'l-merre apardı ihtiyârı

Min şiddeti'l-iştiyâki sadrî

Kad dâke ve tâle intizârî[178]

Ya muharrike muhcetî bukâî

Lâ yumhilu en-yenâme cârî[179]

Ağlar giceni sabâha gönlüm

Koymaz yata halkı âh u zârı

20 *Mâ zannuke in şekevtu hâlî*

Li'l-gayri bi zulmike'l-cehârî[180]

Amma bu revâ degil ide yâr

Bî-gâneye şekve cevr-i yârı

Lev kuntu şarîktu la bi-mâi

Bi'l-mâi lekâne i'tisârî[181]

[177] Gündüzümü kuşatan gece gibi.
[178] İçimdeki şiddetli arzudan ötürü, beklemem uzadı ve sıkıntı vermeye başladı.
[179] Ey ruhumu yakan ağlamam, komşum uyumama müsaade etmiyor.
[180] Bana ettiğin âşikâr zulmü gayra şikayetime ne dersin
[181] Suyun dışında başka bir şeyle dolsam, sıkılmam suyla olacaktır.

Ses geldi ki ey evi dağulmuş
Bâğı pozulan solan bahârı

Olmaz ola gül tikan tikan gül
Ger isterin ağla isterin gül

T[273] M[281]

III

Üçünci bend

Gel gel bile ey mârâl balası
Gelsin mene güzellerin gâdası

Bu gussaların senen ‘ilâcı
Bu derd u gamın senen devâsı

Dur geldi gene bahâr yohdur
Sensiz çemen ü çölün safâsı

Ey şûh-ı gül üz apardı rengi
Gülzârdan ellerin hınâsı

Ol gonca kimi dudaklarından
Koy birce öpüm Hudâ rızâsı

Kimse kınamaz seni gerekmez

Göyçek ola olmıya vefâsı

Dey hansı güzel bugün senin tek
Öz âşkına yeter cefâsı

Bu kara günün n'olurdı bir gün[182]
Olsaydı kabûl-ı iltimâsı

Hay Hamse'nin o soyuk suları
Beh Heydecin ol serin havâsı

Bu ûrı gören olur yetişsün
Bir defa icâbete du'âsı

Olmaz ele söz odur buyurdı
Bu rind tarîkatın kocası

Olmaz ola gül tikan tikan gül
Ger isterin ağla isterin gül

T[274] M[282]

IV

Halka bugün ey cevân-ı nevres
Âlemde sitem sen eyleren bes

[182] -gün: yol M.

Men tek[183] degilem sene mukayyed
Gördi seni âşık oldı herkes

Zülfin kimi hâtırım müşevveş
Kaşın kimi kâmetim mukavves

Aşkın odına özün vurup cân
Pervâne kimi yanar yohı ses

Ger kanımı isterin töken tök
Ger başımı isterin kesen kes

Men yana kaçum gıçım ola şel
Ya men el açum elüm ola les

Ey dost gamın meni tüketdi
Dünyânı menimçün itdi mehbes

Gel eyle bu mübtelânı âzâd
Kes sahlamiyüb kafeste kerkes

Meylin ola mâ‘ye-i bedenden
Kıl rûhı mücerred u mukaddes

[183] -men tek: tek men: M

Men tâ haçağa düzüm ki bir vakt

Panbuk[184] olacak kabâ-yı atlas

Seslendi yetersen ârzûya

Deryâ dibine eger yete has

Olmaz ola gül tikan tikan gül

Ger isterin ağla isterin gül

T[275] M[283]

V

Ey gözleri ala ârızı al

Bir bûse vir onda cânımı al

Her yerde bizük senin hayâlin

Bir yol bizi sende hâtıra sal

Gitdin nece baht gitdi bizden

Gel koy gene üz getürsün ikbâl

Ok tek kadîmi gamın idüp yay

Aşkın sedemâtı dâlımı dâl

Her sözde menim dilim açukdür

[184] -panbuk: yaprak. M

Amma seni ohşamakdadür lâl

Düşnâm[185] senin dilinde rahmet[186]
Tiryâk senin elindedür bal

Göster üzün olsun âşikâra
Hak kalmıya ihtilâf-ı akvâl

Herkes diyer öz yanında bir zâd
Ma‘lum degil hakîkat-ı hâl

Men ‘akıldan ol gice soruştum
Kay hal senünle cümle işkâl

Takdir degildi vasl-ı cânân
Ya men özüm onda itdim[187] ihmâl

Ma‘nâda kulağıma buyurdı
Ey âşık-ı hâm u ârif-i kâl

Olmaz ola gül tikan tikan gül
Ger isterin ağla isterin gül

[185] -düşnâm: sögmak M.
[186] -rahmet: ögmak M.
[187] -onda itdim: itdüm onda M.

T[275] M[284]

VI

Ey şûh-ı ferişte-hû perî pey
Eyyâm-ı bahârdür getür mey

Kuşlar çemene salup gıyâ-gû
Gülzâra aceb düşüp heyâ-hey

Çık mesned-i ‘ıyş-i bostâna
Kıl gussa vü gam bisâtını tay

Bel hidmete bağliyüp sanavber
Kullukta gulâm tek durup ney

Tâ câm-ı hayât elindedür iç
Tâ hân-ı mecâl önündedür yey

Dünyâ degil ey ‘azîz bir zâd
Devlet degil ey fakîr bir şey

Kâli yohun altiye deri sal
Tirme yohun öniye çûhâ gey

Men Heydecî’yem ki lâ-mekânem
Geh sâkin-i şehr-i Tus u geh Rey

Bir şahs dünen soruşdı menden
Hâtem neden oldı Hâtem-i Tay

Âya özi sa‘i vü kûşiş itdi
Ya bahtı getürdi men didim ey

Bî-çâre bu bahşiş-i Hudâdur
Kimdür düşünen nikâteha-yı dey

Olmaz ola gül tikan tikan gül
Ger isterin ağla isterin gül

T[276] M[285]

VI

Oğlan ele algilen ayağı
Koyma kuruya dadan dudağı

Kem kem çekilür ışık gözimden
Yohsa tükenür çerâğ yağı

Bostân pozulup çemen biçildi
Bu çârh aceb keser orağı

Yol korhuludur bala[188] yubanma

Saldı gice gölge sür ulağı

Zâhid danışanda danlamazdum

Soldan eger anlasaydı sağı

Barî bu aceb degil zamâne

Ger güldire keklige kelâğı

Gâh gâh bu koca yaman danışmaz

Ger olsa danışmağa dimâğı

Bu sözleri anlamak çetindür

Burda deve segrilür ayağı

Cân burnuma geldi pîr-i deyre

İtdim gene arz subh çağı

Ankâya viren makâm-ı Kâfı

Olmaz ide şahbâz zâğı

Bir kadr bahup mene buyurdı

Ey bâğı solan sınân budâğı

Olmaz ola gül tikan tikan gül

[188] -Bala: balam M.

Ger isterin ağla isterin gül

T[277] M[286]

VIII

Ey bedr üzi hilâl kaşı
Endâmı harîr arha taşı

Nâz itme nece oldı tîr-i gamzen
Yetmez niye sîneme hırâşı

Tâ yâdıma rûzgâr-ı vaslın
Düşdi gözümün töküldi yaşı

Gûya bu zamânenin binâsı
Hicrân u gama koyuldı daşı

Dünyâ ki muhabbeti alevdür
Uyma ona yahma bık u kaşı

Peyamber Mustafâ buyurdı
Eshâba ki ey gûruh-ı nâşı

Entüm mütehâfetün cehlen
Fi'n-nâri tehâfetü'l-ferâşi[189]

[189] Cehaletten çelişkiye düşmüşler, ateşte debelenen kelebek gibi.

Men isterem ey aceb çıhardum
Oddan sizi siz varuz tehâşi

Rûzî gamını çıhar ürekten
Kısmet eyliyüp Hudâ ma‘âşı

Bir şahs didi Hudâ menümçün
Döndermedi lûbiyâya mâşı

N’olsun cehti didim işün gör
Püfle ocağı karışdur âşı

Olmaz ola gül tikan tikan gül
Ger isterin ağla isterin gül

T [254] M[200]

3.2.2. Mesnevîler

Fi'l-işâreti ilâ merâtibi hakîkati'l-vücûdi 'inde ehli'z-zevk[190]

I.

Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün

İtmemiş ol şâhid-i ra'nâ bezek
Perdeni salmışdı oturmışdı tek

Ne adı bir yerde ne dilde sözi
Aşk özi âşık özi ma'şuk özi

Şâne çeküp zülfine ol hoş-hırâm
Durdı ayak üste degişdi makâm

Oldı bu bir cilvede külli cihân
Zerre sıfat gün ışıkından ayân

İstedi etsin özüni âşikâr
Gayb u şühûd âlemine her ne var

[190] Ehl-i zevk katında vücudun hakikatinin mertebelerine işaret

Daşra çıhup perdeden itdi nazar

Dân sökülüp esdi nesîm-i seher

Geçdi karanluk gice oldı günüz

Sûreti her gözgide gösterdi üz

Gözgi eger asta eger üstedür

Yüz ola ya min bir üzi gösterür

Her ne diyer özge sözi pûçdür

Ol ki görür iki gözi lûcdür

Kevn ü mekândür özünin sâyesi

Sâyesidür mâyelerin mâyesi

Cümle odur gayrı kuyûdâtdur

Vahdet-i ıskâtı izâfâtdur

Vahdet ü kesretde erenler sözi

Ârifün olsun gerek iki gözi

Sarf-ı hakîkat ki olur âşikâr

Gözden iter nâm ü nişân her ne var

Ne gün u ne ay u ne ulduz kalur

Perdeni saldı gene yalguz kalur

T [254] M[201]

Temsîl

II.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

1 Esdi eger yel yedi deryâ tekân
Mevc ü habâb oldı üzinde ‘ayân

Yel ki o çağ boşladı deryânı bu
Mevc ü habâbı dolanup oldı su

Burda bebem bil bu meselden murâd
Mevc sudan başka degil özge zâd

T [255] M[202]

Temsîl-i diger[191]

III.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

1 Lafz nedür çıhdı boğazdan nefes
Neçe yerini dudağın ile kes[192]

[191] -Temsîl-i diger: Temsîl-i âhir M.
[192] -Neçe yerini dudağın ile kes: neçe yerini boşla dudağınla kes M.

İsm olur fi‘l olur harf kim

Bu üçini yık adını koy kelîm

Bu kelîm ü kelîme degil her ne var

Gayr-ı nefes artub ona i’tibâr

T[255] M[202]

Temsîl-i diger

IV.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

1 Vahdet-i Hakka aded ü vâhidi

Ehl-i hakîkat kılup öz şâhidi

Vâhid eger olmıya olmaz aded

Eylemiyüp bu sözi bir kimse red

Her adede bahdı bahup vâhide

Bu sözi olmaz diyesen zâhide

Lîk acebdür ki adedden hesâb

İtmez onı *innehû şey’un ‘ucâb*[193]

[193] O, şaşılacak bir şeydir.

T [255] M[202]

Temsîl-i diger

V.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

Bu söz eger bâtıl ü ger hakdur
Burda mesel masdar u müştakdur

Bil Hakkı masdar kimi asl-ı kelâm
‘Âlem-i Hakkun kelimâtı tamâm

Masdar u müştakda yoh fark çoh
Masdar eger olmıya müştak yoh

Çun yapışup mutlaka çulkaştı kayd
Çekti kılıc bir birine Amr u Zeyd

Bu iki düşmen baruşurlar o gün
Kalmıya mutlakda nişân u dügün

Ol ki dutar mutlakı kaydı atar
Masdara müştakı görende bahar

Men baharam her kime görirem onı

Bir kese benzer ola dokuz donı

Vâcib u mümkîn hasb-i i'tibâr
Burda tapar fark âyâ hüşyâr

Gözgi vü üz bir birine ohşadı
Ba'zı azup gözgiyede üz didi

Bu söze bâver yohı ehl-i kelâm
Men de akdım bu degil ey balam

Mezheb sûfîlere nisbet meni
Virme gözüm sevmedi bu sürmeni

Men degilem serserî vü bü'l-heves
Üz getürem her tarafa geldi ses

Ger seni her kim çağıra ey dadaş
Getme dalıca kaçaran[194] ol yavaş

Gör ne diyer yumma basiret gözün
Ger yohı bürhânı işitme sözün

Hûşûyı yık başüva ol onda dil
Eyle tasavvur sora tasdîk kıl

[194] -kaçaran: kaçarak. M

Kimse ki tasdîk ider fikreti

Olmıya yoh onda adam fıtratı

‘Akl bu çölde itiripdür özün

Hûş dutup perde-i hayret gözün

Var hatarı gitme bu zulümâtdür

Burda Sikender kocasuz mâtdür

Kıl özive Hızr’ı bu çölde delîl

Her ne diyer her ne ider sabr kıl

‘Aklüve kurşanma itirme özün

‘Akl yohun cehl dutupdur gözün

Koy nece vü neçeni olma fuzûl

Her ne ki sâlik buyurur kıl kabûl

Dur yoldaş yatma rivâyetde var

Kimse ki ahtardı murâdın tapar

T[257] M[241]

Fi't-tarğîbi ile't-tecâfî 'ani'd-dunyâ ve't-teveccuhi ile'l-mele'i'l-a'lâ[195]

VI.

Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün

'Âlem-i ma'nâda seher çağı ses
Geldi kulağıma kim ey bü'l-heves

Tâ haçağa geçdi gice oldı dân
Yatma bu gaflet yuhusından uyan

Bes ki[196] heves-i bâki ayağın sıhup
Sohbet-i ahbâb yâdundan çıhup

Sen meger o ülkeye gitdin yatan
Yâde getür ahdüyi besdür utan

Men demedim koyma gide bu gider
Burda iden ahdi ferâmuş ider

Bu hünerin ger yoh idi ey dağal
Bes niye durdun döşüve vurdun el

Yoh yohumuş sende emânet eli

[195] Dünyanın rezilliklerinden mele-i a'lâ'ya yönelmeye teşvik.
[196] -bes ki: yohsa M.

Doğrı haber virdi delisen deli

Gevheri virdi sene ey bed-güher
Sen aparan işleten yetdün heder

Yohsa seni nefs çeküp kâmına
Dîv dutup başüyi öz dâmına

Ol hamı te‘kîd ile tapşırdılar
Dîv ğenimdür sene ol hüşyâr

Tâ haçağa öz gıçıya kündesen
Ger özün âzad kılan bendesen

‘Ömr ki zahmetdür onun mâyesi
Bir eve benzer ki sınup pâyesi

Bu eve kurşanma degil pâydâr
Yatma bu dîvârda yoh i’tibâr

Uyma bu dünyâya içi pûçdür
Koyma yere pâye işin göçdür

Ev ki binası koyulupdür gama
Çıh eşige onda safâ isteme

Bağlama dünyâya ürek bu karı
Sen kimi nâkâm koyup çoh eri

Bunca bil ey mâyesi kem her neme
Kalmıyacakdür sene gelmez eme

Gaybdan oldı mene çun bu hitâb
Âlem-i ma‘nada yetürdüm cevâb

Ey ki menim cânıma saldun şerer
Men ki yohumdur bile işten haber

Handa haçağ dey ne olundı karâr
Men neme ol gün eyledim ihtiyâr

Yâdıma gelmez bile sözler menim
Gel acuğun dey mene koy örgenim

Orda men ey dost nece i‘tirâf
Eylemişem indi olupdur hilâf

Boynuma ol gün bile zâd almışam
Yâdıma gelmez[197] buna mât kalmışam

Ger diyen insân nazarından gider

[197] -gelmez: düşmez. M

Bir zâdı bilmişdi ferâmuş ider

Danlamaram doğrı diyirsen belî
Bu olur elbette unutsun velî

Her kime her ne yazılup âdına
Bir nefer isterdi sala yâdına

Bahdı mene güldi buyurdı dime
Geldi peyâm u haberi her kime

Billen özün sende bu gizliyen degül
Geldi kamu halka kitâb u Rusül

Kâsdı gelmiş getürüpdür peyâm
Hüccetini halka kılupdür tamam

Virdi nişânun yolun egri düzün
Vurma özün çaylağa yumma gözün

Gözle gözün dutmıya cehl u gurur
Burda olan kûr olur orda da kûr

Kimse bugün bağladı ibret gözin
Bahmadı hergiz görebilmez üzin

Söz ki bura yetdi kesildi sözüm
Matlaba az mültefit oldum özüm

Oldı karanku gice kem kem günüz
Koydum o çağ ‘aczile toprağa yüz

Söyledüm Allâh ola senden rızâ
Hak sene bu pendiye versün cezâ

Tazeden ey peyk-i mübârek nefes
Başıma saldı bu peyâmın heves

Matlaba azca yavuk itdin meni
Gel mene vir indi nişân ülkeni

Men o makâma koyabilmem ayak
Neçe kadem koymıya lütf-ı kabak

Merhameti olsa olur karga kaz
Ol uçuran serçe olur şahbâz

Men o kanadı kolı sınmış kuşam
Dâne göre burda düşüp kalmuşam

Uçmağa yerden göge yoh kudretim
Kaş öleydim çüriyeydi etim

Âh elim kısa kıçımdur çolak

Alma ağacı ucâ menzil ırak

Nefsile sögüşdük o gün bir bire

Boynumı bürdi meni yıhtı yere

Koydı elin gayızile dîv-i denî

Harharama istedi boğsun meni[198]

Elden o çağ az kala gitmişdi cân

Dutdı elimden gene pîr-i mugân

Şükr Hudâ oldum aceb serfirâz

Oldı hakîkat mene aşk-ı mecâz

Men degilem şîfte-i reng ü bû

Ger yusan üzden aparur rengi su

Kalmadı kalbimde menim vesvese

Görem onı ger baham özge kese

Başıma saldı gene sevdâsı şûr

Harda kalur aşkla hûş u şu‘ûr

[198] Koydı elün harharama ol denî, Güc getürüb istedi boğsun meni. M

Akl eger gitdi gide geldi hoş
Akl neçun mağzımı kılmıştı boş

Hay demişem men deliyem men deli
İmdi degil bu işimün evveli

Sîneme tâ yetdi muhabbet ohı
Ülfetini kesti gözümden yuhı

Çekgilen ey dost safâ[199] sürmesin
Gözlerime özgesini görmesin

Cânıma sal aşk u muhabbet odun
Odla ucâlsun cigerimden tütün

Şem' nece odlıya pervâneni
Sal odı cânıma yandur meni

Sal oda yandur külümi vir yele
Başta menim aşkımı kıl min bile

Men düzerem her ne ola zahmetün
Sende götürme nazar-ı rahmetün

Yoh galat itdim gene zahmet nedür

[199] -safâ: vefâ. M

Silk-i muhabbetde meşakkat nedür

Ger viresen derd şifâ özgesi
Eylemiş lutf cefâ özgesi

Dost eger sögse ögüpdür meni
Özge eger ögse dögüpdür meni

Cân üzine perde olupdür beden
Hoş o zamandür çıha bu perdeden

Perdeni sal dur gene git tek otur
Ger menem ol perde yığışdur götür

Fikr iderem men eger ol perdeyem
Ger götürülsün men o çağ hardayem

Ger diyüm ol mertebede men senem
Sen gene her yerde senen men menem

Men kimem ey dost hani özgesi
Burda mesel şahsdür öz gölgesi

Belki senen varsa her yerde bes
Sen tekmişsin gene yoh özge kes

Virdi seher çağı mene yâr su

Sep bu evin rengini bir yerle yu

Dur gene desmâl götür sil hisin

Tök yere sındur hamu âyînesin

Boşla özinden öziyi gör meni

Bağla gözün görmiye ta özgeni

Cism tozundan eyle cân gözgisin

Pâk *ene'l-Hak*[200] ucâlsun sesin

Bu kapunı çaldı iki bulfuzûl

Oldı biri red birinden kabûl

Su diye gün mendedür ondan inan

Ger diye toprak diyüpdür yalan

Bes galat itdi didi ol nâbekâr

Halka menem sizlere Perverdigâr

Çun bu sözi yâve didi ol la'în

Vurdı lecen ağzına Rûhu'l-Emîn

Âdeme ma'nâda gerekdür gönül

[200] Hakk benim.

Gönlü eger olmıya âdem degül

Bu ürege mihr u muhabbet gerek
Yohsa özi bir tikke etdür ürek

Bu içi boş kırmızı etden murâd
Kalp degil kalp olur özge zâd

Olmıya tâ ayrı cihet-i i‘tibâr
Harda olur arş-ı hudâvendigâr

İstedi bu halvete dîv-i dağal
Koysun ayak sînesine degdi el

Bilmedi İblis kim ol kînesâr
Sırr-ı Hudâvend bu heykelde var

Akılda yoh pâyesi bah âyeye
Mâyeni endâze dutup mâyeye

Sûretî dutdurmadı ol anlamaz
Sûrete öz mâyesine kıldı nâz

Her neme sûretle tamama yeter
Sûret olan yerde heyûla iter

Sen dime insân sümükdür deri

Bil onı Hakkun mesel ü mazharı[201]

85 Âyet-i Kübrâ-yı Hudâdur beşer

Hak özüni onda idüp cilveger

Hatm-i Rusül Hazret-i Âdem[202]-penâh

Mazhar-ı esmâ vü sıfât-ı ilâh

Söyledi ashâba Hudâvend yine

İstedi her kim baha bahsun mene

T [262] M[247]

Hitâbdür İnsân-ı Kâmile

VII.

Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün

1 Sende âyâ sûret-i Perverdigâr

Hak özüni halka idüp âşikâr

İstedi ol kısm ki vardur o cûr

Göstere üz oldı vücûdın zarûr

Mihri üreklerden apardı hisi

[201] -M
[202] -âdem: âlem. M

Ey üzin Allâh üzünin gözgüsi[203]

Vâcibin evsâfı vücûdındadür
Âlem-i imkân senin evcindedür

Yohsa senen rûh u ceseddür cihân
Cism çürür ondan eger gitse cân

Cismde tedbîr ü tasarruf iden
Nefsdür onsuz işe gelmez beden

Devre-i imkâna vücûdın medâr
Ay ü günin şem‘i senünle yanar

Halk içün Allâh latîf ü ganî
Vâsıta öz feyzine kılmış seni

Harda ider derk gönülsiz havâs
Ay ışıkın günden ider iktibâs

Ukde-i kalbim açulurdı o gün
Zülfden ol yâr açaydı dügün

Perdeden ol şâhid-i zîbâ izâr
Çıhmadı öldirdi bizi intizâr

[203] -gözgüsi: gölgesi M.

Ey melik-i mülki vü kudsî sirişt
Aç üziyi eyle cihânı behişt

Çıh gene gün tek ufk-ı gaybdan
Âlemi pâk eyle kamu aybdan

Pes haçağ ey hüccet-i Perverdigâr
Zâhir olup âllan ele zülfikâr

Az kalup elden gide âyîn u dîn
Şer‘ zaif oldı kavî küfr u kîn [204]

Aç elin ey Hazret-i Hakka velî
Koyma ola şer‘a uzun küfr eli

Sîneme bu tâifeden kînedür
Kîneleri köynegime inedür

Al ele dâd almağa kîn tîşesin
Kaz yer üzinden buların rîşesin

Nazm viren âleme Mevlâ senen
Halkdan öz nefsine evlâ senen

[204] -kîn: dîn M.

Tâ haçağa ey mesel-i Kirdigâr
Âleme ne gizliyen ü ne âşikâr

Halka cefâdür bu hicâb hafâ
Sal yere üzden tapa âlem safâ

Müşkil olup emr-i harâm u helâl
Zâhir eyle hakkı yata kîl u kâl

‘İlm yolı ümmet içün oldı sed
Halkadür ahkâma mazinne sened

Yandı firâkun odına Heydecî
Sep odına su senedür mültecî

Ayrılığından üregi oldı kan
Üzdi özün tapmadı senden nişân

Âh ki kış geçdi yetişdi bahâr[205]
Derd u gama yengiden olduk dûçâr

Uçdı gönül kuş kimi düşdi gene
Bir gül üzin kâkülünin târine

Gamzesi ok tek döşime uğradı

[205] 26-53-M

Bağrımı deldi cigeri doğradı

Eyledi âlemde bu reşk perî
Bu kocaluk çağı meni serserî

Bunca ki bu şûh mene nâz ider
Bu tikke îmânda elimden gider

Kıldı meni hâr bu endâm-ı gül
Yahtı muhabbet odına itdi kül

Men kocayam kart bu yengi cevân
Men kütügem köhne bu serv-i revân

Tab‘ımadur nâzına düzmak çetin
Çâre yohumdur çekerem zahmetin

Dînimi San‘an kimi aldı neçe
Âhir ‘ömrimde bu tersâ beççe

Eyledi bu mug-beççe-i şûh u mest
Bu kocaluk çağı meni bütperest

Bu dili hoş sihr u füsûn sözleri
Âlemi âşub kılup gözleri

Kaş gözi kara vü beli incedür

Üz diyeren lâle dudak goncadür

Üz dime ondört gicelük aydür

Kaş çekilüp bes diyeren yaydür

Serv degil kaddine hergiz nazîr

Serv haçağ ögnine giydi harîr

Ta’na vurar goncaya ister güle

Zülfin açar versün acuğ sünbüle

Vah bu sanem vasfa sığınmaz ögüm

Ferr-i Hudâdur bu menim sevdügüm

Bu büti kıymam diyim ohşar kime

Ohşamağı oldı ağur tab‘ime

Yohsa bugün men özimi ögmenem

Kimse bu göyçekleri ögsün menem

Men bu gül endâmları ohşaram

Bu çemenin bülbülüyem tâ varam

Belli olur yel ki çemenden eser

Her kılıcın cevheri olsun keser

Kim göresen bu güzelin ellerin

Kırmız idüp şâne kılup tellerin

Ol ki bezek kıldı menim yanıma

Yolladı olmuştı sussuz kanıma

Sürme çeküp gözlerin itdi ala

Halkı ide sayd bu ceyrân-ı bala

Tab baruddür mene göyçekler od

Od yetişüp odlanacakdur barud

Çâresi yoh siz kınamun panbukı

Od duta besdür ona öz yandukı

Harda olur ok derini delmiye

Men düşüp ölsem size dân gelmiye

Yara vurar kalbime her kim yeter

Vay günüm geldi günümden beter

Kısmeti kem tâli'i yanmuş menem

Kara güni bahtı dolanmuş menem

T [265]

Der hakk-ı zen gûyed[206]

VIII.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

Koy ite gözden bu köpek kızları
Erlerine mihr u vefâsızları

Ger kişiyen avrata virme gönül
Avratı sevmak kişilikten degül

İşleri lap halka sitemdür cefâ
Âkılan ahtarma bulardan vefâ

Git buların at eteginden daşun
Gûl yime şeytâna bulardur koşun

Vârid olupdür ki gerekmez kişi
Avrat ilen meşveret etsün işi

Cân sene Mevlâ ola kurbân sene
Söz yohı fermâyişüve kimsene

Yahşılarından eyliyende hazer

[206] Kadın hakkında söyler.

Pislerinin sohbetine kim düzer

Uymadı bu tâifeye Heydecî

İstemedi yoh ona halkun güci

İtdiler ısrâr kabûl itmedi

Gitmedi özge sözine bitmedi

İmdiki ‘ömri yetüp otuz beşe

Almadı bundan sora gelmez işe

Koydı yatanda elin öz koynına

Koymadı bu tavkı gice boynına

T[24] M[16]

Türkî

IX.

Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûl

Eyâ hüccet-i dîn-i Perverdigâr

Hudâvendi halka iden âşikâr

Senen şîr iden perdenün sûretin

Senen sındıran düşmenün savletin

Kamu tâifesinden oldı mücâb
Mug u mûbed u habr u kasîs u pap

Yohı kimsenün şübhe vü reybisi
Senen Allâhun ‘ilmünün gaybisi

Eger düşmen u dost dervîş u şâh
Kalur çâresiz senden ister penâh

Tiküp lutfüve göz fakir u ganî
Mecûs u müselmân u mug ermeni

Kapundur kamu halka bâbu’l-murâd
Gelen yetdi maksûdına gitdi şâd

Meger derd u gam düşgüni Heydecî
Olup gör haçağdan sene mültecî

Kapunda gice gündüz olmuş pelâs
Sene yalvarupdür idüp iltimâs

Kalupdür yazuk çâresi yoh bugün
Gelüp sen açan işlerinden dügün

Neden eylemen rahm gözyaşıma
Meger netmişem kül menim başıma

Yeri var eger men vurum börkimi
Yere toz göge kalha âhım kimi

Sepüm başa toprak yırtım yaha
Bile ağlıyüm kan gözümden çıha

Çalum el cırım köynek ü kürkimi
İdim şekve gördüm eger her kimi

Ki men gitdim ol şâh-ı âlî-cenâb
Mene âsitânından itdi cevâb

O kadar ağladım eyledim iltimâs
Dilim tük bitürdi gözim oldı kâs

Didim derd u gamdan mene vir necât
Kabûl etmiyüp kılmadı iltifât

Elâ ey yeten dâdına herkesün
Gedâ seslenür pâylan kıs sesün

Mene bahma Mevlâ eger men pisem
Kapunda konağam bugün herkesem

Verüp cedd-i pâkun haber bu siyâk

Muhabbet edün kâfir olsa konak

Yumum göz kapundan ümîd-i özüm
Gidim ger bu hoştur menim yoh sözüm

Gönül od dutup yandı efsûs[207] âh
Töküm başıma kül yohumdur penâh

Meni derd u gam eyledi nâtüvân
Garîplik gamı bağrımı kıldı kan

Garîbem menim dâdıma yoh yeten
Hoş ol kavm u kardaş u ehl-i veten

25 Dolanmakta yalguz oturmakta tek
Neme hâsıl oldı menimçün dilek

Oh atdum nişâna dege gitdi yan
Gül ekdim yerinde gögerdi tikan

Menim başıma yağdı gögden dolı
Daruhdurdı azdum itirdüm yolı

Meni yoldan azdurdı dîv-i dağal
Hani Hızr azmuşlara dutsun el

[207]- efsûs: feryâd M.

Hudâya menim dâdıma yet özün

Rahîmen Raûfen Gafûr öz sözün

Mene rahm kıl olmuşam nâtüvân

Alîlem elimden dut ey mihrbân

Menim hâlim Allâh sene bellidür

Gamım beş degil on degil ellidür

Yazuk kalmuşam çâresiz derdime

Özün kıl devâ yalvarum men kime

Begenme gidüm özgeye el açam

Bu çağımda özge dalıca kaçam

Hudâya menimçün çetindür çetin

Başarmam çekem özgeler minnetin

Senin bendeyem yahşiyam yâ yaman

Kimim var eger sen kapundan kovan

Eger men yohum bendelik çoh pisem

Seni Âl-i Yâsîne virem kasem

Peyamberlere and virem seni

Sataşma mene görmemiş dut meni

Bu Türke meseldür diyirler hatâ
Küçükten kem olmaz büyükten atâ

Dolaşma mene âcizem nâ-tüvân
Zaîfem yohum tâkat-ı imtihân

Garaz ger budur men idim i‘tirâf
Sözüm yoh işimdür hatâ vü hilâf

Üzüm karadur çoh hilâf etmişem
Bağışla meni ger hatâ gitmişem

Meni kılma dünyâda rüsvâ vü hâr
Kıyâmetde baş aşağı şermsâr

Eger men yaraşmam bağışlanmağa
Cehennemde müstevcibem yanmağa

Velî sen yararsan dutan ger muâf
Bağışlüp giçen her ne itdim hilâf

Garaz senden ol hoşdur ey Kirdigâr
Giçen giçmesende varun ihtiyâr

Menim rahmetinden ümîdim budur

Giçen çun Kerîmen Rahîmen Gafûr

T[74] M[76]

Hikâyet-i Türkî[208]

X.

Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûl

İki kûr dûçâr oldılar bir bire

Biri basdı yıhdı o birsin yire

Boğazın sıkardı vurardı kötek

Sögerdi diyerdi ki ey kûr köpek

Deden odlaram astaki korhudan

Dimezdi ona sen özünde kûran

Diyerdi bahun bu Şimr’den beter

Özi nestedür özgeye zâd diyer

Senünçün getürdüm mesel ey dağal

Utanmaz Hudâvendi versün mesel

Özün aybsan özgeye dutma ayb

[208] -Hikâyet-i Türki: Dâstan M.

Bu pis aybdür sende bî-şek u reyb

Bahup aybüve olgilen lâl u kûr
Gözin dutmıya gözle kibr u gurûr

Müselmâna gülme dime yâve söz
Ona yüz dutup özgeye vurma göz

Onunçün bu söz zehrdendür beter
Diyin kim sözin ortasında şeker

Kulak sal vurar gep eger özgesi
O çağ kim münâsip gören meclisi

Danış koyma endâzeden söz giçe
Odun yığma hergiz karanku gice

Telesme gözetle edep resmi bil
Cevâba suâl itmemiş açma dil

Eger bir kese kıldı sâil hitâb
Öge düşme sen koy o versün cevâb

Bahup gördün ol gelmedi ahdeden
Revâdür o çağ sen tekellüm iden

Özinden büyüklen danışma eyri

Yerin gözle var her sözün bir yeri

Begenme özün dutma boynun uca

Bebem gör ne yahşi diyüp ol koca

*Zî hâk âferidet Hudâvend-*i *pâk*

Pes ey bende üftâdegi kun çû hâk[209]

Gerekmez özün bende hergiz öge

Özin eyle toprak yol tap göge

Gögermez daş üstünde reyhân u gül

Başarsan özin eyle toprak u kül

Meseldür ki su ahtarur çukurı

Kalur dinge yerler hemîşe kurı

Ucâdur yoğun bâr virmez çenâr

Sen ol mû kimi hâr ü vir halka bâr

Kalur tek azîzim tekebbür kılan

Elinden gelür dost artturgilen

Yaraşmaz tekebbür senünle mene

[209]Münezzeh olan Allah seni topraktan yarattı, ey kul öyleyse toprak gibi alçakgönüllü ol

Bu dondur tiküp Allâh öz ögnine

Bah öz aczüve âdemoğlı utan

Bu zilletle pisdür teşahhus satan

Cihânda balam ârzu vü heves

İpin zühd ü takvâ pıçakıyla kes

Buyurdı a'lâ ol Hudâvend-i âl

Esâu'l-'ameli min itâli'l-emel[210]

Özinden eyle ârzunı ırak

Başarsan özin halktan çek kırak

Namâz ü du'â istemez Hây u Hû

'Alâ efdali'z-zühdi ihfâehu[211]

Her ol kes özi olsa öz vâ'izi

Hudâvenddür ol kesün hâfızı

Bu halka gelür âdemin gülmegi

Ferâmûş idüpler aceb ölmegi

Meger haşr ü neşri bilürler yalan

Gayıtmaz kıyâmetde bu cisme cân

[210] Kötü amel, tûl-i emeldendir.
[211] Zühtün en iyisi onun gizli yapılmasıdır.

İnanmazlar olsun suâl u cevâb
Helâl u harâma hesâb u ikâb

Mezemmet ider özgeye Heydecî
İşe siz bahun güng danlar gîci

Diyin çoh bilirsen bile laylay
Neden öz yuhun gelmez ey yâve lay

Men ol kûr tek özgeni danlaram
Gümânım budur men özüm anlaram

İder iddiâ‘-i tabâbet keçel
Ne pisdür ki âlim ola bî-amel

Bu halkun işinden eger kimse az
Yitik olsa hergiz meni danlamaz

Yaman rûzgâr oldı bu rûzgâr
Görün kim olupdur şerî’atüm dar

Hudâ’dan ırak şer‘den bî-haber
Diyer dîn-i hakka menem rehber

Gene yâdıma düşdi bir dâstân

Pişikten ki dutmuştı çölde mekân

Dutardı oruc çok kılardı namâz

Hudâvende eylerdi râz ü niyâz

İbâdetden özge yohidür işi

O çölde geçirdirdi yay ü kışı

O hoştur bu nakli yazum Pârsi

Neçün anlamaz Türkî bir pâresi

T[142] M[165]

Efsâne

XI.

Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûl

1 İşitdim ki leklek gidüp bir güni

Nehâra konak istedi tülküni

Onunçün pişirdi erişte âşı

Meseldür kınamaz varundan kişi

Lülene töküp âşı koydu öge

Didi özge kap yohdur aş tökmege

Çanâkı uşak sındırıpdur bugün
Kabakca uzatdı özi dümdügün

Lülene didi tülkiye meyl iduz
Bu hâli görüp tülki oldı kuduz

Velî istemezdi getürsün üze
Kişi bile demlerde hoşdur düze

Didi lekleke ey mübârek likâ
Bugün men gıdâya yohum iştihâ

Degipdür soyuk hoş degil hâletim
Cânum çimçeşir giz-giz eyler etim

Velîkin budur bende arzım size
Gelen subh çağı nâhâra bize

Menim hâletimde seher çağı çâk
Olur birbir ilen biraz gepleşak

Didi tülkiye leklek ey mihribân
Size gelmege hâzıram her zamân

Velîkin bu oldı menimçün dügün
Ürekte ki sen içmedün aş bugün

Didi lekleke tülki olma melûl

Bu zahmet ki çekdün mene var kabûl

Murahhas olup men gidim menzile

Seher tez gelün sürtmeyün el ele

Nâhâra pişirdi bulamac âşı

Süpürdi temiz eyledi bir daşı

Caladı onun üste âşı o çağ

Didi lekleke meyl edüz dâğ dâğ

Hayfdür bucûr aş olsun soyuk

Buyur tâ soyuk olmıyüp ol yazuk

Bahup aş ü daşa işi anladı

Peşîmân olup öz özün danladı

Ki vurdum men evvelde yoldaşıma

Bu rengi bugün geldi öz başıma

Bu Türke meseldür gelür başına

Her ol kes ider her ne yoldaşına

Didi neçe gün bundan ög geldi zâg

Bizim menzile biz çekişdik çanâg

Kömek oldı Tarı onı utmuşam

Bugün nezr idüp men oruc dutmuşam

Men öz nezrimi sındırabilmezem

Cehennem odına başarmam düzem

Dilin saldı tülki segirdi âşı

Yaladı yerin pâk kıldı daşı

Didi ey kadân özgeler cânına

Bu aş olmadı hîç güvârâ mene

Didi leklek ey dost-ı pâkîzehâl

Bu matlab degil olgilen bî-hayâl

Azîzim getürdüm senünçün mesel

Birin ger konak etdün olma dağal

Erenler diyüpler ki ev sahibi

Konağın kabağına koysun kabı

Yemakda konağı gerek gözliye

Yeyim ger az oldı özi az yiye

Uşağı konak yanına koymasun

Konak ger diyer koy gele uymasun

Eger üzde her kadr ohşar öger

Ürekte uşağun atasın söger

Özi ger uşağun çoh ister kişi

Gerekmez gele özgelerde hoşı

Biri men uşakdan gelir çoh bedim

Uşak sahibi anlamaz men nedim

Uşağı pis örgetme ögdürme çoh

Her ol kim uşağun öger aklı yoh

Bu sözden daralma gerek ey dede

Uşağa atası edep örgede

Her ol kes ki öz oğlunı ögdürür

Atasın ölenden sora sögdürür

Atadan o hoşdur eger anlıya

Uşak boş duranda döge danlıya

Uşağa ol üstâd virdi emek

Ki sögdi acuklandı vurdı kötek

Daş ister gec olsun gerkdür pişe
Geci dögmesen bilme gelsün işe

Balam buğda ister ki olsun çörek
Degirmanda evvel çekilsün gerek

Su töksün yoğursun onı Gülperî
Semenber bacı yandıra tandırı

Hanım kız sala künde gızbes yapa
Bulardan sora âdeme yol tapa

Koparta koya ağzına çiyniye
Boğazdan gidüp mi‘de de kaynıye

Tapa hazm karnunda keylûs ola
Cigerden geçüp orda keymûs ola

O çağ burda kısmet olur dört yere
Biri kan olur her damara gire

Hulâsa yeter bu makâma çörek
Döner kana kandan tapar cân ürek

Vuruplar mesel aş içinde nohud

Didi âşpezilen neden ey anûd

Meni kaynadırsan kazanda bucûr
Azâp eyleren dey günâhım nedür

Çoh incitme az çömçe vur başıma
Hilâfım ne olsun hayâlün neme

Didi âşpez itme feryâd u dâd
Yohun akl bilmen ne olsun murâd

Nedim virmeren fark yahşi yaman
Sene yohsa men dostam mihrbân

Her ol istiye cüz'-i insân ola
Kemâle yete ref'-i noksân ola

Gerek çâresi yoh cefâya düze
Özinden ferâgat ümîdin üze

Eger aş içinde nohud kaldı hâm
Yiyilmez kalur zâyi vü nâ-tamam

Seversen ki âdem yolına düşen
Budur mâcera sabr kıl tâ pişen

Acebdür o kesden ki ister safâ

Kaçar tâb getirmez görende cefâ

Seni ger döger dostdur Heydecî

Ki gelmez işe dögmesünler geci

[166] Duhaniyat Eserin'den[212]

XII.

Müfte'ilûn müfte'ilûn fâ'ilün

1 Bu nece şâh u bu nece ahddır

Bu şâhın ahdında kişi kahtdır

Halkda yoh gayret u nâmûs û neng

Şehre dolup Rus u Purus u Fireng

Eyledi bu düşmen-i Perverdigâr

Küfrü kavî millet-i İslâmı hâr

Hak ide tabut bütün tahtını

Menzilini gûr u kefen rahtını

[212] Sadık, **Dîvân-ı İş'ar-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî**, s.250

5 Halka dutup teng bu nâ-merd u hîz
Küfri çun İslâm ile eyler sitîz

Bu kişinin cehl dutupdur gözün
Sinni yetip yetmişe gırhar özün

Âleme gelmeyip bile bî-âr şâh
Kimse bunu öldüre etmeyip günâh

Men ataram bile şâhın daşını
Cânını alam kesem başını

T[226] M[254]

3.2.3. Kasideler

I.

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fe‘ûlün

1 Kimdür diye ol şûh-ı gül üz gonca dudağa
Kış gitdi bahâr oldı gelüp gül gene bâğa

Cânâ çemene çek tarab u ayş bisâtın
Kurbânın olum hücre-i halvetde haçağa

Subhın demi gül mevsimi nevrûz havâsı
Nâz itme kadân cânıma sâkî dur ayağa

Bir çikke o meyden ki diriltir ölüni tök
Peymâneye gelsin bu koca belki dimâğa

Yoh tâb dizimde çekilüp nûr gözimden
Artar ışıkı ger tökesen yağ çerâğa

Göyçek mene hakkındur iden nâz çetindür
Terlan ide râzı özüni sohbet-i zâğa

Geh geh bu koca ‘âşkuva eyle nevâziş
Koy halk desün keklik olup yâr kelâğa

Al bir gice öz koynuva cânâ bu kocanı
Tâ subh kucağında cevân dursun ayağa

Ey Türk senin tellerive Târem u Halhal
Kurbân ola ol halüve Tebriz u Merâğa

Serdar Müeyyed acukı gelse bu sözden
Pâre iderem bu varakı salam ocağa

Erbâb-ı safâ gonca kimi üzleri gülsün
Gelsün pis adam yonca kimi boynı orağa

Bes pîr-i mugâna gile itdim ki ne vakte
Rencûr u giriftâr gam u gussa vü dâğa

Olsaydı hakîkat mene ma‘lûm buyurdı
Beyhûde dizin kucma özin sıhma bucağa

Ey hâm bu sevdânı heves eyleme olmaz
Anbârı töken tobraya deryânı çanâğa

T[293] M[307]

Necef-i eşrefe vârid olanda ‘arz oldı

II.

Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün

1 Bu düşgün gussa vü gamdan yetüpdür câna yâ Mevlâ
Yetürsün tâ özün bu sahn u bu eyvâna yâ Mevlâ

Ne zahmetler çeküp yetdim bura Allâh’a şükr olsun
Vesîle ol dübâre gitmiyim Tahrân’a yâ Mevlâ

Men u Heydec ma‘âzallâh rızâ olmaz gönül hergiz
O kendi isterem Allâh ide vîrâne yâ Mevlâ

Meni gel öz kapundan red kılma düşmişem elden
Elimden dut seni virem kasem Kur'âna yâ Mevlâ

Ne çoh ümîd ilen geldim meni me'yûs kaytarma
Didim burda menim derdim yeter dermâna yâ Mevlâ

Getürdim üz sene oldum o çağ me'yûs her yerden
Varum hâcet revâ kıl az kaçum her yana yâ Mevlâ

İşim dâd u figândur âh usandım 'ömrden billâh
İlâve sabr u tâbım yoh dolup peymâne yâ Mevlâ

Sipihrin herze devrânı daruhdurmış mene cânı
Haçağ 'ömrim olur fâni yeter pâyâna yâ Mevlâ

Ciger ahbâb hicrinden yanukdür pâredür pâre
Ürek ağyâr cevrinden dönüpdür kana yâ Mevlâ

Yetiş dîvânıma zâlimden al mazlûmlar dâdın
Yetişmez senden özge bir nefer dîvâna yâ Mevlâ

Senen her müşkili âsân iden senden necât oldı
O çağ kim Nûh'a düşmüşdi gemi tûfâna yâ Mevlâ

Sen İbrâhîm'e yetdün dâda kalmışdı yazık ol gün
Kim az kalmışdı Nemrûd'ın odunda yana yâ Mevlâ

Kamu lâl oldı ger açdın dilin güftâra her yerde
Adüv hâr oldı ger koydun ayak meydâna yâ Mevlâ

Senin gönlün ola koyma dolansun gök yerin devrin
Senin meylin ola egmem boyun şeytâna yâ Mevlâ

Garaz ey Mazhar-ı Bârî senen yalguzların yâri
Bahan bu katreye sarı döner ummâna yâ Mevlâ

Dimem hak Hakkasın bende velî mazhar Hudâvende
Senen gözgi bahan sende bahar Yezdâna yâ Mevlâ

İdem nâz ol Hudâvende yaratmuş sen kimi bende
Varidür Heydecî onda tama‘ gufrâna yâ Mevlâ

Hulâsa öz kapundan bu gedânı ger kovan paysız
Revâdür âşinâya gülse her bî-gâne yâ Mevlâ

T[194][213]

III.

Fe‘ilâtü fâ‘ilâtün fe‘ilâtü fâ‘ilâtün

Felegin gam u belâsı meger intihâsı yohdur

[213] -M

Bir utanmaz âr bilmez ne diyüm hayâsı yohdur

Bu sipihr-i dûn u nâ-sâz sitemin idipdür âğaz
Eylemez hayâ utanmaz birine vefâsı yohdur

Eyleyüp meni havâle gene mihnet ü melâle
Neyliyüm bu herze bahtın mene bir hümâsı yohdur

Sitem u gamı tükenmez ölürüm de rahme gelmez
Bu zamânenin menim tek gama mübtelâsı yohdur

5 Dutup od gene aluşma bile çohda pis danışma
Bu sebep senünle âhir felegin arası yohdur

Bu sözi danışmaz âkıl ola ger belâya kâbil
Söle hansı şahs-ı kâmil elem u belâsı yohdur

Meni de bir özge Leylâ eyledi bu çölde rüsvâ
Bu belâlı rûzgârın men ile vefâsı yohdur

Yoh iden biri nasîhat eylesin ona mezemmet
Meger ey menim azîzim bu günin sabâsı yohdur

Aceb anlamazımışsın sibîlin ağarup bilmen
Ne cihet bu şûh-ı şengîn sene i‘tinâsı yohdur

Bu zarîf u şûh u şeydâ eyledi hayâl gûyâ
Atılupdur başda börki üzinin libâsı yohdur

Donu kalmıyupdı belden şâlı beş karış kızıldan
Ayağında kefş-i sâgarı elinin hınâsı yohdur

Bunu bil bu kadar pulsız pelû vü pelâs ü çulsız
Yerin olsa bâğ-ı cennet gene de cülâsı yohdur

Belini kesipdi gatma dur ayağa burda yatma
Eyle fikr ‘ömr geçdi göriven kafâsı yohdur

İşin oldı nâle vü âh gûzerân degil bu billâh
Dahi isteme bu ‘ömri gidüp ol safâsı yohdur

İşimiz aceb şulûgdur biri ehl-i derd yohdur
Baba medrese görüpsüz ki onın halâsı yohdur

Be husus ehl-i Kazvîn kese hak yer üzde neslin
Heme nâ-bekâr u bî-dîn birinin atâsı yohdur

Hani indi Molla Ca‘fer ona hısm ola Peyamber
İleyüp yakîn cezâda bu amel cezâsı yohdur

Gele la‘net-i Hudâ’ya yete derd-i müntehâya
Düşe kırh iki belâya işitim devâsı yohdur

Koy ite sözün danışma men ölüm gel üstün aşma
Görüren Seyid Nakîb'in bu söze rızâsı yohdur

Sen öziyü itme bî-'âr sözi çoh uzatma kurtar
Eyleme kelâmı tekrar niçün iktizâsı yohdur

Bu küdûret ü melâle alup iç neçe piyâle
Abes 'ömri virme bâda bu cihân bekâsı yohdur

Söle sâkîyâ o mehrû sala meclise heyâhû
Hani mutrib-i gazelgû niyniyin sedâsı yohdur

Telef oldı 'ömr hey hey dur ulan uşâklara dey
Hani dünbek ü def ü ney niye bes nevâsı yohdur

Ola gûş-i nüh felek ger kala mât çârh-ı çenber
Demesün kesi Muganni sesinin gınâsı yohdur

T[203] M[275]

Nasîhat

IV.

Mefâ'ilûn fe'ilâtûn mefâ'ilün fâ'lûn

Menim nasîhatime vir kulak dolama baş
Eger mizâcüve[214] hak söz acı gelür tablâş

Gurur ü nahveti koy yana hulkuyi eyle hoş
Her ol kese yeteren vir selâm dey şâbâş

İlan kimi yetene vurma nîş sahla dilin
Köpek kimi göreni kapma olma kelb-i herâş

Akıllı ol başüyi sal aşağa düz yol git
Ayağun altuna bah degmesün ayağüve daş

Hadîsdür yaşamaz ol kim incitür halkı
O kes murâdına varmaz ki ahtarür pür hâş

Yalan danışma yalançı Hudâ'ya dür düşmen
Yamanlık itme yamandür yamanlığa pâdâş

Gede dede sene bir iş buyurdı burma boyun
Nene eger seni dögdi[215] aşağa sallama kaş

Anan ayağının altındadür behişt eger
Varan behişte tama' koy anan ayağına baş

[214] -mizâcüve: mezâküve M.
[215] -dögdi: sögdi M.

Balam çöle ki çıharsan getür özünle çörek
Eger yola gideren bir nefer apar yoldaş

Varun kabakda sefer bir refîk tap bu yolı
Ayağ yalın gidebilmen dur eyle fikr-i kallâş[216]

Refîk öz amelindür yanunca burdan apar
Horâk-bendeligün Hakka burda eyle telâş

Bebem emânete hergiz hıyânet itme eger
Biri sözin sene tapşırdı sırrın eyleme fâş

Açık danış sözi terpetme baş uzatma elün
Lecâcet eyleme tünd olma dey yavaş ü yavaş

Sen özgenin sözine gepleşende söz katma
Katanda su düşer od üste kaynamaktan aş

Menim nasîhatim itmez eser budur cehti
Ki az[217] od ile alışmaz odun kim oldı yaş

Mene diyirler hakîkat yohı sözinde eser
Behişte meyl cehennemden itmez istîhâş

Belî bile dutaruk doğrudur bu söz amma

[216] 10-M
[217] -az: öz M.

Ürek ki yanmadı gözden üze tökülmez yaş

Diyirler zâhid sâlûssa halk sâde vü sâf
Menim kimi deliye rind ü zîrek ü kallâş[218]

Acuşma havsala kıl Heydecî çevür salavât
Danışma ağzıyü yum matlabın koy üstüne daş

Diyirler ârif-i hak heş ü beşşdür besâm
Hemîşe tâlib-i dîdâr-ı şâddür beşâş

T[205] M[205]

V.

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

Oğlum ata uşâğına virsün gerek emek
Her söz ata diyer ona virmak kulak gerek

Men imtihân ü tecrübe itdim her ol oğul
Oldı ata- anasına âkk tapmadı çörek

Dânâya ol gulâm sene örgedüp edep
Üstâda kulluk eyle veripdür sene emek

[218] -kallâş: evbâş M.

Hürmet eyle kocaya konağı azîz dut

El dut balam yıhılmışa ol âcize kömek

Anla sözi danış dime her yerde her sözi

Endâze koy danışmağa dut ağzıve cehek

Üç zâd yetüp haberde unutma bu üç zâdı

Yol gitme tek gıdâ yeme tek evde yatma tek

Ayrana kıl kanâ‘at eger yoh sikencübîn

Gey ögnüve pelâs eger olmadı ipek

Yey her ne kabağa gelür aş ya pilov

Gey her neme müyesser olur şâl ya börk

Nefs-i şerîr nohtâsını salma boynuna

İster şerâret eyliye vur başına kecek

Her kimseye öküz kimi gösterme boynuzun

İt tek yügürme her göreni kapma ey köpek

Allâha bendelik eyle ol mâlik-i rikâb

Şeytâna olma kul sene kulluk ider melek

Mekr u fesâd rîşesini kalpden kopar

Mihr u dâd tohmunı cân mezra‘ında ek

Dünyâya uyma zâhirine bahma bu karı
Allatmağa seni özüni eyliyüp bezek

Bu süst ahd kimseye hergiz vefâsı yoh
Bu bî-vefâya ger kişiyen bağlama ürek

Vây hâline o kes ki diyer eylemez özi
Öz kûluna amel yeri kat‘an olur derek

Ol kim diyer sözi amel itmez özi menem
Bilmez meselde var ki götürmez melek henek

Bir kes giçen gice yuhuma geldi key filân
Beyhûde söyleme sene olmaz revâ dilek

Men başıma ne kül töküm ay vay kalmışam
Bî-çâre yalvarum kime kimden dutum etek

Çoh Heydecî daruhma gam itme Hudâ’ya ol
Ümîdvâr-ı afv degil yahşi yas ü şek

T[209] M[249]

VI.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

Senün visâlüve ey dost ger men-i nâkâm
Tapum mecâl kamu işlerim tapar encâm

Hayâl-i zülfin ile şâmı eylerem gündüz
Ümîd-i vaslın ile subhı eylerem akşam

O gün ki sen gelen ol gün mene olur nevrûz
Her ol gice sen olan ol gice olur bayram[219]

Odun yahup üregi men nece olum hâmûş
Okun delüp cigeri men nece dutum ârâm

Senen ki veche gelmez men od dutup yandum
Senen ki harce gitmez semâcet u ibrâm

Terahhum eylemedin her ne kadar yalvardum
Cevâbımı demedin her ne eyledim peygâm

Meni bu halkın içinde sen eyledin rüsvâ
Meni bu şehrin içinde sen eyledin bednâm

Senin sürâgüve itdim sefer vilâyetden
Senin gümânüve kıldım bu zahmete ikdâm

[219] 3-M

Nece edim mene yâr olmasa eger tâli’
Hara gidim mene sâz olmıya eger eyyâm

Mene hamı didiler kıl hazer o kâkülden
O halkaya düşen olmaz halâs oldum hâm

O işvedür sene ya fitne gamze ya peykân
O hâldür söyle ya dâne zülüfdür ya dâm

O gonca ya senin ağzın o turre ya reyhân
O lâle ya senin avurdın o nukre ya endâm

N’olur veren mene bir bûse ey üzi alma
N’olur bahan mene bir lahza ey gözi bâdâm

Yakînim oldı men ölem yetişmemiş kâma
Cihânda olmıya bir kes menim kimi nâkâm

Menim mezârımı her kimse istedi tapsun
Getürsin ucına toprağı etsün istişmâm

O od ki sen mene vurdun menim mezârımdan
Gelür yanuk ciger isi edince haşr kıyâm

Rızâdur ölmağına Heydecî bu dirlikden
Eger gelen başının üste cân veren hengâm

T[212] M[259]

Telmîh

VII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

Men ol refîk-i şefîkî dürüst peymânem
Herîf-i hücre vü germâbe vü gülistânem

Bugün özi sözi düzgün eger tapulsa menem
Bu söz degil men özüm bu sözümde bürhânem

Menem ki mihr u vefâ meslekinde sâlârem
Menem ki sıdk u safâ kişverinde sultânem

Demem vefâ vü safâda menim nazîr yohum
Velî vefâ vü safâ kâlıbında men cânem

Ne kadar her nece ey dost kulluk olsa buyur
Kabakta hazır hidmet mutî-i fermânem

Men ol belâya düzen cân üzen cefâ çekenem
Hemîşe dost yolunda gadâya kalhânem

Makâm-ı azmde ağzun kimi güzel cem‘im

Bu hâle bahma ki zülfün kimi perîşânem

Mene diyirler ne çoh kara gözleri ögeren
Belî menem ki bu gül üzlere gazelhânem

Menem ki şûr u muhabbetde şöhre-i şehrem
Menem ki mihr u meveddetde câr-ı devrânem

Tikildi çignime Heydecde dağdağan ağacı
Bile düşüp ki bu günler mukîmi Tahrânem

Menimle çoh oturup durdılar düşünmediler
Ki men kime göre âvâre-i beyâbânem

Eger dolandı telaş itdi neçe gün her kim
Yetişti kâma meger men henüz veylânem

Diyirler yohsa degil pâk niyyetün itmez
Sözin eser ne bilüm men özümde hayrânem

Hani o kes ki çıhara cânımı bu hayretden
Özün Hudâ menede rahm kıl müselmânem

Irak degil kereminden eger giçen menden
Sene günâh çoh itdim bugün peşîmânem

T[214] M[262]

VIII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

Eger o yâr mene bir gice olur mihmân
Bu cânı mende ayağında eylerem kurbân

Şikâyet eylemerem birde tâli‘mden eger
Kabûl eylese kurbânluğa meni cânân

Yohum hirâs ölümden hani belâ kılıcı
Diyün gele mene bu baş kadâyadur kalhan

Yazup kazâ kalemî âdıma gam u elemi
Yeter mene sitem-i çarh tâ varımdur cân

Cihânda oldı menim kısmetim gam u mihnet
Nasîbim oldı menim rûzgârdan hicrân

Sanem ne çoh senün üstünde söz gelür özüme
Bilen ne kadar şemâtet mene yeter her yan[220]

Senin hayâlüve öz hânmânımı pozdum
Sene göre eyledim terk-i ülke vü eyvân

[220] 6-T

Senin yolunda neler çekmişem Hudâ bilsün
Sanum cefâlarımı sanmağı degil âsân

Ne çoh belâlara düzdüm didim ürekte meger
Visâlüve yeterem derdime olur dermân

Senin mene üregin yanmadı ta‘accüpdür
Getürdi rahm menim hâlime zemîn u zamân

Neden kapunda menim kulluğum kabûl olmaz
Ne kadar ger çekerem cevr görmerem ihsân

Kime[221] şikâyet edim kimse yoh yeten dâda
Kime elinden edim dâd yoh iden dîvân

Ürek yanar men eger nâle eylesem ne aceb
Odun yananda gelür cûşa seslenir kazkan

Kebâbı sîhe çeküp koy od üstüne yel vur
Eger sızıldamadı mende eylemem[222] efgân

Hanî ölüm ona versin cezâ-yı hayr Hudâ
Odur bugün atadan mihribân mene anadan

[221] -kime: neme M.
[222] -eylemem: itmezem M.

İder halâs nüfus-ı kuyud-ı mihnetden
Olur onınla yavuk istirâhata insân

Menem ki vâlih u mâtem hemîşe sergerdân
Menim murâdıma hergiz dolanmadı devrân

Asıldı börkime Heydec'de mühre bu eyyâm
Olup veten mene dâru'l- hilâfe-i Tahrân

'İnânı elden alup gerdiş zamânı meni
Bu şehre saldı bu şehri Hudâ ide vîrân

20 Metâ-ı sabrımı kıldı gül üzliler târâc
Bisât-ı dînimi bu kara gözliler tâlân

Tarağı koy yere ey sevdügüm hayâlim tek
Dağutma kâkülüyi itme tellerün efşân

Gönül kuşı eyliyüp kâkülün içinde luvâ
Terahhum eyle ona lânesizdür ol hayvân[223]

Sanem sen itme bezek koy bezek ide tâvus
Güzel sen itme gözün sürme koy ide ceyrân

Ayağa dur özüni çoh begenmesün şimşâd

[223] Ona terahhum eyle lânesizdür ol hayvan: M

Otur yere özüni artuk ögmesün terlân

Bahâr isi gelir isteri gögersin gül
Kadân mene gele sâkî ayağa dur sallan[224]

Senin elinde getür tövbeden edeyim tövbe
Alum çeküm başa peymâne sındırım peymân

Mene diyirler ürekten gül üzliler mihrin
Çıhar bu olmıyacak Hak bilür yohı imkân

Evin delinmeye zâhid meni o çağ danla
Gören bu sâdeleri bâda virmeyen îmân

Bugün mene kocalık tâ bilür cefâ eyler
Görüm ki pîr olasan dur balam getür kalyân

T[239] M[268]

IX.

Mef‘ûlü mefâ‘îlün mef‘ûlü mefâ‘îlün

Düşdi bu gül endâmın tâ başıma sevdâsı
Dünyâ mene üz koydı hengâme vü gavgâsı

[224] Gele kadây mene sâkî ayağa dur sallan: M

Bu şûh-ı perî-çehre âşûb salup şehre
Ol gamze-i câdûsı ol nergis-i şehlâsı

Bu dilber-i bî-mihrin âhir heves-i aşkı
Kıldı meni bu şehrin dîvâne vü rüsvâsı

Kılmış meni bir gül üz âvâre aceb bilmez
Men tek degilem beşyüz var âşık-ı şeydâsı

5 Virdi bu büt-i Çînî târâca dil ü dîni
Ol turre-i müşgînî ol ârız-ı zîbâsı

Ol sünbül-efşândur ya zülf-i perîşânı
Ol servi hırâmândur ya kâmet-i ra'nâsı

Men göz götürüm ondan dünyâya göre hâşâ
Dünyâya beraberdür bir lahza temâşâsı[225]

Bu dağların oldık biz Ferhâd ile Şîrîni
Bu çöllerin oldık biz Mecnûn ile Leylâsı

Ey reşk perî aşkın ger yahdı mene cânı
Şem'ün odına yansun pervâne ne pervâsı[226]

[225] 7-M
[226] Neyleyüm felegün devri bu oldu takâzâsı: M

Öz yârüyi incitmak cânâ ciheti n’olsun
Menden öziyü dutmak âyâ n’ola ma‘nâsı[227]

Kuş tek üregim uçdı zülfin teline düşdi
Saldı meni bu dâma ol dâne temennâsı

Egdi meni yay tavrı gül üzlülerin cevri
Neyleyim felegin devri bu oldı takâzâsı

Bu hoş amelin zâhid olsun özive â‘id
Dey her ne diyin senle kimse yohı da‘vâsı

Sâkî elimi dutsa vasla yeterem yohsa
Yoh fâyidesi şahsın öz sâ‘î vü tekellâsı

Bedbaht güni kara bu âşık-ı âvâre
Ne âhiret u dîni ne zâhir dünyâsı

Kimse tanumaz men tek bu gevher-i nâ-pâkı
Ol sûret-i nahsı tek bâtıldur heyûlâsı

Çoh danlama koy gitsün bahtı biledür netsün
Nevmîd degil yetsün feryâdına Mevlâsı

T[250][228]

[227] 10-12-M

X.

Müfte‘ilün fâ‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

Kıldı meni tâze-den bir gözü şehlâ deli
Bülbül-i şeydâ kimi bir gül-i hamrâ deli

Mezhebi atdum Hudâ oldum aceb bütperest
Eyledi men kâfiri bir büt-i zîbâ deli

Kays abes olmadı çöllerin âvâresi
Kıldı o bî-çâreni işve-i Leylâ deli

Kimsene bu âlemin olmadı dîvânesi
Beyhûde bîcâ meger oldı Züleyhâ deli

Emr-i kazâdur gerek çâresi yoh eylesün
Husrev-i Şîrîn deli Vâmık-ı Azrâ deli

Mende meger bî-sebep âleme bâz olmuşam
Âh menide itdi bir zülf-i çelipâ deli

Kâfir u tersâ kimi yoh mene rahm eyliyen
Olmıya hîç men kimi kâfir u tersâ deli

Âşık eger itmesün sabr mezemmet yohı

---

[228]-M

Oldı görende güli bülbül-i şeydâ deli

Siz meni az danliyün bu meger az gussadur
Ebleh u nâdân olup ‘âkıl u dânâ deli

Zâhid-i peşmine pûş âbid-i keşkîne hâr
Oldılar ârif velî men niye âyâ deli

Zâhid-i bî-çâre çoh itme mezemmet mene
Yohsa idipdür seni fikret-i bîcâ deli

Fasl-ı bahâr olmadı gelmedi gül mevsimi
İtdi meni hasret-i şâhid u sahbâ deli

Kış gene başdan dutup oldı hazân tâze-den
Siz görün âhir meni itdi bu sermâ deli

Gussa vü gam hâne-i sabrımı itdi harâb
Billâh idipdür meni mihnet-i dünyâ deli

Gör gene tâkat yohum sâkîyi şûrîde dur
Men deli vü sen deli sâgar u mînâ deli

Mutrib ayağ üste dur bir bile nâz eyleme
Sen ki degildün bile ey büt-i ra‘nâ deli

Hemheme-yi sâzdan zemzeme-yi neyden
Vâlih ola Müşterî zühre-i zehrâ deli

Kıssa-i Kazvîn eger nazma çeküm şerhini
Halkda yoh tâb bü mantık gûyâ deli

Yoh diyin ilhâniye vâli bâ iktidâr
Besdi bizi eyledi nâle-i zurnâ deli

Arşa dayandı besî tabl u nakkâre sesi
Düşdi zühal seyirden oldı süreyyâ deli

Söyle Muganni ne var üst u başun yırtaran
Eyleme dîvânelik çoh bile olma deli

T[247] M[255]

XI.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

Görün bu kaş ü gözi kara şûh ceyrânı
Salup dalıca meni gezdirür beyâbânı

O çağ hayâlimi pozdı ki yel esüp degdi
Dağutdı[229] çignine ol zülf-i anber efşânı

[229] -dağutdı: dağuldı M.

Üzinde hâlini gördi belâya düşdi gönül
Belî özüni salur[230] dâma kuş görür dânı

Hayâlimi dağudur hâlimi ider gatuşuk
Düşende yâdıma ol kâkül-i perîşânı

Sabâ o sevdigime söyle tellerin tarama
Tarağı alma ele salma vahşete cânı

Yarâlu gönlümi cânâ bu kadar incitme
Dağutma zülfüyi doldurma bağrıma kanı

Nece bu mug-beççe uydurdı aklını âhir
Çıhardı dînimi elden apardı îmânı

Men olmuşam kocalık hâletimde kolı çak bâz
Diyün gele bu temâşâya Şeyh-i San‘anı

Mene diyirler ki sen işlerinde muhtâren
Hamu diyir pis adamdur eger disem hani

Demem irâde özilen degil işim amma
Degil irâdeye lâzım irâde-i Sâni

[230] -özüni salur: salur özüni M.

Bil ey balam bu degil cebr cebr-i bâtıldur
Bilen bilür bu sözin yoh menimiçü takazâsı

Belî adam öz işinde o çağ olur muhtâr
Başardı itdi özinden ırak imkânı

Bugün biri edebilmez hilâf-ı dırnakça
İşinde her nece ol gün yazuldı fermânı

Bu nükteli danışuk ok kimi batar câna
Özün kenara çeke kimse yohdı kalhânı

Bu çölde azdırur âdem balasını şeytân
Meger ki sahlıya Perverdigâr insânı

Sabah ü şâm ider Heydecî du‘â ki Hudâ
Ölen zamân ide ondan ırak şeytânı

T[248] M[269]

XII.

Mefâ‘ilün fâ‘lün mefâ‘ilün fâ‘lün

Gönül çıhar başdan bu hâm sevdânı
Senin elin çatmaz deren o heyvanı

Çibin kapabilmez şikâr-ı şehbâzı
Toyuk tapabilmez makâm-ı terlanı

Nece derer şel el ağacda almanı[231]
Çolak dutar hardan kaçağda ceyrânı

Dolandurur heryan hemîşe ser-gerdân
Dalıca bu sûret men heyûlânı

Bu hûridür çıhmış cihâna cennetden
Ferişte dür giymiş libâs-ı insânı

Apardı bir görcek bu gözleri göyçek
Ürekten ârâmı elimden îmânı

Meni omuz devirdi o dâne-i hâli
Belî gider hûşı görende kuş dânı

Aceb dûçâr oldum esîr-i hâr oldum
Hudâ harâb etsün bu şehr-i Tahrânı

Atala her yan ok geçüp gidim yol yoh
Dutupla her semti kesüpler her yanı

Ayağa dur sâkî bu derd u gam çağı

[231] -almanı: limonı M.

Cihân degil bâkî bu ‘ömrdür fânî

Bu künc-i mihnetde dâruhdum elbetde
İder gene gönlüm heves gülistânı

Felek meni atdı kırâğa Heydecden
Gayıtmağa yohdur o kende imkânı

Gül üzliler vasfın bu âşık-ı miskin
Hemîşe bülbüldür gülin gazelhânı

Gelüp bu bîmâra özün eyle çâre
Olur menim derdim senünle dermânı

Sağalmadı dâğ-ı gönül gel ey sâkî
Elinden ol câm-ı alum verim cânı

O çağ geçdim men bu dâr-ı dünyâdan
Her ol ki âşıkdur ohur bu dîvânı

T[294] M[309]

Arz-ı akdese vârid olanda ‘arz oldı

XIII.

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘îlü fâ‘ilün

Yâ Hazret-i Alî Rızâ şâh-ı ‘arş-ı câh
Şâh u gedâya bâr-gehindür penâh-gâh

Mevlâ harâyıma yetişen yoh getirmişem
Bu rûzgâr hâdisesinden sene penâh

Ger bu çemende çatmadı gül şâhına elim
Geldim senin gülün eteginde olum giyâh

Ol kimse dostdur sene men dostam her ol
Düşmendi düşmenem ona Allâhdur gevâh

Âlemde men ki istemedim âr u nâm u neng
Dünyâda men ki istemedim mâl u câr u câh

Sevdüm seni Hudâ bilür ol çağ kim anladım
Sen hüccet-i ilâhsın u şart-ı lâilâh

Ey dâd burda olmıya ger derdime devâ
Ay vay senden olmıya ger hâlime refâh

Hâr eylemak konağı degil resm-i rûzgâr
Red eylemak gedânı degil şân-ı pâdişâh

Bu âsitâne koymuşam üz yüz ümîd ilen
Üzme ümîdimi eyleme sa‘imi tebâh

10 Üç matlaba göre kapuva geldim istiyen
Kılsun kabûl her üçüni Hazret-i İlâh

Evvel meni bağışlıya ger etmişem hatâ
Geçsün menim günâhımı ger kılmışam günâh

İkincisi nasîb ide birde gene gidim
Ceddin Hüseyin zîyâretine *rûhuna fidâh*[232]

Amma üçüncisi olur üç emirden biri
Allâh özi bilür ona zâd olmaz iştibâh

Olma rızâ gene kayıdup Heydece gide
Kalbinde gam dilinde gile sînesinde âh

T[228] M[264]

XIV.

Fâ‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

1 Bağrım ey dost dönüp ayrılığından kana
Pes haçağ ayrılk eyyâmı yeter pâyâna

Ger yazum ayrılığun şerhini sığmaz kaleme

[232] Ruhumuz ona feda olsun

Ger sanum derd u gam u gussamı gelmez sana

Her nece derde bu ümîd ile tablaşdı gönül
Kim yeter vaslüve derdi yetişür dermâna

Oda vurdı özüni belki yetişsün sene cân
Od dutup yandı nece şem‘a yanar pervâne

Üziyü istedi her kim göre gördü ölümin
Vaslüve istedi herkes yete yetdi câna

Senin ümîdive atdım özimi deryâya
Elimi dut düşüp ‘ömrim gemisi tûfâna

Seslerem dâda yeten yoh baharam etrâfa
Nece tek kaldı koyun çölde bahar her yana

Günüz oldı gice her kuş gider öz lânesine
Gün batan çağı meger men ki yohumdur lâne

Gâh keklik kimi mesken eyledim kuhsârı
Gâh baykû kimi menzil eyledim vîrâne

Üzdüm öz cânımı tâ baş çıharum bir cihete
Pozdum öz vaz‘ımı tâ iş yetişe sâmâna

Mene bir gelmedi rahmin senin ey dost aceb
Menim ahvâlime yandı üregi bî-gâne

Özün insâf vir ey dost eger özgelere
Men edim şükûh elinden yeri vardur ya ne

Necesen imdi diyüm özgeye gizliyen sözimi
İderem şerm gene la‘net-i Hak şeytâna

Men senin âdive berk itdim o gün peymânı
Men senin yâdive çekdim o gice peymâne

Sevdügüm tâ seni sevdüm elim işden sovudu
Düşdüm öldüm ki döşüm oldı nişân peykâna

Men ki sinnim degil ol kadırlar insân kocala
Bilmerem şek varum otuz beş olupdur ya ne

Gözimün nûrı gidipdür dizimin kuvveti yoh
Baharam gözgiye sakalıma düşmüş dâne

Senin ey mihr u vefâsız sitemün kıldı koca
Meni dönderdi ucâ kâmetimi çevgâna

Mene Îrân bu fezâsıyla dönüpdür[233] kafese

[233] -dönüpdür: dolanmuş M.

Mene Tahrân bu safâsıyla dönüp zindâna

Gör haçağdan senin ardında celâ-yı vetenem
Bî-mürüvvet n'ola rahmîn gele bu veylâna

Sen meni hâr eyledün men sözi çılpak diyerem
Sen mene zulm eyledün and içerem Kur'âna

Kimün aşkı meni çekdi Cebel-i Hamrîne
Virdi dînim kimi sâmânımı kim tâlâna

Kıl elinden geleni kimseneden bâk yohum
Her ne bilsen eyle yohdur yetişen dîvâna

Dögeren dög sögeren sög keseren başımı kes
Düzerem çâre yohumdur giderem fermâna

Rahmsız az sene yalvardum o gün ağlamadum
Demedim gel meni gaytarma gene Tahrân'a

Ol harâb olmuşa gitsem gider elden dil u dîn
Ol yıhılmuşda mene sadme deger îmâna

Sîneme sâdelerin ta'nası her yan yetişir
Nece da'vâda gelür nîze vü ok kalhâna

Meni bir kiprigi ok kaşı kemân zülf-i kemend
Gözi câdû sözi fitne eylemiş dîvâne

Yürişi kâzdür ohşar bahuşı âhûya
Gidişi keklige benzer gelişi terlâna

Gamze vü gunc danışmağı işi ’işve vü nâz
Seherdür bahmağı gelmez bile zâd devrâna

Bu perî çehreye ‘âlem diyer âdem balası
Men ki her ne bahuram ohşarı yoh insâna

Öziyi dut göziyi yum eyleme şehr-i şulûg
Ey gözi fitne bugün halka sözi efsâne

İndi bildim seni görmiş o gün ol kes ki didi
Tâzelükde gene bir Türk gelüp Îrân’a

Öziyi itme bezek hâr eyleme tâvûsı
Gözive sürme çeküp virme acuk ceyrâna

Kara göz sürmeni neyler niye zahmet çekeren
Yoh diyen kâkül-i efşânına lazım şâne

Gül olur hâr eger üz getiren gülzâra
Serv olur mât eger düşse yolun bostâna

Kâkülün bendine[234] keklik kimi bend oldı gönül

Seni Allâh muhabbet eyle o hayvâna

Gice gündüz yolu gözlerem ârâm yohum

Geh otaka giderem geh çıharam eyvâna

Heydece kimse giden yoh[235] ki ehibbâya yazum

Tikmeyün göz yola yoh gelmegim ol sâmâna

Bile belli olur olmaz yetişak bir birine

Oldı ümîd bu nâkâma bedel hırmâna

O yıhılmuşda nedür sırrı tapulmaz bereket

Kimse ol kentde batmaz çöregi ayrana

Bu sözüm ba‘zılara müştebeh etmiş garazı

Deliye yohsa melâmet eylemez ferzâne

Ger men öz derd u gam u gussamı nazma getirem

Ohıyanda der u dîvar gelür efgâna

3.2.4. Gazeller

T[299] M[313]

[234] -bendine: târına M.
[235] -yoh: olsa M.

Harf-i Elif

Münâcât

I.

Müfte‘ilün fâ‘ilâtü müfte‘ilün fâ

Gel meni Allâh özin Hudâ’ya bağışla
Fahr-i Rusül Hatm-i Enbiyâ’ya bağışla

Hakk-ı Ali-yi Velî vü vasî-yi Resûle
Fâtıma’nın çekdigi cefâya bağışla

Sıbt-ı Peyamber Hasan ikinci imâma
Kardaşı mazlûm-ı Kerbelâ’ya bağışla

Seyyid-i Seccâd u oğlı Bâkır-ı ilme
Sâdık-ı evlâd-ı Mustafâ’ya bağışla

Mûsa Kâzım’ı çeken belâya meni giç
Oğlı onun Hazret-i Rızâ’ya bağışla

Cûd u atâ sahibi Takî vü Cevâd’a
Hazret-i Hâdî o reh-nümâya bağışla

And seni virerem on birinci imâma
Askerî ol mîr-i asfiyâya bağışla

Sahib-i asr ol imâm-ı kâyim u gâyib
Hüccet-i dîn Hatm-i Evsıyâ'ya bağışla

Büzr u Selmân-ı Farsi'ye meni giç
Câbir u Ammâr-ı Pârsâ'ya bağışla

Bedr u Huneyn u Uhud şehîdlerine
Hürmet-i katlâ-yi Nînova'ya bağışla

Hâcetimi kıl revâ atamı anamı
Eyle rızâ kavm u akrabâya bağışla

Cümle müselmânları Resûl-i Kerîm'ün
Ümmetine itdigi du'âya bağışla

Yoh amelim i'tikâd-ı pâk varımdur
Sen meni her pîr-i pâk-râya bağışla

Bârî-yi Hudâ'ya cevânlığımda eger men
Anlamıyüp düşmüşem hatâya bağışla

Ey kim ohursan bu nâmeyi söyle yâ Rab
Heydecî vü zâr u bî-nevâya bağışla

T[188] M[209]

Harf-i Bâ

II.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

İşitmişem iki zâd var getirmek olmaz tâb
Biri firâk-ı ehibbâ ikinci fıkd-ı şebâb

Bugün mecâli ganîmet bil ey cevân kalmaz
Hemîşe ‘ömr gülistânı hurrem u şâdâb

Hudâ bu âlemi esbâb âlemi yaratup
Gerekdür âdeme matlûba yetmağa esbâb

Kılup meşiyyeti muhtâc halkı bir birine
Degil güzâf bilür hikmetin *ulu'l-elbâb*[236]

Piyâde gitmağa yoldaş eger yohun tâkat
Yubanma vakt geçüp bir ulağ özünçün tâb

Mecâzı dut kabâğa tâ tapan hakîkate yol
Dime ne veche gelir akl u asl u istishâb

Otur söze kulak as örgen ey oğul ahlâk

[236] Akıl sahipleri.

İşit nasîhatimi yâd dut balam âdâb

Atasına âkk olan ey balam çörek tapmaz

Anaya kulluk eyle ger o da yohundur tâb

Kuzum nazarda hemîşe özün aruk sahla

Neçün ki gök koyunın başını keser kassâb

Kişi Tarı seni dünyâda halk idüp âzâd

Sen özgeni özive isterin neden irbâb

Kanâ‘at eyle azîz ol hemîşe her yerde

Gelir elinden eger vir çörek sen ol erbâb

Hudâ mukadder idüp rûzını sene yetişür

Nedür bu hırs salursan yere göge kullâb

Menem ki şâh u gedâdan tama‘-ı dişin çekdim

Menim yanımda yoh farkı tâcir u tûntâb

O kes ki tâ‘at u takvâsı var onın kulıyam

Ne ol ki gırhdı üzün itdi sürme vü sürh-âb

Namâz kılmak içün gördi Heydecî yohdur

Liyâkatı eyledi terk-i mescid u mihrâb

T[189] M[204]

Harf-i Cîm

III.

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘îlü fâ‘ilün

1 Sûfî buyurdı seyr u seferdür gama ‘ilâc
Giydim çaruk ayağıma aldum ele ağac

Yer kalmadı ki gitmiyüp orda dutum sürâg
Bir kes tapum meger kim ide derdime ‘ilâc

Bilmüş kamu ki yahşi gıdâdur sikencübîn
Ammâ ne fâyide ki selâmet degil mizâc

Men bu yoğun ağacı nece eyliyüm kucak
Men bu uzun tenâbı nece eyliyüm kulâc

5 Eyle ürekte nakş gül üzler muhabbetin
Tapmaz bu memleketde gümüş sikkesiz revâc

Terk eylemez muhabbetî ol kim ki tıyneti
Zer âleminde tapdı muhabbetle imtizâc

As cân kulağına bu sözi tenbel olma dur
Git işle tap çörek yohı îmân Hudâ'ya ac

Çoh hırs mâl kazanmaga vurma ma'âş içün
İtmek gerek telâş velî kadr-i ihtiyâc

Gel himmet eyle hacetüyi kes bu halkdan
Meşhûrdur ki şîri ider tülki ihtiyâc

10 Muhtâcdur harîs kanâ'at kılan ganî
Ger bu yalın ayağı onun var başında tâc

Nefsin uşakdur dile virme uşağa üz
Tapşur Hudâ'ya işleri şeytâna virme bâc

Dünyâ arûsını erene gördi Heydecî
Yohdur vefâsı eylemedi meyl-i izdivâc

T[190] M[250]

Harf-i Râ

IV.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Bugün eziyyet-i yâr u mezemmet-i ağyâr

Hudâ bilür ki meni ‘ömrden idüp bî-zâr

Mene bu akl eziyyet ider dur ey sâkî
Getür piyâle apar aklı cânımı kurtar

Binây-ı ‘ömrimi bir câm ilen eyle vîrân
Degil bu ‘ömr meger mâye-i gam u âzâr

Katıp nece devenin çignini yük altında
Sıhar sıhup meni bu rûzgâr-ı nâhencâr

Gül özün eşige atdı perdeden ay vay
Evim yıhıldı ki bundan sora işimdür zâr

Hani o kes ki menim hâlime yana üregi
Harâ gidim kime öz derdimi edim izhâr

Mene mezemmet iderler ki sen eme yaraman
Bu doğrudur men özüm bu söze varum ikrâr

Sögüd ağacına itmek gerek bu îrâdı
O da menim kimi gelmez eme getirmez bâr

Diyirle lâf muhabbet vuran belâya düzer
Yalan dimezle menim hak söze yohum inkâr

10 Düzen belâya[237] menem Heydecî eger getürem
Beyâna hâlimi ağlar mene der u dîvar

T[191] M[257]

V.

Mefâ‘ilûn fe‘ilatûn mefâ‘ilûn fâ‘lûn

1 Bahâr-ı ömr hazân oldı yağdı başıma kar
Bugün gül üzleri sevmak olup menimçün ‘âr

Mene diyirler kocaldın cevânlık itme velî
O zâd kim oldı tabî‘î nece zevâl tapâr

Men eylerem bu muhabbet odun ürekte hamûş
Eger harâreti zâyil ide özinden nâr

Muhabbet ehli melâm u mezzemmete bahmaz
Bu sözlere kulak asmaz eger hakîkatı var

5 Men ol kesem ki hevâ vü hevesle meşhûrem
O ser-hûşem ki adım aşklan olupdur câr

Yapuşdurar iki bîgâneni alâka-i aşk
Birin birine nece iki tahteni mismâr

[237] -belâya: cefâya M.

Eger güzelleri sevmak menim günâhımdur
Bu bir günâhdur ondan men itmem istiğfâr

Sabâ peyâmımı cânânıma yetür dey ki ey
Sözi yalan özi nâ-mihribân vefâsız yâr

Sene göre götürüp menden el kamû akvâm
Senin yolunda şemâtet ider mene ağyâr

Eger sen isterin ey mug-çe Şeyh-i San‘an tek
Buyur salum kocalık çağı boynuma zünnâr

Boyun belâsın alum dur ayağa makdemüve
Nisâr kılmaga yoh baş ü cân içün mikdâr

Kadân mene gel otur devreve gezim dolanum
Nece gezer dolanur devr-i merkeze pergâr

Sene eser eylemez ey aceb menim âhım
Men âğlıyanda gelir nâliye der u dîvâr

Harâ bu halkın elinden gidim ölüm rahat
Görün menimçün olupdur bu güng dünyâ dar

Adam ki istemez ölsün öz ihtiyâr ilen

Bu herze halkı görür ölmağa olur nâçâr

T[193] M[274]

VI.

Fâʻilâtün fâʻilâtün fâʻilâtün fâʻilün

Ey gönül gel sen[238] bu yâr-ı bî-vefâdan el götür
Koy seni bu derd öldürsün devâdan el götür

Yâr u yoldaşdan ümîd üz kavm u kardaş isteme
Yumgilen bîgâneden göz âşinâdan el götür

Ohşadun gül üzleri ögdün bu kara gözleri
Hâsılı n'oldı heves besdür hevâdan el götür

Fitnedur aşk-ı mecâzi fitneden korkmak gerek
Aşk-ı nefsâni hatâdur bu hatâdan el götür

Ey meni gözden salan mihr u vefâsız sevdügüm
Ger yohun mihr u vefâ bari cefâdan el götür

Va'de virmişdin nece oldı ʻahd kılmışdın hani
Kim didi sen ʻahdiyü sındır vefâdan el götür

Zâhid-i bî-çâre besdür bir bile kıldun namâz

[238] -Gel sen: sen gel M.

Sübha vü seccâdeni yık bu rîyâdan el götür

Bir bile ey hâce yığdın mâl-ı dünyâ doymadun
Tâ ne vakte hırs bu fânî serâdan el götür

Tâcir-i bed-nefs hoş zâhir Peyamberden utan
Besdür ey nâ-merd tenzil u ribâdan el götür

10 Ey dadaş geçdi cevânlık mevsim-i sûr u sûrûr
Yık bisât-ı ‘işretî seyr u safâdan el götür

Tâ bilürsen akla kulluk eyle nefsin burnın ov
Düş perîler ardına dîv-i degâdan el götür

Öz gümânın da budur men ‘âkıl u ferzâneyem
Lâf vurma Heydecî bu iddi‘âdan el götür

T[199] M[304]

VII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Bu rûzgâr giçer yahşi rûzgâr gelür
Gönül daruhma gam itme ki gamgüsâr gelür[239]

[239] Mısra yerleri farklı

Duman dutup yerüzin ger yağar havâdan kar
Giçer gider bu soyuk kış gene bahâr gelür

Eger o çağ ki sefer itdi yâr gitdi baht
Hoş ol güne kayıdur bahtlan o yâr gelür

Gice günüz çekerem âh tikmişem yola göz
Görüm haçağ gene ol yâr-ı gül-izâr gelür

Solup cevânlığımun rengi baş u kaş ağarup
Belî bahâr biter lâle kışta kar gelür

Telesme bu şehûn ‘ahdinde ger sitem yetişür
Bu şehr-yâr gider ayrı şehr-yâr gelür

O şeh ki düşmene satdı ra‘iyeti gördün
Nece ecel ohuna sînesi dûçâr gelür

Dolanma boş bebe cân git özinçi bir iş tap
Dime mene ki begem kesb u kâr ‘âr gelür

Adam o çağ ki gelür konşı borcını ister
Başarmadı vere dünyâ gözine târ gelür

Meselde var ki igid ondı dokuzı döndi
Öginde olmadı paltar nazarda hâr gelür

Varum aceb ki eger her nece libâs olsun

Giyende ögnime men kısa ya ki dar gelür

Alup kemend sıfat tesbihi ele zâhid

Bahar göre ki haçağ dâmınâ şikâr gelür

Bu hâli terk eyle mühmel danışma Heydeclü

Bu sözde ba‘zıların kalbine gubâr gelür

T[200] M[276]

VIII.

Fâ‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

1 Siz bahun bahta her ol kes bize hemsâye gelür

Bize bür ağrı olur derd u gama mâye gelür

Konşudan konşuya ger aş gider kurma gider

Bu bizük başımıza daş gelür ü kaya gelür

Ger bu ma‘lum olup günden ışık âya yeter

Natı aydan dutulur gün üzine sâye gelür

Heydecî hîç danışma eyle öz pâyüve şükr

Düz eger başüve gögden kecek u pâye gelür

Ger elinden duta yerden göge âsân aparır
Ol ki gögden yere şânında onun âye gelür

T[201] M[267]

Harf-i Zâ

IX.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

Varum hayâl ger ey dost olsa bu kış yaz
Senin havaya gene kuş kimi idem pervâz

Gönül hemîşe çeker hasretin gene gelesen
Nece ider kazalak ârzû yetişsün yaz

Bugün bile bu garîbi sıhupdur ayrılığın
Bu kısm ile demiri bâver itme sıhsun gâz

Gözüm yolunda kalup ta haçağ gelir peygâm
Kulak dutup kapuya ta haçağ yeter âvâz

Senin sürâgüve evden çıhum çöle kem kem
Nedür ‘ilâc dutup bu yolı gidim az az

Sene yeter idesen nâz ey Arap balası

Bugün müsellem olupdur sene Irak u Hicâz

Menem ki dönmedi bir yol murâdıma eyyâm[240]
Menem ki olmadı birgün felek menimlen sâz

Meni bu şehrde bir âlâ göz şikâr itdi
Nece gögerçini göyde şikâr ider şehbâz

Dügün dügün teli her yan üzinde kesmeleri
Edip vilâyet-i Tahrâ'nı hıtta-i Ahvâz

10 Olar ki vasf eyleyüpler safâda Şîrâzı
Mene güman yohı tercih Heydece Şîrâz

T[202] M[207]

X.

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

1 Her kış dalıca yaz gelür her gice günüz
İmdi ki gün batup karalukdur telesmiyüz

Lokmân buyurdı çölde itürdüz yolı gice
Mâldan inüp edüz oturak ta ola günüz

[240] -eyyâm: devrân M.

Çohlar güman idüple yalan dânı doğruya
Kuş bes ki gışkırur hele yersüz ohur horuz

Her kim bugün diyer ki menem sâhib-i zamân
Alanmiyüz zamân zuhûr olmiyüp henüz

Mirzâ Rızâ'nın oğlı diyirler imâmdur
Bu sözleri adam işitende olur kuduz

Ger bu deli imâm ola pes men Peyamberem
Ger bu Peyamber olsa menem yohsa Hürmüz

Bu fırkaya Peyamber olanda bile bizü
Dân itme olsa ba'zılara ger Hudâ öküz

Yol menzile odur ki Peyamber verüp nişân
Hoş hâline o kim bu yolı dutdı gitdi düz

Hak cid u cehd eyliyene gösterür yolı
Üz gayr-ı Hakka koyma sene Hak getürsün üz

Hâcet aparma bendeye mahlûka tikme göz
Allâhdan özgesi ola her kim ümîdin üz

Mahz-ı bahâneyi halka ohur vâ'iz Heydecî
Hak bendesin behişte aparmaz bahânesüz

T[207] M[273]

Harf-i Lâm

XI.

Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün

Gönül ağlama ağlama gülgilen gül
Bahâr oldı geldi gene gülşene gül

Bahârın yeli rûhımı kıldı tâze
Çekâvek sesi tab‘ımı itdi şengül

Degil akıldan tövbe gül mevsiminde
Hani sâkî şûh u şîrîn şemâyil[241]

Dur ey ârızı lâle kaddi sanavber
Gel ey ağzı gül goncası zülfi sünbül

Gönül gülistânında gam rîşesin kaz
Donun gey getür mey otur dey danış gül

Bile faslda tövbe kılmak hatâdur
Gerekmez gide ihtirâm-ı gül u mül

[241] -M

Diyir zâhid itmez menimçün tefâvüt

Kıyâkû-yı kaz ile âvâz-ı bülbül

Bu hayvâna âdem diyirler mene dîv

Bu nâdâna âkıl diyirler mene hül

Oda ûd u anber tökersen ne veche

Bununçün ne farkı kalak u karanfül

Didim zühd ü takvâyı menimlen kayırmaz

Meger tökdüler[242] zâhidin başına kül

Didim yolçıya dân çağı men yoruldum

Şelem çoh ağırdur biraz eyle yüngül

Bu dünyâ denîdur buna arhalanma

Eger hüşyâren gerekmez tâammül

Didi Heydecî gitdi yoldaş yubanma

Budur isterin ağla ya isterin gül

T[208] M[270]

XII.

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘îlü fâ‘ilün

[242] -tökdüler: koydular M.

Fasl-ı gül oldı şişelere dur gülâb kıl
Gel ey güzel devam yohı sen şitâb kıl

Su bilmesin susızlara virmak sevâbdür
Ger isterin sevâb kılan dur sevâb kıl

Bu ins u hâl halkasına sığmaz özgeler
Ger gayrı dost istiye gelsin cevâb kıl

Dur bir ayağa serv özin artuk ögmesin
Gül çoh özin begenmiye üzden nikâb kıl

Keklik ger etse nâz ki kırmızdur elleri
Çek sürme el ayağüya sende hızâb kıl

Dîvâne eyleyüp meni zencir dur getür
Bir gül üzin muhabbeti fikr-i tenâb kıl

Kimdür desün o sevdügüme kim deyüp sene
Bu âcizi firâküve yandır kebâb kıl

Bes tikmişem güzel yoluva göz usanmışam
Çoh intizâr virme mene az azâb kıl

Gel rahme gör yol üste haçağdan oturmışam

Koy başıma ayağ meni toprak hesâb kıl[243]

10 Otuz beş ildi yalvarur Allâha Heydecî
Allâh onun du‘âsınıda müstecâb kıl

T[211] M[260]

Harf-i Mîm

XIII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün me‘fâilün fâ‘lün

1 Hudâ bilür ki men ey dost bî-vefâ degilem
Yohum hilâf u hatâ dost-ı bî-safâ degilem

Vefâ vü mihr eger özgelerde az tapılur
Men özgeler kimi bî-mihr u bî-vefâ degilem

Demem cefâ eyleme men cefâya tâbım var
Velî bu kadar da müstevcib-i cefâ degilem

Sene ne etmişem ey derdimin devâsı bugün
Uzanmışam ölürem lâyık-ı şifâ degilem

5 İlâc yoh meni bu derd öldürür bilirem
Dur ey tabîb ki men kâbil-i devâ degilem

[243] -M

Rızâyam ölmağa ta kurtulum mene birisi
Ger ağlıya men ölenden sora rızâ degilem

Kocalmışam döşümün başımun tüki ağarup
Yohum ürekte heves tâlib-i hevâ degilem

Mene diyirler dime halk içinde men deliyem
Yalan niye danışum düşmen-i Hudâ degilem

Men ögmerem[244] özimi kibr u nâz yoh mende
Hudâ'ya şükr ki bu derde mübtelâ degilem

10 Akıllıyem deliyem men pisem eger yahşi
Ele buyam ki varam âdem-i riyâ degilem

T[213] M[252]

XIV.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Senin yolunda men ey dost cânımı üzdüm
Ne kadar cevr u cefâ eyledin mene düzdüm

Ürekten özgelerin mihrini yudum kıldım

[244] -ögmerem: ögmenem M.

Sene muhabbetimi sâf su kimi süzdüm

Didim meger duta birgün ‘inâyetün elimi
Bilüp bu olmıyacakdur ümîdimi üzdüm

Özüm özümden utandum bu hâm sevdâdan
Ne kadar kulluk eger itdim olmadı müzdüm

Bu nefs-i bulhevesi yüz füsun ile neçe gün
Salup ilan kimi çantaya ağzını büzdüm

Acışdı güc getürüp çıhdı istedi çalsın
Meni düşüp suya bir kısm ilen suyı özdüm

Menem dimâğı kurı beyni boş kırık aklı
Yıkup bu sözleri moncuk kimi sapa düzdüm

T[217] M[211]

Harf-i Nûn

XV.

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘îlü fâ‘ilün

Sâkî getür neden o mey-i hoş-güvârdan
Mey hansı mey o mey ki yohı farkı nârdan

Geldi neme bahâr gidipdür neme karâr
Cândur nece nizâr neden hicr-i yârdan

Eylerdim ârzû haranı tarf-ı gülşeni
Gönlüm iderdi yâd haçağdan bahârdan

Men çoh hoşum gelür nemeye bülbül u güle
Men çoh bedim gelür nemeden kış u kardan

Mutrib beli buyur men ölüm bir ayağa dur
Neylüm apar gamı ne ilen çeng u târdan

Kuşlar gene ohur harda murg-zârda
Keklik sesi gelür haradan kûh-sârdan

Şâhid beli dönüm başüva hûb sözün buyur
Fikr et ne var düşüpdür emûn hâb u hârdan

Neylüm ayağa dur nola görsün emûn boyun
Onda götür nikâb neden ol ‘izârdan

Sâkî getür neyi bile ol kana dönmüşi
Vir bir dadım neden bile ol zehr-i mârdan

Mutrib buyurgilen neyliyüm sâz kıl neyi
Oğlan çıkart çegâneni hardan yuhardan

Sende ulan Muganni ohı bir neçe gazel
Gizliyende yoh utanma çağur âşikârdan

Sende balam terennüme gel dey ne kısım ile
Alçakda hayır korhma gelen dey yuhardan

Men salmışam elimden nemeni mâl u şevketi
Men el götürmişem nemeden neng u ârdan

Men i'tinâ yohum nemeye kavl-î zâhide
Korhı yohumdur kimden rakîb-i hammârdan

15 Hîç oldı ehl-i zühd nece bî-riyâ eger
Kılsa namâz kim birisi çâr u dârdan

Sâkî dolan dolanmıya kim çarh-ı kecmedâr
Döndürme sal kimi felegi bu medârdan

Mutrib sözün buyur sen ol Allâhun danış
Hansı makûleden dey gelen vasf-ı yârdan

Dey yâr hansı yâr meni hâr eyleyen
Sındırdı ahdı koydı meni şugl u kârdan

Hîç iltifât eylemedi men ki görmedim

Vechi nedür elim üzülüb câh u cârdan

Git iltimâs eyle eylerem rahme gelmiri
Gel al götür menimki geçüp ihtiyârdan

Aczin semer yohı eylemez acze i‘tinâ
Âhın bilüp hazer eylemez âh u zârdan

Hâr itdiler kimi meni kimler gül üzliler
Cûr itdiler ne kadar geçipdür şümârdan

Var hâtırında hansı o gün gitdük Ebher’e
Ebher’de kalmaduk niye bes ıztırâpdan

Vardur yâdında hansı gidende Melayer’e
Men sohbet eyledim nemeden bâğ u nârdan

Bir söz diyüm buyur meni hâr eyledi gurur
Saldı meni bu kibr neden iktidârdan

Yohluk ne pis olur beli müflis hasîs olur
Pulsuz bahar nigârına hardan kenardan

Men şekve eylerem gene kimden rakîbden
Men eylerem gile gene kimden nigârdan

Kim vardı neyleren dura kalyânı doldura
Gönlüm gene alışdı nemiçün şerârdan

Sâkî beli kadân men alum Allâh itmesün
Kurtar meni neden bu gam-ı intizârdan

Vallâhi çıhmışam nemeden sabr u tâbdan
Billâhi doymuşam nemeden bu diyârdan

Bah gör kocalmışam ne sebep cevr-i çarhdan
Tâkat yohum neçün sitem-i rûzgârdan

Düşdüm hara bura haradür bu belâlı çöl
Dur dut elim çıhart haradan bu diyârdan

Sen bu diyâra geldün özün yoh getirdiler
Dey kim seni getirdi soruş hüşyârdan

T[220] M[213]

XVI.

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘îlü fâ‘ilün

Mutrib getür neyi neyi neyliyüm hikâyet et
Kimden diyüm Tehemten ü İsfendiyâr’dan

Cemşîd noldı nûş eyledi merk câmını
Kâvus noldı yoh haber ol şehr-yârdan

Dey Keykûbâd virdi felek bâda şevketin
Keyhüsrevi o gelmedi daşra mağaradan

Dey noldı Zâl öldi kim öldirdi rûzgâr
Rüstem nece oldı kaldı kavlî kâr-zârdan

Rüstem de öldi öldi aceb istemez aceb
Çoh yıhdı kim sipihr bunun tek sivârdan

Sührâb noldı sökdi onın karnını felek
Behrâm noldı gelmedi hardan şikârdan

Behmen hani yedi onı kim ejder-i ecel
Kârûn nece oldı kaldı ad ol nâm-dârdan

İskender öldi öldi beli gitdi zulmete
Dârâ nece oldı geçdi bu mihnetlü dârdan

Herkes olur ölür ne-baba başüve kasem
Kalmaz biri diri be-sevâyı Kirdigârdan

Dey men nece meger nece sen mâyil-i firâr

Beh beh ne fâyide nemeden bu firârdan

Bil bu felek yıhar haranı Şemsü'l-'imâren'i
Koymaz neme eser nemeden ol tâlârdan

Bildüm neyi vefâ yoh imiş kimde dehrde
Dünyâ ba'îd imiş nemeden i'tibârdan

İtme i'tinâ dahi kime bu yâr u yoldaşa
Git kes tama dahi bu hamı dostdârdan

Gûyâ nolup tükendi neme 'ömr neyliyüm
Gûyâ haber yohun nemeden kâr u bârdan

Nolmuş gelüp kabağa mene bir uzun sefer
Hergiz halâs yoh nemeden bu güzârdan

Ay vay kül menim harama başıma niye
Men dalda kalmışam nemeden hemkatârdan

Yoldaş beli kadân men alum hûb sözün buyur
Dur ol yetek hara yola gemiden çapardan

Mutrib ayağa dur söle fermâyişün nedür
Seslen uyat kimi meni hâb-ı humârdan

Billen ne var ne var mene vâzıh olup misâl

Ma‘lûmdur mene neme şâmım nehârdan

Zâhir ider neme nemeni kûze öz suyun

Belli olur neme nemeden ilbahârdan

Dur ey nedim yuhulama koymaz buyur nedim

Doldur getür bu kâseni hardan tağardan

Yetdi seher soruş gene eyleme hurûş

Ey fark virmemiş neyi heyvanı nârdan

Sâkî balam balam neme besdür yorulmiyün

Âhir tüket baş üste uyan birce hâbdan

Gelmez hoşun meger nemeye az danışmağa

Çıhmaz başun meger nemeden iktisârdan

Besdür ulan Muganni nolup isterin nola

Yat noldu yatdı halk gice geçdi yârdan

T[222] M[210]

XVII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

Kişi ıyâlını evden çıhar gerek versün
Uşak eger söze bahmaz kulağını bürsün

Haberde var ki eşikden gelende öz evine
Haber vere ola dâhil ekallen ösgürsün

Yola gidende götürdi iti atı mindi
İti meresliye atı yavaş yavaş sürsün

Dadâş bu nefs köpekdür onı bile örget
Ki küşkirende gide seslenende durdursun

Bile adam hani uydurmasın onı şeytân
Ele kişi hani nefs-i habîsi öldürsün

Bular nedür diyiren Heydecî danışma bugün
Kişi odur üzini gırha bıkların bursun

Bu sözleri demedi yay tükendi kış geldi
Her ol kesin kömüri olsa kürsini kursun

Men öz refîkime birgün didim üzün gırhma
Kocalmışan acuşup istedi meni vursun

T[223] M[272]

XVIII.

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fe‘ûlün

Gönlüm dutulupdur biri yoh dil bilen olsun
Aç bu kapunı menzile şâyed gelen olsun

Bes ağladım oldı cigerim kan yetür Allâh
Bir kes gözümün yaşını üzden silen olsun

Yoldaş mene çohdur dolanum âlemi şâyed
Bir kimse tapum derdime dermân kılan olsun

Oh her ne iti olsa gümân eyleme şahsın
Dünyâda şemâtet kimi bağrın delen olsun

Allâh bu şehin bahtı dönüp tahtı dolansun
Müşkil bunın ahdinde dudağı gülen olsun

Ey mâyesi az çoh eyleme nâle vü feryâd
Sen derdiyü dey belki devâsın bilen olsun

T[224] M[264]

XIX.

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘îlü fâ‘ilün

Ey dost men buyurduğuva koymışam boyun
Ger isterin bu köynegi menden buyur soyun

Ger kulluğa kabûl iden ol halka bu kulak
Vir[245] eyleren esîr o zencir bu boyun

Efsûs ayrılık odına yahdı cânımı
Gitdi o nâzenin üzini görmedim duyun

Bir gözleri ala bala ceyrân içün gönül
Nâle çeker nece balası içün meler koyun

Sâkî meni gam elden apardı ayağa dur
Sallan gele kadân mene görsün emûn boyun

Dünyâya uymadım men o çağdan ki anladım
Mahz-ı hayâl lezzetini işlerin oyun

Bu hîç ü pûç merhaleden geçdi Heydecî
Yumdı gözün kıyâmete koydı kala toyun

T[225] M[261]

Harf-i He

[245] -vir: ger M.

XX.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

Nece men ağlamiyüm çekmiyüm cigerden âh
Ki hîç u pûçile ‘ömr-i azîzim oldı tebâh

Eger cehâlet ilen rûzgârım oldı heder
Bugün ne fâyidesi halime te‘essüf ü âh

Ne kadar yerleri gezdüm meger tapam birisin
Meni hakîkat-ı matlabdan eylesin âgâh

Yolun nişânını aldım sürâg her kimden
Danışdı gördüm özümden beter onı gümrâh

Ne bir delîl ü ne bir el dutan ne dâde yeten
Adam kime apara çâresiz kalanda penâh

Hara gidüm ne idüm derdimi kime danışum
Gîc olmuşam men özün dut elimden ey Allâh

Sene getirmişem üz gel meni bağışla bugün
Kocalmuşam eger itdim cevânlığımda günâh

Yakîn öziyle kaçur[246] Heydecî Hudâ senden

Giçer *fe innehu lâ yestecîbu da'vete lâh*[247]

T[228] M[260]

XXI.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Ta'accüb eylerem ey sevdügüm seni Allâh

Ne kadar hoş yaratupdur *'alâ ve celle ilâh*[248]

Kılup celâlını zâhir senin cemâlinde

Fema ecelle ve ma e'zeme celâlullâh[249]

Sanem seni gören özge güzellere bahmaz

Yakindur itmeyecek cilve gül yanında giyâh

Menem ki dost yolunda cefâdan incimerem

Ne çünki mezheb-i âşıkta incimaktı günâh

5 Diyirler gitme muhabbet yolunda zahmet var

Bu korhulu yola koydum[250] ayağ Hudâ'ya penâh

[246] -kaçur: çağur M.
[247] O, gafilin duasını kabul etmez.
[248] Yüce olan Allah.
[249] Allah'ın yüceliği ne muazzamdır ne büyüktür.
[250] -koydum: koyduk M.

O çağ ki özgeden üzdüm ümîd yumdum göz
Menim yanumda tefâvüt yohı gedâyla şâh

Gül üzlere göre hâr itdi Heydecî özüni
Cihânda istemedi i‘tibâr u ‘izzet u câh

T[232] M[256]

XXII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Seper nesîm-i seher ıtr-i müşgi her yana
Meger o yâr çeker zülfüne gene şâne

Gönül uçup kazalak tek dolandı her yana
O gül özün eyledi zülfin için lâne

Sabâ o dilbere dey vurma tellerive tarak
Dağutma lânesini rahm kıl o hayvâna

O gün dağuldı hayâlim gatuştı ahvâlim
Ki düşdi gözlerim ol kâkül-i perîşâna

5 Üreklerin kuşunı sayd kılmağa zülfün
Üzünde dâm kurup hâldan sepüp dâne

Sanem sene göre men düşmüşem bu ahvâle
Senin hayâlüve baş koymuşam beyâbâna

N’olurdı sende eger bir gülen menim üzime
Kulak asan sözime minnetün koyan câna

Bir iltimâs varum gelmese eger acıkun
Mu‘âfdur diye her ne danışsa dîvâne

Ürek heves ider ol gül kimi üzinden öpüm
Buyurgilen görüm âya murahhasam ya ne

10 Bu ârzu sene mümkün degil meger ölesen
Danışma pûçdur ey Heydecî çekil yana

Adam ki oldı tama‘kâr söz gelir üzine
Belî tama‘dan olur her ne gelse insâna

T[234] M[254]

XXIII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Ocağı odla balam aş pişmez öz özine
Her ol sever üregi aş tütün gider gözine

Cihân meselde degirman felek onun daşı

Adam ki girdi degirmana toz konar üzine

Bebem sitem eyleme halka rahm kıl özive
O kes ki zulm ider özgeye ider özine

Her ol keçi ki vurardı koyunları gördüm
Çoban ağacın atup geldi degdi boynuzine

5 Yalan danışma dağal olma halk ile yol git
Yeter murâdına ol kes yolun gider düzine

Eger tapulsa vefâ bir neferde kadrin bil
Bu bir nefer o vefâsızların deger yüzine

Muzâyaka eylemez Heydecî nasîhatda
Velî ne fâyide yohdur kulak viren sözine

T[233] M[276]

XXIV.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Danışma zâhid eger söz işitmedim sene ne
Men öz Hudâma günâh itdim itmedim sene ne

Hudâ behişt-i berîni verüp sene[251] mene ne

Senin gümânüve men kâma yetmedim sene ne

Neçün meni sögeren gitmişem kiliseye

Degildi Ka‘be nasîbimde gitmedim sene ne

Mene eger didiler gel kılak dalında namâz

Bahup selâhıma bu emre bitmedim sene ne

5 Didim men eylemerem[252] iltifât dünyâya

Yeritdim öz sözimi ya yeritmedim sene ne

T[225] M[25]

XXV.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Sanem senin üziyü ohşadum eger aya

Cefâ olur sene yoh ay içün bile pâye

Cefâ çoh itme meger salmağa belâya meni

Seni doğupdur anan perveriş verüp dâye

O gün ki bir görüşe dînimi sene satdum

Bugünde bir öpüşe cânı koymışam mâye

[251] -verüp sene: sene verüp M.
[252] -eylemerem: eylemezem M.

Men ol kesem ki hemîşe vefâ yolunda menim
Deger ayağıma daş başıma gelür kaya

Düzen belâya menem Heydecî menimlen gam
Gezer hemîşe nece şahslan gezer sâye

Gelür hoşı mene bir pârenin budur cehti
Ki bağlamam özime hiç-vakt pîrâye

T[235][253]

Harf-i Yâ

XXVI.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

Özün hayâl kıl insâf eyle seni Tarı
Olupdı terk kıla yâr bî-cihet yârı

Gile yohum niye ey dost menzil ayrılasan
Gelüp gidende menim hâlimi soruş bari

Meger çıhupdı yâdından gidende Zencân’a
Çıhup gelende ol gündeki eve sarı

[253] -M

O sözleri ki danışurduh kabakça Gül Muhammed

O hâdimim ki sürerdi kabakça mâlları

Gene o günler içün şâd olup menim gönlüm

Karâr u tâkat elimden çıhartdı efsârı

Ucaldı Şâh-ı Hudâbende tek menim âhım

Minaresi kimi govzandı nâle vü zârı

Kimin yanında şikâyet edim ehibbâdan

Salupdı yâr gözinden meni edüm zârı

T[235] M[311]

XXVII.

Müfte‘ilün fâ‘ilâtü müfte‘ilün fâ

Ol kim apardı kışı getürdi bahârı

Kıldı bedel sebze vü güle buz u karı

Kimse ki yoh yerden âlemi eyledi var

Kudreti vardür gene yoh eyleye varı

Bu ne aceb döndüre visâle firâkı

Lütf kılup göndere gile vü nigârı

Ol ki ne kadar ağladım o mihr u vefâsız

Eylemedi iltifât bir mene sarı

Ârızı gül kaddi servdür memesi nâr

Serv ağacında kim görüpdür enârı

Geldi başımdan çıhardı akl u şu‘ûrı

Gitdi ürekten apardı sabr u karârı

Uyma bu dünyaya yoh vefâ vü bekâsı

Çoh kişini öldürüp evinde bu karı

Ol kişiye cân fedâ ki virdi telâkın

Bu deveden yumdı göz götürdi mehârı

Eyledi Mevlâ’ya cilve Bâğ-ı Fedek’de

Gel meni al mâlik ol tamam diyârı

Şâh didi git ırağa gelme yavuk men

Eylemerem ihtiyâr sen kimi yârı

Men sene allanmazam git özgeni uydur

İtmişem üç yol senin telâkuyi câri

Kimse ki gönlünde yoh muhabbet-i Hayder

Tâ‘atı olmaz kabûl der-gâh-ı Bârî

Hakka Ali’dür velî ki haşr gününde
Kısmet ider kâinâta cennet u nârı

Üz getirüp Heydecî bugün sene Mevlâ
Vâsıta ol sen onı bağışlıya Tarı

T[237] M[208]

XXVIII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Yaraşmaz ögmağa bir kimsene meger Tarı
Nece var itdi yohı yoh ider gene varı

Tamam-ı halk yer u gögde cin u ins u melek
Olur helâk meger zât-ı Hazret-i Bârî

Kazâ-yı Hakka rızâ ol bugün ezel günde
Hudâyı her ne mukadder idüp olur cârî

İşe ki el koyaran ögde Allâh adın apar

Dolaşmıya sene şeytân u yâr u ensârı

Dalıca salmağa evlâd-ı âdemi bu şakî
Gider dalıca bu halkın elinde efsârı

Özün gözetle balam nefisden eger gaflet
İden çeker seni kem kem cehennme sarı

Kapar gelüp gideni it kimi meresle bunı
Yeter köpek ki açık kaldı halka âzarı

Her ol ki boş dolanur çoh yiyer yatar artuk
Dutar her-âyîne düşmen bu üç kesi Tarı

Karın kulı eylemez bendelük Hudâvende
Olur öküz kimi fazl u kemâlden ârî

Kes özgeye el uzatmaz ger olsa nâmûsı
Kişi dil özgeye açmaz eger ola ârı

Hudâ'ya şükr bu nâ-merd halka borcum yoh
Kulağını kişinin borcudur ider sarı

Sen itme dân bu biyük ni'meti bilür kadrin
Fakîr u müflis u renc u ta'ab giriftârı

Soyuk tükenmedi gül bitmedi n’olurdı gene

Gelüp bahâr aparsaydı bu kış u karı

Figân ki hasreti kaldı ürekte Heydecin ol

Soyuk bulakları başı dumanlı dağları

T[298] M[312]

Hâtime

XXIX.

Müfte‘ilün fâ‘ilâtü müfte‘ilün fâ

1 Sözlerimün hatmi hamdi Hazret-i Bârî

Pâk Hudâvend ayb u naksdan ârî

Ketm-i ‘adem den getürdi âlem u Âdem

Halka yeri sakin itdi gögleri cârî

Oldı sebep hikmeti muhabbet u kahrın

Kıldı mücessem yaratdı cennet u nârı

Ol ki bağışlar günâhkâra günâhı

Dost dutar bendeden tazarru‘ vü zârı

5 Ol ki yeter kâinata feyzi dem-â-dem

Cûd u atâsı cihâna cârî vü sârî

Gırğıya et kısmet eyledi keçiye ot

Köşşeke süt pay kıldı cüciye darı

Harda koyar ac âcizi bu meseldür

Kim kırur kûr kuşun luvâsını Tarı

Vay mene ger sabah günde buyursun

Kim bu şakîni çekün cehenneme sarı

Gam yimez ol kes ki dostârı Alî'dür

Korhusı yoh kimse kim Alî ola yârı

Gel bugün Allâh menim günâhımı sen giç

Haşrde hâr eyleme bu derde dûçârı

Men seni ey dost isterem ne behişti

Ebleh ider ârzu kebâb u enârı

Eylemedi Heydecî duyunca temâşa

Oldı hazân bâğ-ı 'ömri soldı bahârı

T [240] M[253]

XXX.

Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Dur balam subh yavuhlaşdı gelür zeng sesi
Kâfile düşdi yola sende yeherle[254] feresi

Bu hamû arpa samanı heder etdün ne güne
Besliyüp bir bile kulluk eyledün oldı besi

Köpegi bağla balam kapmıya ger ba‘zıları
Lazım oldı kapa boynından o çağ aç meresi

Meni sîmurg seher sesledi key kâf kuşı
Aç kıçın bağını vur bir bire sındır kafesi

Bu hamû gülşen u gülden has u hâşâka gönül
Bağlama himmet idüp odla bu hâşâk u hası

Sâgar u sâdeye kurşanma cevânlık haçağa
Anlamazlık ne kadar boşla hevâ vü hevesi

Sevdügüm sögme meni hak seni düzlü yaratup
Seni her kim göre sevmez üregi özge kesi

Ey özi şem‘-i şebistânıma pervâne sıfat
Senin aşkında yanar Heydecî çıhmaz nefesi

[254] -yeherle: eyerle M.

T[249] M[272]

XXXI.

Fâ‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

Beh bahârın gene geldi yelinün hemhemesi
Kış geçüp gitdi o kar u kelek u demdemesi

Oldı bayram ağaclar gül açup kuşlar ohur
Hani sâkî ol gül üz ağzıma olsun memesi

Baş koyup halk beyâbâna uşakdan büyüge
Kişisi avratı bir yerli[255] ‘abd u emesi

Ey ki dünyânı ögersin begenüpsen neyini
Dey görüm yahşidür âyâ bu harâbın nemesi

Devlet u saltanatı câh u celâl u bezeki
Ni‘met u ‘izzeti bir arpaya degmez hemesi

Heydecî harda temâşa hara ol kara günün
Unu çohdan elenüp mîhde asuldı kemesi

Bu solan gülşeni gam düşgüni yanmış cigeri
Subh u akşam du’âsında budur zemzemesi

[255] -yerli: yerlüsi M

Ehl-i tefrîş âyâ kâş ki sınsun kalemi

Halk-ı Tebriz hemîşe iti olsun kamasi

T[241] M[206]

XXXII.

Fâ‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

1 Ol rızâ kısmete var hikmeti Allâh’ın işi

Ol ki döndürdı kışa yayı ider yay kışi

Her nece her ne mukadder idüp olsun olacak

Vir rızâ hükm-i kazâya aç üzinden kirişi

Çoh telaş itme telesme işe koy vakti gele

Yem verilmez kuzıya çıhmıya ağzında dişi

Bağlanup vaktine her zâd nece kim bâğ iyesi

Müddet ister ki ide mey üzümi ney kamışi

5 Halka âzar iden halkdan âzar görür

Men işim halk ile yoh halk menimle ne işi

Yol gidende yere bah yahşi degil nahvet u nâz

Gelür Allâh acığı men‘ kılup bu yürişi

Avrata şahs gerekmez diye gizliyen sözini
Nehi olupdur eyleye maslahat avratla kişi

Zâhid u sade vü sâlûsa vasiyet eylemak
Ona benzer ki adam tapşura kurda çebişi

Heydecî hûşuyı yığ başüva çoh yâve dime
Yaya tohmakı bile gübseme kıraran kirişi

T[242] M[273]

XXXIII.

Fâ‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

1 Kocalık egdi meni dur kadâyı alum sâkî
‘Ömrden bir neçe günden degil artuk bâkî

Diş düşüp bel bükülüp üz kırışup baş ağarup
Nece kim kar yağar kışda ağardur dağı

Hûşımı başdan apar halimi zülfün kimi poz
Deve mest oldı yük altında gelir oynağı

Men dayanmam giderem aşk u muhabbet yolunı
Gezerem bu çöli heryan o cân-ı alçağı

Var haberde ki adam bir zâdı ahtardı tapar
Bağladım men bu ümîde belime kurşağı

Sâlik-i ârife öz halimi arz itdim o gün
Didim ol dost gören mümkün olur görmağı

Didi[256] aç bah göziyü yohsa yetüpsen kâma
Natı açma bu sözün yahşi degil çıplağı

Çoh sözün sarfa senünçün yohı ısrâr eyleme
Ey dimâğı kurı bînî bâlâ dar kursağı

Dilüyi sahla seni virmiye âhir ölüme
Ölüme virdi bu sözler nece Şeyh-i İşrâkı

Hak buyurdı bu sözi doğrı didi yahşi degil
Sırrı zâhir eylemak imdi odur yırağı

Kim yumum ağzımı ol sevdügimi ohşamağum
Ayrı vakte kala yâr bâki vü sohbet bâki

Heydecî aşk tarabnâmesini yazdı bugün
Çulgadı ayş u ferah defterine evrâkı

[256] -didi: didim M.

T[243] M[252]

XXXIV.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Cihânda istemedim câh u mansıb u mâlı
Didim ürek oyunı özgeden edim hâli

Bu bî-nevâya taraf dost bahmadı bir yol
Gönülde kaldı kamu ârzu vü âmâlı

Hani refîk ona gussamı kılum izhâr
Hani tabîb ona derdimi edim hâli

Mene deyirler senün niyetün degil hâlis
Telâş u sa‘i yohun himmetün degil âli

5 Doğur deyirler velî ger adam itirdi yolı
Yanar dimâğı düşer şevkten sovur dâlı

Belî bu bahtı dolanmuş bucûr çıhup peşki
Nede bu ulduzı yanmuş bile gelüp fâlı

Sözün kulağa asan yoh acîb yoh cehti
Meger imâmesi pozukun yoğun degil şâlı

Soyuh danışma dime yâve Heydecî git düz

O kes ki lâf muhabbet vurar budur hâli

T[244] M[251]

XXXV.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Üzünde dâmdur ol zülfi dânedür hâli

Bahup gönül kuşı görcek karışdı ahvâli

Teng dudakları kaymak ağzınun suyı bal

Bu şûh bir bire kaymak ilen katup balı

Yahup bu gonca dudak lâle tek mene cânı

Egüp bu kaddi elif dal tek mene dalı

Eger bu Türk menim gönlümi ala eline

Bağışlaram teline Erdebil u Halhalı

5 Bu rûzgârda ey sevdigim yohun sâni

Mukaddemin hamû göyçeklere yohun tâli

Gözüm yolındadür ey gözlerin kadâsı mene

Meger gelen sene öz derdimi edim hâli

Gözüm saraldı gögi intizâr tâ haçağa
Tükendi ‘ömr ürek oldı gussa pâmâlı

Sanem seni sınadum git vefâ vü mihrin yoh
Dime ki şûh u perî üzlerin budur hali

Hayf bu ‘ömr-i azîze ki vecihsiz geçdi
Hani menim kimi mağzı şu‘ûrdan hâli

Men ol kesem ki ne dünyâsı var ne âhreti
Ne fehmi var ne kemâlı ne mülk u ne mâlı

Hudâ bilür ki muhabbet yolunda Heydeclü
Beli büküldi kocaldı akardı sakalı

T[245] M[271]

XXXVI.

Fâ‘ilâtün fâ‘ılâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Çıhdı cânânım otakdan cismden cânım kimi
Gitdi ceyrânım elimden dîn u imânım kimi

Geçdi yel tek men bahardum yel dağutdı çignine
Anber-efşân kâkülin hâl-i perîşânım kimi

Sesledim hân ey muhabbetsiz büt-i nâ-mihribân
Gitme gel sındırma ‘ahdi kalb-i vîrânım kimi

Döndi ok tek gamzesün tünd itdi töksün kanımı
Kırmız itdi ârız-ı gülnârını kanım kimi

Kılmışam çoh bâğ u bostânı temâşa görmedim
Bu üzi gül ağzı gonca zülfi reyhânım kimi

Cem’ kılmışdım hayâli men idem azm-i veten
Ol hayâli bu perî-üz pozdı sâmânım kimi

Başıma düşdi havâsı kalmadı hûş u havâs
Kavm u kardaşı ferâmûş itdim öz cânım kimi

Göz götürdüm nâm u neng u ‘âr u câr u câhdan
Terk kıldım mülk u mâlı bâğ u bostânım kimi

Men yazardum neçe müddet dîn u dâniş defterin
Dîn u îmânı apardı uğrı dîvânım kimi

Çoh vilâyetler gezüp her kısım gördüm nâzenin
Görmedim nâ-mihribân öz yâr u cânânım kimi

Doğrusı aşkunda cânâ gussa vü gamdan sevâ

Men ki bir zâd bilmedim bu ders-i irfânım kimi

Ey muhabbetsiz elinden dâd kıldun hîç yâd
Men varum bir ‘âşığım bu mât u hayrânım kimi

Kellem odlaşmuş töker kor gözlerimden su ahar
Sîne dolmuş seslenür bu elde kalyânım kimi

T[266][257]

3.2.5. Kıt ‘alar

I.

Fâ‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Seni vasf itmege degül kabil

Men kimi pis u nekbet u idbâr

Müflis-i bî-füls u kîsesi boş
Hasret-i rûyi dirhem u dînâr

Rûzîsi kem gam u belâsı çoh
Bahtı bergeşte tâli‘i bîmâr

Başı tük üsti çirk börki keyfer
Menzili hisli hâtırı efkâr

5 Donı ögninde kalmiyüp âsâr

Arhalıkta kalupdı bir astar

[257] -M

Hak ide ser-nigûn Kazvîni
Kalmıya bu harâbeden âsâr

Ne kömür var ne kürk ne kürsi
Kış soyuk kapunı alupdur kar

Menzili güng rüzgârı teng
Şehri idbâr milleti gözi dar

Diyün ol bezme gelmesün zâhid
O dalı tahta gerdeni gül-dâr

Tüki ok karnı vende ağzı cüvâl

Burnı mağara kiprigi mismâr

Üzi pislikli burnı fırtıhlı
Köynegi bitli başmağı mundâr

İstemem âbidi o boynı yoğun
Gelmesün meclise o nâ-hemvâr

T[266][258]

Kıt'a

Der sifâriş-i mihmân[259]

II.

[258] -M
[259] Misafir ağırlamada.

Mef‘ûlü mefâ‘ilün fe‘ûlün

Hazret buyurup edüz konağa
İkrâm ki hediyye-i Hudâdur

İki güne hakkı var konağun
Ger üç güne ten kala revâdur

Üç günden ilâvesi konakdan
Ev sahibine göre cefâdur

Ger on güne gitmedi Hudâ’dan
Bu hediyye degil gelüp belâdur

Her kim ola Hamse’li bizim tek
Bu derde hemîşe mübtelâdur

T[296] M[310]

Hazret-i Ebu’l-Fazl Aleyhisselâma arz olundı

III.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

Sabâ peyâmımı dey Hazret-i Ebu’l-Fazl’a
Ol ilm u hilm edeb kânı fazl deryâsı

Ki ey Hüseyin şehîdin reşîd kardaşı
Ali-yi velî-yi Hudânın cevân ra‘nâsı

Ağa senen o koşunsuz şehin ‘ilmdârı
Susuz uşaklarının teşne-kâm sakâsı

‘Arz eylemişem hâlimi sene üç yol
Yohun nazar mene ey dost var ne ma‘nâsı

Neden bu kara üzin ‘arzına kulak virmen

Ciheti nedür ki degil müstecâb du’âsı

Gedâlığa kapüva geldi virmedin ona pay

Revâ degildi bu ey rûzgârın eshâsı

Menim ümîdimi üzme begenme halk desün
Gulâmını kapudan sögdi kovdı Mevlâsı

Bu bahtı kara eger çâresiz olup derdi
Senin teveccühin olsa olur müdâvâsı

Apardı herkese üz nâ-ümîd oldı bugün
Sene dâhil düşüp yoh penâh u melcâsı

Yazuk kalup biri yoh ‘arz-ı hâline yetişe

Dutup senin eteginden budur temennâsı

Ki istiyen günahın Hak geçe o dünyâda
İde hesâbını âsân geçüp bu dünyâsı

Bu yol itirmişe Hak ‘ilm ile ‘amel versin

Ki getmiye hedere zahmet u tekellâsı

Dilinde var dügün açsun dilin tevellâya
Ki âşikâr ola âfakda teberrâsı

Nasîb ide mene bir köşe orda tek oturum
Adam kocaldı budur hâlinin takâzâsı

Halâs ide yahamı men musâhib istemerem

Meger o kes ki ola ‘akl u ‘ilm u takvâsı

Menem ki her ne telâş eyledim heder gitdi
Cihânda eylemedi sûd hîç sevdâsı

Ne mülk u mâl ne ‘ilm u ‘amel ne ehl u ıyâl
Men ol kesem ki ne dünyâsı var ne ‘ukbâsı

Ne ârif u ne hekîm u ne müftî vü ne fakîr
Meger ki var iki arşın başında kirbâsı

Senin i‘ânetin olsun tapar hakîkate yol
‘İnâyetin ola sûret tapar heyûlâsı

Yazup ârıza gene Heydecî buyur Mevlâ

Cevâb yohsa tükenmez senünle da‘vâsı

SONUÇ

1853 yılında Zencan'ın 60 kilometre uzağındaki Heydec köyünde gözlerini dünyaya açmış olan Hakîm-i Heydecî 19. asrın ortalarında yaşamıştır. Babası Hacı Molla Ma'sumali'dir. Babası dışında aile fertleri hakkında malumat yoktur. İlköğrenimini Heydec köyünde tamamlamıştır. 1879-1887 yılları arasında ilim tahsil etmek için Kazvin ve Tahran'a gitmiş, buralarda devrin ileri gelenleri, şairleri ve ilim adamlarıyla dostluk kurmuştur. Daha sonra *müçtehid* ünvanı almak için Necef'e gitmiştir. Necef yolculuğunda eşkiyaların saldırısına uğramış ve herş eyini kaybetmiştir. Talan edilen eşyaları arasında divânı da vardır. Heydecî daha sonra dîvânının bir kısmını tekrar oluşturabilmiştir.

Tespit edilebilen bilgilere göre; ömrünü din adamı olarak geçiren Heydecî, 1892 yılında tahsilini tamamlayıp Tahran'a göçmüş ve ömrünün sonuna kadar bir medresede eğitim vermiştir. Birçok türde eser meydana getiren şairin lirik şiirleri, felsefi ve tasavvufî gazelleri, kasideleri ve bazı mevzulara hasrettiği nesirleri bulunmaktadır.

Heydecî, eğitim almak için sırasıyla Kazvin ve Tahran şehirlerine gitmiştir. Devrin ileri gelen âlimlerinden ders almıştır. Şair daha sonra müctehid ve din âlimi ünvanlarını almak için vatanından ayrılıp Irak'ın Necef şehrinde ilim tahsil etmiştir. İran edebiyatının önemli şairlerinin eserlerini okumuş ve kendisini şiir alanında yetiştirmiştir. Heydecî'nin şiirlerinde Türklere ait sosyal ve kültürel izlere rastlanmıştır. Heydecî, manzum hikâye tarzında da şiirler yazmış ve toplumun geleneklerini-göreneklerini ve sosyal yaşantısını bu şiirlerine konu etmiştir. Şair olmasının yanında aynı zamanda bir din âlimi olan Heydecî, şiirlerinde din ve tasavvufa ait unsurlara oldukça fazla yer vermiştir. Heydecî'nin, şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeler yerine Türkçe kelimeleri ve halk söyleyişlerini tercih ettiği görülmüştür. Bununla birlikte redif olarak Türkçe kelimeleri seçmiştir. Bu sebeple Türkçeye önem verdiği söylenebilir..

Heydecî eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde yazmıştır. Emperyalist güçlere karşı yazdığı *Risâle-i Duhâniye* Farsça'dır. *Şerh-i Manzûme* adlı eseri Sebzevâri'nin Şerh-i Manzûme adlı eserinin bir haşiyesi olup, Arapça'dır. Heydecî'nin edebî eseri *Dâniş-nâme ve Dîvân*'dır. Tahran(T) ve Meşhed(M) nüshalarından tespit ettiğimiz bu eser iki bölüme ayrılmıştır, birinci bölümü Dâniş-nâme'de, Farsça gazeller ve mesnevîler bulunmaktadır. İkinci bölümü, Dîvân da ise Türkçe gazeller, mesnevîler, kasideler, musammatlar, terkîb-i bendler, tercî-i bendler ve kıt'alar yer almaktadır.

Heydecî'nin dili Güney Azebaycan ağzıdır. O, Azerbaycan Türkçesi'nin Zencan ağzı ile konuşan ve yazan bir şairdir. Heydecî, Dîvân'ında Türkçeye önem vermiş, onu başarıyla kullanmış bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeler yerine daha sade bir dil kullanarak Türkçe kelimeleri ve halk söyleyişlerini tercih etmiştir. Redif olarak Türkçe kelimeleri seçmiş ve fiillere önem vermiştir. Söz ve ses tekrarlarındaki sıklık şairin şiirlerinde musikiye önem verdiğini göstermektedir. Buna bağlı olarak konu ile beytin ses uyumunu sağlamadaki başarısı dikkat çekicidir. Ayrıca şiirlerinde, atasözleri, vecizeler, halk söyleyişleri ve deyimler dikkat çekecek derecede çoktur. Bütün bunlar Heydecî'nin dile olan hâkimiyetinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Heydecî Fars edebiyatının önemli şairlerini örnek almış ve bazı şairlere tazmin yazmıştır. Tazmin yazdığı tespit edilen bu şairler; Hâfız-ı Şîrâzî, Sa'dî-i Şîrâzî ve Şeyh-i İşrak Sühreverdî'dir. Söz konusu isimlerin dışında Firdevsî ve Nizâmî gibi Fars edebiyatının büyük şairlerinin eserlerinden örnekler kullanmıştır. Tazmin ettiği Arapça ve Farsça şiirlerdeki hayallerin dışına çıkmış, yeni hayal ve buluşlar ile şiirlerini yazmıştır. Dolayısyla, farklı buluşları olduğunu belirtmek gerekir.

Heydecî'nin mutasavvıf bir şair olduğu söylenebilir; şiirlerinde tasavvufî ve irfânî ifadelere oldukça fazla yer vermiştir. Ayrıca dînî mahiyette şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Allah'ın yaratıcılığından, Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye olan bağlılığı ve sevgisinden bahsedermiş, birçok beytinde Hz. Ali'yi övmüştür. İran topraklarında yaşamış olması ve şiirlerinde gördüğümüz Hz. Ali'ye olan sevgisinden hareketle onun Şia mezhebinden olduğuna kanaat getirilmiştir. Klasik şiirimize bağlı olan

Heydecî, tasavvufun etkisinin çok zayıfladığı bir devirde, şiirlerinde tasavvufî ve irfânî ifadeleri başarıyla kullanmıştır.

Hakîm-i Heydecî şair olmasının yanında şuurlu bir din adamıdır. Ülkesinin durumunu görmüş, halkı açlığa ve felakte doğru sürükleyen devrin devlet adamlarını eleştirmiştir. Şiirlerinde, toplumu, ahlakî davranışlara yönlendirmeye çalışmış, toplumda ortaya çıkan ikiyüzlülük, riyâkârlık, tama, kendini beğenme gibi kötü hasletlere karşı izzet-i nefs, cesaret, insan ruhunun büyüklüğü gibi güzel meziyetlerle mukabele edilmesi gerektiğini vurgulamış, bu konuları şiirleri vasıtasıyla dile getirmiştir.

Netice itibariyle Heydecî Dîvânı'nın; devrin siyasî ve sosyal hayatını, edebî dilin imkânları ile fakat sade denebilecek bir dille yansıtması, ayrıca tasavvufî ifadelere yer verilmesinin yanında, klasik Türk şiirinin özelliklerini de bünyesinde barındırması bakımından Türk-Azeri edebiyatının önemli bir halkasını oluşturduğu anlaşılmıştır. Heydecî'nin de dili kullanmadaki becerisi, hayal dünyası, bu sırada halk söyleyişlerini başarılı bir şekilde şiirlerde kullanması, kısaca şairliği yönüyle bugün daha fazla tanınması gereken başarılı ve önemli bir şair olduğu müşahede edilmiştir.

KAYNAKÇA

ACLÛNÎ İsmail b.Muhammed el-**, Keşfu'l Hafâ**, C.II, Daru'l Kütüb'l- İlmiyye, Beyrut,1988,

AKDOĞAN, Yaşar, **Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük**, Beşir Kitabevi, İstanbul 1999

AKYÜZ Kenan, Süheyl BEKEN, Sedit YÜKSEL, Müjgân CUNBUR, (Haz.) Fuzûlî, **Türkçe Divan**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1958

ALBAYRAK, Nurettin, **Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü,** Kapı Yayınları, İstanbul 2010

ALTAYLI, Yasemin, Alpertunga ALTAYLI, , **Azerbaycan-Türkiye Türkçesi Ortak Kelimeler Sözlüğü**, Tiydem Yayıncılık, Ankara 2009

ALTINTAŞ, Hayrani, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları No:171, Ankara 1986

ALTUNTAŞ, Halil – Muzaffer ŞAHİN, , **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Anakra 2003

ATİK GÜRBÜZ, İncinur, "Osmanlı Metinlerinde Mehdi Tasavvurları", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Bahar 2019/Sayı 89, s.11-42

AYAN Hüseyin, **Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, TDK.Yay., Ankara, 2014

BABÜR, Yusuf, **Şeyh-i San'an Kıssasına Dair**, *Electronic Turkish Studies*, Ankara,2013, s.509-516

BİLGEGİL, M.Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2015

BİLGİN, A. Azmi, **Türk Tasavvuf Edebiyatı Makaleleri,** TDK Yayınları, Ankara 2016

BOZORGHALKİ, Muhammed Rıza, **Şâh Nebât-ı Hâfız,** Zavar, Tahran 1382

CEBECİOĞLU Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yayınları Ankara,2014

CEYLAN Ömür, **Tasavvufi Şiir Şerhleri**, Kapı Yayınları, İstanbul 2007

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2013

DİLÇİN, Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,** TDK Yayınları, Ankara 2013

DİLÇİN, Cem, **Yeni Tarama Sözlüğü**, 4. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2018

EKBEROV, Menafi – KASIMOVA, M., **Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi**, Elm Yayınevi, Bakü 1981

EKER, Süer, **Farsçanın Kıskacında Güney Azerbaycan Türkçesi**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara. Sayı, 9 Güz. 2008. s.184-197

ERDOĞAN, Mustafa, **Türk Edebiyatında Muhammes**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002

ERGİN, Muharrem, **Azeri Türkçesi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1971

ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 2009

ERKAN, Arif, **Arapça- Türkçe Büyük Sözlük**, Yasin Yay. İstanbul 2004

ERTAYLAN, İsmail Hikmet, **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi I-II**, Haz. Pervane Bayram, Akçağ Yayınları, Ankara 2013

FURUĞİ, Muhammed Ali, Abdulazim GARİB, **Gazeliyat-ı Sa'dî**, İkbal Yayınları, Tahran 1388

GENÇOSMAN, M. Nuri (Çev.), Nizâmî, **Mahzen-i Esrar**, Ataç Yayınları, İstanbul, 2014

GÖLPINARLI, Abdülbâki (Çev.), Ferîdüddin Attâr, **Mantık-al-Tayr,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **On iki İmam**, Der Yayınevi, İstanbul 1979

HACALOĞLU ALBAYRAK, Recep, **Azeri Türkçesi Dil Klavuzu**, Ankara 1992

HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine, **Azerbaycan Halk Edebiyatı ile Türkiye Halk Edebiyatı Arasındaki Benzerlikler,** An Yayınları, Ankara 1991

HEŞTERUDİ, Ali, **Külliyât-ı Divân-ı Heydecî**, Kitabfrûş-i Aleviyun, Tahran 1377

İPEK, Ali, **Azerbaycan Tarihi'ne Giriş**, Lalezar Kitabevi, Ankara 2007

İPEKTEN, Haluk, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017

KAFKASYALI, Ali, **İran Türkleri**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2010

KANAR, Mehmet, **Farsça-Türkçe Sözlük**, Say Yayınları, İstanbul 2015

KARA, İhsan,(Haz.) Seyyid Mustafa Rasim Efendi, **Tasavvuf Sözlüğü**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013

KARA, Mustafa, **Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010

KARABEY, Turgut, Habib İDRİSİ, , **Güney Azerbaycan Şiiri Antolojisi**, Taş Medrese Yayınları, Erzurum 1991

KARAHAN, Leyla, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yayınları, Ankara 2017

KARAYEV, Yaşar, **Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı**, Haz. Yavuz AKPINAR, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999

KARTAL, Ahmet, **Doğunun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevî**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2014

KARTAL, Ahmet, **Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası üzerine Araştırmalar**, Kurtuba Kitap, İstanbul 2011

KARTAL, Ahmet, **Türk-Fars Edebî İlişkileri Hâkikate Düşen Gölge**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2016

KAYAOKAY, İlyas, **Gül-i Tebrizî Dîvân Edebiyatı Yazıları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2013

KIRLANGIÇ, Hicabi, **Hâfız Divânı**, Kapı Yayınları, İstanbul 2013

KOCAKAPLAN, İsa, **Açıklamalı Edebi Sanatlar**, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2017

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, İKÜ Yayınevi, İstanbul 2016

KURNAZ, Cemal, **Divan Edebiyatı ve Türk Kimliği**, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013

KURNAZ, Cemal, **Divan Edebiyatı Yazıları**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997

KURNAZ, Cemal, **Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Denemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990

KÜLEKÇİ, Numan, **Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar**, Akçağ Yayınları, Ankara 2016

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip (nşr.), Tâhirü'l-Mevlevî, **Edebiyat Lügatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994

LEVEND, Agâh Sırrı, **Divan Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015

MA'RÛF, Beşşâr Avvad **(**nşr),Tirmîzî, **el-Câmi'u'l-Kebir(Sünenu't-Tirmîzî**),I-VI, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1.Baskı, Beyrut 1996

MACİT, Muhsin**, Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, Kapı Yayınları, İstanbul 2005

MAZIOĞLU, Hasibe, **Eski Türk Edebiyatı Makaleleri**, TDK Yayınları, Ankara 2017

MUHSİNİ, Aziz, **Azerbaycan Edebiyat Tarihinde Kızıl Yarpaklar,** Mina Yayınları 1995

OKUYUCU, Cihan, **Divan Edebiyatı Estetiği**, Kapı Yayınları, İstanbul 2015

ONAY, Ahmet Talat, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, Haz. Cemal KURNAZ, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2016

ONAY, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Haz. Cemal KURNAZ, TDV Yayınları, Ankara 1992

ÖZTÜRK, Mürsel, Derya ÖRS, (Haz.),Mütercim Asım Efendi, **Burhân-ı Katı**, TDK Yayınları, İstanbul 2009

PALA, İskender, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2004

PARLATIR, İsmail, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara 2014

PEKOLCAY, Necla, **İslâmî Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996

REDHOUSE, Sir James W.,**Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001

SADIK, Hüseyin Muhammedzâde, **Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî**, Pınar Yayınları, Zencan 1387

ŞENER, H. İbrahim, YILDIZ, Âlim, **Türk İslam Edebiyatı**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016

ŞİŞMAN, Bekir, Muhammet, KUZUBAŞ, **Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017

ŞÜKÜN, Ziya, **Farsça- Türkçe Lûgat**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1984

ŞÜKÜROVA, Esmira**,** "Güney Azerbaycan Edebiyatında Manzum Hikâye Türünün Gelişme Özellikleri", **Motif Akademi Halkbilim Dergisi**, 2011-2(Temmuz-Aralık) (Azerbaycan Özel Sayısı-II) s.57-66

TARLAN, Ali Nihat, **Edebiyat Meseleleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2017

TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010

TÖKEL Dursun Ali, **Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016

TÜRER, Osman, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, Ataç Yayınları, İstanbul 2015

ULUÇ, Tahir, (Çev.)Sühreverdî, **İşrak Felsefesi**, İz Yayınları, İstanbul 2012

ULUDAĞ, Süleyman(Ter.), Ferîdüddin Attâr, **Tezkiretü'l-Evliyâ**, Semerkand Yayınları, İstanbul 2018

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005

UTKU, Mustafa, **Kur'an ve Sünnet Işığında, Tasavvuf Ahlâkı ve Âdâbı**, Uludağ Yayınları, Bursa 2005

ÜSTÜNER Kaplan, **Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz**, Akçağ Yayınları, Ankara 2014

YILMAZ, Mehmet, **Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992

DİZİN

A

Ahvâz, 253

Ali, I, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11, 19, 21, 47, 63, 64, 68, 74, 81, 97, 105, 231, 239, 280, 284, 297, 301, 304, 306

Amr, 18, 161

Ayâz, 111

Azrâ, 225

B

Bâğ-ı Fedek, 280

Bâkır, 9, 239

Behmen, 20, 266

Behrâm, 20, 265

Burucerd, 120

D

Dârâ, 266

E

Ebher, 5, 263

Ebu'l-Fazl, 64, 297

Ebul Hasan-ı Cilve, 7

Elvend, 121

Erdebil, 2, 24, 291

F

Ferhâd, 51, 90, 116, 223

Firdevsî, 19, 301

Fuzûli, 15

H

Hâfız-ı Şîrâzî, III, 19, 20, 21, 25, 301

Hakân-i Şirvâni, 15

Halhal, 24, 203

Hâtem-i Tay, 153

Heydec, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 104, 148, 204, 217, 220, 230, 233, 237, 251, 253, 282, 292, 300

Hızr, 72, 163, 185

Hicâz, 253

Husrev, 1, 225

Hürmüz, 254

Hüseyin, I, 4, 7, 9, 51, 64, 71, 81, 94, 232, 297, 306

Hüseyin Mansûr, 51

Hüseyin Sebzevâri, 7

I

Irak, III, 218, 253

İ

İmâdeddin Nesîmi, 15

İran, I, III, 1, 2, 5, 11, 12, 18, 26, 301, 304

I

Îrân, 235, 237

İ

İsfendiyâr, 19, 29, 265

İskender, 21, 72, 266, 306

K

Ka‘be, 79, 276
Kârun, 20, 266
Kazvin, I, III, 7, 9, 10, 13, 15, 25, 64, 300
Kazvîn, 7, 208, 226
Kerbelâ, 9, 10, 11, 64, 81, 239
Keykûbâd, 19, 265

L

Leylâ, 51, 90, 102, 207, 225
Lokmân, 34, 72, 85, 254

M

Mekke, 4, 6, 7, 123
Melayer, 263
Merağa, 2
Merğa, 203
Meşhed, 7, 11, 97, 300
Mevlâna Celâleddin, 15
Mirzâ Rızâ, 82, 254
Molla Ma’sumali, 6, 300
Mûsa Kazım, 239
Muzafereddin Şah, 1

N

Nasreddin Şah, 1, 26, 59
Necef, III, 7, 11, 15, 204, 300
Nemrûd, 51, 71, 205
Nihâvend, 120
Nînova, 240
Nizâm-i Gencevî, 15

R

Rey, 104, 152
Rüstem, 20, 265

S

Sa'dî-i Şîrâzî, III, 19, 21, 25, 301
Sâib-i Tebrizi, 15
Selmân-ı Farsi, 240
Serdar Müeyyed, 203
Seyîd Ali Huyî, 7
Seyid Nakîb, 208
Seyyid Seccâd, 9, 239
Sührâb, 20, 265

Ş

Şah Abbas Mirza, 2
Şâh-ı Hüdâbend, 278
Şehriyâr, 1, 15
Şemsü’l-‘imâren, 266
Şeyh San'an, 50
Şihâbüddin es-Sühreverdi, III
Şimr, 188
Şîrîn, 225

T

Tahran, I, III, 3, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 21, 24, 25, 97, 300, 303, 304
Taht-ı Kisrân, 117
Târem, 203
Tebriz, 2, 3, 12, 203, 286
Tehemten, 19, 29, 265
Tus, 152

U

Uhud, 240
Urmiye, 2

V

Vâkıf, 15
Vâmık, 225

Z

Zâl, 19, 265
Zencan, 4, 13, 29, 300, 301, 306
Zeyd, 18, 161

SÖZLÜK

A

Acıg, acık: Öfke, sinir, hırs, inat, inatçılık

Acışmag: Sancımak, öfkelenmek, kaşınmak

Ahtarmag: Aramak, sormak, araştırmak, incelemek, teftiş etmek, kontrol etmek, tecessüs etmek, merak etmek, sorgulamak, ummak, beklemek, bir şeyi aramak, sormak, fazlaca düşünmek, yere yıkmak, devirmek, alt etmek, yenmek

Âkk: Serkeş, inatçı.

Allatma: Aldatma

Allanmak: Aldanmak

Alışmag: Alışmak, tutuşmak, yanmak.

Aparmak: Götürmek, taşımak, uygulamak, yürütmek, kılavuzluk etmek, vermek, idare etmek, yönetmek, önde götürmek, çalmak, aşırmak, başarmak, kazanmak, uyutmak, bayıltmak

Arhalanmak, arhalanmag: Arka çıkmak, himaye etmek, arkalamak

Arık, arıg: Arık, sıska, zayıf, cılız, kuru

Ast: Alt

Ata: Baba.

Ayağa durmak: Ayağa kalkmak.

Azmak: Kaybolmak, doğru yoldan çıkmak, sapmak(yoldan).

B

Başa vermek: Sona erdirmek, tamamlamak, bitirmek, idare etmek, iyi geçinmek.

Başı ağarmak: Saçın beyazlaması

Başına dolanım: Sevgili, aziz, güzelim, canım, cigerim, gözümün nuru, kuzum, canım feda sana.

Başına dolanmak: Dikkat ve ihtimam göstermek

Baş götürmek: Kaçmak, başını kaldırmak

Belaya salmag: Başını belâya sokmak

Bık: Bıyık

Bile: böyle, hatta bu gibi, benzeri

Birce: Yegâne, fakat yalnız, sadece, hele, bir kere, keşki, tek

Berkitmek: Sıkıca kapatmak

Besî: Çok, birçok, yeterli

Bînî: Burun

Birce: birer birer, teker teker

Boyun burmak: Boyun bükmek

Boyun koymak: razı olmak, üzerine almak, uhdesine almak

Buhak: Çene altı, gerdan

C

Calamak: Aşılamak(bitkiyi) dikmek, teyellemek

Cehek, ceheng: Dudak kenarı, ağız kenarı

Celâ-yı veten: Evsiz, barksız, yersiz, yurtsuz, avare.

Celâ-yı veten olmak: Yersiz yurtsuz olmak

Cırmak: Yırtmak, parçalamak, tırmalamak, tırnaklamak.

Cîg çekmek: Bağırmak.

Cûr: Tür

Cûrâb: çorab

Cüce: Civciv

Cüvâl: Çuval

Ç

Çalmag: Ulaşmak, varmak, dövmek, vurmak, (yılan, akrep) sokmak, ısırmak

Çatı: İp, urgan

Çatmak: Vasıl olmak, ulaşmak, yetişmek, varmak.

Çekâvek: Dişi ördek, toygar kuşu

Çömçe: Büyük tahta kepçe

Çılpak, çılpag: Çıplak, eyersiz, çulsuz

Çign: Omuz, omuz başı

Çemrenmek: Suya girmeye hazırlanmak, paçaları sıvamak, bir işe ciddiyetle hazırlanmak

Çibin, cibin: Sinek, sivrisinek

Çimçeşmek, çimçişmek: karıncalaşmak, gicişmek, tiksinmek, iğrenmek

Çulgalaşmak, çulkaşmak, çulkamak: Birbiriyle karışmak

D

Dağdağan: Çitlenbik.

Dal: Arka

Dâm: Evcil hayvan, yırtıcı olmayan vahşi hayvan

Damçi, damcı: Damla

Dan: Tan, acayip, tuhaf

Danlamak: Paylama, azarlamak, kınamak

Danışmak, danışmag: Konuşmak.

Darama: Tarama

Darıhmag: Sıkılmak, bıkmak, sinirlenmek

Dâye: Dadı, sütanne

Dayaz: Sığ

Dedesine od vurmak, dedesini odlamak: Şiddetli bir şekilde cezalandırmak, mahvetmek, tamamen berbat hale getirmek

Dend: İri yarı, cüsselli, tutak, saban tutağı.

Derek: Dip, cehennemin dibi

Dil açmak: Dillenmek, yalvarmak, yakarmak, konuşmaya baslamak, ağız açmak

Dilbilen: Ehil sahip, tecrübeli

Dinge: Tepe, zirve

Dolandırmag: Dolaştırmak, gezdirmek, uğraştırmak.

Dolaşmag: Dolaşmak, şaşırmak, karıştırmak, mec. sataşmak, takılmak, rahatsız etmek

Dügün: Düğün, düğüm

Dügü, düg, dügi: Pirinç

Dümdüg, dimdig: Gaga

Dünen: dün

Düz: Düz, namuslu, iffetli, dürüst, dogru, düzgün, dik vaziyette, dosdogru, sapmadan, sessiz, akıllı, uslu, isabetli, karavanasız, tam, dogru, gerçek (konuşmada), eksiksiz, tam, helalinden, dürüst olarak, alın terinden.

Düzmek: Dizmek, kurmak, saf bağlatmak, dizgi yapmak, işlemek, tertip ve tanzim etmek vücuda getirmek icat etmek

E

Ecâmir u evbâş: Ayak takımı

Ele **almak**: Ele almak, bir şeye başlamak, kandırmak, tatlı dille kendini inandırmak, kontrolünü eline geçirmek, kendine tabi etmek.

Emcek: Göğüs, meme

Eme yaramamak: İşe yaramamak, fayda vermemek

Elcek: Eldiven.

El götürmek: Vaz geçmek, el çekmek

El çatmak: El yetişmek, eli yetmek, fırsat olmak

Elini üzmek: Ümidini kesmek

Elleşmek: Çalışıp çabalamak, çekişmek uğraşmak, kıpırdaşmak

El vermek: El sıkışmak, elverişli olmak, teşekkül etmek, oluşmak

Eprimek: Çürümek, bozulmak, ekşimek

Erene: Erce, er gibi, erkekçe

Eser eylemek: Tesir etmek.

Evsiyâ: vasîler

F

Fırtıglı, **fırtıhlı**: sümüklü

Füls: Madeni para, bakır sikke

G

Galyan, **gelyan**: Nargile

Gatma: Sicim, kınnap, iplik, karışım

Gatışmag: Karışmak, katışmak

Gayıtmag: Geri dönmek, yeniden gelmek, tekrar başlamak, yeniden meydana çıkmak, görünmek.

Gaytarmag: İade etmek, göndermek, geri çevirmek, döndürmek, reddetmek

Gâz: Demir, altın gibi madenleri kesen makas

Gede: Herif, adam, herifçioğlu, oğul, erkek evlat, uşak

Gep: Söz, laf, iri yarı, kaba

Gepleşmek: Konuşmak

Gıç, kıç: Ayak, bacak

Gırğı: Şahin, doğan, boz doğan, atmaca

Gırhmag: Traş etmek, kırkmak

Gışgırmag: Bağırmak, çığlık atmak

Gıy: Ses, bağırış, haykırış

Gızbes: Matmazel, küçük hanım

Gîc: Aptal, salak, yersiz, manasız, sersem, şaşkın.

Gîc olmak: Sersemlemek, sersemleşmek

Gildir: Dilme(ağaç için)

Gizildemek, giz giz eylemek: Karıncalaşmak, keçeleşmek, sancımak.

Govzamag: Kaldırmak, yukarı kaldırmak

Gök, kûk: gök, mavi

Göyçek: Güzel, sevimli, görçek

Göz açmak: Doğmak, fırsat bulmak, imkan bulmak

Gözetleme: Koruma, muhafaza etme, bekleme, ümit.

Gözden salmak: Unutmak, ihmal etmek, uzaklaştırmak, yoksun bırakmak

Göz götürmek: Vazgeçmek, bakmamak, el çekmek

Gözlemek: İntizar etmek, beklemek

Göz vurmak: göz etmek, göz kırpmak, kendini kaptırmak

Gübsemek: Vurmak, dövmek (balyoz vb. ile)

Gurşanmak, **kurşanmak**: Kuşanmak, girişmek, başlamak, tahrik olmak, kışkırtılmak, alışmak, kendini kaptırmak(bir şeye)

Güng, gong: Künk, dilsiz, tutuk, müphem, belirsiz

H

Haçağ: Ne zaman, ne vakit

Hân: sakın, aman, hey, çabuk, acele et, ha, tamam

Handa: Nerede?

Hansı: Hangisi, hangi şey?

Harây: Çıglık, feryat, alarm, tehlike sinyali, imdat, yardım

Hara: Nere, nereye?

Harada: Nerede?

Hâr elemek (**etmek**, **gılmak**): iki paralık etmek, rezil etmek

Hansı: Hangisi, hangi şey?

Hava: Hava, Çatı, dam, kiremit örtüsü

Herze: Boş lakırdı, saçma, yersiz, avare, derbeder, sayıklama, fesat

Heveng: Havan, döyeç

Heyva: Ayva

Hisli: İsli, kurumlu, dumanlı, tütsülü

Horki: Korku, ürkmek

Horûs: Horoz

Hoşlamag: Beğenmek, gözüne kestirmek, hoşlanmak, sevmek, âşık olmak

Huşunu başına yığmak: Aklını toparlamak, düşünmek, kendine gelmek, ölçüp biçmek.

Huşunı yığ başına: aklını başına al! Anlamında bir uyarı ifadesi

Huşunu aparmak: Hayran etmek, meftun etmek, mest etmek, aklını başından almak.

Hû: Huy, adet

Hürgütmek: korkutmak, ürkütmek

İ

İgidlik: Cesaret, yüreklilik, kahramanlık

İlan: Yılan

İncimek, **incimak**: Acımak, ağrımak, sızlamak, gücenmek, küsmek

İşe gelmek: Faydalı olmak, işe yaramak

İti: Keskin, sivri, süratli, hızlı, çabuk

İtirmek: Yitirmek, kaybetmek

K

Kalak: Alay, istihza

Kanat salmak: Gidilmesi mümkün olmamak, kuşlar bile gidememek (Katır gelse dırnak salar, kuş gelse kanad; gidilmesi tehlikeli ve ürkütücü yer için kullanılır.)

Kara günlü: bahtsız, talihsiz, uğursuz

Kargu: kargı, ucu sivri demirli, gayet uzun değnek

Kazalak: Çekâvek, dişi ördek, toygar kuşu

Kecek: Başı eğri sopa

Kem: Eksik, Kalbur, elek

Kend: Köy

Kereşne, **keresne**, **gavdâne:** yarpuz otu

Kesme: Bir tür kumaş, kısa

Kesek: Toprak parçası, kerpiç, tezek

Kıbrak: Kıvrak

Kim, **Kimse**: Tanıdık, dost

Kişi: Kişi, er, erkek, koca

Kişilikten deyil: Erkeğe yakışmıyor

Kiçek: Bir saz türü

Kolçek, **kolçag**, kolçak: Kola geçirilen kılıf

Köme: Eşyayı bir yere yığma, kulübe, çardak, kameriye, yığın, küme

Kurma: Kavurma

Kurşak: Kuşak, kemer

Künde: Hamur bezesi, pazı. Hamur merdanesi.

Külbaş: Zavallı, dangalak

Küşkürmek, **küşkürtmek**: Kışkırtmak (köpeği).

L

Lap: Tamamen, hatta kesinlikle, çok, fevkalâde.

Laylay: Ninni

Lecen: Bataklık, balçık

Les: Felçli, gevşek, halsiz, tembel

Luvâ: Yuva

M

Mankel, **mankal**: Mangal

Mehbes, **mehbeshana**: Hapishane

Meres: ip, urgan, köpek ve aslanın boynuna takılan ip

Minmek: Binmek

Minnet koymak: Başına kakmak

Mundar, **murdar**: lekeli, kirli, pis

N

Nisbet vermek: Benzetmek, bir tutmak

Niyniy: Beşik

Neme: Ne?

Natı: Fakat

Nohtâ: Yular, dizgin.

O

Od tutup-yanmag: Tutuşup yanmak, öfkelenmek

Ohşamag: Benzemek, okşamak

Ovsiyâ, Evsiyâ: vasîler

Ö

Öz: Kendi

P

Paltar: Elbise, giysi, yatak takımı

Peşk: Kura, parmakla kura.

Pîçpîç: Kıvrımlı, kıvrım kıvrım, büklüm büklüm

Pîçek: Sarmaşık

Pozulmuş: Çizilmiş, karalanmış, düzensiz, dağınık

Püflemek: Esmek, söndürmek

R

Rîşhend: alay, istihza, bıyık altından gülüş, alaylı gülüş

Ruhu tazelenmek: Şenlenmek, canı tazelenmek

S

Sanmak: saymak, hesaplamak

Saralmag: Sararmak

Sârı: Taraf, semt, ...e doğru, dolayı, ötürü, için

Segirmek: Sıyırmak, yalamak

Sevgât, **sovgat**: hediye, yol hediyesi

Sikencübîn: Ballı sirke (şurup)

Sîmsâk: Gümüş baldırlı

Sinc: Simbal da denen üzerine teller çekilmiş kutu şeklindeki müzik aleti, çalpara, simbalon

Soruşmag: Sorguya çekmek, ifadesini almak.

Sovgend: Yemin

Sümük: Kemik

Sürçek: Efsane, uzun hikâye, roman

Sürtmek: Ovalamak, rendelemek, sıkmak, incitmek, okşamak, silmek, temizlemek.

Ş

Şel: Topal, sakat, çolaklık

Şele: Yük, bağlam

Şellâk: Kamçı, kırbaç

Şîrbirinc: Sütlaç

Şehbâz, **şahbâz**: İri beyaz doğan, balaban.

Şıltak, **şıltag**: (Çocuk için)yaramaz haşarı, naz, kapris

Şulug: Kalabalık, karışık, söz dinlemeyen, uslu durmayan, yaramaz haşarı

T

Tablaşmag: Sabr etmek, tahammül etmek

Tağar: küp

Tapmag: Bulmak

Tapşırmag: Teslim etmek tevdi etmek, emanet etmek, yetiştirmek, ulaştırmak, sipariş etmek, ısmarlamak, yaptırmak

Tarı: Tanrı

Tek: Tek, ..a kadar, dip, derinlik, alt, gibi,salı

Telesmek: Acele etmek

Terlan: Doğan, şahin

Terpetme: Kımıldatma

Tikan: Diken

Tirme: Elde dokunan şal desenli bir kumaş türü, Şal

Tobra: Torba

Tük: (dü, tü, tüg): Tüy, kıl, yün, at kâkülü, at yelesi, alın tüyü,

Tûntâb: Ateşçi, külhan

U

Ulag, **ulağ**, **ulak**: Eşek

Utmak, **yutmak**: Yemek, oyunda veya kumarda kazanmak

Ulduz: Yıldız

Ü

Ümid üzmek: ümidini kesmek,

Ürek: Kalp, yürek, ruh

Üz: Yüz

Üz koymak: Yola koyulmak, harekete geçmek

Üz tutmag: Konuşmak, hitap etmek

V

Vende: Kap, kacak, zarf

Veylân: Başıboş, aylak, avare

Y

Yakasından el çekmek: Yakasını bırakmak, peşini bırakmak

Yalguz: Yalnız, tek başına, ancak, sadece

Yaman: Kötü, merhametsiz, insafsız, küfür, sövgü, kötü tabiatli, çok, hayli, tehlikeli, korkunç, kurnaz, hilekâr, lanet, beddua, at hastalığı

Yara vurmak: Yaralamak, kalbini kırmak, incitecek sözler söylemek

Yengi: Yeni, taze, yeni yıl

Yerden götürmek: Kolundan tutmak, çıkılmaz durumda olan kimseye yardımcı olma, naşını kaldırmak, defnetmek

Yeri var (vardır): yerinde olur, hakkı var, uygun olur, iyi olur.

Yeritmek: Yürütmek

Yetirmek: Ulaştırmak, nakletmek, yetişmek(birinin arkasından), besleyip büyütmek, bitirmek, yetiştirmek(meyve vb.)

Yetmek: Yetişmek, ulaşmak, geçmek, sirayet etmek, yetmek, gücü yetmek, değmek, dokunmak, olgunlaşmak(meyve).

Yeyim: Yemek

Yığıştırmag: Düzenlemek, tertip etmek

Yıhılmış: Yıkık

Yoğun: Kalın, Şişman

Yubanma: Gecikme

Yubanmag: Geciktirilmek, gecikmek

Yuhu, yuhı: Uyku, rüya, gaflet

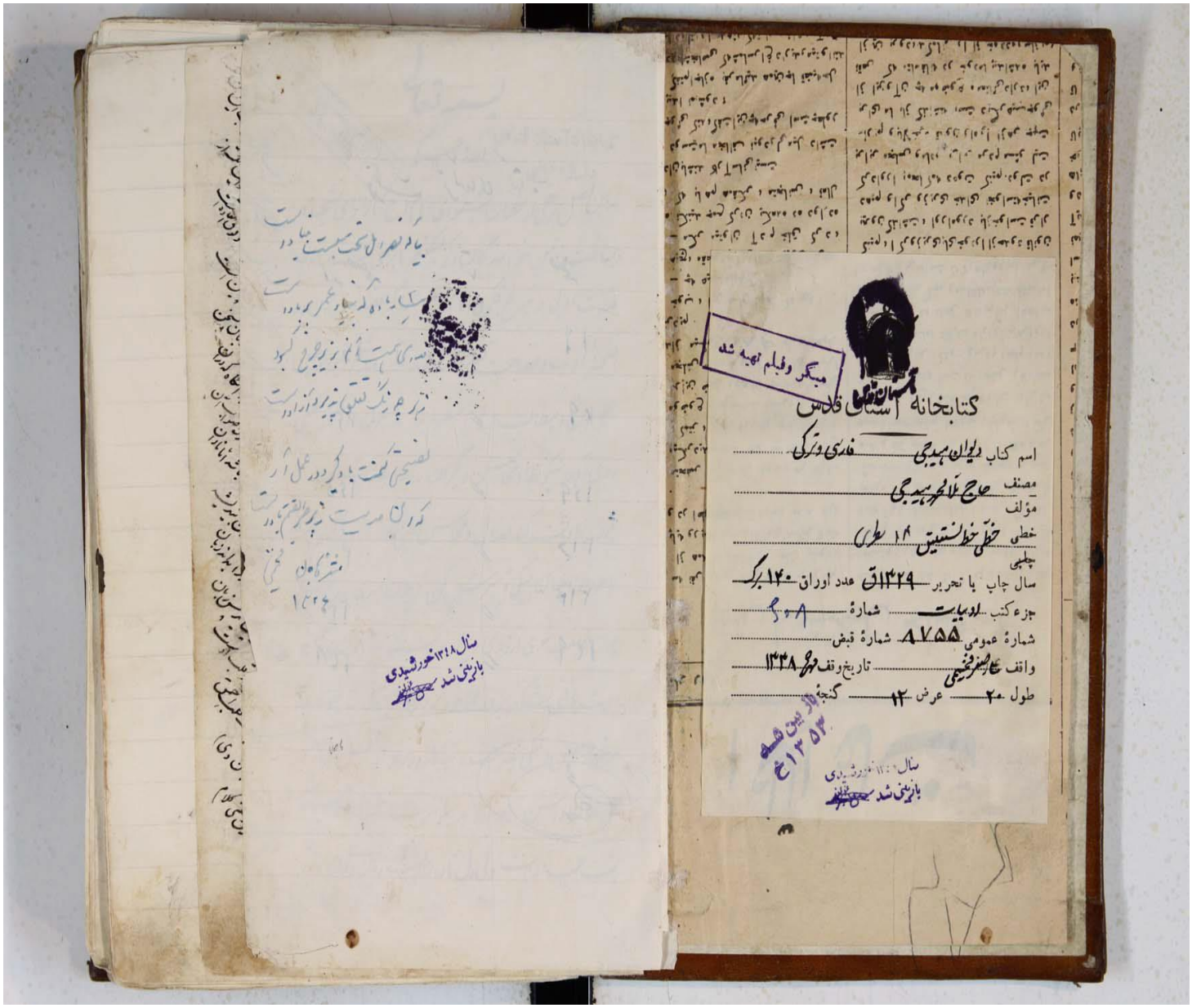
Yügürmek: Hücum etmek, seğirtmek

Yüngül: Ağır olmayan, hafif, kolay önemsiz, tesirsiz, zayıf, hafif silahlı.

Z

Zad: Şey, nesne, bir şey

TIPKIBASIM

میکرو فیلم تهیه شد
کتابخانه آستان قدس
اسم کتاب دیوان بیدگی فارسی و ترکی
مصنف حاج ملا محمد بیدگی
مؤلف
خطی خط نستعلیق ۱۴ سطری
چاپی
سال چاپ یا تحریر ۱۱۲۹ق عدد اوراق ۱۴۰ برگ
جزء کتب ادبیات شمارهٔ ۶۰۸
شمارهٔ عمومی ۸۷۵۵ شمارهٔ قبض
واقف حاج میرزا فتحی تاریخ وقف مهر ۱۳۳۸
طول ۲۰ عرض ۱۲ گنجایش
سال ۱۳۱۸ خورشیدی
بازبینی شد

بجبرم که بروی سیاه و دست نهی
چسان بحضرت پروردگار میگذرد

سنه غم ز دشنوی غرب رجاء ۔۔۔ پزرد بمش گشتی صولتش هباء
کول اعلا گبسه یدیم کنده سار ۔۔۔ أقول اهجاری و الدمع جار
و لی عزم الرحیل الی الدیار

بو بامه و بر اسحم جام صبوحی ۔۔۔ بدندن ایمیوم آزاد روحی
الا لیس الأقامة کالبروح ۔۔۔ ز ینبغی ان اسیر و لا تزوحی
فان الشهب اسبقها السراح

از صبحون یلی دور و بر صراحی ۔۔۔ دگل بول اهنون یا تماق صلاحی
سراه یحمد عند الصباح ۔۔۔ فبشر السائرین الی النجاح
و حال المترفین الی البوار

گلور کم کم دماغه عطر سیوا ۔۔۔ شده نزدیک گویا کوی لیلی
یزید البحیم ریح اللیل روحا ۔۔۔ و انی فی الظلام رأیت ضوءا
کان اللیل زین بالنهار

مول انمش ملاقاتی بو خلقون ۔۔۔ منی گزدم جهانون غرب و شرقون

او رک سومز متاع برق و زرقون ۔۔۔ و یا تینی مزاج الصنعاء برق
تذکرنی متی قرب المزار

او لورانسان گیدر دنیادان آما ۔۔۔ دیرلر روح او لور سوزدورا بنا نما
دگل لایق منه بو کنج کو ما ۔۔۔ و کیف اکون للبدان طعما
و فرق الفرقدین رأیت رأی

بو چولده دوخوش هوا ظاهر و ناتی ۔۔۔ اشه گلمز هرا ول نار یوخ ثباتی
ایرلره قیل بوگون چلک دشره آتی ۔۔۔ أ ارضی بالاقامة فی فلاة
و أرتعی العناصر فی جواری

لضاقت فی طوی الطبع قلبی ۔۔۔ نه وقه بوادی شاقوق لهو و لعبی
و غلدر نفس ترک همز بو رابی ۔۔۔ الی کم اجعل الحیات صبحی
الی کم اجعل الطیبتین جاری

من از صورت گذر کردم بمعنا ۔۔۔ تو گوئی سینه ام شد طور سینا
بگوه قلب ده برق تمنا ۔۔۔ اذا لاثبت ذاک الضوء افنی
فلا أدری یهینی عز یسار

جگر اوده دوتمدی یاندی دور گور سو ۔۔۔ هرا ن کس از حقیقت برده او بو

شگفت نایدت از آنکه عیسی مریم — ز دست بخرا ان سر کنند بکوه و کتل
جهان بخلق چه بسیار شگ بود اگر — نه بود وسعت میدان آرزو دامل
بلی مدار جهانست بر خیال و امید — ولی نبای زمانست بر خلاف و دغل
ایا بکوشش روزی حریص روزی را — اگر خدای کفیل است حرص را چه محل
مگو که بخت مکن در کمم و زیاد چرا — که نیست بخت بجز سر نوشت روز ازل
مگو که از شر طالع است نیک و بدم — نبرد عارف یک پشیز چه بشتری چه حمل
ره رضا سر تسلیم پیش گیر و برو — ز روی جهل مکن با خدای خویش جدل
دم از صلاح زند هیچ می مکن باور — منافقی است بسی در میان قول و عمل
اگر چه هست گناهش فزون ولی او را — امید مغفرت از کردگار عزوجل

فی الاشاره الی امهات حقیقة الوجود عند اهل الذوق

ائمه شش اول شاهد رعنا بزک — پرده نی سالمه ی او تو مشه ی تک
نه آدی بر پرده نه دله سوزی — عشق او دی عاشق او دی معشوق او دی
شانه چکو ب لفظه اول خوش خرام — دور دی ایاق او سته دگشه ی تمام

اولدی بو برجلوه ده کل جهان — ذره صفت گون اشیقندن عیان
ایسیدی استون او زونی آشکار — غیب و شهود عالمنه هزه وار
دیشیره خوب پرده دن ایندی نظر — ران سوکولوب اسدی نسیم سحر
گیچه ی قارانوق گجه اولدی گونوز — صورتی هرگز نگیده گوستردی او ز
گوزگی اگر آسته اگر اوسته دور — یوز اوله یا مین برادی گوستردور
هر نه دیرا ذرگه سوزی بو چه دور — اول که گورر ایکی گوزی لو چه دور
کون و مکاندور او زونون سایه سی — سایه سیدور مایه لردن مایه سی
جمله او دور غیر قیود اندن دور — وصدتی اسقاط اضافاتدور
وصدت و کثرتده ار نر سوزی — عارفون اوسون اگر ایکی گوزی
صرف حقیقت که اولور آشکار — گوزدن اییر نام و نشان هزه وار
نه گون و نه آی و نه اوله و نه قالور — پرده نی سالدی گنه یالقوز قالور

تمثیل

اسدی اگر بیل بیری دریا تکان — موج و حباب اولدی او زره نده عیان
بیل که او دحباب بوشلاری دریانی بو — موج و حبابی دولانوب اولدی سو

بورده بیم پل بوشدن مراد سوج سودن باشقه دگل اوزگه زاد

تمثیل اخر

لفظ ندور چنچه ی بغازدن نفس سنچه یرین بولدوردی غنچه کس
اسم اولور فعل اولور حرف کیم بوا وچنی یق آرنی قوی کلم
بو کلم و کلمه دگل هرنه وار غیر نفس آرتوب اونه اعتبار

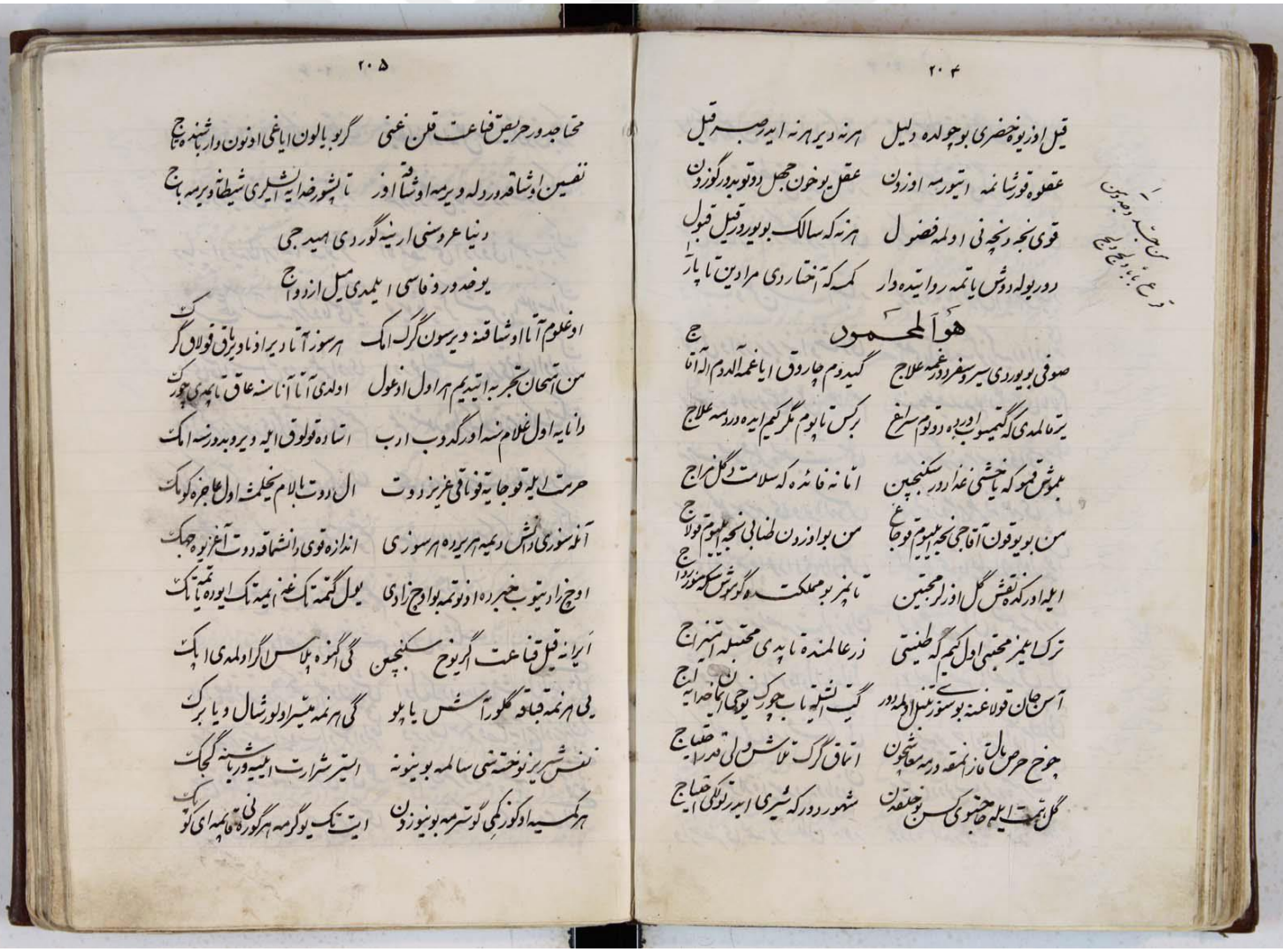
تمثیل اخر

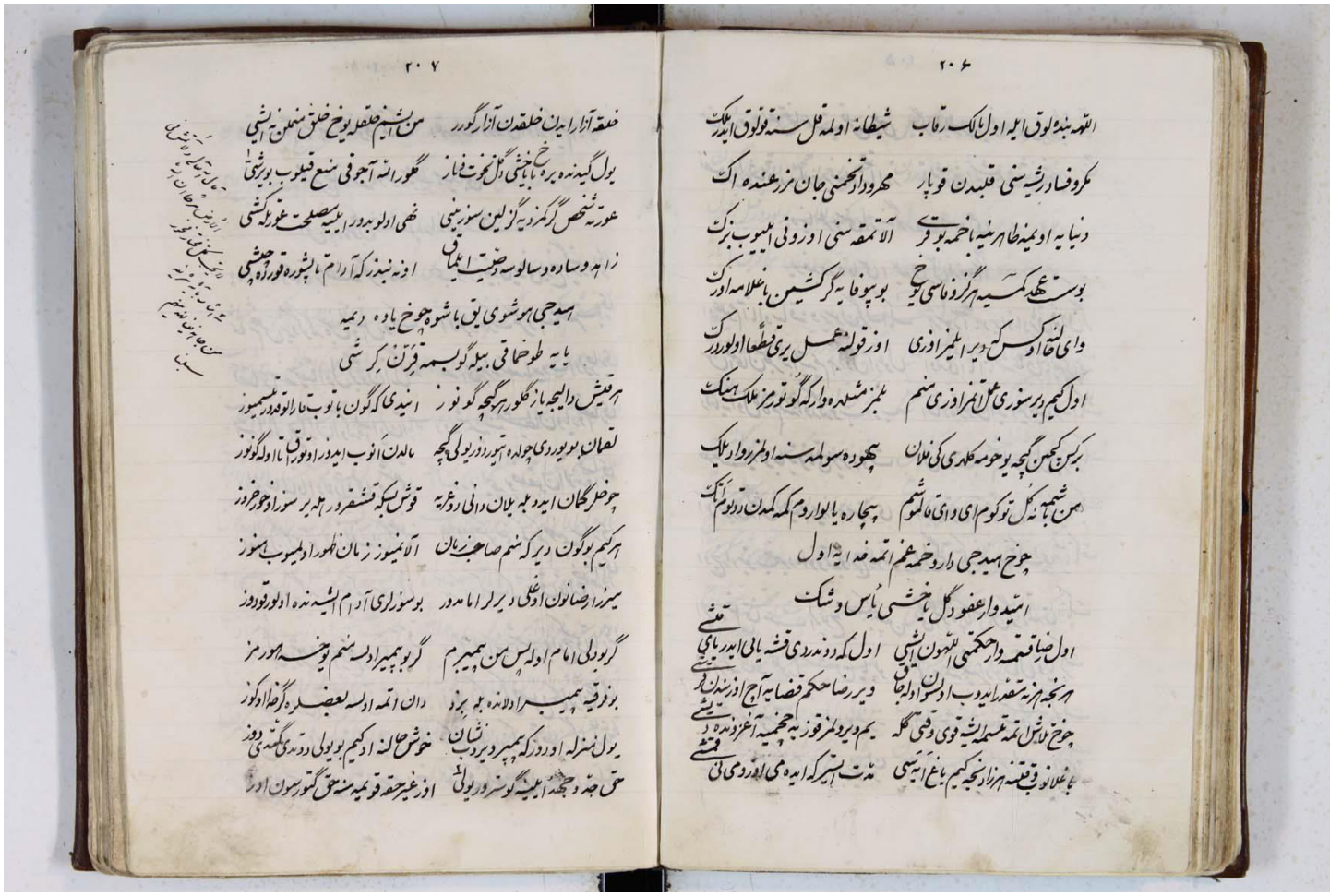
وحدت حقه عدد رود احدی اهل حقیقت قیلوب اورشاهدی
واحد اگر اولمیه اولماز عدد ایلمیوب بوسوزی برکمسه رد
هر عدده باخدی باخوب واحده بوسوزی اولماز دیمن زاهده
لیک عجبدور که عددون حساب اتمز اونی انه شئی عجاب

تمثیل اخر

بوسوز اگر باصل دگر مشتقدور برده شک مصدر و مشتقدور
اصل حقی مصدر کمی اصل کلام عالمی مشتقون کلماتی تمام
مصدر و مشتقده یوخ فرق چوخ مصدر اگر اولمیه مشتق یوخ
چون یاپوشوب مطلقه چولقاشدی قید چکدی تلجح بر برینه عمر وزید

بوایکی دشمن بارو شور اوگون قالمیه مطلقه نشان وردوگون
اول که دوتار مطلقی قیدی آتار مصدره مشتقی گورنده باخار
من باخارام هرکمه گورم اونی برکسه بندز اولا دوقوز دونی
واجب و ممکن جب اعتبار بورده تاپار فرق ایا هوشیار
گوزگی واوز بربرینه اوخشادی بعضی آزوب گوزگیره اوزرینه دی
بوسوزه باور یوخی اهل کلام مسئله عقیدم بودگل ای بالام
مذهب صوفیلره بسبت منی ویرمه گوزدم سودی بوسرمه نی
من دگلم سرسری و بوالهوس اوزگتوردم هرطرفه گلدی سس
گرسنی هرکیم چاقورای دارائش گتمه رایحه قاچاراق اول یوائش
گورنه دیر یومه بصیرت گوزدن گریوخی برهانی اشتمه سوزدن
هوشوی یق باشوه اول دنه ادیل ایله تصور صونا تصدیق قیل
کمسه که تصدیق ایدر فکرتی اولمیه یوخ اونده آدم فطرتی
عقل بوحوله ایتورو بدور اوزدن هوش دوتوب پرده حیرت گوزدن
وارخطری گتمه بو ظلما تدور بورده سکندر قوجاسوز یاتدور

حاجت آیا رسه بنده یه مخلوقه تمه گوز اللهدن اوزگه سی اولمه هرکیم اسیدین اوز

محض بلهایه خلقه اوخور وغط بهیدجی

حق بنده یه سون هشته آیا رماز بهانه سوز

یاراشماز اوگماقا برکسنه مگر تاری نجه وار اینیدی یوخی ایدیگنیز واری

تمام خلق یردوگوکده جن وانس وملک اولور هدک مگر ذات حضرت باری

قضای حتمه رضا اول بوگون ازل گونده خدای هرنه متعد رایدوب اولور جاری

اشیه که ال قویاران اوگده یه آرتن آیار دولاشمیه یه شیطان ویار وانصاری

دالیجه سالماقا اولاد آدمی بوشقی گیدر دالیجه بوخلقون الوندن افساری

اوزون گوزه تله بالام نفسدن اگر غفلت ایدن چکرسنی کم کم جهنمه ساری

قاپار گلوب گیدنی ایت کمی مرسله بونی تیز کوپاک که آچوق قالدی خلقه آزاری

هراول که بوزوده لانوچوخ بیریاماز آتوق دوتار هرآیه دشمن بوادمی کسی تاری

قارون قولی ایمیز سنده بولوق خداوندن اولور اکور کمی فضل وکمالدن عاری

کس اوزگه یه ال اوزاتماز گراولسه ماسوی کشی دل اوزکسه آچماز اگراوله عاری

خدایه شکر بونامرا خلقه بورجوم یوخ قولاقمی کسنون بوجوده ایدرساری

سن اتمه دان بوبیوک نعمتی بلور قدرین فقیر وملس ورنج وتعب گرفتاری

سویوق توکنمه دی گل تمه دی نولوردی گنه گلوب بهار آیا سیدی بوقیش وقاری

فغان که حسرتی قالدی اورکده ایدیج اول

سویوق بولاقلاری باشی دومانلو اقلاری

اشیمتشم ایکی زاد واگتوراق اولماز تاب بری فراق احبا بیکنجی فقد شباب

بوگون مجالی غنیمت بل ای جوان قالماز همیشه عمر گلستانی خرم وشاداب

خدا بوعالمی احباب عالمی یارادوب گرکه دور آرمه سطوبه تماما احباب

قلوب مشتیی محتاج خلقی بر برینه وگل گزاف بلور حکمتمون اولی الالباب

پیاره گنماقا یولاشمه گریوخون طاقت یوبانمه وقت گچوب براولاغ اوردوخون تاب

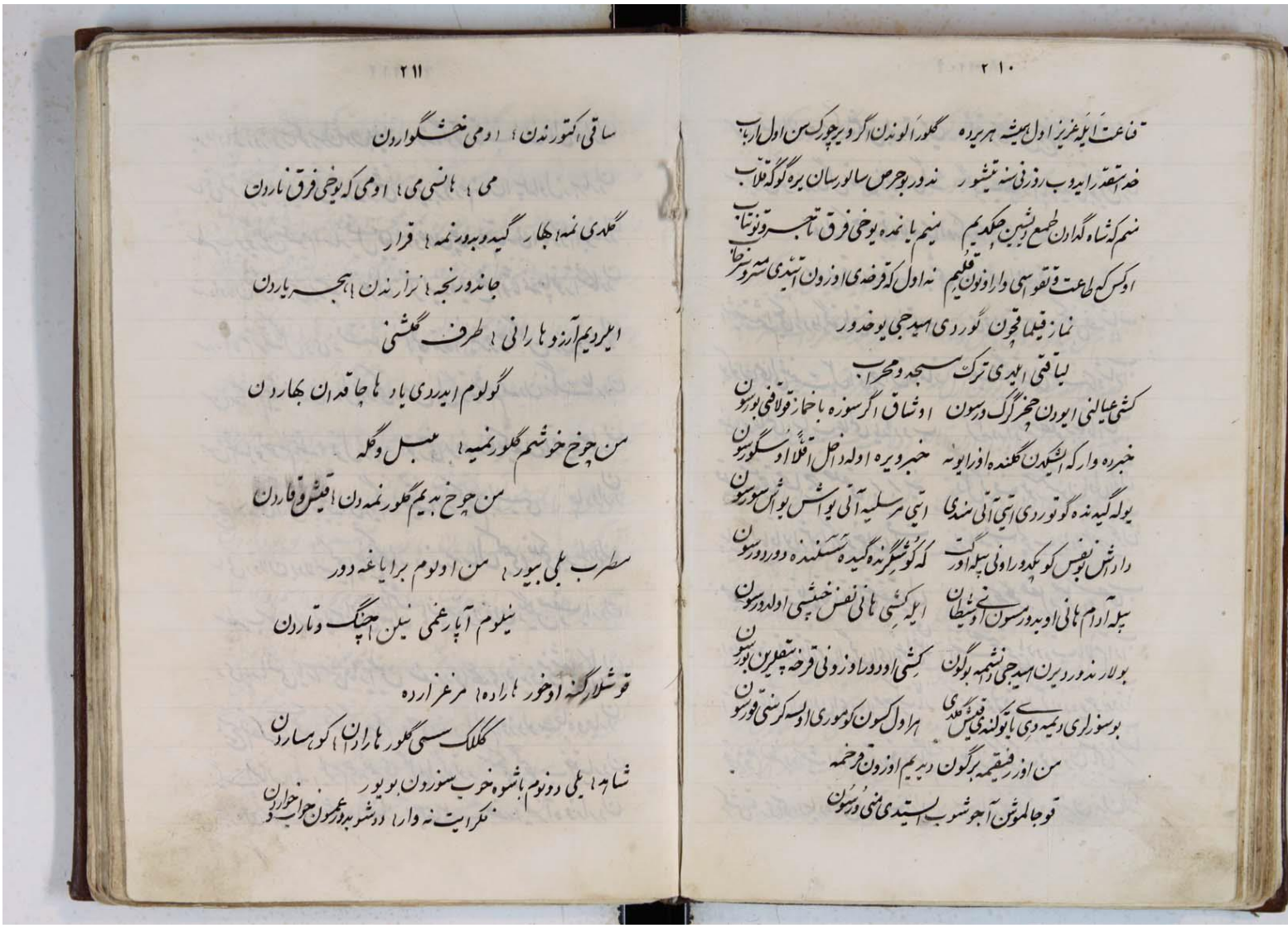
مجازی دوتما باماتا پای حقیقته یول دیمه نه وجه گلور عقل وصل واستصحاب

اوتور سوزه قولاق آس اوگن ای اوغول اخلاق الشیب یصیحتمی بار دوت بالام آداب

آتا سنه عاق اولان ای بالام چورک نماز آتا یه قولوق ایله گراوره یوخو ندور ثواب

قوزوم نظر ده همیشه اوزون آروق ساخلا نه چون که کوک قویونون باشینی کسر قصاب

کشی تاری سنی دنیاره خلق ایدوب آزاد سن اوزگنی اوزده اسیرن ندن اربا

قناعت ایله عزیز اول همیشه هر یرده گلور اولوندن اگر دیر چوروک سن اول ارباب
خدا مقدر ایدوب روزی سنه تیشور ندور بو حرص سالورسان یره گوگه تلاب
سنم که شاه گدایان طمع دیشین چکدیم سنم یانمده یوخی فرق تاجور تونتاب
او کس که طاعت و تقوا سی وار اونون قلیم نه اول که قرضی اوزون آیدی سترو خراب

نماز قیلما قچون گوردی ایدجی یوخدور
بیاقمی ایدی ترک سجده و محراب

کشی عیالنی ایودن چخرگرک دیسون او شاق اگر سوزه باخماز قولاقنی بورسون
خبرده وار که ایشکدن گلنده اوزایوبه خبر ویره اوله داخل اقلاً اوسگور سون
یوله گیدنده گوتوردی ایتی آتی مندی ایتی مرسلیه آتی یواش یواش سورسون
دارلش نفس کوپکدور اونی بیله اورگت که گوتورگزنده گیده تسکنده دوردورسون
بیله آرام هانی اوبه درسون اونیتیان ایله کشی هانی نفس خیشی اولدیرسون
بولار ندور دیرن ایدجی دیشمه بوگون کشی اودور اوزونی قرخه پتلیرن بورسون
بوسوزلری دیمه دی یا توگلنده قیمش گدی هراول کسون کوموری اوسه کرستی قورسون

من اوزر فقیمه برگون دیه یم اوزون قرخمه
قوجالمیشن آجو شوب ایستیدی منی ورسون

ساقی اکتورندن ادمی خشگوار دن
می هانسی می ادمی که یوخی فرق ناردن

گلدی نمه بهار گیدوبدور نمه قرار
جاندور نجه نزارندن ایجه یاردن

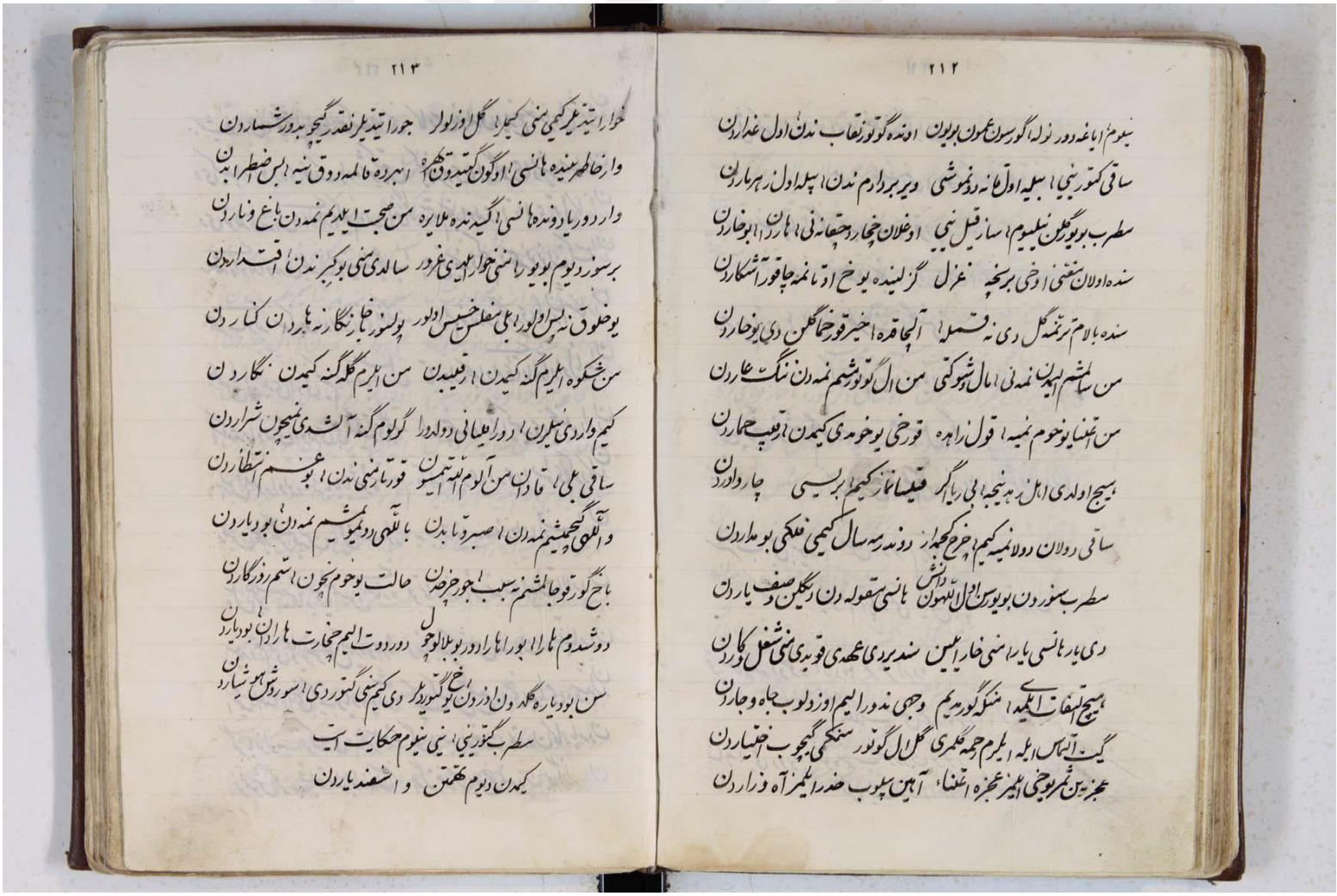
ایلدیم آرزو هارانی طرف گلشنی
گولوم ایدردی یاد هاچاقدان بهاردن

من چوخ خوشم گلور نمیه میل وگله
من چوخ بدیم گلور نمه دن قیش قارلاردن

مطرب بلی بیور من اولوم برایاغه دور
سیلوم آپار غمی نین اچنگ وتاردن

قوشلار گسنه اوخور هاراده مرغزارده
گللک سسی گلور هاراندن کوهساردن

شاه بلی دونوم باشوه خوب سوزون بویور
نگرایت نه وار دوشوبدور عمرون خراب اولدن

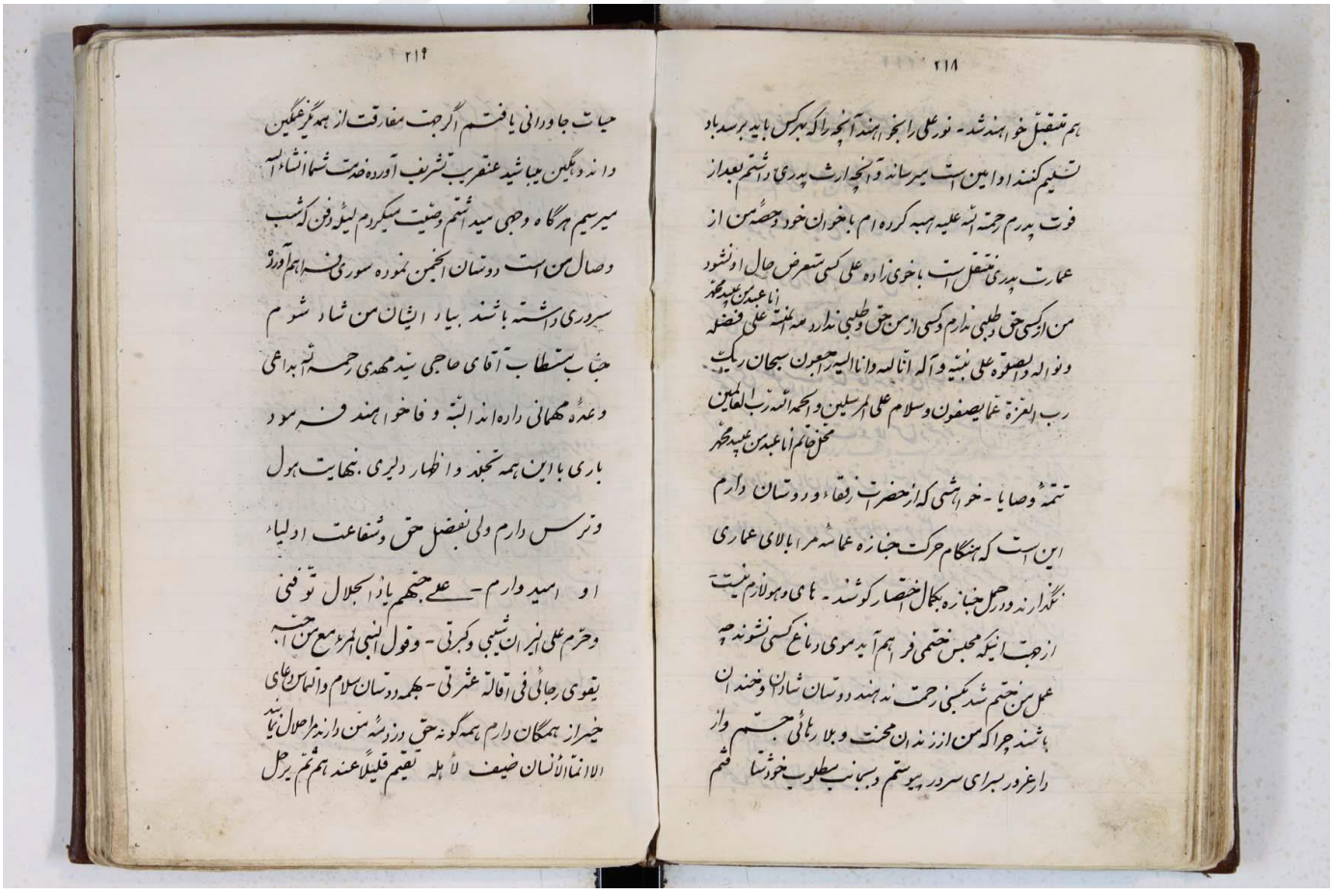
بنوم ایاغه دور نزله اگور سون عمون بویون اونده گوتورتقاب ندن اول غدارن
ساقی کتوربنی ایله اولقانه رودنمرشی ویربردارم ندن ایپله اول زهرمارن
سطرب بویوگلن نیلیوم ایساز قیل بنی اوغلان چغارچقانه نی ایاران ابوخارن
سنده اولان سقتی اوخی برنجه غزل گزلینده یوخ اوتانمه چاقورآشکارن
سنده بالام ترنمه گل دی نه قسمله آنچاقده اخیرقورخمگلن دی یوخارن
من سانمشم ایمدن نمه نی ایمال شوکتی من ال گوتورشمم نمه دن ننگ عارن
من اغنیا یوخوم نمیه ایقول زاهده قورخی یوخومدی کیمدن ایقپ حمارن
هیچ اولدی اهل زهدینجه ایی ریاگر قیلسانماز کیمم بربسی چاردادن
ساقی رودلان رودلانمیه کیم ایچرخ کجدار رودنده بیه سال کیمی فلکی بومدارن
سطرب بسوردن بویورسن اول اللهون دانش هانسی بقوله دن رنگین وصف یاردن
دی یارهانسی یارایمن خارایمن سندیریدی عهدی قویدی نمی شغل وکارن
هیچ التفات ایلمدی ایمنکه گوردیم وجهی ندوراایم اوزدلوب جاه وجارن
گیت آلماس ایله ایلرم جمله گلمری گل ال گوتور سنکمی گیجوب اختیارن
عجزیمن شمر یوخی ایمز عجزه اغنیا آهین سپوب ضدرایلیز آه وزارن

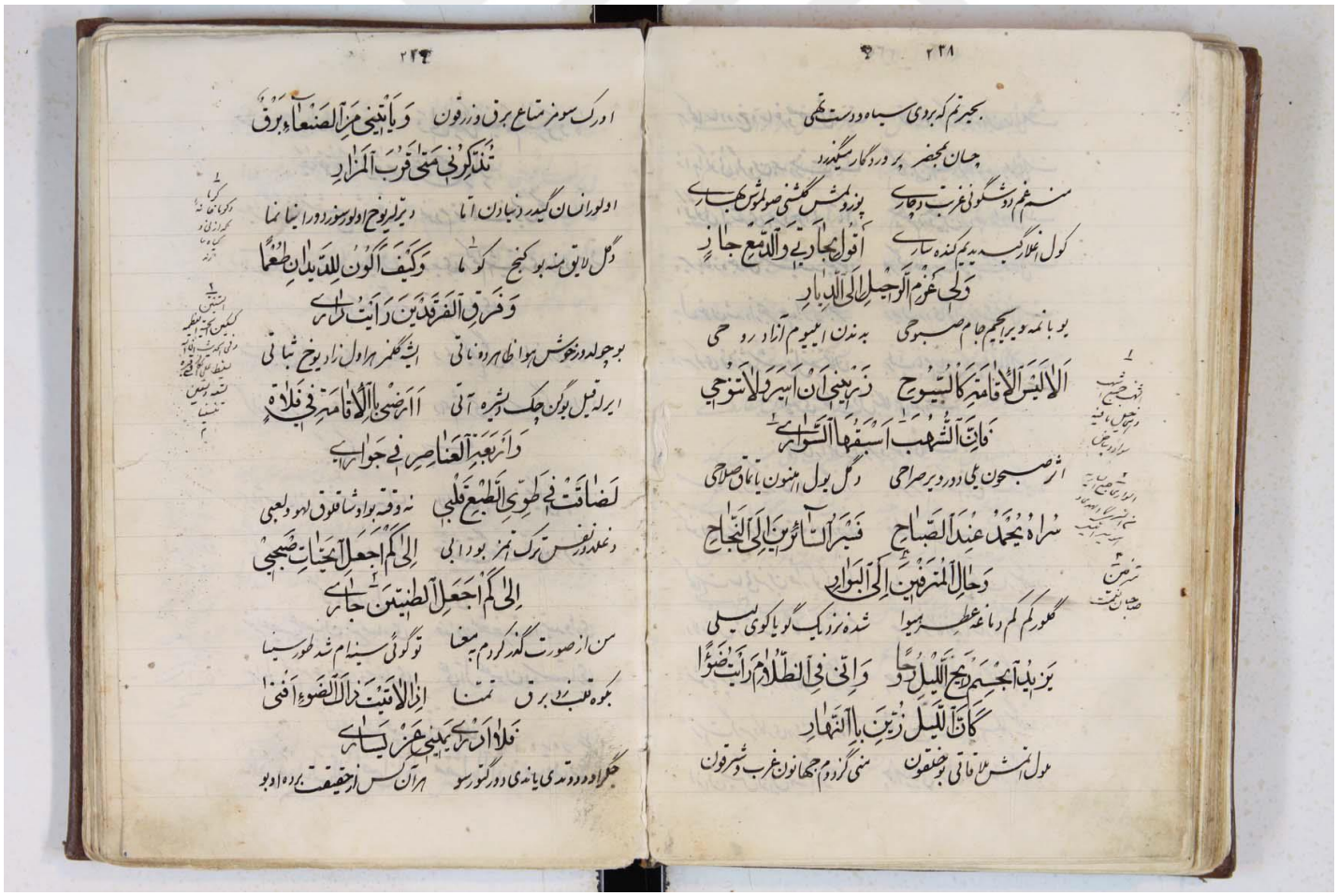
خوارا تیدیلر کیمی نمی کیملر گل اوزلولر جورا تیدیلر نقدر گیجه بدورشمارن
وارخاطر مینده هانسی اوگون گیتدوقدن ایبهره قالمه دوق نیه ایس ضطرابن
وارد وریاروندهانسی اگیدنده ملایره من صحبت ایلدیم نمه دن باغ وناردن
برسوزدیوم بویورانسی خوارایمی غرور سالدی نمی بوگبرندن اقتدارن
یوخلوق نه پس اولور ایی مفلس خسیس اولور پولسوز خاریگارنه یارن کنارن
من شکوه ایلرم گنه کیمدن ایقیمدن من ایلرم گله گنه کیمدن نگارن
کیم واردی سلمان ایدوراقیانی دولدورا گرلوم گنه آلشدی نیچون شرارن
ساقی علی ایقادرمن آلوم الله ایمیسون قورتارمنی ندن ایبوغم انتظارن
واآلقی گیجمیشم نمه دن ایصبرقابدن یاالله ردنمیوشم نمه دن بویاردن
باغ گورقوجالمشم نه سبب ایجورخرصدن حالت یوخوم نچون ایشم روزگارن
دوشدوم نارا ایبورانا ردوربویالوچول دوردوت ایلیم چغارت هاراندن بویاردن
من بویاره گلدون اذدون یوخ گتورمیلر دی کیمم نمی گتوردی ایسورشی هم شمارن

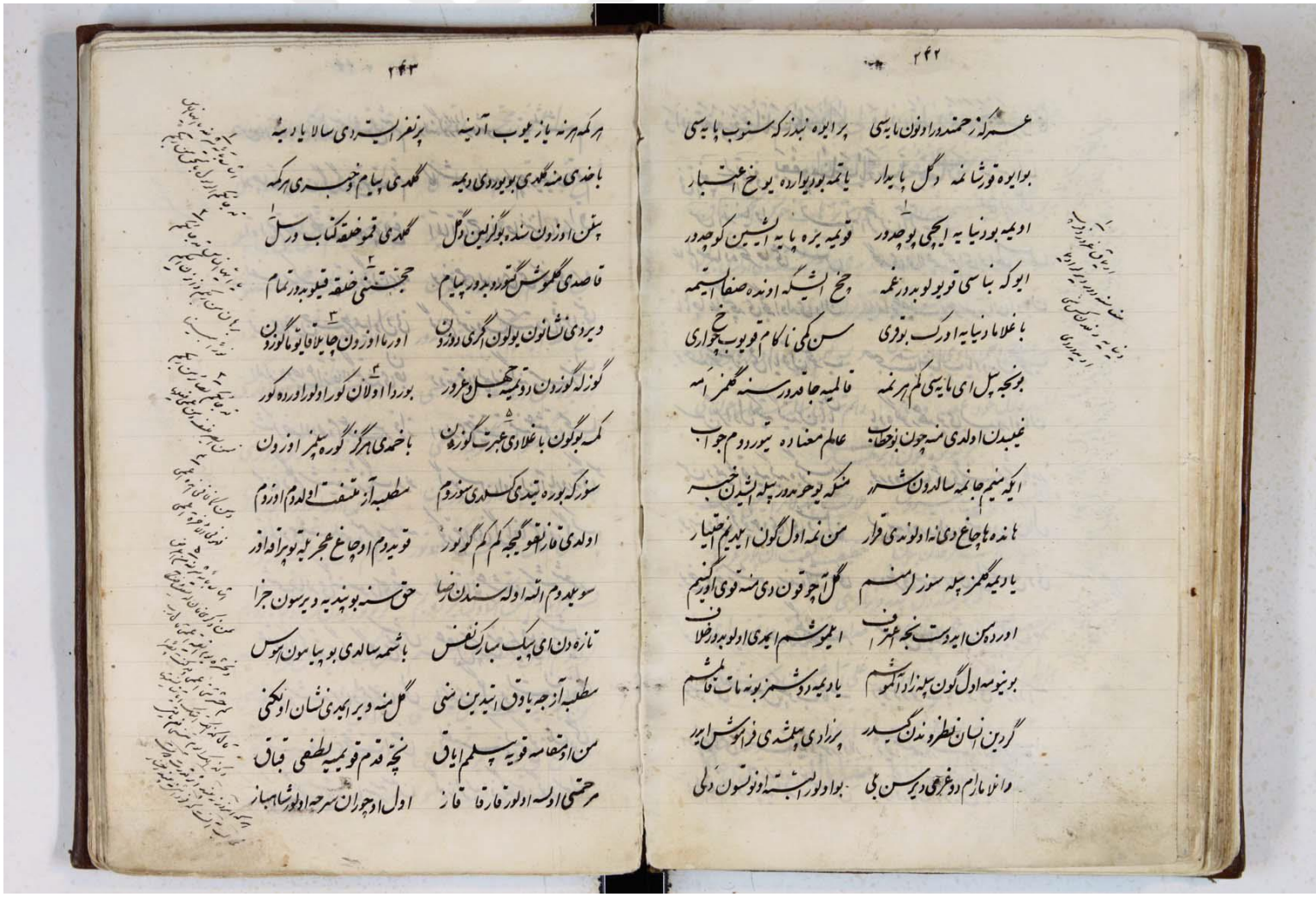
سطرب گتوربنی ایی نیوم حکایت ایت
کیمدن دیوم تهمتن و اشفندیاردن

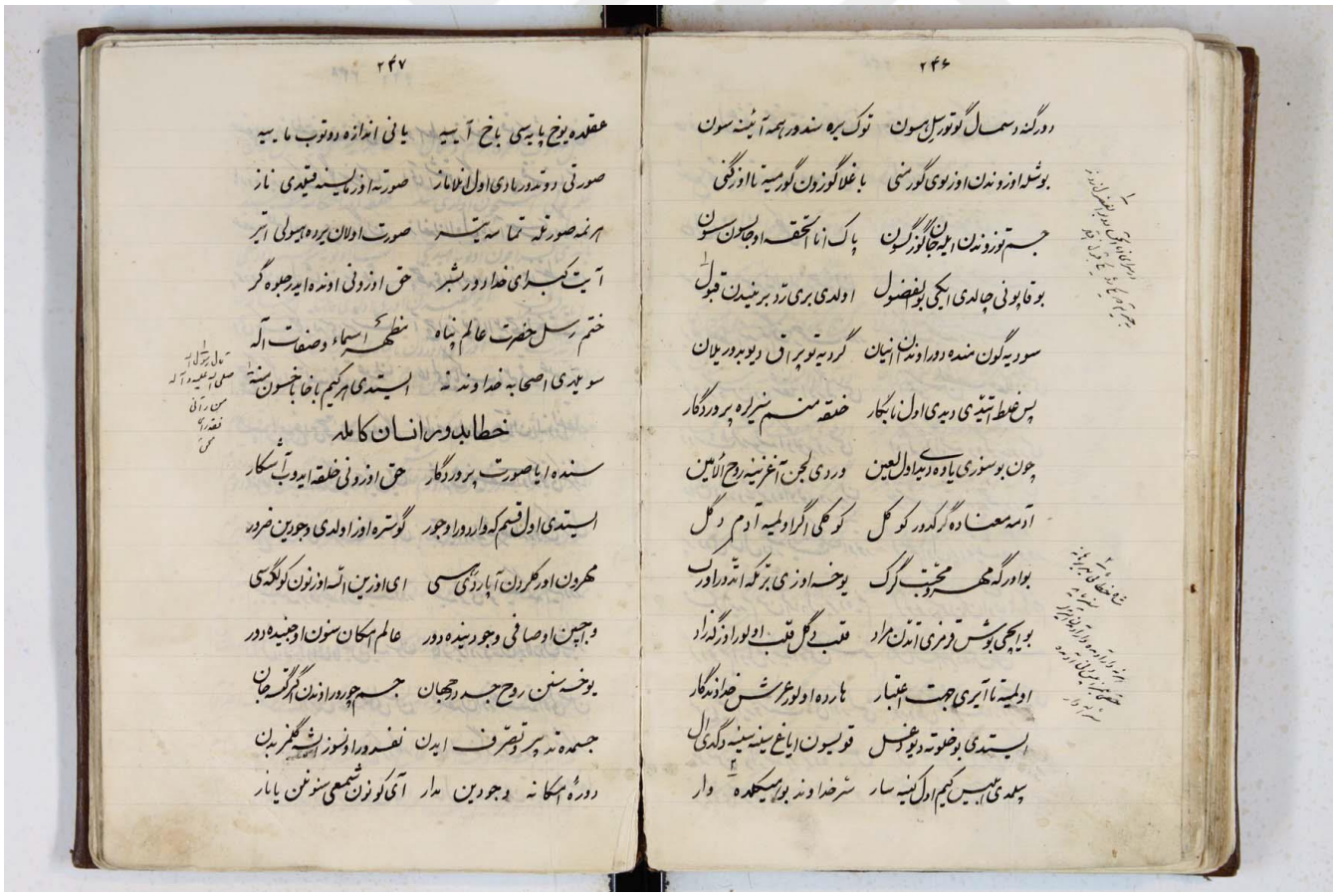
جمشید نولدی، نوش ایدری مرگ جامنی کاوس نولدی، یوخ خبر اول شهریارلردن
دی کیقباد، ویردی فلک باده شوکتین کیخسروی، اوگلمدی دیشیره مغاردن
دی نولدی زال، اولدی ایکیم اولدی درد روزگار رستم نجه اولدی، قالدی قولی کارزارلردن
رستمه اولدا اولدی عجب، ایتیز عجب، چوخ نجه ی کیم، ایچر یونون تک سواردن
سهراب نولدی، سوکدی اونون قانینی فلک بهرام نولدی گلمدی هارداسکاردن
بهمن هانی بیدی اونی کیم، ازبر اجل قارون نجه اولدی قالدی آداول مدارلردن
اسکندر اولدی اولدی بلی، کیمدی ظلمته دارا نجه اولدی کیمدی بوخسور لردن
هرکس اولور اولور، نه بابا باشوه قسم قالمار بری دری، ایسوای کردکارلردن
دیمین نجه بگر نجه سن مایل فرار به به نه فایده نمدن بو فرارلردن
پیل فلک یخاریخی شمس العماره قویماز نمه اثر نمدن اول تالارلردن
بیهوده نمی وفا یوخوش کیمه دهرده دنیا بعیش نمدن اعتبارلردن
ایتیم اغلنا داخی کیمه بویار دیوله کیتیکس طمع داخی بوهامی دوستدارلردن
گویا نولوب توکنه ی نمه عمر بیلیوم گویا خبر یوخون نمدن کاربارلردن
نولموش گوب قیامته منه برادرون سفر هرگز خلاص یوخ نمدن بوگذارلردن

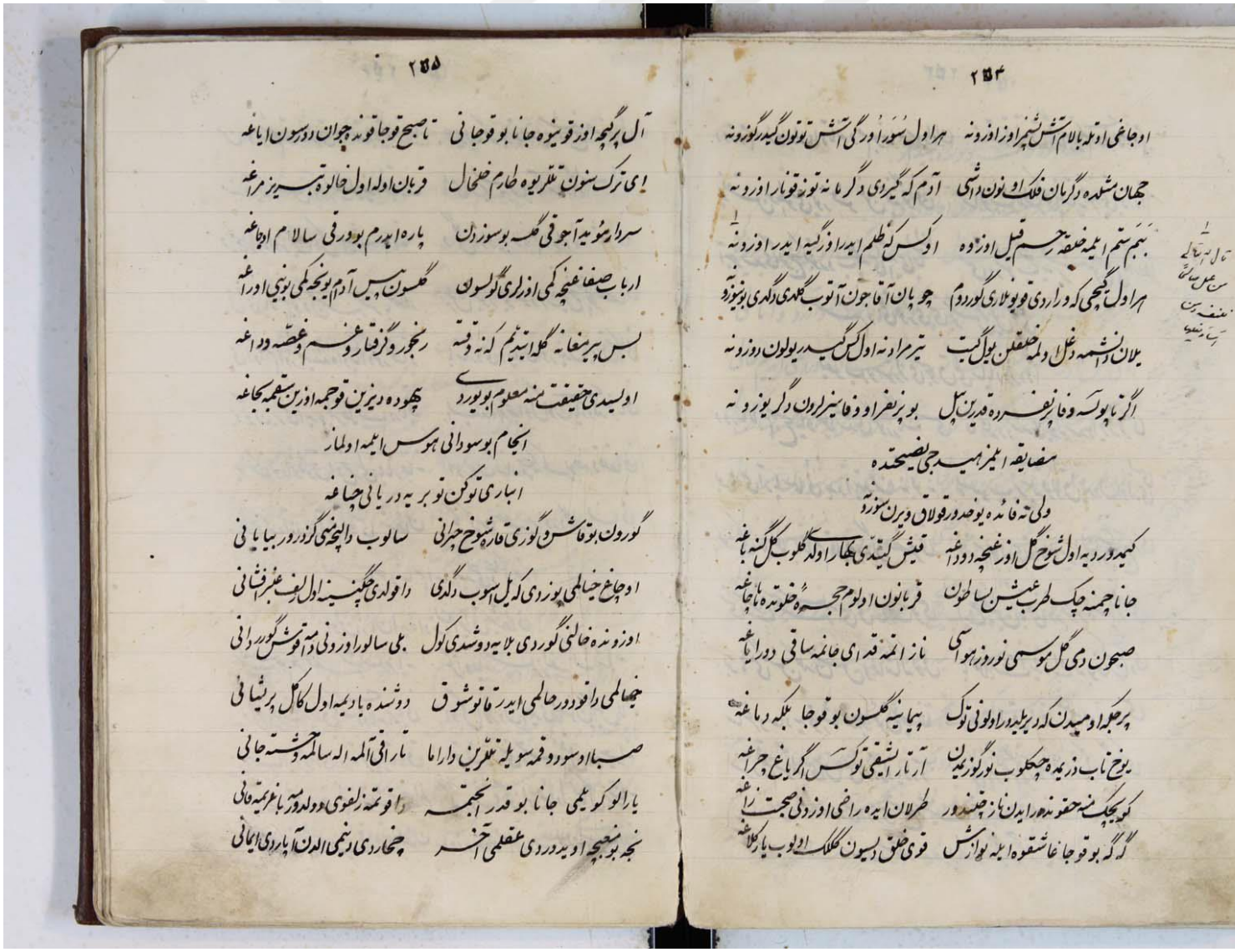
ای وای کل منم هارا مه باشمه، نیه من رالده مالمشیم نمدن، هم قطارلردن
بوله شش بلی قارون من آلوم خوب سوزدن بویور
دور اول تیک هاره یوله کیمدن چاپارلردن
مطرب آیا دور سوله فرهاشون ندور سسلن ادیات کیمی منی خواب خمارلردن
میللن نه وارنه وار، منه واضح اولوب مثال معلوم دور منه نمه شاسیم هفارلردن
ظاهر ایدر نمه منی، اگوزه اوز سویون علی اولور نمه نمدن، ایل بهارلردن
دورای نیم یوخلاما قویماز بویور نیدیم دولدور گتور بوکاسه نی هارداتقارلردن
تیندی سحر سروش گنه ایمه خروش ایندیق دیر ممش نمی ایسوانی نارلردن
ساقی بالام بالام نمه بسه دوریور لمیون آخر توکت باش اوسته اویان برخ جوابلردن
گلمز خوشون بگر نمیه آز دانشماقه چخماز باشون بگر نمه دن قیصارلردن
بسه دور اولان منعمی نولوب اسیرن نوله یات نولدی یاتندی خلق گیچه گیچدی یارلردن
بیاری خداوند بخشنده مهربان دانشنامه دیوان اهید جی مرحوم
بپایان رسید چون رونوشتی از وصیت نامه مرحوم حکیم اهید جی قدس الله
روحه در نزد نگارنده بود مناسب دیدم در آخر کتاب منه رجات
آن درج شود تا در محضر ارباب معرفت و اصحاب طریقت محرز

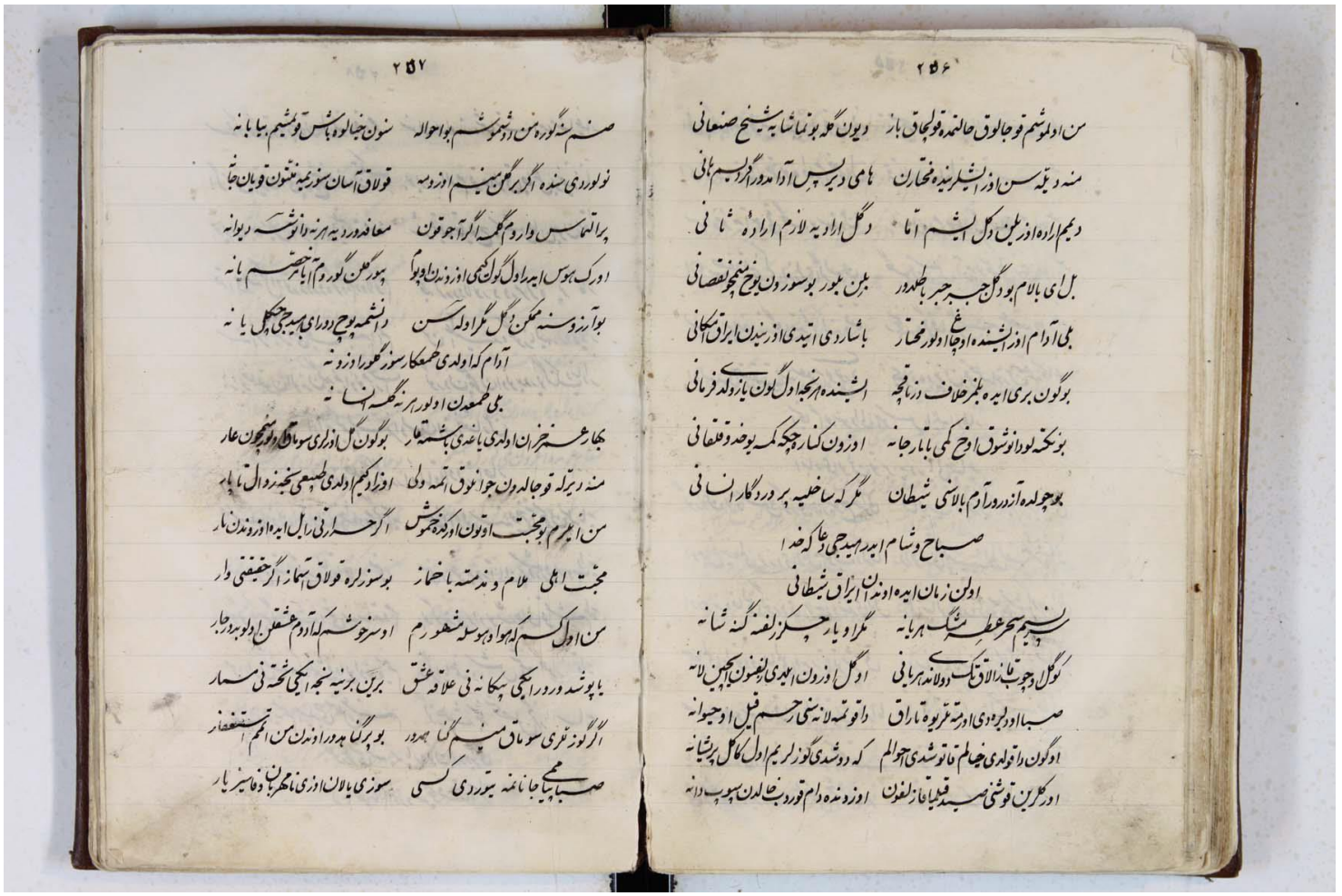

من اولموشم قوجالوق حالنده قولچاق باز دیون گه بونماشا یه شیخ صنعانی
منه دیمه سن اوزر ایشلرینده مختارن هامی دیر پس آدامدور گرایسم هانی
دیمم اراده اوزرلرین دگل ایشم آما دگل اراده یه لازم اراده ثانی
بل ای بالام بو دگل جبر جبر باطلدور بلن بلور بو سوزدن بوخ منجم نقصانی
بلی آدام اوزر ایشنده اوچاغی اولور مختار باشاردی ایتدی اوزرینده ایراق امکانی
بوگون بری ایده بلمز خلاف وزناقچه ایشینده هر نجه اول گون یازولدی فرمانی
بو نکته لودانوشوق اوخ کمی باتار جانه اوزون کنار چکه کمه یوخدو قلقانی
بو چوله ده آزدور آدم بالانمی شیطان مگر که ساخلیه پروردگار انسانی

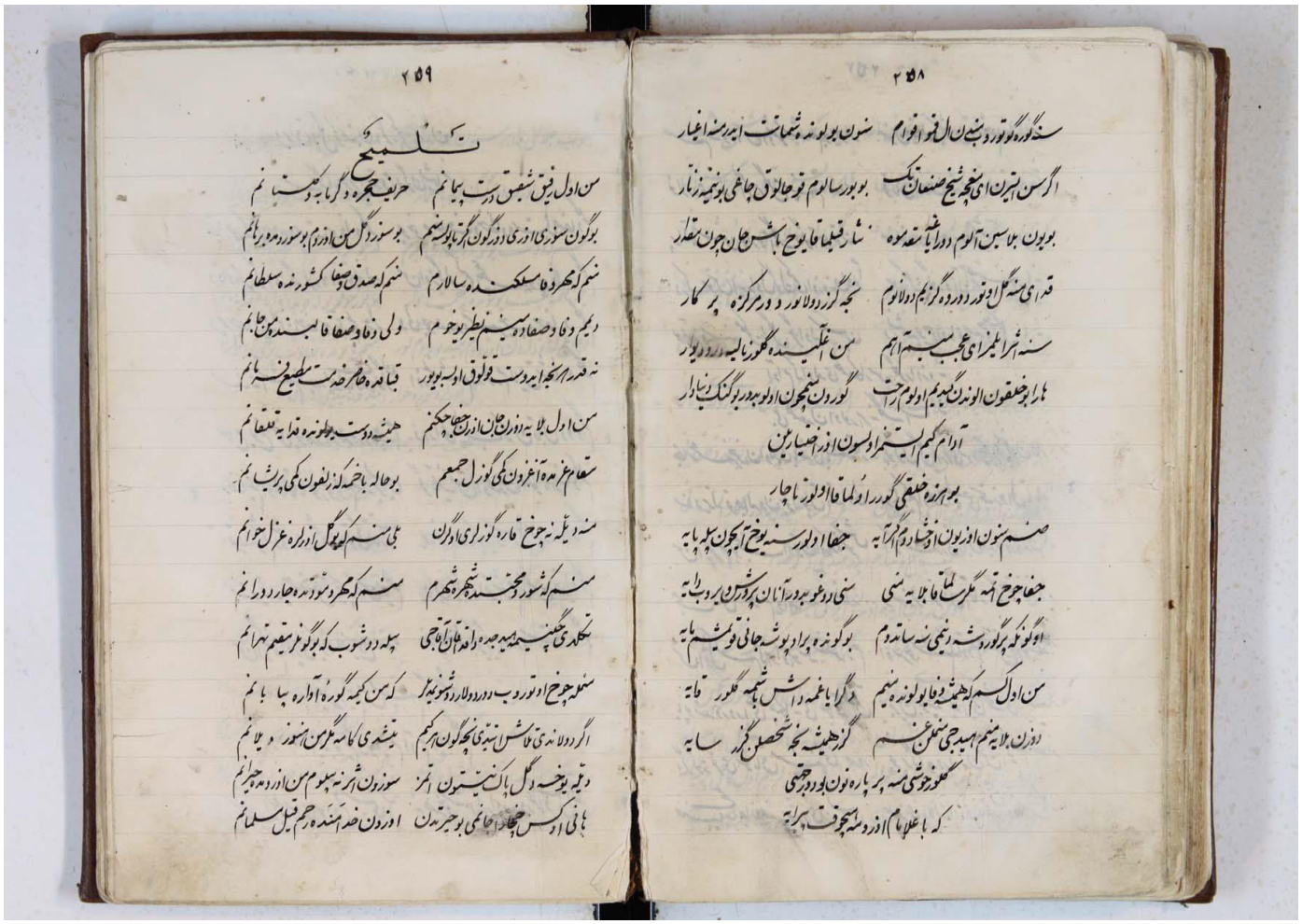
صباح وشام ایدر امید جمی دعا که خدا
اولسن زمان ایده اوندن ایراق شیطانی

نسیم سحر عطر مشک هر بانه مگر او یار چکر زلفه نگه شانه
گوگل اوچوب قاز الاق تک دولانه هر بانی اوگل اوزرون ایدی نفسون بچین لانه
صبا اودلبر ودی اوزره تار یوه تاراق داتو تمه لانه بنی رحم قیل او جیوانه
اوگون دا قولدی خیالم فاتو شدی احوالم که دوشدی گوز لریم اول کاکل پریشانه
اوزر کلرین قوشنی صید قیلیا ناز لغون اوزر دنده دام قوردوب خالدن بسوب دانه

صنم سنه گوره من دشمو شم بو احواله سنون خیالوه باش قوشیم بیابانه
نولوردی سنده اگر بر گمن بنیم اوزره قولاق آسان سوزیمه فتنون قویان جانه
پر التماس وار دم گمه اگر آجو قون معاف دور دیه هرنه دانوشه دیوانه
اورک هوس ایده اول گون کمی اوزندن اوبو بوگون گمن گوره م آیا خیر تم یانه
بوآرزو سنه ممکن دگل مگر اولسن دانشمه بوخ دورای بیده جی حکیل یانه

آدام که اولدی خمکار سوزگهورا وزونه
بلی خمعدن اولور هرنه گهه انسانه

بهار عمر خزان اولدی یاغه ی باشمه قار بوگون گل اوزره سوماق دولو بنجه گون عار
منه دیرله قوجالدون جوانوق اتمه دلی اوزاد گیم اولدی طبیعی بنجه زوال تا یار
من ایسترم بو محبت اوتون اوکده خموش اگر حرارتی زایل ایده اوزوندن نار
محبت اهلی علام و ندمته باخماز بوسوزلره قولاق آسماز اگر حقیقتی وار
من اول کسم که هوا و هوسله مشهورم اوسر خوشم که آدم عشقلی اولو بدر جار
یا پوشدور اریکی پنکانه فی علاقه عشق برین برینه نجه ایکی تخته فی مسمار
اگر گوز تدی سوماق بنیم گن بهدور بو پرگنا هدور اوندن من اتمم استغفار
صبا بیا محمی جانامه بیتوردی کسی سوزی یالان اوزی نامحربان وفاسیز یار

سنه گوره گوتورد بنت ال فوا فوام سنون بولونه شمامات ایبرسنه اغیار
اگرسن ایترن ای نغمه شیخ صنعان تک بوبورسالوم قوجالوق جاغی بونمیه زنار
بوبون بلاسین آلوم دورایاسه مقدموه نثار قیلیا قایوخ باشن جان چون متصدر
قدای سنه گل اوقودر دورده گزیم دولانوم نجه گزردولانور دورمرکزه پرکار
سنه اثرایلیمزای عجب بنم آهم من اغلیسنده گلمز نالیه درودیوار
هاربوخلقون الوندن گیدیم اولوم راحت گوردن سنمچون اولوبدر بوگنگ دیدار

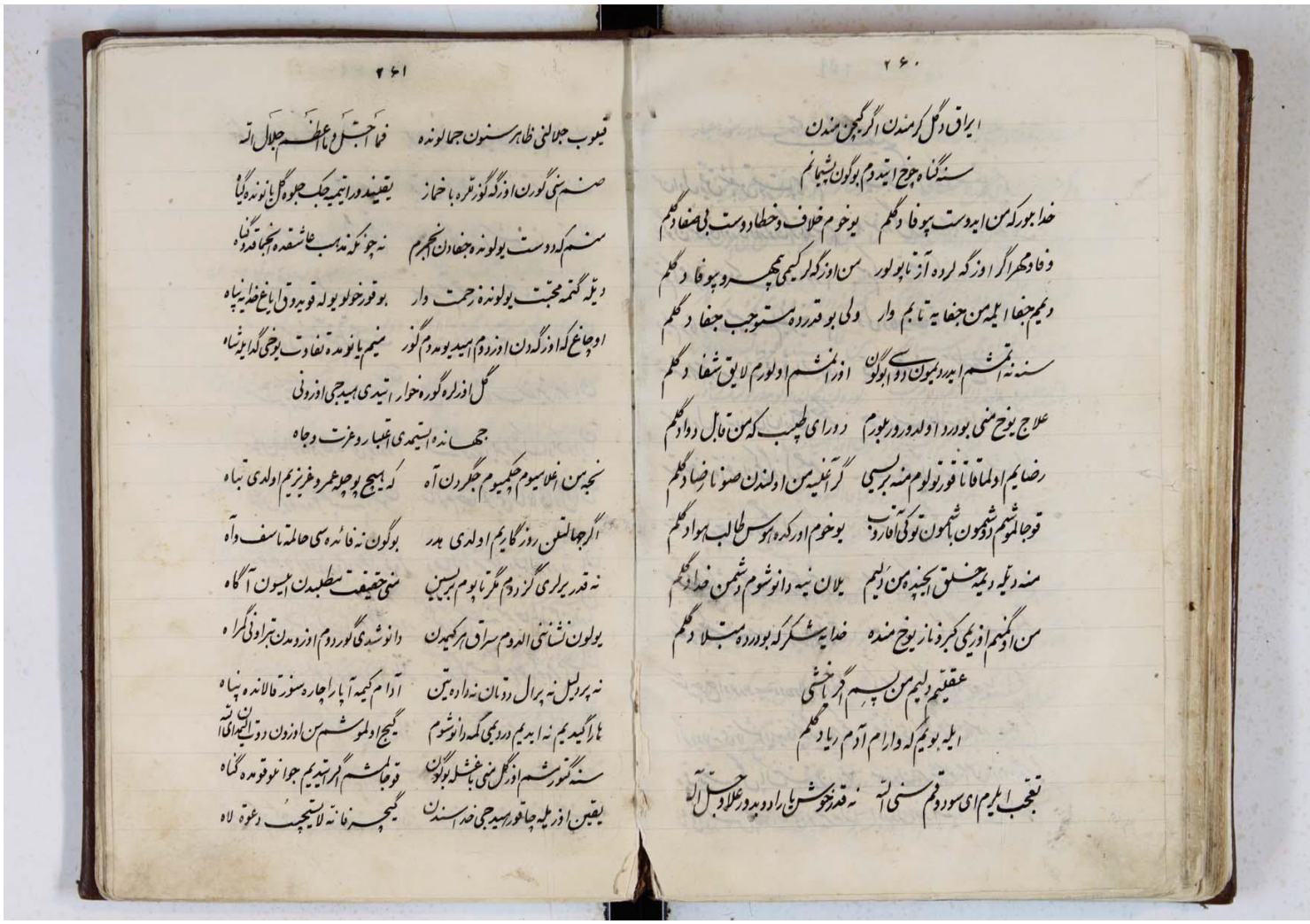
آدام کیم ایستمز اولسون اوزه اختیارین
بوبهزوه خلقی گورر اولماقا اولور ناچار

صنم سنون اوزیون اوخشاردوم گرآیه جفا اولورسنه یوخ آیچون پیله پایه
جفا چوخ آنه مگرسن لطافا بلایه سنی سنی دوغوبدوردانان پروشن پروبالایه
اوگونکه پرگلورد شه رنمی نه ساندوم بوگونوزه پراوپوشه جانی قوتیشم پایه
سن اول کسم که همیشه وفا بولونه بنیم دگرایاغمه داش شیمه گلمز قایه
دوزن بلایه منم امیدجی سنمن غم گزهمیشه بنجه شخصلن گزمز سایه

گلوز خوشی منه پرپاره نون بودرجهتی
که باغلیامام اوزدومنه بوچوقه پرایه

تسمیط

سن اول فیق شیفق درست پیمانم حریف حجره وگرمابه وهمسانم
بوگون سوزی اوزی دوزگون گرمانولسنیم بوسوزردگل من اوزوم بوسوزدمه بریانم
سنم که محرم فاسکندره سالارم سنم که صدق وصفا کشورنده سلطانم
دیمم وفا وصفادیمسنم نظیریوخوم ولی وفاوصفا قالمسندمن جانم
نه قدره رنجه ایدوست قولوق اولسه بویور قباقده حاضرخدمتده مطیع فرمانم
سن اول بلایه دوزن جان ازدن جفاچکنم هیشه دوست بولونده فدایه تقدانم
سقام غزمه آغزون کمی گوزل جمعم بوحاله باخمه که زلفون کمی پریشانم
سنه دیگله نه چوخ قاره گوزلری اوگرن بلی سنم که گولوگل اوزره غزل خوانم
سنم که شوره محجتده شهره شهرم سنم که محرم سوزنده بره جاردورانم
نگلدی گچنیسیمه بیه جده راقه قان آقاجی سیله دوشوب که بوگونه غریبقم تنهانم
سنه چوخ اوتوروب دوردولاردوشونیدیگر که سن کیمه گوره آواره پابانم
اگردولانمدی قاشش تندی بنجه گون هرگیم نیشه ی کامه گرمن آسوزدیلانم
دیه یوخسه دگل پاک نیتون اتمز سوزون اثرنه سیلوم من اوزومه چیرانم
هانی اوکس چغاد اجانمی بوجیرتدن اوزون خدا منده حرم قبل سلمانم

۲۶۰

ایراق دگل کرمندن اگر گچمن مندن
سنه گناه جوخ ایتدوم بوگون پشیمانم

خدا بورکه من ایدوست پوفا دگلم یوخوم خلاف وخطا دوست بی صفا دگلم
وفا دمهراگر اوزگه لرده آز تاپولور من اوزگه لر کیمی هچمر وپوفا دگلم
دیمیم جفا ایله من جفایه تابم وار ولی بو قدرده ستوجب جفا دگلم
سنه نه ایتشم ایدر دیمیون دوای بولگون اوزایتشم اولورم لایق شفا دگلم
علاج یوخ منی بوردر اولدورور بورم دوای طیب که من قابل دوا دگلم
رضایم اولماقا تا قورتولوم منه برسی گرآغلیه من اولمدن صونا رضا دگلم
قوجالتوم دوشمون باشمون توکی آفاردوب یوخوم اوزکده هوس طالب هوا دگلم
منه دیمه خلق ایچنده من دیمیم یالان نیه دانوشوم دشمن خدا دگلم
من اوگنمم اوزیمی کبر وناز یوخ منده خدایه شکر که بوردره بتلا دگلم

عقلیم دلیم من پسم اگر باخشی
ایله بویم که وارام آدم ریا دگلم

تعجب ایلرم ای سودقم سنی آله نه قدر خوشی یاراد یدوم غلاوه جلال آله

۲۶۱

قیوب جلالنی ظاهر سنون جمالونده فما اجل وما عظم جلال آله
صنم سنی گورن اوزگه گوزه تره باخماز یقیندور ایتمیه جک جلوه گل یانونده گیاه
سنم که دوست بولونده جفادان نه چکرم نه چونکه مذنب عاشقده ایتجا قدر گناه
دیمه گنه محبت بولونده رحمت وار بو قورخولو یوله قویه دی اباغ ضدیه پناه
اوچاغ که اوزگه دن اوزردوم امید یوقدم گور منیم یانوده تفاوت یوخی گدایه شاه

گل اوزره گوره خوار ایتمه ی امید جی اوزونی
جهانده ایتمه ی اعتبار وعزت وجاه

نجه من اغلاسوم چکیوم جگردن آه که هیچ پوچه عمر وعزیزیم اولدی تباه
اگر جهانلتن روزگاریم اولدی بدر بوگون نه فائده ی حاصلته اسف واه
نه قدر یرلری گزردوم گزرنا پوم برسین منی حقیقت مطلبدن ایسون آگاه
یولون نشانی الدوم سراق هرکیمدن دانوشمدی گوردوم اوزومدن بیزاوی گمراه
نه پردیسل نه پرال دوتان نه زاره تین آدام کیمه آپاراچاره سنور قالانده پناه
هاراگیدیم نه ایدیم دردیمی کمه دانوشوم گیچ اولموشم سن اوزون دوتالیم ای آله
سنه گتورشم اوزگل منی باغشله بوگون قوجالشم گرهر تیدیم جوانوقودنده گناه
یقین اوزیله چاقور امید جی خدا سندن گیچه فاته لاتیچ دعوه لاه

اگر او یار منه پر گیجه اولور مهمان بو جانی سنده ایا غنده ایلرم قربان

شکایت ایلیم پروانه العدن اگر قبول ایله قربانلوقه منی جانان

یوخوم هر اسل اولمدن بانی ایا قلچی دیون گله منه بو باش قدایه دوقلقان

یازوق قضا قلمی آدیمه غم والمی بیرمنه ستم چرخ تاوار مدور جان

جهانده اولدی سنم قسمتم غم و محنت نصیب ایلدی نیم روزگاردن هجران

صنم نیچوخ سنون اوتوندم سوگلوم اوزه بن نه قدر شمانت منه تیر هریان

سنون خیالوه اوزخانامی پوزردوم سنه گوره ایلدیم ترک اولکه دایران

سنون یولونده ایچکیشه غصه ایلسون سانوم جفا لریمی سانامانی رگل آسان

نه چوخ بلاره دوچار اولدوم ایلیم اوزکده مگر وصالوه یترم دردیمه اولور درمان

سنون منه اورگون یانماوی تیجدور گنوردی جسم نیم حالمنه زمین وزمان

ندن قاپونده نیم قولوقوم قبول ایلماز نه قدر گور جگرم محور گور زم احسان

نه شکایت ایلیم کمسه یوخ بن زاوه کیمه الیندن ایلدم داد یوخ ایران و یوران

اورک یانارمن اگر نالمه ایلیم عجب اودون یانانده گلور جوشه سنسور قربان

کیابلی سنچه گلور قوی اوت اوستینه اول اگر سنه زلدی منده آتشزم افغان

نانی اولوم اونه دیرسون جزای خیر خدا اودور بوگون آتاران مهربان منه آنادان

ایدر خلاص نفوسی قیود محنتدن

اولور اونو ندیه یاد ایتر حمته انسان

سنسم که دالله ماتم هیشه سرگردان سنسم مرادیمه هرگز دولاندی دوران

آسولدی بوردکمه امید جبه مهره بوتایام اولوب دلمن منه دار نخلدهٔ نهران

غنانی الدن آلوب گردش زمانه منی بو شهره سالدی بو شهری خدا ایده ویران

متاع صبر یمی قیمدی گل اوزلوتاراج بساط دنیمی بوقاره گوزلولر ویران

تاراقی قوی یره ایسودوم جمالم تاک راغوتمه کاکلوی اتمه تلترین افشان

نو گل قوشی ایلیوب گلوی بچنده لوا اونه ترحم ایله لانیزدوراول حیوان

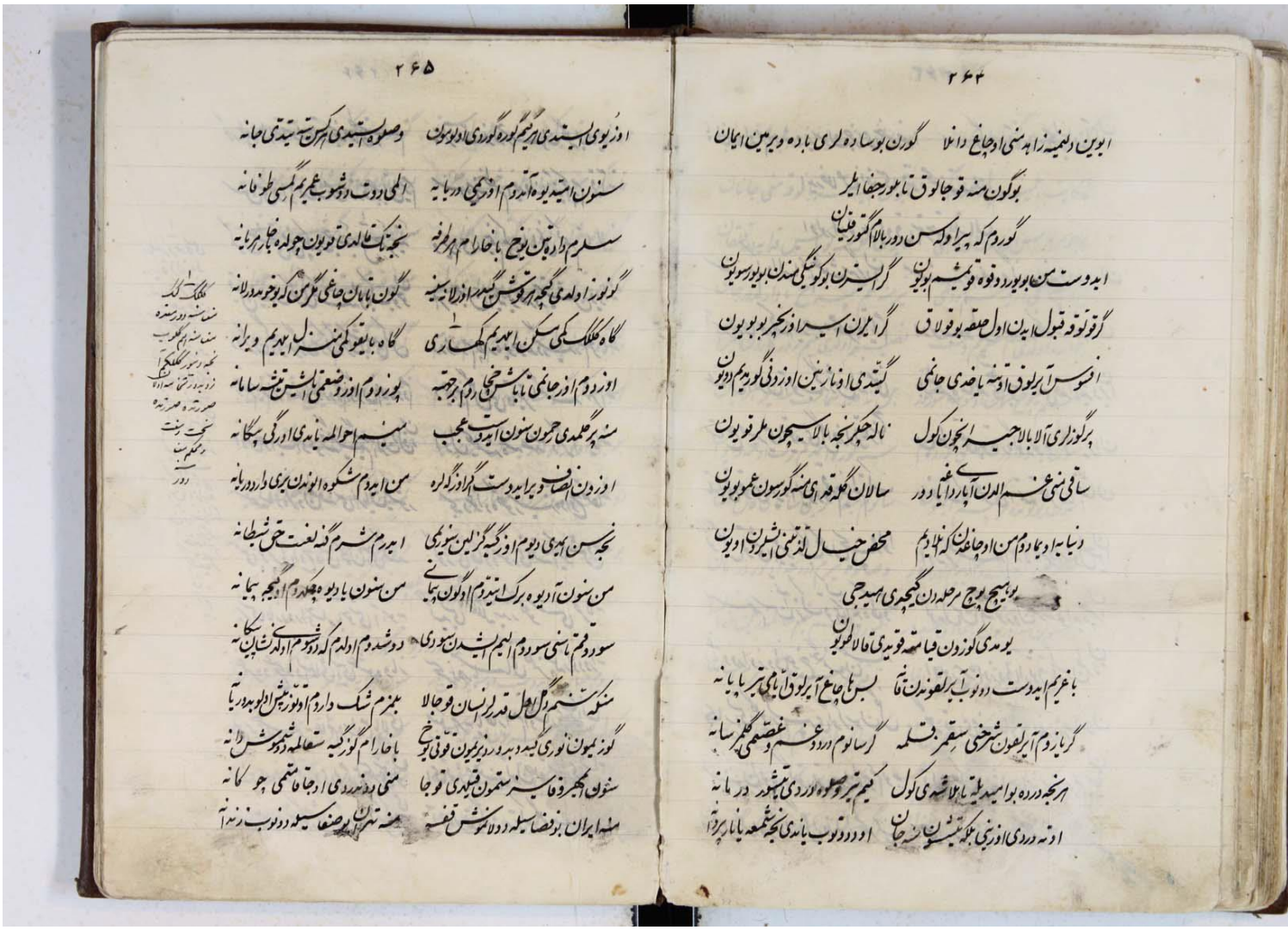
صنم سن آیه بزک قوی ایده طاوس گوزل سن آیه گوزدن سرمه واید چیران

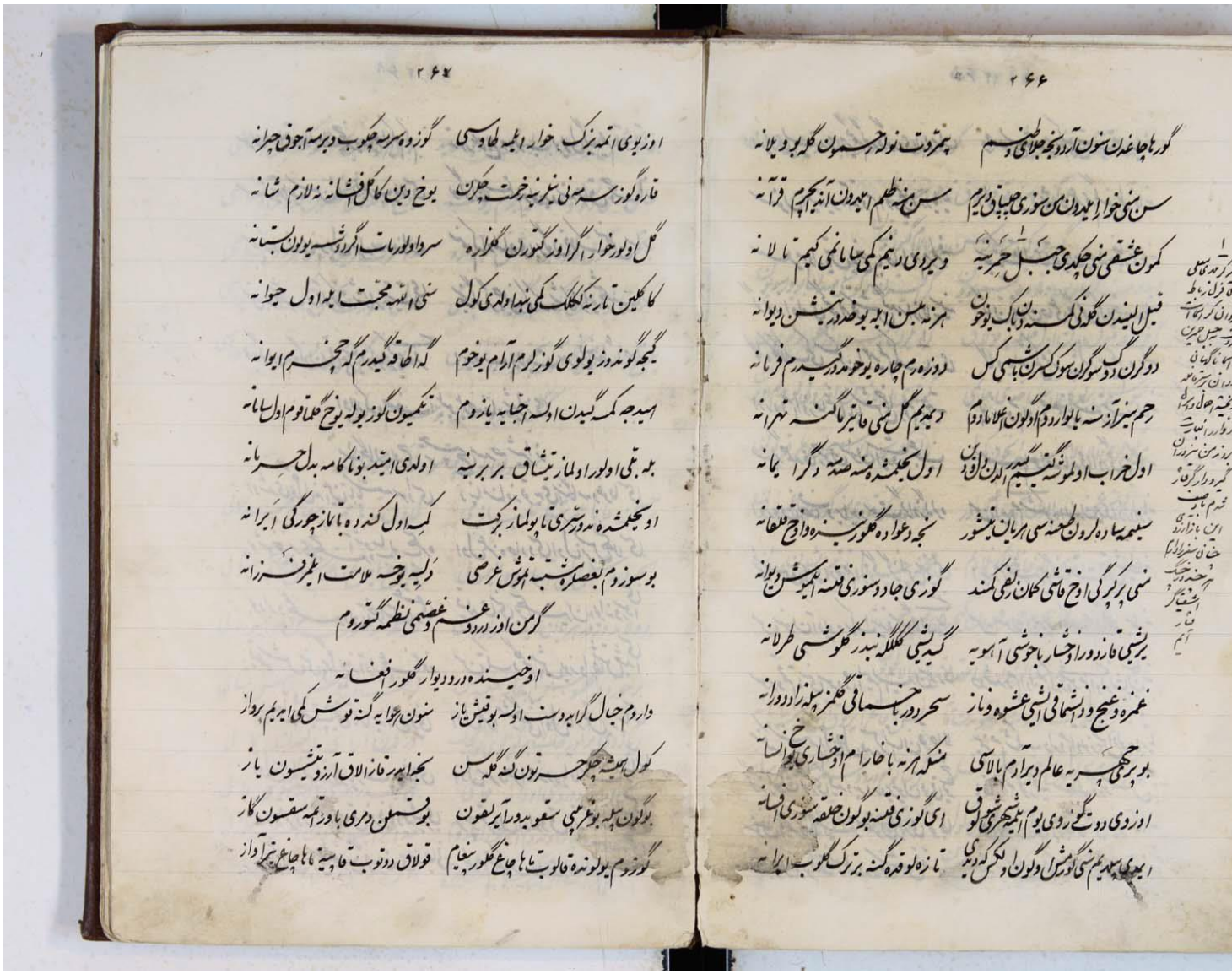
ایاغه دوراوزدنی چوخ گنسون شاد اوتور یره اوزدنی آتوق اوگسون طیران

بهار ایسی گلور ایستیری گور گرسون گل گله قدای منه ساقی ایاغه دور سالان

سنون اونده گتور توبه دن ایلیم توبه آلوم چوکوم باشا پیمانه سنه یریم پیمان

منه دیرلر اوده کدن گل اوزلو محرابن چخار بوادیلیه جاق حق یولوریوگی امکان

سنون سراقوه ایوان چخوب چوله کم کم ‌ ‌ ‌ ندور علاج دو تو ب بویولی گیدیم آز آز
سنه تیرایه بسن نازایه رب بالاسی ‌ ‌ ‌ بوگون سلم اولوبدر سنه عراق وحجاز
سنم که دونمدی پریول مرا مه دوران ‌ ‌ ‌ سنم که اولمادی پرگون فلک سنین ساز
سنی بوشهر ده پرآله گوز شکار ایتدی ‌ ‌ ‌ بنجه گوگرچینی کوکه شکار ایه شیمباز
دوگون دوگون تلی هرسان اوزونه کیمه رای ‌ ‌ ‌ ایرو ب ولایت تهرانی خطهٔ اهواز

اولار که وصف ایلیو بر صفاره شیرازی

منه گمان یوخی بر چیچ اهیده شیراز

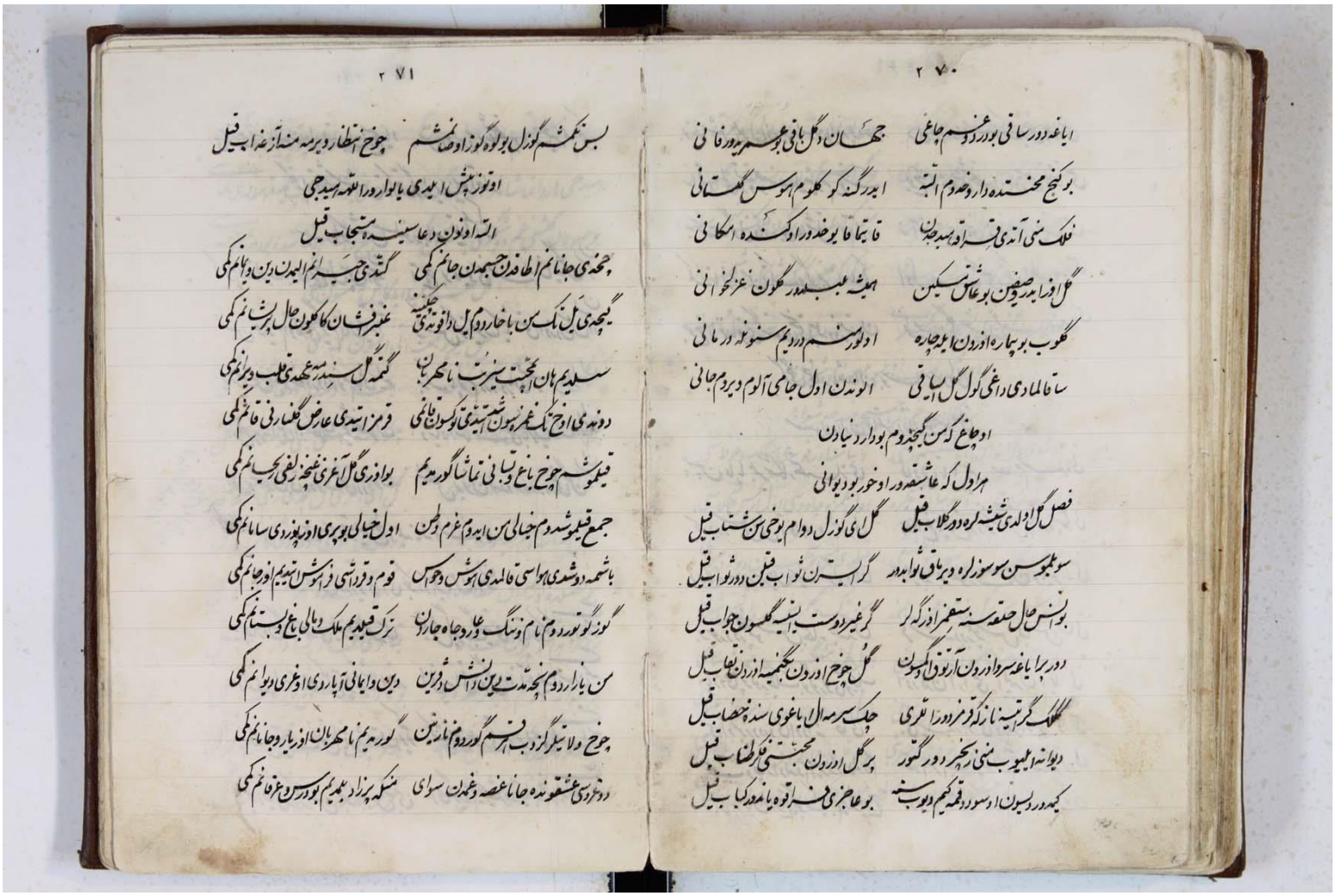
دوشدی بوگل نه این تابا شمه سواسی ‌ ‌ ‌ رنیا منه اوز قویه ری هنگامه دغوغاسی
بوشوخ پری چهره آشوب یا بوشهره ‌ ‌ ‌ اول غمزه جادوسی اول نرگس شهلاسی
بوبر دو پیچه رون آخر هوس وعشقی ‌ ‌ ‌ قیلدی سنی بوشهیرن دیوانه وسودا سی
قیلموش سنی پرگل فرآواره عجب بنور ‌ ‌ ‌ من تک دگم پیش یوز داغاشق شیدا سی
دیردی بوب چینی تا راجه دل رنی ‌ ‌ ‌ اول لمره منگینی اول عارض زیبا سی
اول سنبل فشاند در یا زلف پرشانی ‌ ‌ ‌ اول سرو خرامان در یا قامت رعنا سی
بوداقمرون اولدوق پنر فرنا یله شیرینی ‌ ‌ ‌ برچو تمرون اولدوق پنر مجنون نله لیلا سی
ابر شگ پرعشقون گر یاخه ی منه جانی ‌ ‌ ‌ سنیوم فلکون دوری بوادله ی تقاضا سی

بوخوش عملون زاهدا وسون اوزیوه عاید ‌ ‌ ‌ دی هرنه دین سنون که یوخی دغوا سی
ساقی الی دسو وصله تیرم یوخه ‌ ‌ ‌ یوخ فائده سی شخصون اوزسعی وتقلا سی
به نجت گونی قاره بو عاشق آواره ‌ ‌ ‌ نه آخرت دینی نه ظاهر دنیا سی
کمه تانومزمن تک بوگوهر نا پاکی ‌ ‌ ‌ اول صورت بخشی تک باطلدو هیولا سی
چوخ دانلاماقوی گتسون بختی پله دور منسون ‌ ‌ ‌ نومیده دگل تیسون فریادنه مولا سی

گوگل چخار باشدان بوخام سودانی

سنون الون چاتمز درمان بوهیوانی

چیپن قاپا بمز شکار شهبازی ‌ ‌ ‌ طاوق تاپا بمز مقام طرلانی
نجه دررشل ال آقاجده لیمونی ‌ ‌ ‌ چولاغ باچاغ دوشوش قاچاقده چیرانی
دولاندوردور هریان همیشه سرگردان ‌ ‌ ‌ رالیجه بوصورت من واهیولانی
بوخورد وخمچوش جهانه خندتدن ‌ ‌ ‌ فرشته دورگیموش لباس انسانی
آپاردی پرگور جلک بوگونلری گوبچاک ‌ ‌ ‌ اورکدن آرامی الیمدن ایمانی
بنی اوموزدوردی اودانه خالی ‌ ‌ ‌ بلی گیدر هوشی گورنده قوش دانی
بجب دچارا ولدوم ایرخوارا ولدوم ‌ ‌ ‌ ضد اخراب ایتسون بوشهره تهرانی
آتالاهریان اوخ گجوب گیدیم یول یوخ ‌ ‌ ‌ دونرله هرسمتی کسوبله هریانی

ایاغه دور ساقی بورز دوغم چاغی — جهان دگل باقی بو عمر بیدورفانی

بو کنج محنتده دارو ضدوم البته — ایدرگنه کو کلوم اهوس گلستانی

فلک سنی آندی قیلدی بیدجلان — قاتیما قایو خدورا دکنده امکانی

گل وذرابه دصیفون بو عاشق سکین — همیشه عبلدور گلون غزلخوانی

گلوب بو پیاره اوزدن ایدچاره — اولور سنم دردیم سنوغه درمانی

ساقا املادی داغی گول گل ایساقی — اولوندن اول جامی آلوم دیردم جانی

اوچاغ اگسن گیجه ندوم بودار دنیادن

هراول که عاشقه دور اوخور بودیوانی

فصل گل اولدی شیشه لره دور گلاب قیل — گل ای گوزل دوام یوخی سن شتاب قیل

سوبلموسن سوسوزلره دیرماق ثوابدور — گر ایسترسن ثواب قیل دور ثواب قیل

بو انس حال حلقه سنه ستغفر اذکرلر — گر غیر دوست ایسه گلسون جواب قیل

دور برایاغه سر اوزدن آرتوق اگسون — گل چوخ اوزدن بگنمیه اوزدن نقاب قیل

گلگ گر ایسه نازکه قمزدور اللری — چک سرمه ال یاغوی سنه نه خضاب قیل

دیوانه ایلیوب بنی زنجیر دور گنور — پرگل اوزدن محبتی فکر طناب قیل

کیمه دردیسون اوسوز دقمه کیم دیوب سنه — بو عاجزی فراقوه یاندوکباب قیل

بسکه نکشم گوزل بو لوه گوز اوه نمشم — چوخ انتظار دیرمه منه آزغه اب قیل

اوتوز پنج ایدی یا لوار دراللهه رسید جی

الله اونون دعا سینه مستجاب قیل

چمنه ای جانانم اطافدن جیمدن جانم کمی — گندی جبرانم ایلدن دین دایانم کمی

گیجه ای ایل تک سن باخاردوم ایل دانوندی چینه — عنبر فشان کاکلون حال پریشانم کمی

سلدیم هان ایچتیم نیرتبه نامهربان — گمه گل سنده محمد ی طالب دیرانم کمی

دوندی اوج تک غمزه سون شیشه تیدی تاکسون قانمی — قرمزا تیدی عارض گلغازی قانم کمی

قیلمو شم چوخ باغ و تماشا گورمدیم — بو اذری گل آغزی غنچه زلفی زنجیرانم کمی

جمع قیلمو شدوم خیالی من ایدوم غرم و لحن — اول خیالی بو پری اوزیوزدی سانانم کمی

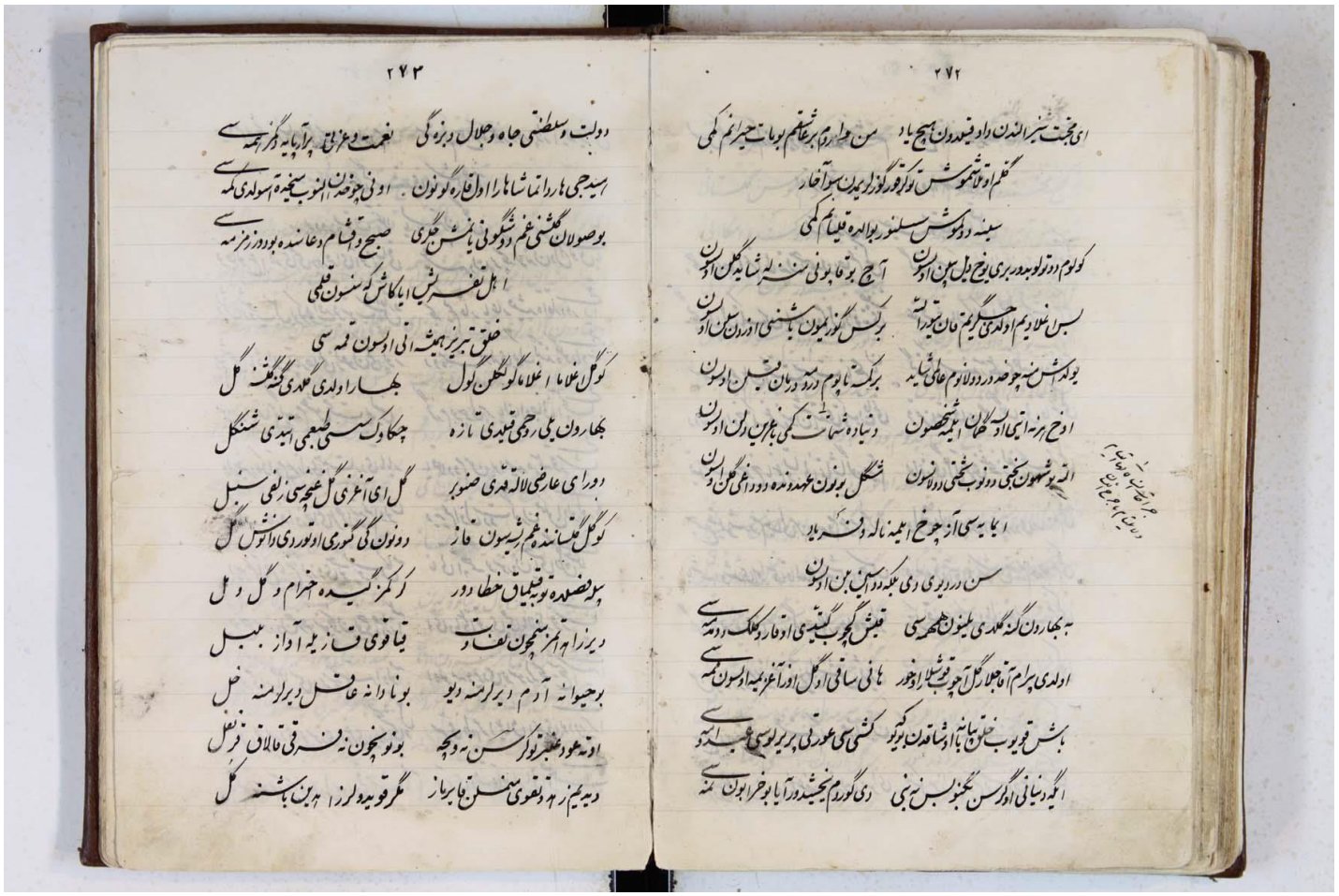
باشمه دوشدی هواسی قالمدی هوش و حواس — فوم و قرا تسی فراموشن ایدیم اوزجانم کمی

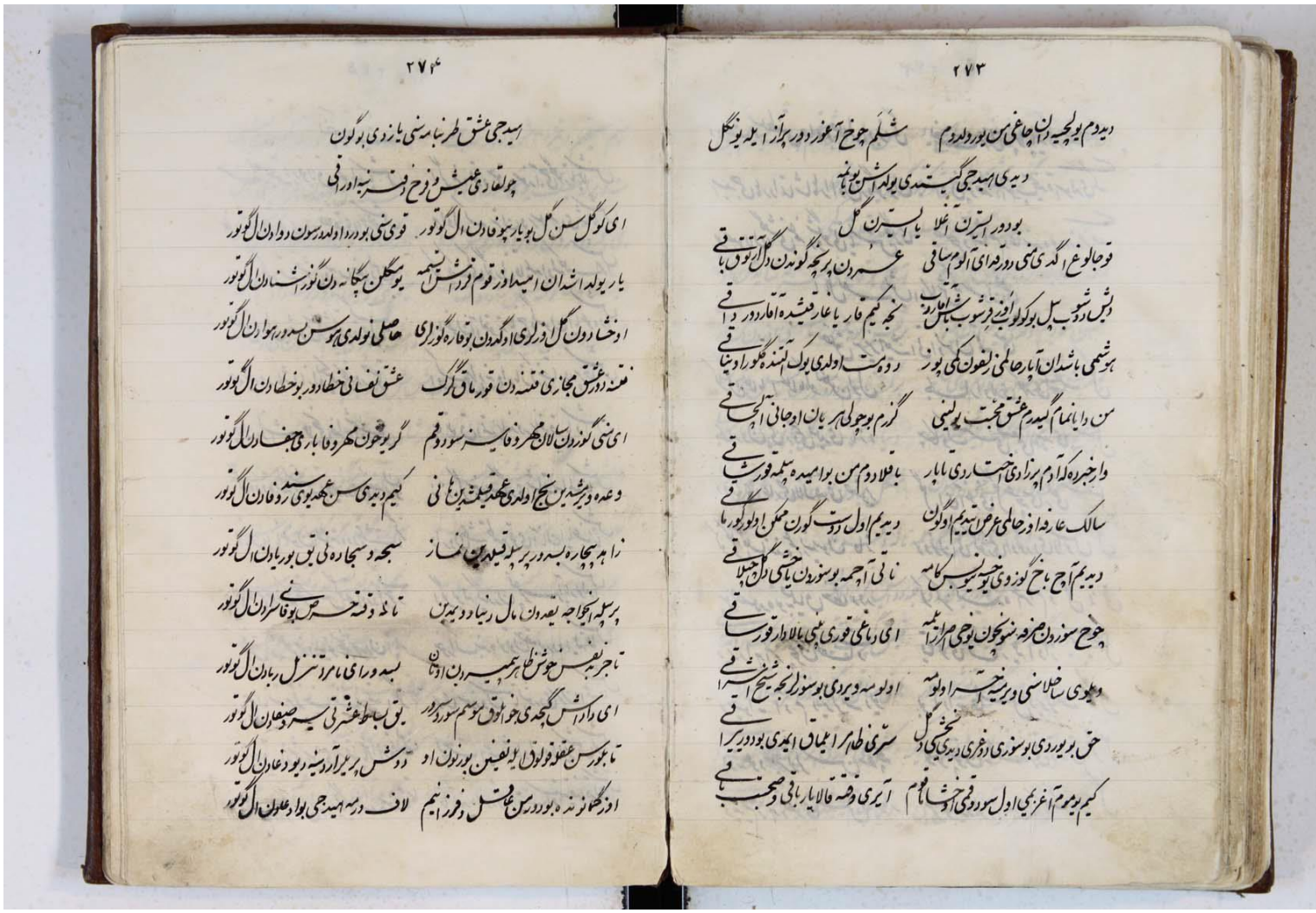
گوزلگوتوردوم نام و ننگ عار و جاه جاران — ترک قیلدیم ملک دمالی باغ و بستانم کمی

سن یارا ردوم پنجه تدتدین داشی دین — دین و ایمانی آپاردی اوغری دیوانم کمی

چوخ ولا تیلگزدب هرقسم گوردوم نازنین — گورمدیم نامهربان اوزیار وجانانم کمی

دوغری سی عشقونده جانا غصه و غمدن سوای — منکه پرزاد بلمدیم بودردسن و غرقانم کمی

دیدم بو لچه‌دان چاغی من بوردوم شلم چوخ آغزم دور پرآز ایله یونگل

دیه‌ی اهیده‌جی گیتمه‌دی بولدا شین بو یانه

بو دور اسیرن اعلا یا اسیرن گل

قوجالوغ اگه‌ی منی دوردمه‌ای آلوم سافی عمردن پرنجه گوندن دگل آنتوق باقی

دئیش دردوب پل بوکولوب قرشوب باش آلماردوب نجه گیم قار یاغار قیشده آماردور داقی

هوشمی باشدان آپارجالمی رقعون کمی پوز روه‌مت اولدی بوک آتمنده گلور اودیناقی

من دایانمام گیده‌م عشق محبت یولنی گزرم بوچولی هر یان اوجانی آلجاقی

وار خبره که آدم پرزاری اختاردی تا یار با قلادوم من برا میده پسمه قورشاقی

سالک عارفه‌ذوحالمی عرض ایده‌یم اوگون دیه‌یم اول دوست گورن ممکن اولور گورماقی

دیه‌یم آچ باخ گوزوی خوب نیوبسن کامه ناتی آچمه بوسوردن یاخشی دگل اهلاقی

چوخ سوردون صرفه نسوچون یوخی صراز ایله ای رمانی قوری بنی یالادار قورساقی

ویلوی سا خلاسنی ویرمیه آخر اولومه اولومه ویردی بوسوز لر نجه شیخ اشراقی

حق بویوردی بوسوزی ذوقری دیه‌یخی دگل سری ظاهر ایمان ایمدی بودور یرا قی

کیم بو موم اغزیمی اول سوردی قمی اوخشاقوم آیری وقته قالایارباقی وصحبتلاقی

اهیده‌جی عشق طرفنا بنه‌سنی یازدی بوگون

چوقلاری عیش و فرخ و فیروزه اورانی

ای کوگل سن گل بویار بوفادان الگوتور قوی سنی بوردا اولدرسون وادان الگوتور

یار یولداشدان اهیدا دوردوم قوم قورداشیمه یوگلن بگانه دان گورنوشادان الگوتور

اوخشاردون گل اذیری اوگدون بوقاره گوزای حاصلی نولدی هوسن سیده دور هوادان الگوتور

فتنه دوعشق مجازی فتنه دن قورماق گرک عشق نفسانی خطادور بوخطادان الگوتور

ای سنی گوردن سالان مهر وفایه رسودوقم گریوخون مهر وفا باری جفادان الگوتور

وعده ویرمیشدین بنجا اولدی عهد قیلمه دین نانی کیم دیه‌ی عاسن عهد بوی رندوفادان الگوتور

زاهد بیچاره بسه دور پرسه قبله دین نماز سجده دسجاره نی تین بوریادان الگوتور

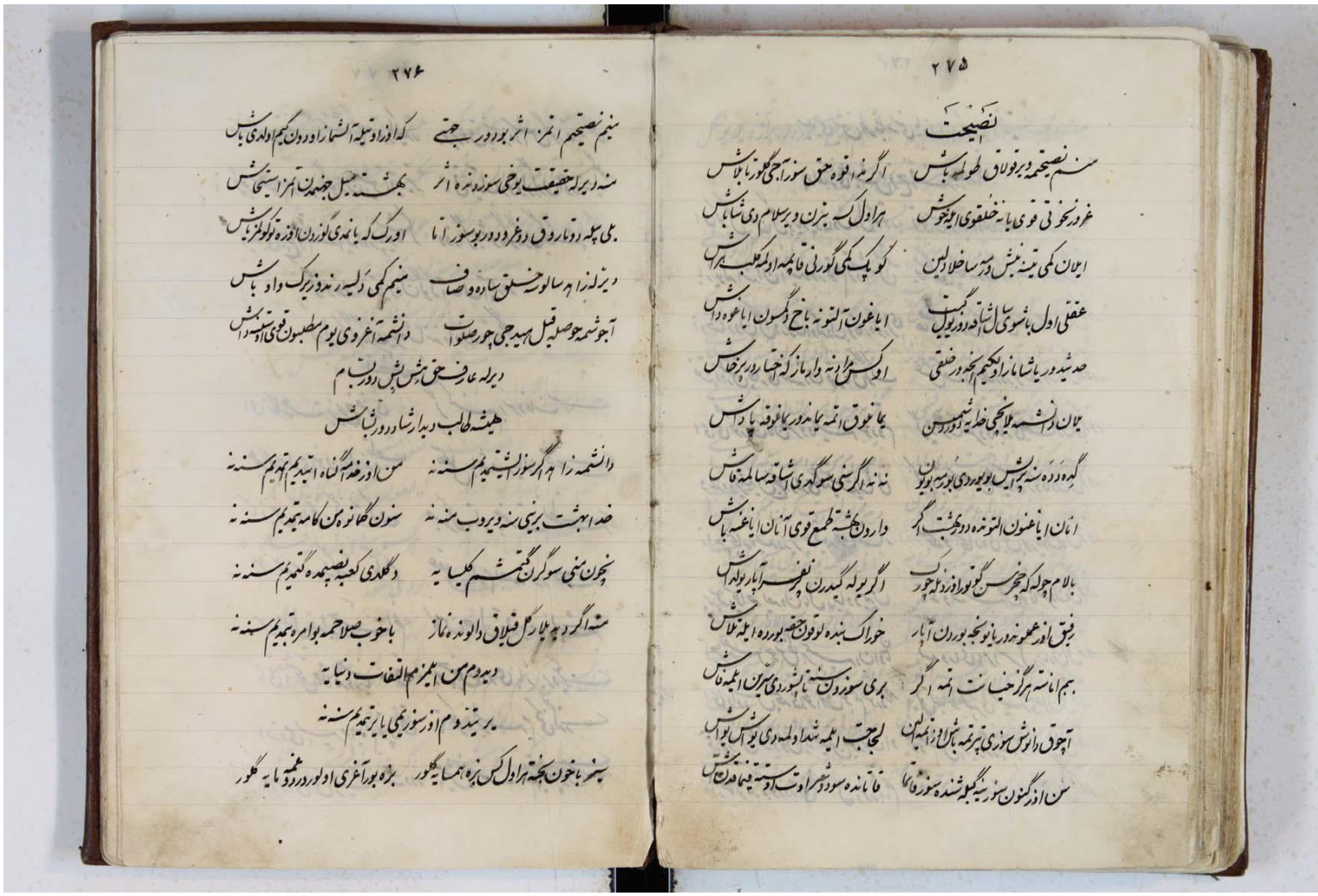
پرسه انجاجه یقه‌دون مال ریادیه‌دین تا نه وقته خرص بوفانی سرادان الگوتور

تاجر نفس خوش طاهر همیه‌دان اوتان بسه ورای نامرا تنزل ریادان الگوتور

ای دارالش گجه‌ی خوانوق سوسم سوردگوردم یتی بیک عشرتی سیر صفادان الگوتور

تا بمور سن عفقه قولوق ایلیه‌سن بورنون اوه دوشس پریرآردینه ریو دغادان الگوتور

اوزگه‌سنه بوردرسن عاشق دفرا نیم لاف درسه اهیده‌جی بوادعادان الگوتور

نصیحت

سنم نصیحتمه دیر قولاق طوتمه باش — اگر منم اقوه حق سوزی آجی گلور زنهار باش
غرور نخوتی قوی یانه خلقوی ایدیکوش — هر اول کسه بیرن دیر سلام دی شاباش
ایمان کمی تیسه بنیش دیر سه خلاص این — گوپاک کمی گورنی فاتیمه ایدمکه طلب ایرش
عقلی اول باشوی سال اشاغه دوریلیمت — ایاغون آلتونه باخ گمسون ایاغوه داش
صدشید دیر یاشامازاد یکیم انجه بو حقی — اودکسه مراد نه وار مازکه اختیار دیر پخاش
بیان دانشمه لانجی خلایه دوشمیدن — یا فوق اتمه یا دیر یا فوقه یاداش
گیده دره سنه پریشن بویوردی بوسه بویون — نه نه اگر سنی سوگدی اشاقه سالمه قاش
انان ایاغون التونده دوشمه اگر — وار دل بهشته طمع قوی آنان ایاغه باش
بالام چوله که خنجر سن گتورا فرنده چورک — اگر یوله گیدرن نفسه آیار یولداش
رفیق اولر غمونه دیر یا نوبچه بورن آیار — خوراک بنده لوقون حصه بوره ایله قلاش
بیم انانته هرگز خیانت اتمه اگر — بری سوزدن سنه باشقه دی سن ایله قاش
آچوق دانوش سوزی بیرمه باشلاز انمه این — لجوج ایله شدا دلمه دی یوش یوداش
سن اذ گنون سوزیمه گوله شده سوز فاتما — قانمانده سود شهر اولوب قیامت قالمش

سنم نصیحتم انمز اثر بورور حتمی — که اوزراوتیله آلشمازاوردن بیم اولدی باش
سنه دیرله حقیقت یوخی سوزوندن اثر — بهشته جیل جنه دن آنمز ایسیخاش
بلی پیله دوتاروق دوغرو دور بو سوز اما — اورک که یانه دی گوردن اوزه توکولمز باش
دیرله زاهد سالوسه خلق ساده وصاف — منیم کمی دیلیسه رندوزیرک واداباش
آچوشمه حوصله قیل مهیدجی چور صلوات — دانشمه آغزوی یوم مطلبون قیمی اوسته داش

دیرله عارف حق بش بش دوردیتام
هیشه طالب دیدار شاه دوریاباش

دانشمه زاهد اگر سوزلرینه یم سنه نه — من اوزه گناه ایتدیم تهدیم سنه نه
ضد اهبته برینی سنه دیروب منه نه — سنون گمانوه من کامه تمدیم سنه نه
بنجون بنی سوگرن گتشم کلیسایه — دگلدی کعبه یه صمده گتمدیم سنه نه
سنه اگر دیه یارگل قیلاق دالونده نماز — باخوب صلاحمه بوامره تمدیم سنه نه

دیدوم من ایمزم التفات دنیایه
برینجی دوم اوزسوزیمی یا یرتمدیم سنه نه

سنم باخون بنجه اول کس یزه همسایه گلور — بزه بوآغزی اولور دردوغمه مایه گلور

قوشودن قوشویه گر آتش گیسه تو دا گیدر بوبزوق باشمزه داشس گلور قایه گلور
گر بو معلوم اولوب گوندن ایشیق آیه تیر نا تی آیدن رو تو لوگون اوزه سیاه گلور
اسید جی هیچ دانشمه ایله اوز پایوه شکر دوز را گر باشوه گوگدن گجک و پایه گلور
گر الوندن دو تا یردن گوگه آسان آیا رور
اول که گوگدن یره شانسه اونون آیه گلور

تضمین

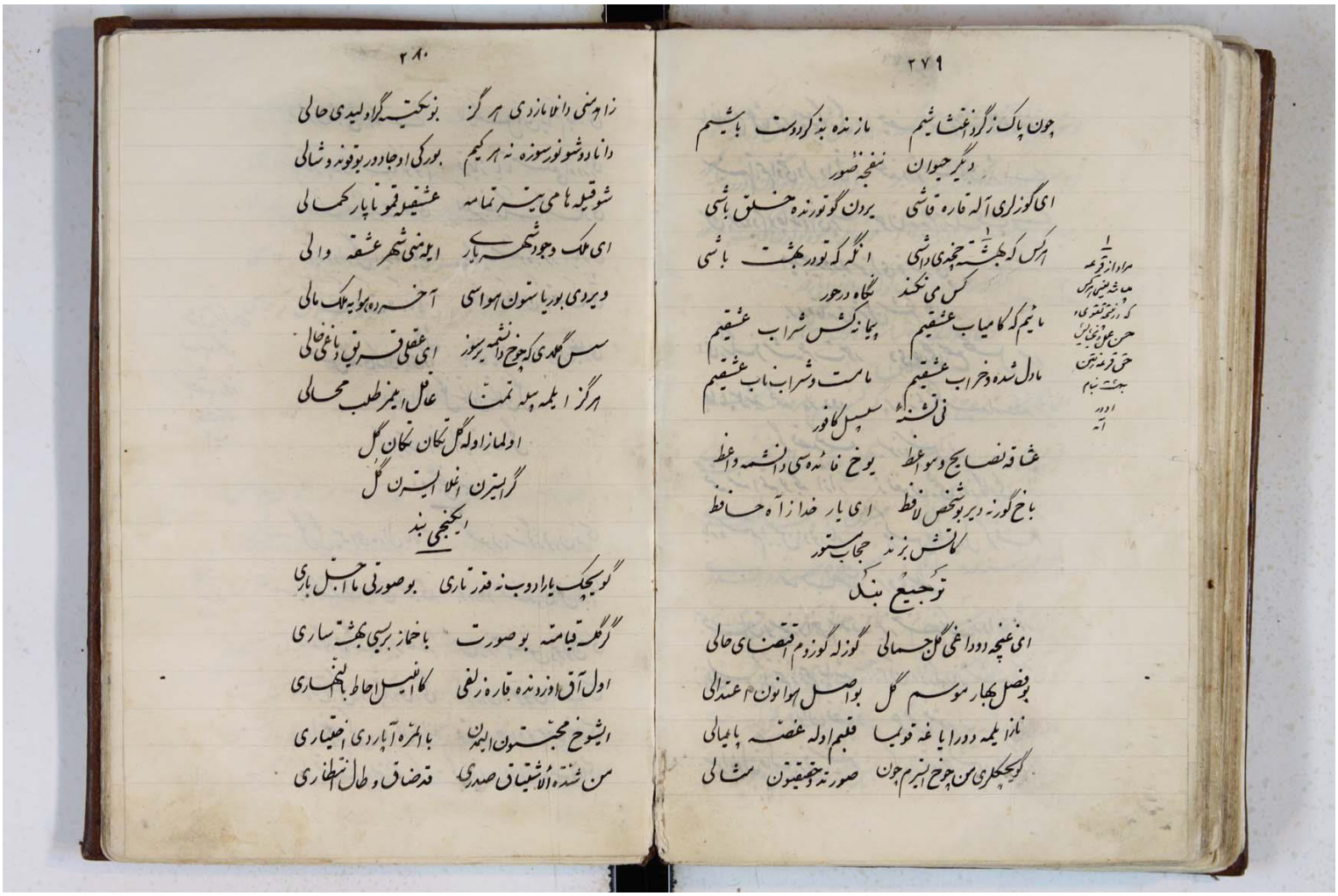
ای نگار عزیز یوخ ضرری گر کنم بر سر وفات سری
عمیرم اولدی سنون یولونده تلف سهل باشد زیان مختصری
نازنین قانمی اگر تو کرن صبر کن تا به پنجت نظری
پیله بیمه سنه گوره ماتم عقل وارم بقدر خود قدری
من جلال خدادن حیرانم کاین جمال آفریده در بشری
نا تی الحق خلاقه در جانسای بر چنین روی باز بر دیگری
اوزومی استیرم ایدم تو پراق نا مکر برسم کمی گذری
دوغریسی حق رقیب ستمنه دور پیش خصم استاده چون سپری

با خدا رام حق دیر پیله گوزگی حیف باشد به سب بی بصری
سینم آهم اوخی دلر داتی نکند در تو سنگدل اثری
من بو دردوم بو چاغه دا شی برک چون بدیم از رنگ سخت تری

اسید جید در بو سوزلری قوشدی
بر بره قاندی شیرین شکری

کتابخانه آستانه قدس

ای رشک فرشته غیرت حور دی عارضی شمع محفل سور
جانا پیله شد گمنه پر دور پروانه نمی شکیبد از دور
گر قصد کشد بسوزدش نور
گمنه منه اتمه بو نجه آزار زلفون کیمی روزگاریمی تار
یاره ستم ایمین اولور یار هر کس هوای دل گرفتار
صاحب نظران بروی منظور
هجران تو سینه را خراشد بر زخم نمک روا نباشد
زان پس که تنم ز هم بپاشد آن روز که روز حشر باشد
دیوان قضا و عرض منشور
سر از دل خاک بر فراشیم گرد از تن خویشتن بپاشیم

چون پاک زگرد غم نشاشیم باز نده بذکر دوست باشیم
دیگر جیوان نسفچه تصویر
ای گوزلری آله قاره قاشی یردن گوتورنده خلق باشی
هرکس که بهشته مهری داشی انگه که تودر بهشت باشی
کس می نکند نگاه درحور
ما نیم که کامیاب عشقیم بیمانه کش شراب عشقیم
مادل شده وخراب عشقیم مامست وشراب ناب عشقیم
فی نشنه سپس کافور
غافه نصایح وموعظ یوخ فائده سی دانشمه واعظ
باغ گورنه دیر بوشخص لافظ ای یار خدا زآه حافظ
کاتش بزند حجاب ستور

ترجیع بند

ای غنچه دودا غی گل خسمالی گوزله گوزوم قضای حالی
بوفصل بهار موسم گل بواصل هوانون اعتدالی
نازایله دورایاغه قویما قلبم اوله غصه پایمالی
گوبچکلری من چوخ اینرم چون صورتده خیقیتون مثالی

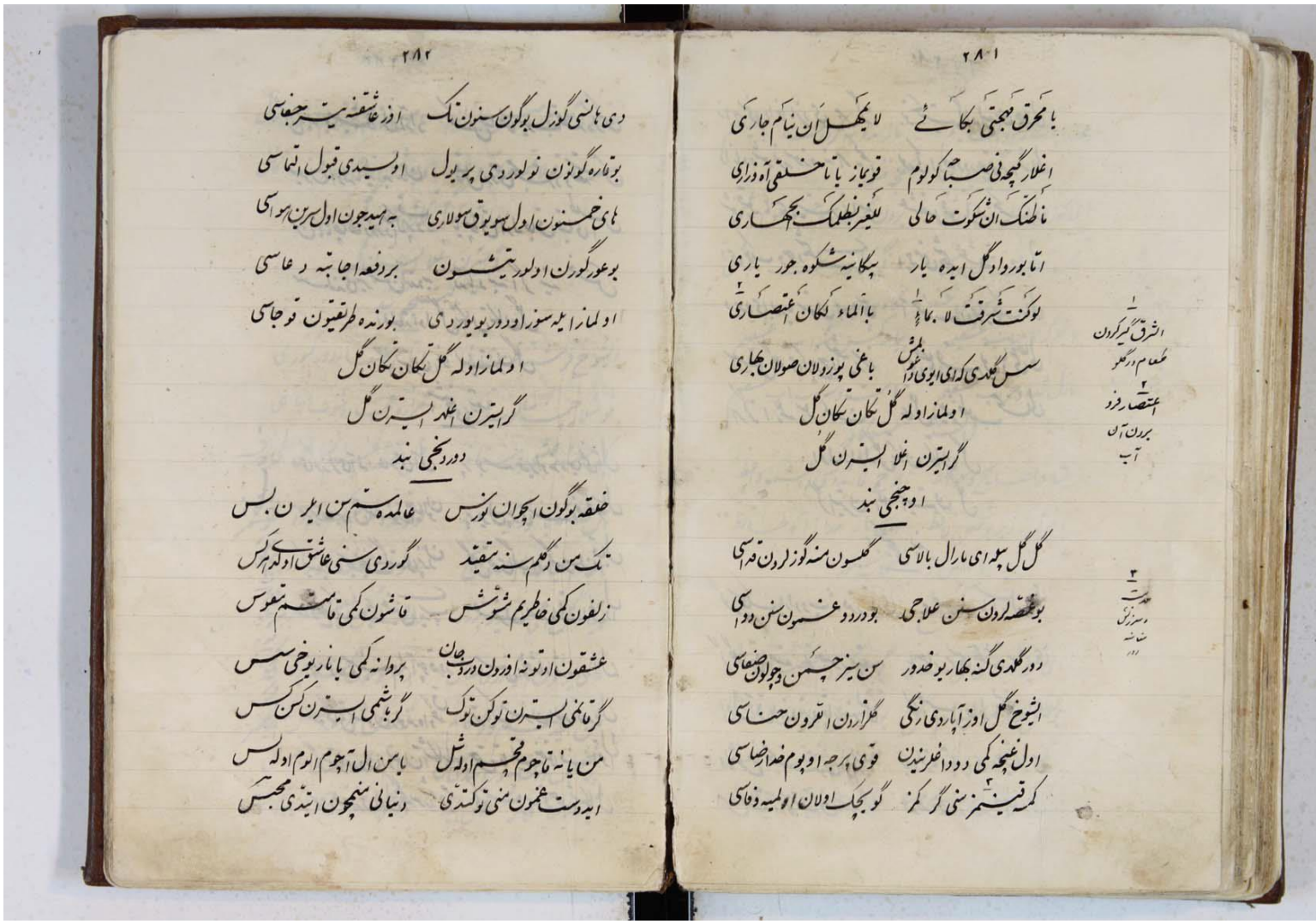
زاهد منی دانما مازدی هرگز بونکته گراولیدی حالی
دانادوشونور سوزه نه هرکیم بورکی اوجادور بوقونده شالی
شوقیله هامی یئر تمامه عشقیله قوناپار کمالی
ای ملک وجود شمه یار ایزمنی شهر عشقه والی
ویردی بوریا ستون هوا سی آخره بوپایه ملک مالی
سس گلدی که چوخ دانشمه یرسوز ای عقلی قرین داغی خالی
هرگز ایلمه پیه تمنا عاقل ایمز طلب محالی

اولمازاوله گل تکان تکان گل
گراییرن اغلا ایتیرن گل

ایکنجی بند

گوبیچک یارادوب نه قدر تاری بوصورتی ماهجبل یاری
گرگله قامته بوصورت باخماز بربی بهشت ساری
اول آق اوزونده قاره زلفی کاانیس خاطر بانگساری
ایشوخ محبتون ایله‌مان باایمزه آپاردی اختیاری
من شده اولاشتیاق صدری قدضاق وطال انتظاری

مراد از قرعه
همیشه عنی هرکس
که در نحوه تقدیری
حسن عمل وزنجیر
حق قرعه بزن
بهشت نام
او در
آنه

یا محرق مهجتی بکائی لا یهمل ان ینام جاری
اغلار گهچه فی صبا کولوم قو یاز یا ماخلقی آه وزاری
ناخلنک ان شکوت حالی للغیر بطلمک بجهاری
اما بورواد گل ایده یار بیگانیه شکوه جور یاری
لوگنت شرفت لا ماء با الماء لکان اعتصاری
سس گلدی کرای ایوی اراغش باغی پوزولان صولان بهاری

اشرق گیرگرون
مقام در گلستو
اعتصار رفوز
بررون آن
آب

اولمازاوله گل تکان تکان گل
گراییرن اغلا ایلیرن گل
اوچنجی بند

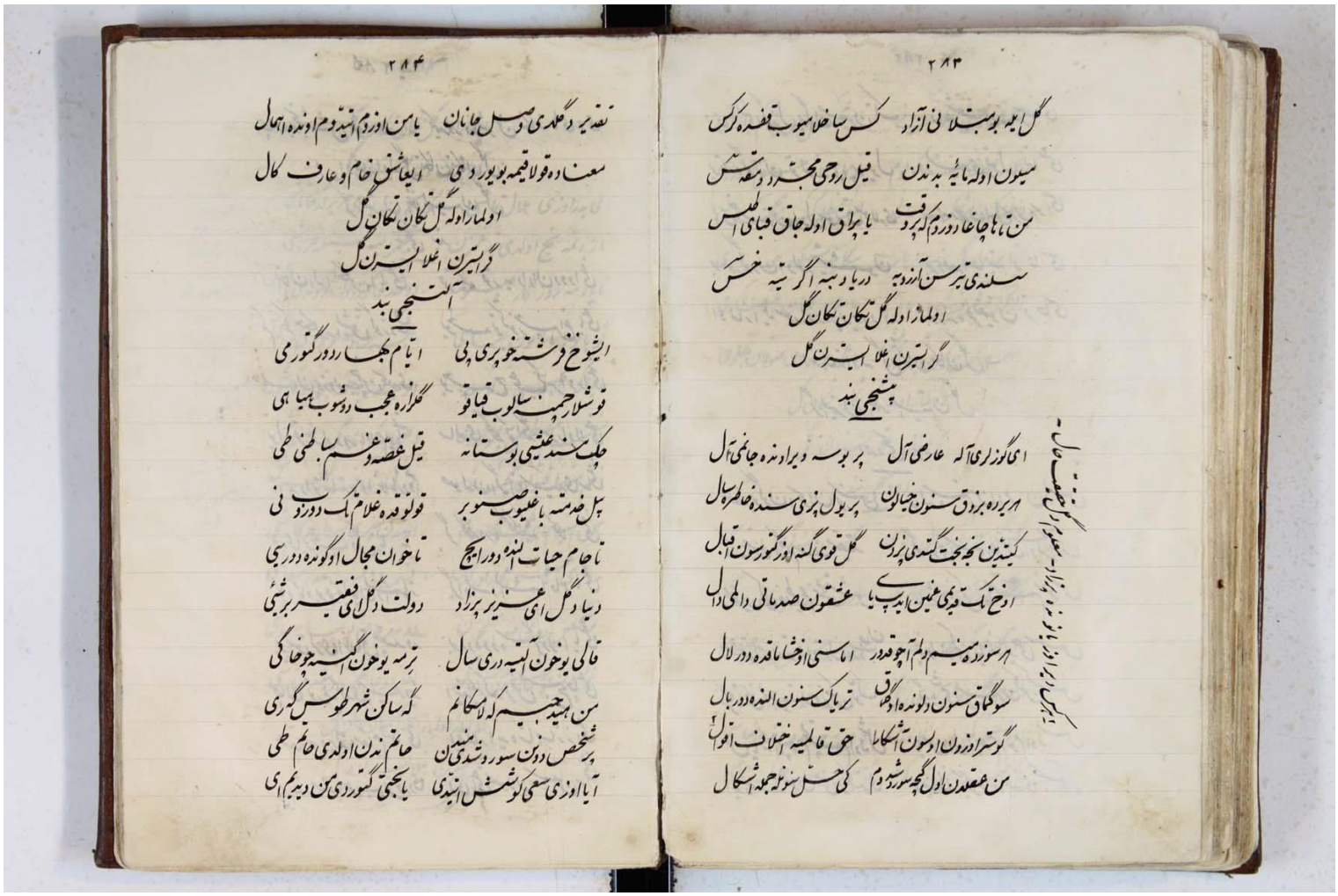
گل گل پیله ای مارال بالاسی گلسون منه گوز لرون قدراسی
بوغصه لرون سن علاجی بودرد وغمون سن دوالی
دور گلدی گنه بهار یوخدور سن سیز چمن وچولون صفاسی
ای شوخ گل اوز آپاردی رنگی گلزاردن اثر ون حناسی
اول غنچه کمی دوداغلرندن قوی پرچه اوپوم خدا خاسی
کمه قینمز سنی گر کمز گو بچک اولان اولمیه وفاسی

دی هانسی گوزل بوگون سنون تک اوز عاشقینه یئر جفاسی
بو قاره گوزون نولوردی پر یول اولسیدی قبول التماسی
های خمسنون اول سویوق سولاری به هیه جون اول سرین هواسی
بو عور گورن اولور تیشون بر دفعه اجابته دعاسی
اولمازایده سوز اودور بویوردی بورنده طرتیون توجاسی

اولمازاوله گل تکان تکان گل
گراییرن اغلا ایلیرن گل
دوردنجی بند

خلقه بوگون اچوان نورس عالمده ستم سن ایلرن بس
تک من دگلم سنه یتیشد گوردی سنی عاشق اولدی هرکس
زلفون کمی خاطریم شوشدی قاشون کمی قامتم تعوس
عشقون اوتونه اوردون درد جان پروانه کمی یانار یوخی سس
گر قانمی ایلیرن توکن توک گر باشمی ایلیرن کسن کس
من یانه قاچوم قچیم اولدی یا من ال آچوم الوم اولدی بس
ایده دست غمون منی توکندی دنیانی منیجون ایتندی مجبس

اشرق گیرگرون
مقام در گلستو
اعتصار رفوز
بررون آن
آب

گل ایه بوستانی آزاد کس سا خلاسیوب قصده کرکس
سیلون اولمایه بدندن قیل روحی مجرد دسقه تس
سن تاها چاغا دوردم که پروقت یا پراق اولمه جاق قبای اطلس
سلندی تیرسن آزدیه دریا دینه اگر تیه خس
اولماز اولمه گل تکان تکان گل
گراتیرن اغلا ایترن گل
پشنجی بند

ای گوزلری آله عارضی آل پر بوسه ویرادنده جانمی آل
هر یره برزوق سنون خیالون پر یول پزی سنده خاطره سال
کیتدین بنجه بخت گتدی پرزن گل قوی گنه اوز گنور سنون اقبال
اوخ تک قدیمی غنچین ایدیای عشقون صدماتی دالمی دالدال
هر سوزده مینم دلم آچوقدور اما سنی اوخشاماقده دور لال
سوگماق سنون دلونده اوگماق تریاک سنون النده دور بال
گوستراوزون اوسون آشکارا حق قالمیه اختلاف اقوال
من عقدمدن اول گچه سرشدوم کی حسل سنونله جمله اشکال

تقدیر دگلدی وصل جانان یا من اوزدم امیدوم اولمده اهمال
معنا ده قولایمه بویوردی ایعاشق خام و عارف کامل
اولماز اولمه گل تکان تکان گل
گراتیرن اغلا ایترن گل
آلتنجی بند

ایشوخ فرشته خو پری پی ایتام بجهاردور گتورمی
قوشلار جهنه سالوب قیاقو گلزاره عجب رونوب بهاری
چکمک سنده عیشی بوستانه قیل غصه و غم سبا لطفی طی
پیل خدمتنه باغیلوب صنوبر قولوقده غلام پاک دورزونی
تا جام حیات لبنده دور ایچ تا خوان مجال اوگونده دور رسی
دنیا دگل ای عزیز پرزاد دولت دگل فقیر برشئی
قالی یوخون آلیسه دری سال تر مه یوخون گیسه چوخاگی
من همید جیم که لامکانم گه ساکن شهر طوس گه ری
پر شخص دونن سور دشدی منیمن حاتم ندن اولدی حاتم طی
آیا اوزی سعی کوشش ایتدی یا بختی گتوردی من دیرم ای

پیچاره بونجبشش خدادور کیمدور دوشونن نکاته های دی

اولماز اوله گل نکان نکان گل

گراپترن اغلا اپترن گل

بدنجی بند

او غلان اله الکلن ایاغی قو یمه قوریه داداں دوداغی

کم کم چکلور ایشق گوزدن یوخسه توکسور چراغ یاغی

بستان پوزولوب چمن بجلدی بوچرخ عجب کسر اوراغی

یول قورخولو دور بالام یوبمه سالدی گیجه کولگه سوراولاغی

زاهد دانوشانده دانلاماز دوم صولدن اگر انلاسیدی ساغی

باری بوعجب دگل زمانه گر گلدوره گللکه کلاغی

گاه گاه بوقوجا جان لشماز گراولسه دانشماقادماغی

بوسوزلری انلاماق چتندور بورده دوه سگرلور ایاغی

جان بورنمه گلدی پیر دیوه ایتدیم گنه عرض صبح چاغی

عنقا یه ویران مقام قانی اولماز ایده شاهباز زاغی

پرقدر منه باخوب بویوردی ای باغی صولان سنن بداغی

اولماز اوله گل نکان نکان گل

گراپترن اغلا اپترن گل

ای بدراوزی هلال قاشی سکز بنجی بند انده می حریر آرخا شی

ناز اتمه بنج اولدی تیر غمزن تیمز نیه سینمه خراشی

تایارمه روزگار وصلون دوشدی گوزیمون توکولدی یاشی

گویا بوزمانه نون بناسی هجران دغمه قو بولدی داشی

دنیاکه محبتی اگر دور اومیه اونه یاخمه پتی وقاشی

شمع سبه مصطفی بویوردی اصحابه که ای گروه ناشی

انتم شهاقنون جمگلا فی النار تهافت الفراش

سن استرم ای عجب چخار دوم اوتدن سیزی سیزدار وزتحاشی

روزی غمینی چخار اورکدن قسمت ایلیوب خدا معاشی

پرشخص دیدی خدا منجون دوندرمدی لوبیا یه ماشی

نولسون جهتی دیدیم ایاشین گور بفله اوجاغی قارشدورآشی

اولماز اولماز اوله گل نکان نکان گل

گراپترن اغلا اپترن گل

(ترکیب بند)

۱ تماشی ارخا برادر منا سنه دور حرخ یرده تا یل اولونوز راله دونوز رشتی آورمش دیرله قش خوا یه دا گر نار سیده تا دون ام تبسم اولونوز دیز دیز راه گیچ

فراش بمعنی پروانه

تهافت بمعنی ریختن از زیر غزال

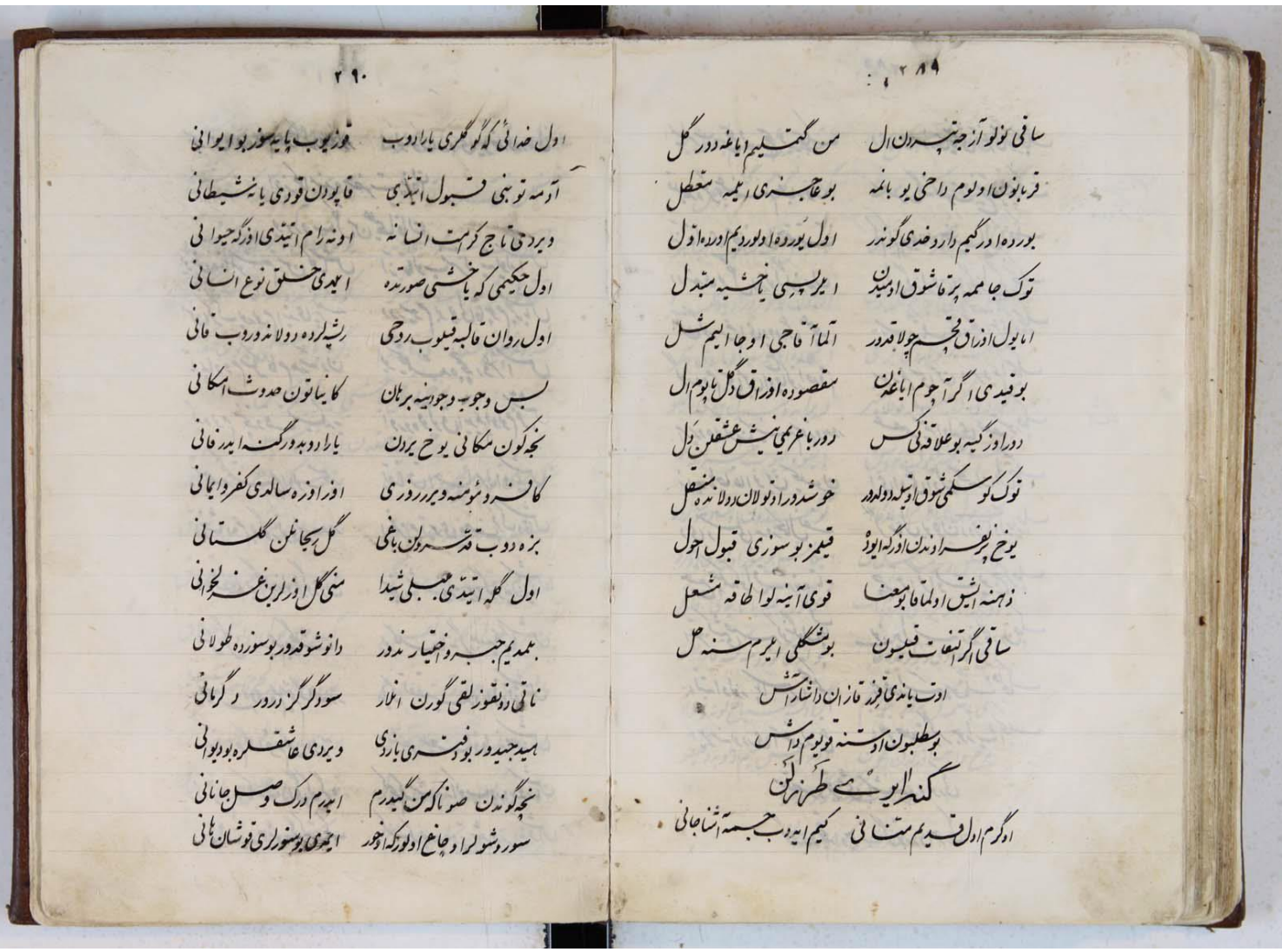
ساقی دورایاغه سپگلن سو — قلبمده بوغنم غباری یو
گتر قیدورگنه جوانوغ — گرارضه گله گنه گیسچن سو
قیش گتدی بهار فصلی یتدی — بلبل چمنه سالوب هیاهو
بس غنچه کمی ایاچاغ نقابون — اوزدن گونور رواد یاهکسرو
بیهمات اگر تو یاردی فرقتی — آسوده اوچوب تو ناردی تیکو
گوردی گلی بلبله وفا سیز — ویرانه منزل اتدی بانقو
بلبل چمنه چکوب لواسین — بانقوا ایوب جفا یه خو
من یولنا پارام اوبارگاهه — گرگنبدون اوسته دوسه گردو
بوخلق دیرمنه مسلمان — ایکاشن یوسوزاولیدی دوغرو
اوزگه تانو مزمنی اوزوم تاک — ای گوزلریمه باتا یدی قانقو
آخ قالمادی دیرلریمده طاقت — چوکدی گوزومه گنه قارانقو
ای باشمه کل هزور جوابم — گرادله صباح گونه سوزنو
یوخ واهمه اوزگدن سنجون — اوزپیش عیبیم اولوبدو قیقو
هرنه اکلوب گرگ گوگرسون
اولمازکه من اکدیم اوزگه درسون

ایمطرب پیچ و پیچ و پیچک — دی ای سوزی یاخشی آغزی گوپچک
قلبمده مگر بوغنم غباردون — سسون گنه صوت و ضجع و قیچک
از قالدی مجاز اوله حقیقت — کم کم بو بالان خیال کرجک
دوشدی بوگل اوزلوگوزیمدن — اول گوزلرین ای گوزل گوزنجک
من گوردیم ای رود اغی غنچه — سن تک بلی اینجه آغزی گوپچک
گوردوم سنی من اوچاغ نوآمدوم — سودیم سنی من امردیم امچک
هریرده بوگون مینم سوزومدور — عشقیم منیم اولدی خلقه سوزچک
زاهد باچاغا یوین نجسون — ای اوغلی اولن نجمدن ال چکچک
دی رخلی نه دورحال نفسه — گرشال یوقون دون اولدی چارچک
جیغ چیکمه کول قزنده تابه — چرتر اگراوسه یوج گرچک
اتمز کشی صبر کز نگون چاک — یوز یول یسه روزگاردن چک
البته اولور پلاس محکم — هرقدر یسه هونگ دقلچک
ایرمنه بوردی آغور لوغ — باخ خلقه گیر جواب ویلچک

مقصود قوشی باشمده بورکی
گوردوقجه اوچوب گونوردی حورکی

۱ نام نمازیست در رسم ... خارا با خترخ ... خوانند

۲ افسانه

ساقی نولو از جه پیران ال من گمتلیم ایاغه دور گل
قربانون اولوم راحتی یو یانمه بو عاجزی ایله متعطل
بورده اورگیم وار دخدی گونلر اول پورده اولوردیم اورده اول
توک جامه پر عاشوق اوسیدن ایرپسی یاخشیه مبدل
اما یول اوزاق فحم چولا قدور آلما آقاجی اوجا ایسم شل
بو قیدی اگر آچوم ایاغه دن مقصوده اوزاق دگل یاوم ال
دوراوزگیه بو علاقه دنگس دور باغریمی نیش عشقلن دل
توک کوسکمی شوق اوسیله دولدور خوشدور اوتولان دولانده منقل
یوخ پرنفشه اوندن اوزگه ایوذ قیمز بوسوزی قبول اهول
ذهنه ایشیق اولما قابو معنا قوی آینه لوا لطاقه مشعل
ساقی اگر التفات قیلسون بوشگلی ایرم سنه حل

اوت یاندی قرز قازان داشاره آش
بوسطلیون اوستنه قویوم اداش

گنه ایوسی طرز زمان

اوگرم اول قدیم متانی کیم ایدوب جمعه آشنا جانی

اول ضدائی کوگوگری یارادوب قوزیوب پایه سوز بوایرانی
آرمه تو بنی قبول ایتدی قاپودان قوری یانیشیطانی
ویردی تاج کرمت انسانه اونه رام ایتدی اوزگه حیوانی
اول حکیمی که یاخشی صورتده ایدی خلق نوع انسانی
اول روان قالبه قیلوب روحی رشه لرده دولانه دوروب فانی
بس وجوبه وجوابنه برهان کمیاتون حدوث امکانی
نجه کون مکانی یوخ یردن یارادوبدور گنه ایدر فانی
کافره مؤمنه ویرر روزی اوزاوزنه سالدی کفر وایمانی
بزه دوب قدسه دن باغی گل بیجا نلن گلستانی
اول گله ایتدی جبلی شیدا منی گل اوزارین غزلخوانی

بمدیم جبر واختیار ندور دانوشوقه دور بوسوزده طولانی
ناقی دونقوز لقی گورن اغار سودگرگز زدور دگرمانی
ایدجیدور بوفقیری بازدی ویردی عاشقلره بودیوانی
نجه گوندن صونا کمن گیدرم ایدرم درک وصل جانانی
سوردوشولرا وچاغ اولورکه اخور ایچوی بوسوزلری قوشان هانی

نجه من اولدوم اوزگه گروه اولور اولوسون دردی یوخدور مانی

اوز کلامنده حضرت یزدان

بویوروب کل من علیها فان

یوخوره قالموشم سن کلباش آز قالوب نسرله یولداش

سن گرگ یورتوم ایندی پرنفسه دورمیوم بویولی قاچوم پرباش

تا پیادوم منکه کام مدرسه دن بوتخلشده همچو دونمز آش

گده لوم نجه دقیقه میکده یه اوردوقولوق ایدیم اولوم فرداش

مسجده گتمرم اولوب مسجد یفاق اجامرداولباش

اوخشادوم بوگوزلری یاردور انمزم آیری وصف درگ دفاش

دوشدوار بوگل اوزلوگوزدن نجه دوشسون یره گوزیمدن یاش

منکه گل درمیم بوگلشنده بوگلستانه گرمیدیم گاش

کافره اولدوم منیم گناهمدور یاکه تقصیردومانی نقاش

باخارام گلمانوم گلوراوزده نه شعور معاددارنه معاش

اگرم مرحبک دوگی گوگره گیمم گرشنه اگوب دردبدورباش

آتمه قسم باشوه گرگ کتک کسکه بوردوه آشدور باداش

باش اوشی اولمه بورگدن ممنون یان اولوم حکمه تنت مفاش

گرمنمن فیقدور توفیق ایستمم ایسون کومک قرداش

الی دوتسه بیر مینخانه یوموشاق ایرم الین داش

التفاتی توجه ایتسه دونر کوه الوندده دانه خشخاش

سنده بوچوخ سعادتی تاپارام گرتاپاوصلنی گونون حفاش

یوخ دگل یاخشی نبذهٔ منحوس

رحمت حقدن اولمانیوس

سنکه ایدی قولوم قچمه درساق هرنه فکرایلرم ندور دورماق

ایستیوب روح قبض سدن امداد بلمه باغلیوم گنه قورشاق

قوزیوم همتمی چالوم آنگی بلمه چیرنوم اولوم قراق

گزرم بوچولی گلوبنجه نفس گیدرم بویولی اولونجه چولاق

ایشه گلمز بوچولده آت والاغ بوره جان یولچی جسمه درباشاق

بوادچولده رقاتات سالار قوشلار بواد یولده رقاطرسالور رزناق

تاپیادی کس بوکارخانه یول قلوب آواره خلقی بوطاق طاق

بوشولوق چولده باش چخاردوم من ای سینم باشمه اولمه توپراق